

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent 22754 Format II

No. Inventar 87404 Anul -

Secția..... Raftul

LUDOVICŪ XIV
ȘI
CONSTANTINŪ BRÂNCOVÉNU.

II 22 754

LUDOVICŪ XIV

ȘI

CONSTANTINŪ BRÂNCOVENU

STUDIŪ

ASUPRA POLITICEI FRANCESE ÎN EUROPA RĂSĂRITENĂ

(1534-1688-1715).

DE

IONNESCU-GION.

40418

BUCUREȘCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORATORII ROMÂNI)

26. — Strada Academiei. — 26.

1884.

CONTROL 1953

1961

1956

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII BUCUREȘTI

Cota 7830

Inventar 87404

B.C.U. Bucuresti

C87404

Domniei-Sele
Domnului Nicolae Crețulescu,

Membru alii Academiei Române,

Eforii-Directorii alii Santei Biserice a Crețulescilorii,

Fostii Președinte de Cabinetii,

Ministru plenipotențiarii alii M. S. Regelui pe lângă M. S. Impăratului Rusiei,

cu recunoștință

închină acestii alii seii studii

AUTORULII.

STUDIŪ

ASUPRA POLITICEI FRANCESE ÎN EUROPA RĚSĂRITĚNĂ

(1534-1688-1715).

..... КЪ исторїа пре чѣй не ѣцкѣпцѣй, кѣ кѣношїнцѣ
врѣкнлшрѣ чѣлорѣ прїмеждѣвасѣ трекѣте, ла чѣкѣ
че-с де фѣцѣ мѣй трѣкѣжї ѣї фѣче.....

Нѣкѣлѣй кѣстїн.

Adressons-nous aux siècles antérieurs; épelons, in-
terprétons ces prophéties du passé; peut-être y distin-
guerons-nous un rayon matinal de l'avenir.

Michelet.

LUDOVICŪ XIV ȘI CONSTANTINŪ BRANCOVĒNU

STUDIŪ ASUPRA POLITICEI FRANCESE

ÎN

EUROPA RĒSĂRITĒNĂ

Unulŭ din cei mai insemnați istorici ai Germaniei contimporane, Leopold von Ranke recunoșce cĂ există uĂ viĕtĂ istoricĂ care circulĂ de la uĂ națiune la alta, de la unŭ grupŭ de popore la altulŭ.

Ne vomŭ sili, ĩn acestŭ studiŭ asupra politicei franceze ĩn RĒsĂritulŭ Europei, mai ĂntĂiŭ a schița curentulŭ de viĕțĂ istoricĂ ce se stabili ĩntre Francia și Turcia, de la Franciscŭ I și succesoriĭ sĒi pĒnĒ la Ludovicŭ XIV, ș'apoi, cĂlcĂndŭ pe «tĒrĒmulŭ solidŭ alŭ istoriei particulare», cum đice acelașŭ istoricŭ germanŭ, vomŭ urma cu deamĒnuntulŭ fazele diplomației rĒsĂritene a Regelŭi-SĂore, cu privire la principatele romĂne, Valachia și Moldova.

Vomŭ lĂmuri, ĩntru cĂtŭ ne va fi cu putințĂ, vrĂjmĂșia diplomației franceze ĩn contra lui Constantinŭ-VodĂ BrĂncovĒnu, precum și modulŭ

cum principele română sciu să se apere împotriva ei la Constantinopoli și'ntr'alte părți.

Ne vomă ajuta la acésta cu documentele adunate din Archiva Ministerului afacerilor străine din Paris de onorabilul d. Alexandru I. Odobescu. Domnia-sa a bine-voitū de ni le-a comunicatū cu acea luminată bunătate, bine cunoscută de toți tinerii cari se îndeletnicescū cu ale condeiuului; dreptū acésta, permită-ni a'ī esprime și-aci mulțămirile și recunoscința nóstră.

Vomă căuta 'n fine a 'ncadra, îndreptăți, combata și colaționa documentele traduse de noi, séu numai resumate, cu povestirea evenimentelor sincronice atātū din țările vecine, câtū și din principatele dunărene.

Astfelū purcedēndū, sperămū că ni va fi datū a îndeplini datoria de căpeteniă a orī-căruī studiū istoricū : *înlănțuirea faptelorū*, din care nasce reprezentățiunea esactă a epocii ce studiămū.

I.

1483—1547.

În *Viețile marilor căpitani francesi*(1), Brantôme scriă următoarele rânduri : « Amă auđitū uă dată « pe domnulū Conetabilū (2) ȑicēndū că regiū Fran- « cieī aū douē alianțe, douē prietinie pe cari n'arū « trebui sē le părăsēcă de felū, și de cari n'arū tre- « bui sē se despartă pentru nimica 'n lume : una « e aceia a Elvețianilorū și cea-l-altă, a Marelui- « Turcū, a Sultanului de la Constantinopoli ».

Brantôme scria aceste rânduri în a doua jumē- tate a secolului XVI (3), când prietinia turco-fran- cesă, de multū âncă, prinsese în amēndouē țērile puternice rădēcini.

Acēstă alianță s'arū fi născutū prin firea lu- crurilor, chiar din timpulū lui Ludovicū XI, dēcă Francia arū fi avutū sē se témă de vr'unū vrăj-

(1) Ediț. compl. Lalanne, Paris, 1879. Tom. V, pag. 55.

(2) Comandantulū generalū alū armatelorū regale. Funcțiune creată de Ludovicū VIII la 1218 și desființată de Ludovicū XIII la 1627. Conetabilulū de care vorbesce Brantôme era Anne, duce de Montmorency (1492—1567).

(3) Șăgalniculū Petre de Bourdeilles, senior de Brantôme, s'a năs- cutū în 1540 și a muritū în 1614.

mașu totu atâtu de puternică și de amenințătoră ca acela ce va 'ntâlni mai în urmă Franciscu I. Nu religiunea aru fi opritu pe profundulu și întunecatulu Ludovicu XI de a deveni prietinelu Turciei. In 1483, Baiazet îi trâmise uă ambasadă pentru a cere pe Djem seŭ Zizim, ținutu atunci la 'nchisóre, în statele regelu pré-crestinú (1). Ludovicu XI, nesfătuitu de nici uă trebuință, puse înainte, ca'n multe alte întemplări, religiunea și curățenia consciinței sele. Fugindú de lume, perdutu în posomorita singurătate de la Plessiz-lez-Tours, elú nu voi se priméscă pe trâmisulu înspăimântătorulu Sultanú.

Cu tóte acestea, Baiazet nu se supără; voia d'uă parte se scape de frate-seú cu orí-ce prețú; de altă, scia câtú de puternici suntú regii Franciei. Interesulu politicu, amintirile Cruciatelor, legendele ce lăsaseră nobiliú și ostașii frânci prin țerile fostulu imperiú bizantinú, îndemnaú pe Sultanú a bate ierăși la ușa regilorú Franciei.

In 1486, Baiazet cere din noú pe Djem luí Carolú VIII, cavaleresculú și copilárosulu moștenitorú alú luí Ludovicu XI. Regele nici nu voi s'auđă de propunerile Padișahuluí, de și trâmisiú acestuia oferiaú, în schimbulú luí Djem, tóte mó-

(1) De Cavalerii Roduluí, în castelulu de la Bourgameuf (Creuse). Pentru acésta, Baiazet plătia cavalerilorú uă sumă de 45000 de galbeni. Jonquières: *Hist. de l'Emp. ottoman*, Paris, 1881, in-8º; pag. 193 și 223.

ștele găsite în împărăția otomană și în sânta cetate a Ierusalimului. Carolu VIII voia să le cucerescă cu spada.

În fine, sub Ludovicu XII, Baiazet, fără supărare, reveni pentru a treia oară să lege prietenia cu regiil Franciei, și, pentru acêsta, ceru «celui d'ântâiu dintre regiil lui Isus» să 'mpace, pe dreptate și cu folosu, pe Turci cu Venețianil. Pentru a'și face pe San-Marco prietinu bunu și-ajutatoru la vremuril de nevoie, Ludovicu XII ascultă cererea Sultanului. Atâtu ênsu și nimicū mai multu.

Cu Franciscu I, purtarea Franciei față cu Sultanulu de la Constantinopoli se schimbă. Echilibrulu europenu, amenințatū (1519) prin suirea lui Carolu I, regele Espaniei, pe tronulu Germaniei sub numele de Carolu-Cintulu, deschise ochiil diplomațiloru francesi, — ómenil de statū cu minte subțire și prevedere adâncă, cari judecară cu dreptate marile folóse ce Francia arū fi căștigatū dintr'ua alianță cu Turcia. Franciscu I înțelese fórtu bine drumulu ce trebuia să urmeze. Credemū împreună cu mulți din scriitoril francesi că unil istoricil greșescū când contestă acestui rege capacitatea și priceperea politică. Lăsându la uă parte cele-l-alte ale séle fapte cari'lū înalță în fața posterității, numai modulū cum sciu să 'ntemeieze în diplomația francesă principiile acesteia în Europa răsăritenă, este de ajunsū a ni'lū arêta ca pe unū politicū deșteptū și prevădătorū.

Fără a ține în sémă spaîmele sânte ale multora din supușii săi, Franciscă I se hotărî să încheiă alianță cu Suleimană. Suveraniă Europei, și mai cu sémă politiculă vrăjmașă ală regelui Franciei, Carolă-Cintulă, strigară în tótă lumea că Franciscă I prihănesce religiunea, sguđuie temețiile Bisericei prin păgăna unire a «crinului cu semi-luna». Franciscă I tăcu, și'n unire cu învęțașii săi consiliari, urmă tractativele începute cu Suleimană.

Se găsiră scriitori în Francia, se găsiră în statele lui Carolă-Cintulă, cari protestară cu sgototă și fășarnică evlaviă, și alergară la ajutorul Papei, în contra «fiului celui mai mare ală Bisericei». Fură ênsă și alșii cu minte sãnėtósă cari pricepură, ca și Franciscă I, folósele prietinieii turco-franceze.

«Toșii principii din partita Imperatorului, đice «Monluc (1), se făceaă că rêmănă îmărmurișii pen-tru aceia că Regele nostru chiamă pe Turci în-tr'ajutoră. Dér óre împotriva vrăjmașului nu dai «cu ce-apuci? (2) Ba đeu! eă unulă, decă mi-ară «sta 'n putere să chiămă pe dimoniă Iadului să «spargă capulă dușmanului care voiesce să mi'lă «spargă pe-ală meă, Dumneđeă să mă ierte! dér «i-așă chiăma cu tótă inima».

(1) *Commentaires*, ediș. Rable a Societ. pentru *Istoria Franciei*, t. I, pag. 143.

(2) Monluc cunoșce pe Macchiavelli.

Franciscu I hotăresce planul diplomației sële în Răsăritu. Ținta către care va tinde politica regiloru Franciei cu Sublima Pörtă se vede; șirulü ei se pôte urmări cu 'nlesnire de la 11 Februarü 1534, data instrucțiunilorü primulu ministru francesü (1), Jean de la Forest, residentü la Pörtă, și pêne la jumătatea secolulu XVIII, când ministrii luı Ludovicü XV și Ludovicü XVI, uitându tradițiunea, se 'ncurcară în alianțe nepolitice și nefolositoare cu Rusia, cu Prusia și cu Austria pentru a stinge, aprinde și ierăși stinge mărirea casei de Habsburg, și a prepara, cum dıce d. de Broglie, puterea prusiană din timpurile nōstre.

Franciscu I vedea statulü sēu amenințatü de trei părți de uriașa putere a luı Carolü-Cintulü. Regele Franciei scia förte bine că voința imperatoruluı era d'a ajunge la domniă întregei Europe. Adversariı cari arü fi pututü sē se împotrivescă luı Carolü-Cintulü cu mai multă putere erau: la Răsăritü, Turciı comandați atunci de Suleimanü cel mare, ca unü strălucitü regimentü de cavaleriă, gata sē se arunce în fumulü și tunetele rēs-

(1) Inaintea lui La Forest, Franciscü avusese ministri cu puteri vremnice, trāmiși numaı pentru câte-uă cestiune. Astfelü fură Frangipani (1525) și Rincon (1532). — Cardinalulü Du Prat scrisse primele instrucțiunı diplomatice ale ministrilorü francesı la Pörtă otomană. — V. St. Priest: *Mém. sur l'Ambass. de France en Turquie*, Paris, 1877, în 8°. Pag. 29 și urm. — Cf. I. Zeller: *La Diplomatie franç. vers le milieu du XVIeme siècle*, Paris, 1881, în 8°. Pag. 11, 20 și urm.

bóielorŭ; éru, la Apusŭ, Francesii asupra cărora domnia regele artistŭ și cavalerŭ, luptătorulŭ de la Marignan, Franciscŭ I, părintele spiței de Valois-Angoulême.

Nimicŭ mai potrivitŭ din tóte punctele de vedere, de câtŭ acéstă alianță turco-francesă, la care amëndouë statele, amenințate de Carolŭ-Cintulŭ, erau sfátuite de uă comună primejdiă. Pentru Franciscŭ și Suleimanŭ, téma de căpeteniă a doui aliați, cari se vorŭ certa în privința rezultatului, nu exista. Eraŭ atâtŭ de departe unulŭ de altulŭ, încâtŭ, fiă fostŭ câtŭ de mari cuceririle unuia, ele totŭ nu arŭ fi pututŭ ațifa ambițiunea și invidia celui-l-altŭ.

Suleimanŭ, căruia îi plăcea fórte caracterul cavalerescŭ alŭ lui Franciscŭ I cu tóte defectele lui, lăsă josŭ multe din pretențiunile sale și nu luă'n sémă tóte infidelitățile ce'i făcea, după timpŭ și în diferite tractate cu regiŭ creștini, schimbăciosulŭ sėu prietinŭ și aliatŭ. Ș'apoŭ, Suleimanŭ și marele sėu vizirŭ Ibrahim înțelegeau gréua pozițiune a regelui Franciei, catolicŭ în politica'ŭ internă, protestantŭ și mahometanŭ în politica'ŭ esternă. Pentru a mulțami marea majoritate a nobililorŭ și poporului sėu, Franciscŭ trebuia sė se prefacă adese-orŭ că uită pe Turci. Nu toți supușii sėi aveau spiritulŭ și tăria de ângerŭ a lui Blaise de Monluc.

Suleimanŭ trecea multe cu vederea, dér scia

să se oprască la timp. Buniórá, în afacerea tronului Ungariei, Padişahulă fu nestrămutatū în hotărîrile sele. Guillaume Pellicier, ambasadorulă lui Franciscă la Veneţia, în spirituale şi erudite scrisorî diplomatice, sfătuişe pe rege să cĕră corónă Ungariei lui Suleimană. Certele dintre Zapolia şi Ferdinandă (1), pretenţiunile Germaniei, ameninţătórea vecinĕtate a lui Suleimană făceaă din Ungaria ună felă de «puiă de giolă diplomatică», cum đicea Pellicier (2). Pentru ce óre nu l'amă da noi? întreba amiculă lui Montaigne. Franciscă judecă dreptă fórtē folositóre propunerea ambasadorului seă de la Veneţia. Bizuinđu-se pe iubirea ce'i arĕta Sultanulă, elă îi ceru voiă să pună, la tronulă Ungariei, candidatura fiului seă, Carolă d'Orléans. Suleimană vĕđu că, printr'acestă singură faptă, alianţa turco-francesă dispărea. Interesele ambiloră aliaţi s'ară fi apropiată atâtă de multă, în câtă nu ară fi întârđiată să se ciocnĕscă la Dunăre. Pe lângă acesteia, Sultanulă şi Vizirulă şi-aduceaă tare bine aminte de vechia đicĕtóre a Bizantiniloră păţitĭ : τὸν Φράγκον φίλον ἔχης, γείτονα δ' οὐκ ἔχης (3). — Transil-

(1) Espuse în parte de d. Zeller (Op. cit.).—Rolulă ce Petru Rareşă jucă în aceste competiţiuni se află povestită - đice-se - în nesce Mss. ale bibliotecei din Aix (Bouches-d.-Rhône).—Ribier: *Lettres et Mémoires d'Etat*, citat în Charrière, vorbeşte de rolulă Valachiei şi Moldovei în istoria lupteloră dintre Zapolia şi Ferdinand.

(2) Zeller, op. cit. pag. 213 şi urm.

(3) Să aī pe Francă de prietină, dar de vecină să nu'lă aī.

vania și Ungaria staă foarte bine sub puterea mea, ăcea Suleimană trămisului francesă ; luptele între Zapolia și Ferdinandă suntă totă atătea cause de slăbire ale imperiului germană.

Franciscă I voia să pună pe fiulă seă pe tronulă Ungariei pentru a bate pe Carolă-Cintulă din două părți. Scia regele că Turciă puteauă ajunge la acăsta multă mai bine de cătă ună principe francesă rege ală Ungariei ; dără Turciă nu erauă docilă, ascultaă, după poftă și capriciură, invitațiunile și combinările ambasaduroră francesă.

De și nu isbuti în acăstă afacere, Franciscă nu încetă d'a fi amiculă și aliatulă puternicului și mărețului Padișahă.

Semnalulă ênsă era dată; crearea ună regată francesă la Răsărită va fi urmărită de moștenitoră lui Franciscă I, oră-de căte oră puterea casei d'Austria va deveni amenințătore pentru țera rigiloră pré creștină. Pentru a li înlesni munca, Franciscă se sili în dese rândură a 'ntemeia bine numele și véđa Franciei pe țermurile Bosforului. Cu risculă d'a ridica 'n contrăi întréga Europă, d'a primi fulgerile escomunicațiunii papale și d'a fi numită vrăjmașulă crucei de tótă creștinătatea, Franciscă I avu curagiulă d'a trece peste șanțulă care despărția pe Turci de cele-l-alte popóre europene. Trămițendă ună ministru la Pórtă, regele Franciei recunoscă Sultaniloră otomană cucerirea făcută în Europa. Turciă nu mai erauă călători pe

ruinele fostului imperiū bizantinū. Cortulū întinsū lângă S-ta Sofia se transformă în palatū.

În locū d'a propovedui deșerte și nefolositore cruciate, Francia pricepu cea d'ântâiū că, pêne la gonirea Turcilorū din Europa, n'arū fi rēu sē lege prietiniā cu dēnșii, și sē asicure, în calitatea ei de putere amicā, unū traiū mai omenescū numeroșilorū și nefericițilorū supuși creștini, din noulū imperiū alū lui Mahometū.

De altă parte, luminați de simțulū lorū politicū, Franciscū I și deștepțiī seī consiliariī : cancelarulū Duprat, Guillaume Pellicier, și fratele lui Blaise, Jean de Monluc, episcopū de Valence(1), nu puteau sē lase neîntrebuințată vênjōsa energiā otomană, care nu cerea de câtū fumulū, viforulū și para rēsbōielorū. Lucrară deci fără pregetū și reușirā a da 'n apele lorū politica europenā a Sublimei Porți. Căștigulū era mare; urmările'i ênsē nu se puteau āncā prevesti. Diplomațiī lui Carolū-Cintulū, orbiți de mārirea domnului lorū, continuaū a țice cu trufia-le castilana ministrilorū francesi : *Austriae Est Imperare Orbi Universo*.—Sē asceptāmū : peste mai puținū d'unū secolū, eleviī și colaboratoriī lui Richelieu, fără a strica șirulū vocalelorū din țicetōrea imperialā, vorū țice, sciindū ce spunū : *Austria Erit In Orbe Ultima*.

(1) În urmă, ambasadorū specialū în Polonia și vrājmașū inflăcărātū alū lui Ionașeu, domnulū Moldovei, care 'lū necăji amarū la alegerea lui Henri de Valois, de rege alū Poloniei. Veți pag.

II.

1547—1574

De și nesigure și părându la 'nceput că n'au dreptă scopă decâtă numai unirea cu Suleimană în contra lui Carolă-Cintulă , politica francesă și dorințele sële ținteaă la ceva mai folositoră. Franciscă I voise să întemeieze ună regată francesă în Ungaria. Joculă politicei se se 'nvêrtise asupra acestui punctă. Prevederea lui Suleimană se opusese la ardintea dorință a regelui Franciei. Ideia ênsă nu va fi părăsită.

Henrică II, fiulă și succesorulă lui Franciscă I, urmăresce, față cu Turcia, politica părintelui seă. Cândă îi vine bine, cultivă amiciția lui Suleimană ; cândă nu, elă uită și alianța, și prietenia otomană. În tractatulă de la Câteau-Cambresis, încheiată între Franția și Espania, nici nu se pomeni măcar de Turcia și de Padișahă.

D. de S-t. Priest scriă(1), după Busbecq, că Suleimană, aflândă de conclusiunea tractatului, ară fi ăisă d-lui de Lavigne, ambasadorulă regelui Franciei : «scriă stăpânului teă că, decă e cu greu «unoră vechi prieteni să devină vrăjmași, apoi e «totă atâtă de greă unoră vechi vrăjmași să devină prietini bună și credincioși».

(1) *Op. cit.* pag. 47.

Sentință admirabilă, ține d. de S-t. Priest, în gura unui principe pe care Francia 'lă luase atât de desu preste picioru, și a cărui purtare politică cu Regiū pré creștini avusese totdeauna unu caracteru nobilū și mare.

După mórtea lui Henricū II, politica francesă șiovăiesce câtu-va timpū. Suleimanū privia aceste nehotăriri cu liniscea ce 'i inspira uriașa sa putere. Caterina de Medici, de și trăgănită înăuntru de luptele civile, de și spăriată în afară de puterea și intrigele lui Filipū II, regele Espaniei, nu lăsă de locū sē dispară tradițiunea politiceī francesē la Constantinopoli. Din contră, avându-se 'n vedere firea și barbaria otomană din secolulū XVI, s'arū putē țice că nici uă dată diplomațiua francesă nu se bucură, pe țermurile Bosforului, d'ua trecere mai mare ca aceia ce avu sub ceī trei fiī ai Caterinei de Medici.

Nu scimū decă numeroșele și mēruntele principie ale diplomațiēi italiene aū fostū puse 'n practică, chiar de trāmișii Serenissimei republice a Veneției, cu mai multă sciință de cât aceia a Caterinei de Medici. In ceia ce privesce pe Turcia, Regina-mumă ajunsese sē cunōscă atât de bine Seraiulū, pe Sultanele-Validē, pe favorite, pe viziri și caimacamī, în câtū conducea la Constantinopoli, cu aceiași siguranță, intrigi totū atât de încurcate ca și cele de la Paris și de la Blois. Episcopulū d'Acqs, abatele de L'Isle, baronulū de

Germolles la Constantinopoli, D. de Rennes la Viena, d. de Ferrier și 'n urmă d. de Maise la Veneția, episcopulū de Toulouse la Roma o încunoștiințau de tóte cele ce auđiaū că se petrecū la Pórtă.

«Dorescū, scriă Caterina d-lui de Rennes, do-
«rescū sē sciū ce s'a mai făcutū cu Mōldova, care
«fu răpită *ducelui d' Alexandria*, și cum se va sfărși
«cu răpirea regatului Transilvaniei care se prepară
«în timpulū de față. Te rogū decī ca, îndată ce
«vei afla ceva, sē me încunostiințezi fără întăr-
«diare».(1)

La Constantinopoli, după negociațiunī fără importanță, jōculū politicei franceze se mută din Ungaria, unde 'lū lāsase Franciscū I, în Algeria. Caterina voia pentru fiulū seū pré iubitū, Henricū d'Anjou, regatulū Algeriei, nu numai pentru a da acestuia uă corónă, ci și pentru a pune unū vrājmașū la spatele puterei espaniole. În tóte acele viețe se, astuta Florentină scia sē facă părți egale seū neegale, după timpū și împrejurări, atâtū pentru iubirea'ī de mumă, câtū și pentru ambițiunea'ī de regină domnitóre. Intemeiāndu-se pe tre-

(1) Scrisóre din 3 Marte, 1562. — V. *Doc. inéd. relatifs à l'Hist. de France*. D. de la Ferrière : *Lettres de Catherine de Médicis* (1533—1563 Paris, 1880, în-4°. — *Le duc d'Alexandrie* pare a fi Alexandru Lăpușnenu, gonitū dinscaunū de Despotū, care - Caterina scia - fusese în armatele lui Carolū-Cintulū. — Cf. IV-a scrisóre a lui Busbequius, ambasadorulū Germaniei (1582—1589) la Pórtă. Ediț. hano-vriană, in 4°, 1605.

cerea ce avea la Pórta otomană, Caterina ceru Algeria pentru Henrică d'Anjou (1).

Sublima Pórta respunse cu blândetă dér cu tărie că Al-Coranul se 'mpotrivesce la una ca acésta. Sultanul nu putea, mai cu sémă în vremurile acelea, să ajute pe ună principe creștină a cuceri uă țéră musulmană.

Regina și consiliarii se pricepură puterea pierditei de cari le vorbiau vizirii și caïmacamii de la Stambul, și nu mai stăruiră. Algeria fu părăsită, éru politica Caterinei se 'ntórse din nou în Răsărit. Suleimană murise (1566) ducendă cu sine cea mai mare parte din gloria și mărirea otomană. Turcii atinseseră apogeul cu acestă împérată înțeleptă, politică și vitéză.

Tronul Poloniei era vacant. Caterina începu să lucreze pe lângă vizirii lui Amurată III pentru a lă da fiului seă Henrică d'Anjou. Marii demnitari ai Porței otomane se opuseră 'ntăi, împinși fiindă la acésta de una din cele mai simple regule ale politice. Alegerea lui Henrică de rege al Poloniei ară fi sfărămată alianța turco-francesă, și ară fi dată Porței, lângă principatele dunărene, ună vecină ș'apoî ună vrăjmașă multă mai puternică de câtă foștii Jagelonî. Francia ară fi fostă la spatele lui Henrică în tóte împrejurările.

Caterina cerea Turciloră pentru fiulă seă nu

(1) St. Priest: *op. cit.* pag. 56.

numai Polonia, astfel cum dânsa era 'n 1573, ci uă Poloniă mărită cu provinciile cari fuseseră odinióră, ȳiceau scrisorile Reginei-mume, ale lui Carolă IX și ale lui Henrică d'Anjou (1), sub stăpânirea vechiloră Jagelonă. Caterina voia pentru Henrică ună regată mare, puternică, impunătoră, de vecinătatea căruia se se témă imperatoării Germaniei.

Provinciile de cari vorbescă scrisorile regale și răspunsurile ambasaduriloră suntă Valachia și Moldova, «qui soulaient être anciennement aux roys de Poullongne», ȳice Henrică d'Anjou.

Se sciă adă cum împrejurările și joculă politicei siliră pe Domniă Valachiei și Moldovei, pentru binele și liniscea țeriloră românesci, se se 'nchine, se se supună, în modă platonice, cândă regiloră Ungariei, cândă regiloră Poloniei, (2) păstrândă neatinse aședămintele și neatârnairea țeriloră în tôte și din tôte punctele de vedere.

Carolă IX scia cu ce legături de supunere intraseră Domniă seă «Palatiniă celoră două Valachie» sub suzeranitatea Poloniei și 'n urmă sub a Turciei. Elă nu cerea de cătă ca Turcia se trans-

(1) Charrière : *Négociat. de la France dans le Levant*, Paris, 1848, in-4° — Vol. III. Scrisorile : lui Carol IX către episcopulă d'Acqs din 30 Nov. 1572 și 17 Decemb. 1572; ale lui Henrică d'Anjou din Decemb. 1572.— Răspunsurile ambasaduriloră de la pag. 339 înainte.

(2) V. Picot și Bengescu : *Alexandre le Bon*, Vienna, in-12°, 1882, *passim* și isvôrele citate. — La aceiași conclusiune ducă și documentele latine, încă inedite, adunate de d. Alex. Em. Lahovary de prin bibliotecile Petersburgulă.

mită puterea'î suzerană în mânilor fratelui său Henrică. În fața acestoră stăruitoră cereri, Turcii remaseră neclintiti. Până în secolulă XVIII, și 'n specială acum, cu spița de Valois, și la finele secolului XVII cu Ludovică XIV, Pôrta va opune la tôte postele străine, privitoră la Valachia și Moldova, ună *non possumus* absolută. Indată ce ambasadorii se dau în vorbă despre trecerea Valachiei ori Moldovei sub uă altă suzeranitate de câtă cea turcască, Vizirii, Caimacamii și chiar Sultanii le-o tăiau de la 'ncepută său le răspundeau *agale*, c'ua otomană ironiă: «pentru ce nu ne cereți Adrianopolulă?» Și 'n totdeuna, acestă *non possumus* ală Turciei era ajutată și întărită de domnii Români, cari cunoseau cele ce se petreceau la Constantinopoli și reușiau a pune cândă bețe, cândă tufani în rôtele diplomației europene.

De rândulă acesta, cândă Ionașcu, domnulă Moldovei, auđi că Turcia sprijină candidatura lui Henrică d'Anjou, capukehaiaua principatului primi ordine să facă totă ce 'i va sta prin putința pentru a 'ncurca acțiunea ambasadorului francesă. Nu putu face nimică căci darurile Caterinei erau mai mari și mai alese de câtă cele ce aducea elă din partea lui Ionașcu.

«Moră după mândrele postavuri ale Parisului!» ăicea Amurată III d-lui François de Noailles. Și acesta scria Reginei să 'i trămită câtă mai

multe postavuri, căci, dicea glumindă mintosulă diplomată,

Munera, crede, mihi placant hominesque deosque. (1)

În Turcia, versulă lui Virgiliu făcea parte din ceia ce se numesce adevărurile desevêrșite.

Dacă la Pörtă Ionașcu nu putu sê biruie darurile Franciei, în Polonia fu mai fericit. Dieta era împărțită în douê partite : una voia pe Henrică d'Anjou, alta ună rege pămêntênă. Ionașcu lucră pe lângă acéstă din urmă, convinsă fiindă că lucrăză pentru binele țerii sêle. Domnulă Moldovei aușise de pretențiunile casei de Valois asupra celoră douê principate române; era decă în casă de legiuită apărare. Scrisoră, sgomote false, instrucțiună plăsmuite, spaime cu Turciă, tôte fură întrebuintate pentru a face să cadă candidatura tênerulă și bizarulă învingetoră de la Jarnac și Montcontour.

Marchisulă de Rambouillet represinta pe Carolă IX în Polonia; Jean de Monluc, episcopă de Valence, ajutată de secretarulă sêă, guralivulă Jean Choisin de Chattellerault, lucra, trâmisiă într'adinsă, la victoria candidaturei lui Henrică. Câteși trei erau în corespondință cu François

(1) Darurile, crede-mă, îmbună și pe ómenă și pe deă. — Guillaume Pellicier scria cu vr'o 30 de ani înainte lui Franciscă I că ambasadorulă care plécă la Constantinopoli trebuie sê fiă întăcălată-îmbucălată cu daruri, peșkeșuri, chiar cu d'ale mănecării — *des choses mangeatives* — pentru pașalele Pörtii. — Zeller, *op. cit.*, pag. 164.

de Noailles, ambasadorul Franței de la Constantinopoli. Monluc câștigase în partea lui mulți nobili poloni; mai spera apoi și'n ajutorul Turciei, fără să spună la nimeni că a cerut acestu ajutoru. Corespondința Porței se făcea prin Moldova și cu grija domnului românescu. Ionașcu despecetluia scrisorile (1) și citea cele ce Vizirul scria Dietei în favórea lui Henricu. Ș'apoi, cu aceste scrisori, mai trãmitea și elu altele :

«Veți vedé, nobili domni, în scrisórea ce vè
«trãmite Vizirulú, că Sultanulú vè poruncesce sè
«alegeți, dreptú rege alú Domnielorú Vóstre, pe
«fratele regelú Franței. Sunteți ênsé destulú
«de înțelepți și de mintoși ca sè nu faceți uá ase-
«menea greșelá; căci, decá Turculú vrea sè v'a-
«ducá acolo, apoi bine sè sciți că are de gândú
«se facá din acestú rege unú înfiorátorú dușmanú
«alú creștinétății.» (2)

Logicú seú nu, Ionașcu scia că ȃisele lui vorú fi răspândite pretutindení de cei cari nu primiaú pe Henricú de rege și cari, dupá arétările domnului

(1) Ionașcu avea esemple cari 'lú împuterniciaú la acésta. Carolú-Cintulú poruncise marchisulú de Guast, guvernatorulú Milanesulú, sè omóre pe trãmisulú lui Franciscú I, Antoniu Rincon care se ducea la Constantinopoli, și sè 'i iea instrucțiunile. Rincon fu omoritú, dér instrucțiunile plecaserá p'altá cale. 1542.—St. Priest, *op. cit.* pag. 183.

(2) *Mémoires pour servir à l'Hist. de France*, colecț. Petitot, Paris, 1825, in-8º; tom. XXXVIII : *Mémoires de Jean Choissin de Châtellerault*, pag. 140. (Aprile-Maiú, 1573).

moldovenescă, strigaă că nu voră, uă dată cu capulă, domnă de la Turcă.

Rege turcă, alesă după poruncă turcescă, suindu-se pe tronulă Piastiloră și Jageloniloră pe brațele Turciloră! acusațiunea era gravă și producea ună efectă păgubitoră asupra catoliceă și îngâmfaței nobilimă polone. Monluc pricepea tare bine unde ară fi fostă se 'lă scotă uă asemenea pėtă asvêrlită pe reputațiunea domnului seă. Ionașcu, sub aparințe primitive, era mai îndemănatecă de cătă 'lă credeaă târmișii lui Henrică d'Anjou. «*Le bogdan de Vallaquie*» c'uaă singură scrisore strica efectulă a decimă de discursură și multoră darură împărțite de Monluc. Episcopulă de Valence, de rândulă acesta, negă cu furiă autenticitatea scrisoriloră viziriale, negă strînsele relațiună de prietenă între curtea din Paris și Sublima Pörtă, negă pêne și existența unui ambasadoră francesă la Constantinopoli. (1)

Henrică d'Anjou triumfă cu tôte piedicele puse de Ionașcu și de partita națională a nobilimeă polone. Domnulă Moldoveă își schimbă îndată politica și intră în negociațiună cu noulă rege; voi se i se supună și 'i ceru ajutoră împotriva Tur-

(1) V. încă Charrière, *op. cit.* Vol. III, scrisorile episcopului d'Ages către Caterina de Medici (8 Mai, 1574), către Carolă IX (4 Iuniă, 1574) către Henrică, regele Poloniei (22 Iuniă, 1574). Acesta din urmă plecase d'uaă septămână din Cracovia, când François de Noailles îi scria din Sambul.

ciloră. (1) Henrică I, regele Poloniei, nu primi în-voielile ce'i oferea Ionaşcu, ăicendă cã elă ține la prieteşugulă Turciloră. Ş'apoî, nici nu avu timpă se sfişescă negociaşionile, cãci dispăru din Polonia în 15 Iuniă 1574 (2) — a doua ăi după omolă neomenosă ală lui Ionaşcu în Moldova. *Serenissima Majestas, cur fugis?* strigară cu 'ntristare Poloniă cari aflară de plecarea Regelăi.

Henrică fugia după coróna strămoşescă. Carolă IX murise; dreptulă de moştenire chiăma pe Henrică pe țermurile Senei. Intre «frumósă țeră a Franciei», cum ăicea lacrimândă cumnată-sa, poetica Maria Stuart, și politeța nobililoră seniori francesi, și între viforile Sarmaşiei și primejdiósă supunere a familieloră jagelone Radziwil, Czartoricki, Sangusko și Wişnowiecki, afemeiatulă copilă ală Caterinei de Medici nu se 'ndoi ună minută.

O tuli la Paris.

(1) Michel Le Baudier : *Inventaire de l'histoire generale des Turcz*, in-4°, Paris 1631. Livre XIV, § 14. — Faşma despre Ionaşcu era mare în Apusă. Le Baudier ăice : « *Yuon* era victoriosă și 'nspămentătoră; totulă se 'nchina înaintea armeloră sele triumfătore. » — Cf. de Thou : *Historia sui temporis*, lib. LVIII, § 13 et seq. Edit in-^o Londra, 1733.

(2) Ed. de la Barre Duparcq : *Histoire de Henri III, roi de France et de Pologne*, Paris, in-8°, 1882. pag. 16.

III

1574—1589.

Henricū III, regele Franciei și Poloniei(1), în unire cu mumă-sa Caterina de Medici, voi să dea coróna Poloniei fratelui său, duce d'Alençon pêne la suirea lui Henricū III pe tronulū Franciei, și, după acésta, duce d'Anjou. Partita francesă din Polonia lū cerea Reginei-mume încă de când slaba sănătate și lipsa de copii ale lui Carolū IX făceaū posibilă chiāmarea lui Henricū din Polonia la tronulū Franciei. Ducele d'Alençon scia ce va să ȃică nobilimea polonă și vieța sarmată, după scrisorile și povestirile seniorilorū francesi cari erau în Polonia séu veniaū dintr'acolo. Dreptū aceia, îndată după mórtea fratelui său, elū declară Reginei-mume și lui Philippe Hurault de Cheverny, omulū de 'ncredere alū lui Henricū, că dēnsulū jură credința noului rege; că'lū va asculta

(1) Henricū se 'ntitulă tótă vieța astfelū, de și tronulū Poloniei rămase vacantū numai câte-va luni după fuga lui din Cracovia. De la Barre Duparcq, *op. cit.*, pag. 16. — Stefanū Batori luă coróna Poloniei. — «Henricū III nu vrea să recunoscă pe Stefanū Batori de Rege alū Poloniei, și n'a voitū să primescă scrisorile de notificațiune trāmise de Transilvanū. Batori continuă a fi pentru regele Franciei tot principele Transilvaniei.» Din raportulū lui Saracini, ambasadorulū Marelui-duce Franciscū alū Toscanei pe lângă Henricū III. în Abel Desjardins : *Négociations diplomatiques de la France avec la Toscane*, Paris, in-4°, vol. IV. pag. 80.

în tóte; că'i va fi celū maī umilitū supusū, dér că nu va voi cu nici unū prețū să priméscă coróna Poloniei. Ducele d'Alençon era unū ténérū cu idei schimbătóre, nestatornicū, necumpétatū în dorințele seale : aci voia să fie alesū rege alū Țerilorū-de-Josū, aci se gândeia cu focū la mâna Elisabetei, regina Angliei. Nu avu nici pe una, nici pe alta, și se stinse totū atătū de tristū, totū atătū de nefericitū, în mijloculū rafinatei străluciri a curței de Valois, ca și fratele său Carolū IX.

Polonia fu decī părăsită. Politica francesă își reluă mersulū regulatū la Pórtă. De la 1574 pêne la 1579, ambasadorii fură invitați a pregăti guvernulū Sublimei Porți la reînoirea capitulațiunilor.(1)

Totuși, pe lângă aceste negociațiuni la cari, după câte se vede, Caterina și Henricū nu țineaū fórté, ideia-mumă a politicei valesiane, crearea 'n Răsăritū a unei puteri care să fiă cu totulū închinată Franciei, nu era uitată de locū. Din contră, de la 2 Maiū 1579 acéstă ideia reintră în acțiune c'ua putere și c'ua intensitate care 'și gădescū puțini semenī în analele diplomației francesé.

Petru Cercelū apare pe scenă, și munca ambasadorilorū francesi din Viena, Polonia, Roma, Veneția și Constantinopoli începe pentru a dura, cândū maī stăruitoře, cândū maī móle, noué ani

(1) St. Priest : *op. cit.* pag. 61, 381 și urm.

și noue luni(1), în vederea intereselor Domnului român.

Vedându că ducele d'Alençon nu voiesce cu nici un chip Polonia, și aușindü desvoltându-li-se în admirabila limbă toscană planuri de cucerire și dominațiune viitoare, de către mintosul și învătălul fiu al lui Pêtrașcu-Vodă, Caterina și Henricü nu se îndoira unü minutü a da ajutorul lorü Domnului românescü. Elocința lui Cercelü avu uă înriurare atätü de puternică asupra spiritului Reginei și fiului sëü, încätü causa română fu îmbrășată de Francia și diplomații sëi cu multü mai multă căldură decätü anterióra causă a lui Henricü cu tronulü Poloniei. Destoînica isbândă a lui Petru Cercelü e uă adevărată minune. Necunoscutü la curtea casei de Valois, neapăratü de nimeni, Cercelü începu cu ceia ce, de obiceiü, sfârșesce unü pretendentü : nu câștigă nici miniștri, nici ómeni cu vedă(2); robi pe Regina-mumă și pe rege d'uă dată, fără dórü și póte. O! și câte nu trebuie së le fi spusü în intrevederile probabile de la Blois și Chenonceaux!(3) Din prima scrisóre a regelui cätre Amurat III(4), se vede că Cercelü arătase suveranilorü sëi protectori

(1) De la 2 Maiü 1579 pêne la 4 Ianuariü 1589.

(2) Celü puținü după câte aparü din documentele pêne acum cunoscute.

(3) De unde suntü datate mai tóte scrisorile lui Henricü III în cestiunea și favorulü lui Petru Cercelü.

(4) Din 2 Maiü 1579.

uă Valachiă feudală, în tocmai ca Francia și Espania secolului XVI. Familia lui era ereditară pe tronul Munteniei ca și aceia a casei de Valois pe tronul Franciei; nicăieri sistemul nobiliar al evului-međiu nu era practicat cu mai multă vigoare ca în Valachia; elă urmase părintelui său pe tronul principatului, domnise câtă-va timp, dér, pentru că era ténérú, tutorii îi răpiseră tronul. Cercelú, după câte se vede, era uă victimă suverană a duhului de vrajbă și nesupunere alú boiarilor — întocmai cum în Francia luptele cu casele de Guise, de Condé, de Bourbon și de Rohan albișeră pe Caterina și apropiaseră puterea și domnia casei de Valois de prăpastia în care vorú fi să cadă.

Acestea reesú din scrisórea regelui către Sultanú. Henricú sfârșesce cu nesce rugăciuni atâtú de stăruitóre, în câtú Amuratú III, Viziriú și Caımacamiú Porții se miră și se crucescú — déca s'arú pute dice — în fața acestei isbucniri de neașteptată iubire din partea «celui mai slăvitú domnú dintre domniú Gesuinilorú» (1) pentru unú ghiaurú de la Dunăre.

(1) Creștinilorú. — Acesta e titlul regelui Franciei în scrisorile Sultanilorú; pe lângă elú se mai adăugea : «alesulú între puterniciú credincioși ai Mesiei; — împăciuitorulú certelorú iscate în universalulú némú alú Nazarenilorú; — distilatorulú neıncetelorú «plouf de maiestate și cuminția; — stăpánulú semnelorú de adevérată mărire și slavă; — împératú alú Franciei.» — St. Priest : *op. cit.*, apendice, pag. 383. — In schimbú, împératulú Germaniei era numitú numai *regele Vienei*, titlu cu care Habsburgii se mulțamiaú când, pe

Și 'ntr'adevăr, d. de Germigny începe prin a răspunde regelui că Vizirul nu e tocmai favorabilul lui Petru Cercel. Principele domnitor plătesce mult de tot, ȳice Turculu, și, prin urmare, e greu de scos. (1) ȳră Reginei-mume, pe lângă alte informațiuni, baronul de Germolles, adică d. de Germigny, îi mai spune că Marele-vizir s'a mirat foarte și l'a 'ntrebat de ce se interesă atât de mult regele Franciei, în nesce afaceri cari nu'l privesc de fel. I-am răspuns, ȳice ambasadorul, că Maiestatea Sa se interesă de afacerile principelui Marei-Valachii, în virtutea dreptului ce a regii Franciei d'a ajuta pe principii slabi și nefericiți. (2)

Numai acest singur și platic mobil cunoscea ambasadorul, numai pe acestași părea a'l fi cunoscut și Charrière când se miră de «nume-
«rósele și nesăbuitele stăruințe cu cari 'mpovăra
«regele Franciei pe Sultan și pe vizir». (3) Cuvântul de căpetenie nu era cunoscut de cât de rege, de Caterina și de Cercel.

Căci, într'adevăr, nu e cu puțină să se presu-

lângă el, nu se mai adăuga și altele pré și foarte displăcute, în scrisorile trâmise de Sultan din «scara șelei imperiale», din Constantinopoli.

(1) Péra, în 26 Sept. 1579.

(2) Péra, în 8 Decembre, 1579.

(3) Charrière, *op. cit.* Vol. III, pag. 394; — volum pentru care Michelet profesa un adânc entuziasm; și 'ntr'adevăr opera conștiințiosului istoric frances e magistrală, constituie un neperitor monument de istorie documentală.

pună unŭ momentŭ că practica și profunda Florentină arŭ fi întreprinsŭ uă grea și cheltuitore luptă la Constantinopoli în favórea lui Cercelŭ, numai ca să se ȃică pe urmă că «regiŭ Franciei «ajută pe principii slabi și nefericiți.» — Acéstă ipotesă cade 'ndată în fața celorŭ ce se sciă de Caterina și politica sa. Décă Henricŭ III arŭ fi fostŭ singurŭ pe tronŭ; decă elŭ arŭ fi cãrmuitŭ în persónă politica din afară a Franciei, atunci s'arŭ fi pututŭ ȃice, nu fără óre-care dreptate, că Cercelŭ ilŭ captivase cu elocința, învęțătura, omeniaŭ blãndă și rafinată, cu acea *science de l'entregent* de care vorbesce Montaigne și care era atâtŭ de aprețuită la curtea casei de Valois; că regele Franciei nu trăi decătŭ prin principele românŭ câte-va luni de ȃile; că voința acestuia era voința lui Henricŭ; că 'n fine Joyeuse, d'Epemon, Maugiron și St. Mégrin se 'nchinară cãtŭ-va cu respectŭ înaintea lui Cercelŭ, care fãrmecase pe rege cu vorba, cu rubinele, cu diamantele, cu povestirea minunelorŭ din voluptuósele saraiuri ale Rësăritului. — Henricŭ III era atâtŭ de bizarŭ!

Așa ar fi, decă, alături de rege, gata a nãbuși orŭ-ce esplosiuni necugetate ale lui Henricŭ, nu arŭ fi fostŭ, totdeuna și fără pregetŭ, Caterina de Medici, în vęrstă de 60 de ani și veghiãndŭ neadormită asupra onórei și gloriei regale, în relațiunile sele cu cele-l-alte puteri europene. Caterina nu se 'nflãcãra lesne, nu se 'nflãcãrase póte nici

uă dată. Și 'n tinerețã ca și 'n bêtrânețã, chiar pe patu'i de mórte, ea recomandã tuturorũ și fiulu' sêu prudința și ierãși prudința. In vietã, cândũ iubea pe cine-va, îlũ iubea, ñice Pierre de L'Estoile, «à la Florentine, pour s'en servir». (1) — De unde dèrũ atãta iubire pentru Petru Cercelũ, dècã nu din vederea folóselorũ ce arũ fi câștigatũ cu dènsulũ, în Rèsãritulũ Europei, casa de Valois, suveranii Franciei?

Nu e óre cu putințã a crede cã fiulũ lui Pètrașcu-Vodã arètase Reginei și lui Henricũ III rezultatele nu tocmai depãrtate ale ajutorulu' francesũ. Domnũ alũ Valachiei, avèndũ apãrãtorĩ la Constantinopoli pe ambasadorii Franciei, netemèndu-se decĩ de nici unũ vrãjmașũ la Pórtã, Cercelũ s'arũ fi întãritũ bine pe «tronulũ ereditarũ alũ strãmoșilorũ sèi». In urmã, ajutatũ de regiĩ Franciei, elũ arũ fi arètãtũ Turcilorũ drepturile ce avea asupra Moldovei. Stefanũ celũ Mare unise odiniórã, pentru câte-va sèptãmãni, amèndouè principatele sub unũ singurũ sceptru. Dupã acèsta, nu cu greũ, Domnulũ Valachiei și Moldovei, întemeiãndu-se pe pretențiunile și aspirãrile lui Rareșũ relative la Transilvania, arũ fi cerutũ Turcilorũ sèũ arũ fi luatũ singurũ, cu armele 'n mãnã, domnia Ardélului. (2) — Ètã re-

(1) Ca Florentinii, ca sè se slujescã cu dènsulũ. — Colect. Petitot : *Mémoires de Pierre de l'Estoile*, Tom. XLV și urm.

(2) Peste 20 de anĩ, Michaiũ, fratele lui Cercelũ, va realiza acestũ planũ cu sabia. Simțulũ diplomaticũ și mintósa destoĩniciã a lui Pe-

gatulă francesă din Răsăritulă Europei, regatulă mare și puterniculă care, aședatū la spatele imperiului germanū, arū fi contribuitū, în unire cu Francia din Apusū și cu Turcia din Răsăritū, la dărimarea îngrijitōrei puteri a lui Carolū-Cintulū și moștenitorilorū sei. (1) Caterina, de și ocupatā înăuntru cu protestanții d'ua parte, cu trufașa partită a Guisilorū de alta, credea că, cu timpulū, regatulū se va linisci și regele va putē sēși îndrepteze tōtā activitatea 'n afară. Uă bine-venită ocasiune îi cădea ca din cerū cu Petru Cercelū. Cu cātū intrigile lui Filipū II se 'ntețiau, cu atātū alianța turco-francesă și crearea unorū nouē pricinī de temere pentru Imperiū se impuneaū Caterinei. Cu uă siguranță de nimicū turburatā, ca și cum liniscea arū fi domnitū perfectā în tōte părțile Franciei, Caterina conducea ițele diplomației francesē, așa încātū Henricū III, silitū de multe ori, înăuntru regatului, a primi voința celorū mai micī din seniorii sei, continua a fi cređutū la Constantinopoli ca celū mai «slăvitū împēratū din nēmulū Naza-reenilorū».

Convinși deci că Petru Cercelū li-este omulū

tru Cercelū Parū fi realizatū cu pace, decā pe tronulū Franciei arū fi domnitū, în timpulū lui, unū monarcū care, iubindu-lū ca Henricū III, arū fi avutū și puterea lui Ludovicū XIV. — Cf. Bălcescu : Mihaiū Vitēzulū, ediț. Odobescu, Bucuresci, 1878, in-8°, pag. 250—251.

(1) Astfelū se va sili — cum vomū vedē mai la vale — sē facă Ludovicū XIV cu Enricū Tökōly, regele Kurușilorū din Ungariā și Transilvania.

care ară pute se sėvirșescă, în timpurile acelea, ideia francesă în Orientă, Caterina și Henrică începură se mișlocescă, se scriă, se stăruiască pe lângă Sultană și toți marii demnitară ai Porței otomane. Regina-mumă scrisse Sultanei-Validé, faimósa Nur-Bană, care, cu tóte acestea, după spusese d-luă de Germigny, apăra pe vėduva *Marchone* sėu *Merchone*. (1) Henrică III, în discursulă de recepțiune pronunțată la Paris înaintea luă Ali-pașă, pe lângă altele, aduse aminte trămisulă otomană și de făgăduințele ce Amurată III îi făcuse că va pune, adică, pe tronulă părințiloră luă, pe Petru, fiulă lui Petrașcu, domnulă Marei-Valachiei, buculă sėu prietenă și vėră.

Nu intrămă în fondulă acesteă interesante cestiuni (2); se spunemă ęnsė că nu fu mișlocă pe

(1) Scrisórea către Čaterina din 8 Decembre 1579, în Charrière, *op. cit.* vol. III. *La Merchone*, Mircióia, este Despina sėu Kiajna, fiica luă Petru Rareșă, sora Dómnei Roxandra Lăpușnėnu, soția luă Mircea Ciobanulă, muma luă Alexandru II și luă Petru Schiopulă, — una din cele mai impunėtore figură de Dómne române.

(2) V. Charrière, *op. cit.* vol. III : scrisorile luă Henrică către Sutană, 2 Maiă 1579; a d-luă de Germigny către Caterina, 8 Decembre, 1579; a Sultanulă către rege, Iuliu, 1580 — Vol. IV : D. de Ferrier (Veneția) către rege, 17 Martie, 1581; (Petru Cercelă agiunsesse în Veneția la 3 Martie, 1581); Henrică către Sultană, 6 Ianuariă, 1581; Henrică către Viziră și Calmacană, aceiași dată; Caterina către Nur-Bană; Germigny către rege, 15 Aprile 1581, 29 Aprile 1581, 10 Iuniu 1581, 30 Septembrie 1581; Germigny către Caterina, aceiași dată; Germigny către rege, 9 Martie 1583, 15 Noembre 1583; Regele către Germigny, 15 Februarie 1584; Berthier (celă care însoțise pe Petru la Veneția și apoi venise la Constantinopoli unde d. de Germigny îlă însărcină la plecarea sa în Franția cu gestiunea provisorie a ambasadei. —

care diplomația francesă se nu 'lă fi întrebuițatū pentru a face se reușescă candidatura lui Petru Cercelū. Afară de cele ce se pricepeaū Gilles de Noailles abate de l'Isle, Juyé însărcinatū d'afaceri pentru câtū-va timpū, d. de Germigny și la fine Berthier și noulū ambasadorū d. de Lancosme, afară de sciința Caterinei în conducerea afaceri, se mai adăugeaū sfaturile și arētările lui Petru Cercelū care, cu multă și adâncă pricepere, cu-

St. Priest. *op. cit.* pag. 199) 26 Marte 1585, 17 Aprile 1585, 29 Aprile 1585, 14 Maiū 1585; Henricū către Berthier, 11 Maiū 1585; D. de Maise, noulū ambasadorū la Veneția, către Rege, 15 Iuliu 1586, 28 Ianuaru 1588; Henricū către d. de Lancosme, noulū ambasadorū la Constantinopoli, 4 Iuniu 1588, 4 Ianuaru 1589. — Cf. St. Priest: *op. cit.* pag. 373—380. — *L'Illustré Orbandale*, sēu Istoria vechiā și modernā a orașului și cetății Châlons-sur-Saone, 2 vol. in-4°, Lyon, 1662, la librăria Cusset, fără nume de autorū. Acesta este, după d. L. Lallanne (*Oeuvres complètes de Brantôme*, ediț. cit. Tom. V, pag. 55) și după d. Tamizey de Laroque (*Le cardinal d'Armagnac et Jacques de Germigny*, in *R. des Quest. historiques*, 1 Ian. 1883, pag. 181—204), călugărulū minimū Léonard Bertaud. Pe lângă scrisorile citate în Charrière suntū încă în *l'Illustré Orbandale* scrisorile d-lui de Germigny către rege, 26 Sept. 1582, 1 Octobre 1579; ale lui Henricū către ambasadorū, 7 Iuliū 1582; către Sultanū, aceeași dată; către Sultana-mumă aceeași dată; a Caterinei către d. de Germigny, aceeași dată. A țecea din instrucțiunile lui Berthier; răspunsulū regelui la scrisorea adusă de Ali-pașa la Paris, 15 Iuniu 1582. — Bertaud nu cunōsce pe Petru Cercelū care, probabilū, era pentru dēnsulū cine sciā ce seniorū espaniolū, *le prince de Valaquil*. — D. de la Ferrière, *op. cit.*, n'a publicatū din scrisorile Caterinei de câtū pe cele scrise pēnē la 1563. — Ceia ce pare neesplacabilū este tăcerea autorilorū de *memorie* și de *ziare* asupra șederii lui Petru la curtea regelui Franciei (Maiū 1579—Marte 1581). Pierre de l'Estoile, Hurault de Chaverny, Choisin de Chattellerault, fiulū lui de Thou și uā mulțime de alți memorialistū nu scriū uā vorbă de Petru Cercelū.

noscea Orientul, firea turcască și cele ce, atunci, puteau să'i fiă pe voiă.

Uă dată pe tronul Valachiei, Caterina și Henrică credeaū că Petru va 'ncepe fără zăbavă realizarea ideilorū ce li desfășurase la Blois și Chenonceaux. Principele românū mai avea ênsē și altele de făcutū. Grijile și temerile ce 'i veniaū despre Stambulū nu'i lăsaū timpū în-de-ajunsū ca sē se mai gândescă la 'nfloritele improvisațiunii florentino-diplomatice din 1579-80. Indiferința și rēcela lui supărară fōrte pe Caterina și pe Henricū. Beniaminulū diplomației franceze devenia ingratū. Brulart sēu de Neufville, secretariū lui Henricū III, însărcinați cu instrucțiunile diplomatice, scriaū d-lui de Lancosme. (1)

«Petre, principele Valachiei, căruia i s'a datū «corōna mulțămită numai miđlocirii și autorității
«Maiestății Sele și d-lui de Germigny, nu s'a purtatū cum se cade față cu câte-va persōne fōrte
«oneste și fōrte onorabile». (2)

(1) Jacques Savari, seniorū de Lancosme, urmă după d. de Germigny și după interimatulū lui Berthier. Ministerulū sēu ținu cincī ani după unii, șēpte după alții. Primele instrucțiuni suntū datate din 23 Septembre, 1585. St. Priest : *op. cit.*, pag. 199 și urm.

(2) Charrière, *op. cit.*, vol. IV, pag. 526. Documentū aflătorū și 'n *Colecțiunea Odobescu*, Archiva Ministerulū afac. străine din Paris, vol. 2. Doc. 349. — Persōnele cărora Petru Cercelū datoresce câte 2000 de scuți de fiăcare, suntū doctorulū Lacorde și abatele Strossi. De și se mai dice că Henricū III a ajutatū și bănesce pe domnulū românū, lucrulū e greu de cređutū, căcī. p'atunci, financiele Franciei nu erau tocmai în stare prosperă. Caterina căuta sē se împrumute

Aceste rânduri plecau din Paris cându Petru Cercelū era sē fiă resturnatū de Mihnea. Acusațiunea de ingratitudine nu era tocmai drēptă. Chiar dēcă Mihnea și Turcii nu s'arū fi hotăritū s'elū rēs-tórne, Domnulū Valachiei cunoscea fórte bine starea Franciei, neputința absolută în care se găsia regele, sfășiarile interne, pentru ca sē dea urmare planului ce espuserămū mai susū. Arū fi trāmisū óre Henricū III armate sēu corābie ca sē 'lū ajute sēu sē esercite uă folositoare presiune asupra Porței, în casulū cândū acēsta arū fi fostū în ajunū de a goni pe Petru? Nici vorbă că nu; Cercelū pricepea acēsta, și o pricepea cu atātū mai bine cu cātū, pe fiăcare ți, vestele ce 'i veniaū de la Stambulū deveniaū din ce în ce mai rele, mai amenințátore. Ceia ce Petru prevēduse se 'ntēplă; la finele lui 1585 fu datū josū de pe tronū. Regele Franciei continua a fi supăratū pe dēnsulū. Principele românū recāstigă iubirea și ajutorulū lui Henricū III(1), pe care 'lū vedemū, în 4 Ianuariū 1589, cândū tronulū lui era totū atātū de

pēnē și la Turci, după cum vēdurāmū mai susū. Ceia ce e adevēratū este că Regina-mumă dedese lui Petru scrisorī de recomandare ca sē se 'mprumute în Veneția și 'n cele-lalte cetăți ale Italiei.

(1) Henricū III avu specialitatea d'a protege pe principii romāni. Afară de Cercelū mai era la curtea lui și «*Jean-Bogdan, prince de Moldavie, chevalier de l'orde de St. Michel,*» după câte reese dintr'ua scrisóre a regelui Henricū IV către acestū principe : «...sciū că Regele, predecesorulū nostru, v'a voitū binele...» Paris, cam la 10 Iuliū 1591. Din Archivele Corónei, în Berger de Xivrey : *Recueil des Lettres missives de Henri IV*, Paris, in-4°, 1843; v ol. III, pag 429

sguduită câtă și sôrta lui Petru Cercelă, că cere d-lui de Lancosme să stăruie la Pôrta pentru revenirea fostului domnă Petru la tronulă Valachiei.

Stăruințele ênsă nu mai erau aceleași. Caterina de Medici, bêtrână și bolnavă, nu mai conducea firele diplomației franceze. Henrică III avea altele de făcută, êră diplomației franceși din Rêsăritulă Europei perdă din vedere pe domnulă munte nescă. (1)

Caterina de Medici móre în 5 Ianuariă 1589, și fiulă seă, regele Henrică III, isbită în stomacă de cușitașulă fanaticulă Jacques Clément, o urmază în acelașă anulă, la 2 Augustă, într'ă Mercuri, la 2 ore după miezulă nopșei, cum spune consciinșiosulă Pierre de l'Estoile.

Ideia Caterinei, a lui Henrică III și a lui Petru Cercelă, părăsită de Henrică IV, Richelieu și Mazarin, va fi reluată, tocmăi peste ună secolă, de către Ludovică XIV și diplomației seă.

(1) V. Esareu : *Documente descoperite în bibliotecile Italiei*, Bucuresci, in-8°, 1874, *passim*. — Cf. Tocilescu : *Monografia lui Petru Cercelă în Columna lui Traiană*, 1874, n° 2 și urm.

IV

1589—1610.

«Henrică III și Caterina de Medici avură, în «relațiunile loră diplomatice, uă politică de mo-«saicuri și de nimicuri», dăcă ună din scriitoră de astădă. (1) In ceia ce privesce pe Turcia, credemă că epoca, în care domnia casa de Valois pe tronulă Franciei, nu era tocmai potrivită pentru alianțe pe față cu imperiulă otomană. Fanatismulă era 'nrădăcinată în inimile tuturoră, creștină și mahometană. — Ômenă ca Franciscă I și Henrică IV mergă înaintea presintelui și făptuiriloră lui, și, dăcă nu potă să sêvêrșescă cele ce suntă lăstate de susă viitorului, eă le arătă astă-felă în câtă moștenitoră loră nu le voră perde nici uă dată din vedere.

Franciscă I zăresce folósele alianței turco-francese și năzuiesce să le apuce, cu tóte strigătele religióse și politice ale puteriloră evlavióse. Caterina de Medici le 'nțelege, dér caută să le aibă pe căă nepractice de și posibile în vremurile acelea, cândă vârfulă săbiei schimba, celă puțină la dece ană uă dată, configurațiunea stateloră europene. Henrică IV, părăsindă la Pórtă drumulă urmată

(1) A. Chérueil : *Lettres de Mazarin*, Paris, in-4e, 2 vol. — Introducțiune.

de neîmpăcata'i vrăjmaşă, pune, c'ua siguranță și c'ua sciință de mâna ântâiū, temeliele mărețului edificiū alū influinței franceze în Orientū; arétă în ce felū Francia va puté sē foloséscă cu Turcī; probéză acésta în lupta'i cu Espania și în alcătuirea planului în contra Germaniei, — admirabilă operă de geniū la care lucră anī întregī și pe care, după mórte'i, Provedința cu milă o păstră neatinsă încredințându-o celorū mai marī miniștri ai Franciei moderne : lui Richelieu și lui Mazarin.

Politica Reginei Caterina fusese politica timpului său. Cercetătorulū care cunósce starea Franciei sub cei trei regi, fii ai Florentinei, se miră cum, în afară, Caterina putu sē păstreze tradițiunile învățatei diplomație a lui Franciscū I, cândū, înăuntru, regalitatea ajunsese jucăria facțiunilorū, érū regele silitū sē fugă, ca ultimulū dintre supușii săi, din orașū în orașū, din satū în satū, însoțitū numai de câți-va seniori, — rariī credincioși ai ȃilelorū de négră restriște.

«Francia, ȃice unū ambasadurū străinū de la «curtea regelū Henricū III, e *un regno povero, esausto, diviso, infermo, e che se ne va all'ocaso.*» (1)

Henricū IV, tare 'năuntru, după cucerirea propriului său regatū, în luptele'i cu Espania se a-

(1) «Unū regatū sēracū, sleitū, sfășiatū, slăbănogitū și care a luat-o spre apunere.» Din raportulū lui Filippo Cavriana, ambasadurulū lui Franciscū I, marele duce alū Toscanei. — In Abel Desjardins, *op. cit.* vol. IV, pag. 8.

jută cu Turcii multă mai bine de câtă ară fi putut s'elă ajute orî-ce altă putere europenă. Sultani, mândri acum d'a fi considerați ca Europeni — și datoriau această onoare numai regiilor Franceze — mergeau cu Henric IV într'ua unire și c'ua docilitate ce nu vomă întâlni nici chiar sub Ludovic XIV. Pe 'ntrecute, Turcii, Maurii din Espania, Berberii din Algeria și Marocă arătară întunecatului Filip II că, în Franca, nu mai domnesce Henric III, ci un om care, învățat de tîneră la scôla nevoielor și neîntrerupte muncă, scia s'și găsescă arme pretutinden. Pacea de la Vervins (1598) sfârși lupta dintre Franca și Espania.

Răsboiul însă continua în Răsărit între Germania și Turcia, éru Henric IV lucra mereu la planul tradițional al diplomației franceze: dărîmarea casei d'Austria din pozițiunea amenințătoare în care se afla. — Nici vorbă că nici uă musică nu putea fi mai plăcută lui Henric IV, la concepțiunea combinațiunilor se, de câtă sgomotul răsboielor dintre Germani și Turci.

Nu vomă espune aci modul cu care Henric IV 'și-alcătui alianțele în nordul și centrul Europei; vomă schița numai istoria rolului ce Turcia, deja 'n acțiune, era chiămată să jôce 'n viitorea luptă împotriva Germaniei.

Henric IV scia fôrte bine tôte planurile imparatorului și papei; ambasadorii francezi îi scriau

în fiă-care ți că marea ligă în contra Turciloră căștigă adesiunile maî tuturoră puteriloră creștine. De altă parte, Henrică IV nu se 'ncredea tare multă în priceperea și însușirile diplomatice ale Sultaniloră și înalțiloră demnitară ai imperiului otomană. Politiciă de la Constantinopoli nu vedeă cu aceiași ochi pătrundători, ca regele Franției, primejdia care ară fi născută pentru dênșii din uă pré mare putere a casei d'Austria. Henrică ênsă nu desperă de ajutorulă ce Turcia era capabilă să aducă planuriloră și causei se, causei echilibrului europénă. Și, după cum sciu să potrivescă punctele politicei se printre principii protestanți ai Germaniei, și să facă c'ua abilitate admirabilă se între în joculă seă puternica Elisabeta, regina Angliei, totă astă-felă deșteptulă rege se folosi de nepăsarea și ignoranța celoră de la Pórtă.

Relațiunile se cu Constantinopoli suntă afaabile; capitulațiunile se reînoscă; scrisorile către Sultană, viziră și comandantăii generală ai marinei suntă amicale și pline de afectuóse protestațiuni. Henrică IV, ca 'n urmă Richelieu, își cunoscea ómenii și le intra 'n voiă potrivită cu firea fiă-căruia. În scrisorile ênsă pe cari le primesce d. de Brèves (1), Henrică se 'nflacărá; caracterulă iute și aprinsă ală Gasconului isbucnesce în fața

(1) François Savari, senioră de Brèves, véră cu Jacques Savari fu ministru de la 1589—1606. St. Priest. *op. cit.* pag. 201—203.

încetinimei musulmane, — acelū *agale-agale*, în care, după Turci, residă adevărata gravitate. Regele Franciei înțelege pe Turci, dér nu merge cu înțelegerea și cu aprobarea pênă acolo în câtū, vedându'i căsū cu ochii închiși înaintea Europei unite în contră-le, se ȃică : se asceptămū căci și acésta e unū efectū alū orientalului *agale-agale*. Min-tea viă și sprintenă a Bearnezului nu putea sēși închipuiscă cum unū monarcū, fiă elū chiar Sultanū, reușia sē stea pe tronū, fiindū atâtū de blegū și atâtū de obtusū în priceperea celorū mai de căpeteniă ale séle interese.

«Sultanulū e stupidū!» (1) esclamă Henricū în-tr'o scrisóre către d-lū de Brèves cu care nu se ascunde și 'n fața căruia, cu sgomotósa mânia gasconă, târnuia sdravēnū pe pré slăviții padișachī Amuratū III și Mahometū III, «*en lez quels toute gloire et toute vertu abonde.*»

Cândū imperatorulū e atâtū de puternicū în provinciile'ī rēsăritene; cândū, după dēnsulū și cum le cântă elū, mergū principatele creștine ale Turciei; cândū Papa și tótă Italia promitū ajutóre, éru Espania, gata a sfășia tractatulū de la Vervins, stă amenințátóre la douē din fruntariile Franciei, Turciī nu vedū óre că primejdia cresce și că marea ligă creștină póte fórte bine sēi arunce în Asia-Minoră?

(1) Berger de Xivrey : *op. cit.* Scrisóre din 21 Octobre, 1601.

Nerăbdarea și necazul regelui apară și din alte scrisori. Henrică nu'și dă bine séma de scopolul ligei încheiate între Papă, Germania, Espania, Toscana, Ferara, Transilvania, Valachia și Moldova. Care i-e scopolul? de ce miđlôce dispune? cum aũ de gândũ Turcii sã se opunã la atacurile atãtorũ adversari? Henrică IV nu pôte sã ajute pe Turci pe fațã, cãci suntũ convenințe și legãminte cari 'lũ oprescũ; e gata sã'i ajute într'ascunsũ, dér — și aci necazul și ciuda regelui isbucnescũ — nu 'nțelege cum staũ lucrurile în Orientũ. Dorește, voiesce sã sciã; în fiã-care din scrisorile cãtre d. de Brèves cere lãmuriri; sfârșese totdeuna, ca și Caterina de Medici, prin ordinul : *vous m'en aviserez*. Pênã atuncĩ, ambasadorulũ se atragã bãgarea de sémã a Sultanului asupra faptelorũ ce se petrecũ în Europa ; sã spunã *tembelului* moștenitorũ alũ lui Suleimanũ Magnificulũ sã se pórte prietenesce cu Polonia, singura putere care nu intrase 'n liga creștinã. (1)

(1) Henrică IV începe cu Polonia politica franco-polonã care, în urmã, va folosi atãtũ de multũ diplomației franceze în combinațiunile ce va sãvârși pe cartã Europei. — Rãndurile de mãi susũ se întemeiazã pe scrisorile regelui Franciei, publicate de d. Berger de Xivrey sub titlulũ : *Lettres missives de Henri IV*, deja citate. Din nefericire pentru noi, cea mãi mare parte din scrisorile relative la afacerile Orientului, — din cele 400 comunicate de bibliotecile Petersburgului, din cele adresate d-lui de Brèves între 1592—1594, din cele adresate baronului Gontaut Biron de Salignac (1607—1610) — suntũ numai resumate sãu chiar numai indicate. Cele din 1601, de uã importanțã capitalã pentru istoria Romãniei, aflãtore în colecțiu-

Ambasadorii Franciei de la Cracovia primiaŭ instrucțiunii în acestașu sensŭ (1), pentru a convinge pe Ion-Sigismund regele Poloniei și pe marele hatmanŭ Zamoiski ca sĕ stea locului, sĕ nu primĕscă invitațiunile papei și imperatorului. Ș'apoî, Henricŭ nu uită a recomanda d-lui de Brĕves sĕ lucreze astŭ-felŭ în câtŭ ambasadorii de la Stambulŭ ai celorŭ-l-alte puteri sĕ nu înțelĕgă prĕ pe față că Regele Franciei ține cu necredincioșii și se ostenesce pentru dĕnșii. (2)

De altă parte, Henricŭ cere ambasadei din Constantinopoli și călĕtorilorŭ, cari fuseseră prin Turcia, pe marea Négră, prin provinciile Rĕsăritului europĕnŭ, memorie (3) și rapórtce asupra țĕrilorŭ cari se resculaseră în contra Turcilorŭ, asupra miđlócilorŭ de care dispunŭ. Vĕdĕndŭ munca lui Henricŭ IV, arŭ crede cine-va, și cu fórte multă

nea d-lui de Monmerqué a cărei sórtă nu o cunóscemŭ, ni-arĕtă numai prin titlu ce trebue să fiă înăuntrulŭ lorŭ. Astŭ-felŭ Henricŭ trămite din Lyon, la 10 Ianuariŭ 1601, d-lui de Brĕves uă povĕstire amĕnunțită a celorŭ ce se petrecŭ în Polonia, în Persia și în Transilvania; din Orlĕans, la 24 Aprilie 1601, uă alta despre cele ce se petrecŭ în Ungaria. Aceste rapórtce slujiaŭ ambasadorului în negociațiunile sele; singurŭ n'arŭ fi sciutŭ nimicŭ, căci tóte comunicațiunile erau întrerupte cu imperiulŭ și principatele revoltate.

(1) După cum reese din scrisórea lui Henricŭ către d. de Brĕves (Lyon, 10 Ianuariŭ 1601) unde se vorbesce de uă amĕnunțită povĕstire a lucrurilorŭ ce s'aŭ petrecutŭ în Polonia.

(2) Scrisórea din 10 Ianuariŭ 1596.

(3) Pe lângă documentele amintite în publicațiunea d-lui de St. Priest, v. colecț. Odobescu : *Memoriŭ asupra Turciei*, 1596; vol. 3 Doc. 8 din archive.

dreptate, că regele Franciei lucra mai multă de cât Sultanul și vizirii ca să găsească calea pe care îndrumându-se Turcia ar fi putut eși tefără din această crisă înspăimântătoare. Henrică, ca toți politicii cei mari, voia să cunoscă bine ceștiunea, ș'apoi să cugete cum și ce felă va trebui deslegată problema. In tôte, regele se gândesce, și are dreptate, ântâiă la binele său, ală doilea la binele — pentru dânsulă, accesoriă, lăaturalnică — ală aliaților săi otomană.

«Papa 'mă dăce, scriă Henrică d-lui de Brèves, «să intră și eă în liga creștină. Nu potă; politica «francesă se opune la ună asemenea pasă.» (1)

«Veă arăta Sultanulă primejdia care se grămădesce asupra capulă lui, și te veă sili a sluji «astă-felă causei năstre.» (2)

Cu privire la principatele române, Henrică IV se ocupă mai ântâiă cu afacerea lui Jean-Bogdan (3), de care ênsă nu se 'nflacăă ca predece-

(1) Din scrisorile cardinalulă D'Ossat, în St. Priest, *op. cit.* pag. 68.

(2) Către d. de Brèves, 29 Noembre 1598, în Berger de Xivrey, *op. cit.*

(3) Afacere curioasă în modulă cum Henrică IV o înțelege. La 'ncepută, nimică mai plăcută regelă Franciei de câtă reșita lui Ión-Bogdan, «chevalier de notre Ordre»; Henrică stăruiesce, se rógă și mișlocesce ca principele să recapete tronulă Moldovei — v. în *Lettres Missives* scrisorile cam din 10 Iuliă, 1591, ale lui Henrică IV către Amurată III, către primulă pašă, către principele Moldovei, adică Ionă-Bogdan, către d. Mariany, ambasadorulă reginei Elisabeta la Constantinopoli, către Regina Angliei (12 Iuliă, 1591), către d. de Beauvoir, ambasadorulă francesă de la Londra (aceiași dată), către

sorulū sēū de aceia a lui Petru Cercelū. Regele nu se interesa de acesta; ceia ce voia Henricū IV cu multă stăruință era deslipirea din ligă a principelui Valachiei, adică a lui Michaiū Vitezulū. Rēsunsetulū victoriilorū eroulū românū ajunsese pēnē la auḑulū eroulū de la Arcques și de la Ivry. Henricū IV judecase de departe pe căpitanulū care bătuse pe Turci la Calughăreni, și n'țelesese pe dată folósele ce aiū fi avutū Sultanulū și, prin urmare, Francia, decă Michaiū arū fi trecutū în partea lorū. Dreptū acēsta, elū doria din sufletū ca Michaiū sē se despartă de Austria.

«Pe-aci, pe la noi scriă dēnsulū d-lui de Brèves, «uniū credū că Românulū (Michaiū) arū voi sē «cēră protecțiunea Sultanulū, decă arū fi sigurū «că se póte una ca acēsta. Voiesce, ḑice-se, sē

Mauriciū de Saxa. Acestea în vol. III, pag. 426—432. — În 1594 Aprilie în 2, Henricū IV se cam obosesce cu Ionū-Bogdan, după câte se vede din scrisórea către d-lū de Brèves; revine din noū în 20 Martie 1595 și rógă pentru «principele Valachiei» pe Sultanū, pe Vizirū și pe Ibrahim-pașa, protectorulū lui Ionū-Bogdanū. În fine, Henricū spune d-lui de Brèves, în 16 Fevruare 1600, că «il y a ici un qui se dict prince de Moldavie.» încă din timpul rēposatului rege; înfi spune că așū face plăcere Sultanulū și mumei lui decă așū miḑloci ca sē se suiă pe tronulū Moldovei. Lămurescēmī lucrulū, pentru că nu voiescū sē 'mī punū numele și cuvēntulū de giaba.» — Mai cons. St. Foix : *Histoire de l'Ordre de St. Michel*, Paris, in-8°, 1767, ch. IV.—D. Berger de Xivrey spune că peregrinațiunea lui Ionū-Bogdanū a lāsātū urme și în «hărțiile de Statū» de la *British Museum*, unde le-a studiatū autorulū «vieței lui Thomas Egerton, lord chancellor of England.» — V. încă Colect. Hurmuzake, IV, 1, 262. — Vomū reveni asupra acestui principe românū,

«nu mai fiă sub puterea imperatorului. Imi vei
«da in acestă privință amănuntele ce cunoscî.» (1)

Henricu IV cunoscea, de siguru, pricina desgu-
stului in care 'nota inima lui Mihaiu, fața cu
întortochiăturile și nenumăratele chichițe ale po-
liticeii imperiale (2); dér încă nu vėduse că Mi-
haiu merge la peire, din cauza lipsei acelu simțu
de înaltă prevedere care face atâtu pe erou câtu
și diplomatu, ajunși in pozițiunii culminante, se
se gândescă la viitoru, la putința d'a remăne acolo
unde vėrtejulū resbóielorū i-a 'nălțatū.

Peste vr'o trei sėptămăni, Henricu aude că
Mihaiu a făcutū propozițiunii Sultanului (3), dér
că ține și la imperatoru. «Fi-va ore, đice dēnsulū,
«pentru a'i incela mai bine pe amēndouī?» (4).

Incremenitū la auđulū victoriilorū și acelorū

(1) Din Paris, 7 Marte 1600.

(2) Pe cari Mihaiu nu le cunoscea 'n tótă întregimea lorū. Am-
basadorulū lui Henricu de la Viena scrisese regelui că Rudolfū
vrea se dea fratelui sėu Maximilianu Transilvania și cele douē
Valachii, și, dreptū aceia, bunul amicū alū lui Mihaiu sapa pe
acesta de sīrgū la Constantinopoli. Henricu scriă d-lui de Brèves
(Paris, sfērșitulū lui Sept. 1598) se năzuiască la Pórtă ca Sultanulū
se nu primescă propunerile imperiali.

(3) Din nefericire nu! La tóte postirile ce 'i veniaū însocite de
bogate daruri cândū la Tėrgoviște, cândū la Brașovū, cândū la
Săbiu, și provocate de sigurū la Constantinopoli de ambasadori
Franciei și Angliei, Mihaiu răspundea că va rămăne prietenū Sul-
tanului, dér adăugea cu tăriă că nu va ridica armele in contra
uluitei umbre iesuitice care umplea tronulū Germaniei.

(4) Către d. de Brèves, din Paris, 30 Marte 1600.

marșuri militare (1), a căroră iuțelă ca din povește ți-aducă aminte fără să vrei marșurile lui Napoleon cel Mare, Henric IV, ca și 'ntréga Europă din vremurile acelea, credea pe Mihaiū totū atâtū de profundū politicū câtū era de mare căpitanū. Istoricii unguri contimporani ȃicū că eroulū românū «era ascunsū și prefăcutū în gândurile «séle.» (2) — Din nefericire, Ungurii se 'ncelău; Mihaiū nu era diplomatū, nu era omū politicū.

Aruncatū de sórtă în miȃloculū Jesuiȃilorū Austriei și vrăjmașilorū de totū soiulū al némului românescū; de la cucerirea Transilvaniei și de cândū cu respândirea faimei că arū voi să supună Polonia după ce coprinsese Moldova, eroulū românū perduse cumpēna diplomatică a intereselorū séle. Rătăcitū în mulȃimea pizmașă a nobilemei ungare, uitândū Muntenia, cuibulū primelorū și neintinatelorū séle vitejii, Mihaiū nu mai scia să respundă la desele și ascunsele atacuri ale curȃei imperiale de câtū cu victorii militare. Rudolfū, Zamoyski, Batoresciū, Movilesciū se feriau ca de mórte de spada lui Mihaiū, dérū toȃi, pe furișū, în unire și fără pregetū, săpaū, ciocli ieparelnici ai mărirei române, grópa 'n care aveau să prăbușescă, prin braȃulū unui aventurarū mârșavū, antica faimă a eroului de la Călugăreni.

(1) Trecerea Carpaȃilorū în Transilvania în contra lui Andreiū Batori, trecerea Carpaȃilorū în Moldova. (V. Bălcescu).

(2) Bălcescu : *op. cit.* pag. 455.

O! și de câte ori nu se vede în capitolele lui Bălcescu — icône vii ale gloriei naționale, scrise de uă inimă română(1) — eroul înconjurat de intrigele politice ale unora, de cererile altora; negociațiuni ală căroră scopă Mihaiă nu'lă înțelegea, zavistii și vicleșuguri iesuitice venindă despre Viena, conspirațiuni polone, cărtiri române, nobile sberete ungare, sělbaticii saxone, tóte se înțețiaă în giuru'i, într'ună concertă asurđitoră de patimi nemernice, la auđulă căruia Mihaiă simțea că viscole de mânia îi sguđuiaă vitéza sa inimă.

Și era singură, căci fatalitatea, de la 'nceputulă strălucitei séle cariere, îi dedese pe Sigismundă Batori, ună smintită care 'și petrecu đilele ma-

(1) Bălcescu nu trăi de cătă cu eroulă care 'n inima sa era «simbolulă ideii de viéță, ideii de mântuire, simbolulă unimei naționale.» (*Buletină despre Portretele Domniloră în Mihaiă Vitézulă*, ediț. Odobescu, pag. 529). — Bălcescu s'a bucurată și a plânsă, a simțită inima că 'i bate séu i se sfășiă după cum stéua lui Mihaiă era strălucitóre de 'și orbia vrăjmașii și 'și lumina moșia, séu dispărea perdută în negurile restrișteloră. Istoriografulă entusiastă ală lui Mihaiă urméză pe eroă pasă cu pasă nemurindă mărețele lui fapte; cândă ajunge ênsă la marginea prăpastiei, aceeași durere care chinuă și smucesce inima Domnului, se 'nfige și 'n inima Bălcescului. «Vai! căci nu ne-amă putută opri aci, în culmea triumfului, oprindă împreună cu noi și timpulă și istoria! Pentru ce, după draga povestire a atătoră mari și norocite isbândi, sé fimă osândiți a descrie și cruntele nóstre nenorociri?!» Pêtrunđetóre și ca în vremile de de multă durere, care ni-aduce aminte clasica 'ntristare a lui Titu-Liviu: «*prisca scribentis antiquus fit animus,*» și care adeverește atătă de multă đisele lui Michelet: «istoriculă, a căru personalitate dispăre cândă dênsulă scriă, nu e de felă istoricū.»

muțărindū abdicățiunea lui Carolū-Cintulū, unū «legatū» care mormăia de trei orī «Tatălū nostru», când i se citiaū scrierile în care era comparatū de poeții întregēi Europe, pentru victoriile lui, cu Alexandru Macedon și cu Juliū Cesare (1); unū cavalerū ungurū care primi sē fiă lăudatū și ridicatū la ceruri—numai elū singurū! — în biserica S-tului Petru de la Roma și'n aceia a S-tului Ștefan de la Viena, pentru învingerea lui Sinan-Pașa din 1595. Acestū omū (2) și sutele de nemeși unguri ce'lū înconjuraū fură soții, și ce soți! ai mărirei lui Mihaiū. Ei dērimăū și virtutea eroului reclădia c'ua putere care, la urma urmelorū trebui sē se sleiēcă, căci eroulū era omū.

(1) Henricū IV, ca și Turcū, scia că luptele se căștigaū numai de Mihaiū; d'aci stăruințele regelui Franciei d'a deslipi pe Mihaiū de imperatorul Austriei, d'aci acțiunea combinată a d-lorū de Brèves și Mariany la Constantinopoli. V. și'n Bălcescu pag. 160 și 184.

(2) Cf. *Litterarisches Centralblatt*, no. 38, din 16 Sept. 1882, studiul d-lui Reissenberg: *Prinzessin Maria-Christierna von Innerösterreich* (1574—1631). Maria-Cristina fu nefericita victimă pe care politica habsburgică o dede lui Sigismund Batori. Era archiducesă. Diplomația de la Viena a practicatū—lucrulū e unicū în istoria lumēi — politica matrimonială cincē secole d'a rāndulū, fără nici uā interupțiune; n'a fostū evenimentū, după cum vomū vedē mai la vale, din care Austria, tractāndū uā cestiune, sē nu fi adusū printre argumentele de căpetenie, una și, la trebuință, chiar două archiducese. *Dat tibi regna Venus!* La curtea Austriei se aflaū tot deuna câte 3—4 archiducese 'n rezervă. Maria-Cristina fu printre acestia. D. Reissenberger studieză cu asprime caracterulū netrebnicului ei bărbatū. V. și *la Revue Critique d'Hist. et de Litt.* din Paris, 6 Nov. 1882.

Totuși, după fiă-care victoriă, alu cărei răsunețu umplea Europa, politicii atribuiaă luî Mihaiău planuri colosale(1). Pe lângă regatulă Daciei. a cărei alcătuire se și sėvėrșise, e probabilă că ambasadoriî, aflăndă de alianța luî Mihaiău cu metropolitulă Kievulă, cu Patriarculă Țarigradulă și cu Suedulă Carolă, duce de Sundermania, nu lipsiaă de a vesti suveraniloră Europei că Polonia va fi în curăndă cucerită, că Domnulă română va rėsturna cu vėrfulă săbiei temelială bėtrănelă edificiu europėnă. Mihaiău era trate cu Petru Cercelă de diplomatică și învėțată memoriă, dır numai atătă; fu «gróznicu și vestită în resbóie» cum đice Miron Costin, dır sė'nclă în tóte negociațiunile sėle. Prietenială cu Austria(2) supse tótă puterea eroulă română. Alianța cu Turcī după ce'i bătuse, cu Poloniî și, prin urmare, cu Regele Franciei ară fi dată viėță traīnică edificiu zidită cu spada de eroulă română. Singură, tēnēră, liberă, domnă puternică ală bėtrănei Dacie — o! viitoră! — Mihaiău ară fi fostă chiămată sė jóce, la Rėsărită, după sfaturile adănci ale luî Richelieu, rolulă ce'lă va juca Gustav-Adolf, regele Suediei, în centrulă Germaniei. Sė fi murită la

(1) Henrică către d. de Brėves, din Lyon, în 10 Iuliu 1600.

(2) A se vedė pe mănile cuî ajunsese familia habsburgică în vremurile acelea în Alfr. Michies : *Histoire secrėte du gouvernement autrichien*, Paris, Dentu, 1859, in-8°, *passim*. Ast-felă se va pricepe grozăvia fatalității care împinse pe Mihaiău Vitezulă și succesorii sėi în brațele Austriei.

vr'unu Lutzen nemuritoru, ca marele căpitanu alu Nordulu, eru nu in câmpia Turdei! Și'n aseptare, brațu'i puternicu aru fi ținutu, nu numai uă clipă ci ani întregi, întinsu înaintea ochiloru posterității, tabelulu superbū alu unirei naționale. Visu, iubite închipuiru, cari se 'ntrupară 'n urmă in grozave și crunte desamăgiri !

Henricu IV doria alianța cu Mihaiu; atențiunea cu care urmăresce tôte faptele Domnulu românū ni-o arătă 'ndestulu (1).

«Se dice, scrie densuslu d-lui de Brèves, că *Românulu este forțe tare* (2), și că planurile îi crescū «potrivitū cu victoriele» (3).

Tocmai pentru că «Românulu era forțe tare» cărmuitoari de la Viena voiau s'lu dărime. Rodolf, Mathias, Ferdinandu, cari figurară pe tronulu Austriei unū secolū și mai bine, — cu alte cuvinte, Jesuiți, duhovnici ai acestorū umbre de imperatoru, nu suferiau pe nimeni mai puternicu in Imperiu de cătū dênșii. Corneille, profundulu po-

(1) Se scie cu cătă gingășiă gasconă Henricu făcea curte celorū mai neînsemnați principu ai Germaniei, pentru a'î atrage in cerculu aliașilorū s'ei. Mihaiu era ceva mai însemnatu de cătū unū principe de Lichtenstein s'eu de Reuss-Schleiz.

(2) Cuvinte pe cari ori-ce Românū le citește cu emoțiune, cândū se gândesce la celū ce le scrie. Și d'eca ciuda te face s' tremurū cândū veđi scriitoru francesi, ca Palma Cayet buniōră, (colect. Petitot. *Chronologie Novenaire*, Tom. XLIII, pag. 145) nici măcarū pomenindū de numele lui Mihaiu, apoi vorbele «bunulu rege» te mângăiă adâncū, căci daū lui Mihaiu ceia ce era alū lui și numai alū lui.

(3) Scrisōre citată : Lyon, 10 Iuliū 1600

litică poetă, se gândia pôte la Wallenstein, victima jesuiților de felulă luă Lamormain și Weingartner, când scria :

Aussitôt qu'un sujet s'est rendu trop puissant,
Encor qu'il soit sans crime, il n'est pas innocent.

Cu atâtă mai multă era vinovată Domnulă ortodoxă ală celoră trei principate românesce.

Cândă șirulă nevoiloră începe pentru Mihaiă, Henrică, care nu 'lă scapă din vedere, scriă d-luă de Brèves.

«Se dice că Românulă e 'nconjuratū de trei
«părți și că are să se arunce în brațele impera-
toruluă.» (1)

După Mirăslău, regele care, probabilă, nu 'nceta d'a stăruia prin d. de Brèves pe lângă Sultană ca acesta să mai încerce a trage pe Mihaiă în partea sa, intrăbă pe ambasadoră ce impresiune a făcută asupra spirituluă Sultanuluă învingerea Românuluă. (2)

Cele-l-alte scrisoră, cari trebuie să fi continuată pêne după 19 Augustă 1601, nu suntă semnate nicăieră. (3) Nu scimă care fu judecata finală a luă Henrică IV asupra erouluă de la Călugărenă.

(1) Din Chambéry, 29 Octobră 1600.

(2) Din Maire, 1 Decembră 1600.

(3) Cele pêne acum citate din publicațiunea d-luă Berger de Xivrey suntă luate din Archivele Coronei franceze și din colecțiunea d-luă Monmerqué intitulată : *Lettres à l'ambassadeur du Levant*.

Regele continuă a se ocupa de cele ce se petrecu în cele trei principate (1) și invită mereu pe ambasadoru a deschide ochii Turciloru. D. de Brèves reușia foarte bine; prestigiul ce Francia și regele său câștigaseră, mulțămită tactului și sciinței acestui ministru, era atâtu de mare, în câtu unu istoricu otomanu Selaniki esclamă : «câtu p'aci fu într'unu rândū sē se nască, în «casa Islamului, unu adevăratu entusiasmū pen- «tru Francia, numai din pricina intrigiloru blăs- «tematului ei de ambasadorū!» (2)

Henricu IV ordonă totdeauna atâtu d-lui de Brèves câtu și următorului acestuia, baronului de Salignac sē nu cruțe nimicū (3) pentru a ține susū vēđa Franciei pe țermurile Bosforului. Regele vēđuse, în alcătuirea planului său în contra Austriei, câtu de folositore era sēi fiă alianța otomană.

Cândū Henricu IV fu gata și cândū casa d'Austria era sē fiă isbită din tōte părțile de acea coalițiune la a cărei unire Henricu lucrase 10 ani

(1) Scrisōrea către D. de Brèves, din Fontainebleau, 11 Noembre 1602.

(2) In Jonquières, *op. cit.*, pag. 318.

(3) Francia chieltuia în timpulū acela 100.000 de scuți cu ambasada din Constantinopoli. - V. St. Priest, *op. cit.*, pag. 68. In tōte părțile d-lū de Brèves, era foarte bine vēđutū. - V. *Relațiunea lui Baret în Tesaurū de Mon. istor.* — Picot : *Istoria Moldovei*, cursū la Scōla Limbelorū orientale vorbite. Paris, 3 Marte 1883.

de dila, pumnalulū lui Ravailac puse capetū vie-
ței unuia din cei mai glorioși și mai iubiți regi
ai Franciei — *le seul roi dont le peuple ait gardé
la mémoire.*

V

1610—1642.

În 1624, cândă Richelieu fu numitū primū-ministru alū lūi Ludovicū XIII, cea d'ântăiū scrisore care fu trāmisă ambasadorilorū Franciei în străinătate, ȃicea între altele : « consiliulū Rege-lūi Ńi-a schimbatū maximele. »

Maximele pe cari ducele-cardinalū de Richelieu, « faimosulū cardinalū » cum ilū numesce Corneille, voia sē le pună iērăși în vigore, eraū maximele sănētōse Ńi inteligente ale lūi Henricū IV.

În timpulū reginȃei Mariei de Medici, influenȃa Espaniei, ȃice d. de St. Priest(1), făcuse pe ministrii lūi Ludovicū XIII sē uite tradiȃiunile regatului francesū, în raporturile lorū cu Inalta Pōrtă. Ambasada lūi Achille de Harlay-Sancy, baronū de la Mōle, care urmase după baronulū de Salignac, nu e remarcabilă prin nici uă tractativă seriōsă. Franca, pentru unū timpū fōrte scurtū, pārea cā uită cu dēsēvīrșire politica urmată de regiī sēi, aprōpe unū secolū, cu Sublima Pōrtă.

În ceia ce privesce negociaȃiunile sele cu puterile străine, Richelieu a desfășuratū modulū sēu de a vedē în diplomaȃiă, într'unulū din capito-

(1) *Op. cit.*, pag. 71.

lele celebrului său *Testamentă politică* (1), — capitolul pe care avemă curagiulă a' lă numi celă d'ântăiă din acéstă operă postumă a nemuritorulă cardinală. Intr'ensulă se pôte vedé cum ministrulă lă Ludovică XIII și continuatorulă politiceă interne și esterne ale lă Henrică IV, înțelegea să urmeze în tôte mișcăriloră seale acea minunată liniă de purtare, după arătările căreia omulă de stată, fără d'a cădă în înflăcărările păgubitoare ale unei politice sentimentale, nu merge ênsă nică pe drumulă pe care nu se vede de cătă tunură și puscă. Richelieu lucră în politica esternă cu aceeași siguranță și cu aceeași profundă stăruință cu care lucră și 'n politica internă.

Indată ce veni la putere, Richelieu reîncepu alcătuirea coalițiunei de acolo de unde o lăsase Henrică IV. Turcia și principatele carpatine, Transilvania, Valachia și Moldova, nu fură uitate în meditațiunile și combinările seale.

Suntemă în 1624.

Țerile române ferbeauă în nelinisce și 'n turburări. Puterea și vedă Turciloră, respectate fôrte

(1) *Maximes d'Etat ou Testament politique d'Armand Du Plessis, cardinal-duc de Richelieu*, Paris, 2 vol. in-8°, 1764. — Voltaire credea acestă testamentă apocrifă. Ună erudită, contimporană cu Voltaire, d. de Foncemagne, ajutându-se cu cele trei Mss. cunoscute, ală Sorbonei, ală Archivei ministeriului af. străine și ală bibliotecelă genovefane (Ste Geneviève), demonstră autenticitatea acestoră prețioase pagine de adâncă politică. Astăđi, scriitorilă aă dată dreptate d-lui de Foncemagne în contra patriarculă de la Ferney.

de domniî dunăreni la finele secolului XVI, fuse-
seră adâncu sguđuite de victoriele lui Michaiu
Vitezulu, precum și de nascerea unei alte influențe
între Carpați și Dunăre. De la 1601 și pêne la
1611, influința germană domni în Valachia cu
Șerban Bassarab. Domnul român credea că fo-
loșese intereselor sele trudindu-se în Transil-
vania, ântâiu în contra lui Sigismund, ș'apoi în
contra lui Szekely Moise și lui Bocikay Istvan,
ambi vrăjmași ai casei d'Austria.

Turciî se 'ncercau din cându în cându a'și re-
căpeta puterea în Valachia. Concesiunile lui Șe-
rban îi îmblânđiau pe dată. Cu timpul și cu
Domniî, Viziriî nu voru mai fi atâtu de îngădui-
tori. La 'nceputulu secolului, amintirea eroului de
la Călugăreni le da âncă fiori.

Ce folosu ênsê! uă acțiune combinată, cum se
va 'ncerca 'n urmă sê-o urzêscă Rákoczy, nu era
cu putința în vremurile acelea. În Moldova, Mo-
vilescii, pentru a loră nefericire, erau sub desê-
vârșita epitropiă a Polonilor; în Transilvania,
partita națională, cându în unire, cându în cêrtă
cu Turciî, alegea domni uniî după alțiî. În spațiū
de ęece ani, după Sigismund și Székely Moise,
urmaseră âncă trei domni : Bocikay Istvan, Rá-
koczy Sigmond și Bátori Gabor. Pêne la Bethlen
Gabor, luptele și trăgăniirile nobililor sdrumicau
puterea principiloru, precum intrigile de la Con-

stantinopoli și din țără răsturnaă pe domniî din Moldova și din Valachia.

La 1613, cândă Bethlen Gabor se sui pe tronul Transilvaniei, în timpul reginței Mariei de Medici, atențiunea diplomației franceze nu era 'ndreptată asupra încurcatei stări a principatelor creștine din Răsărită. Pe lângă acestea, Richelieu era atunci ocupatū a'și clădi viitorulū, a proba reginei-mume și favoritului ei, Concino Concini, că serviciile sele nu erau de desprețuitū.

Ș'apoi, după cum điserămū mai susū, totulū era atâtū de nesigurū în țările carpatine, în câtū nici uă negociațiune nu s'arū fi pututū începe. Domnulū arū fi căđutū înainte d'a fi sfērșitū tractativele. Uniî dintr'înșii erau cu Poloniî în contra Turcilorū, alțiî cu Turciî în contra Polonilorū, alțiî în fine nu erau cu nimenî; toți ênsē se potriviaū în căderi subite. Cândū Bethlen Gabor arētă că are de gândū, mulțămită împrejurărilorū și dibăciei sele, sē domnescă mai multū de câtū predecesorii sēi, și cândū Richelieu fu numitū primū-ministru alū lui Ludovicū XIII, diplomația francesă 'și întorse ierăși privirile asupra acelorū țeri, către cari fuseseră țintite cu atăta tăriă, în timpulū lui Mihaiū Viteazulū, privirile lui Henricū IV.

Domnulū de Cėzy fusese numitū ambasadorū la Constantinopoli, în urma retragerei baronului de la Mōle. Richelieu îi ordonă sē caute a trage în liga în contra Germaniei pe principele Transilva-

niei, tributarul Turciei; în acelașu timp, mulțămită mișlocirei franceze, Gustav-Adolf, regele Suediei, încheiă un tractat de prietiniă cu Sultanul Amurat IV. — Sarcina dată d-lui de Cézzy era foarte ușoră. Bethlen Gabor fu gata să intre în apele lui Richelieu. La 1619, începuse în Germania resbelul de 30 de ani, și principele Transilvaniei, după îndemnul protestanților, declarase războiul imperatorului. Polonia era în partea lui Ferdinand II și cu dânsul, pe față și nu cu puțină șiretenie, mergea și veneticul Gaspar Gratian, domnul Moldovei.

Bine vădit la Pórtă, profitându de resbelul ce se născuse între Turcia și Polonia (1), Bethlen Gabor, după căderea lui Grațian, continuă războiul cu imperialii până la 1622 când subsemnă pacea de la Nicolsburg. — Acum începe în Transilvania jocul diplomaților franceși și suedesi. După sfaturile lui Richelieu și ale lui Oxenstiern, celebrul cancelar și prim-ministru al Suediei, care lucra atât în contra Imperialilor cât și în contra Poloniei (2), Bethlen Gabor rupse în 1623 pacea încheiată în 1622 și porni cu armatele sale în contra Imperialilor.

Diplomația germană scia că principele Transilvaniei s'a unit cu Ludovic XIII, cu Gustav-

(1) Sfârșit în Septembrie 1621; pacea se încheiă pe temeiul și aședămintele nefericitului tractat de la Bussa (1617).

(2) Oxenstiern va încheia pacea cu Polonia tocmai în 1629.

Adolf, cu Statele-Unite ale Olandei și cu republica Veneției. Turcia, după stăruirile îndemnuri ale d-lui de Cézzy, permisesse pașalelor din Ungaria să ajute pe Bethlen Gabor. Richelieu convinsese pe Sultan că Ferdinand II voiesce să 'ncoroneze pe unul din fiii săi de rege al Ungariei, și că vechile pretențiuni ale imperatorului Rodolf asupra Transilvaniei esū din nou la lumină la Viena.(1) Sultanul credu spusele lui Richelieu, care lucra la Pórtă în unire cu cele-lalte puteri creștine, și ordonă principelui Transilvaniei să mérgă în contra Imperatorului.

Bethlen Gabor devenia amenințator la spatele monarhiei habsburgice. Ferdinand II se îngriji forte și, probă despre acésta, fu trāmiterea lui Wallenstein în contra principelui Bethlen. Marele general, cu care unū istoricū austriacū compară pe Mihai Vitézul(2), și care, ca și Mihai, cădu victimă Jesuiților, bātu pe Bethlen și 'lū sili să încheiă cu Imperiul pacea de la Presburg (1626).

Trei ani după acestea, Bethlen muri și, după uă scurtă domniă a Caterinei de Brandeburg, Georgi I Rákoczy(3) fu ales principel al Transilvaniei (26 Dec. 1630). Cu acesta, mai multă de câtă cu Bethlen Gabor, diplomația francesă va lupta crâncenă în contra casei d'Austria și în

(1) St. Priest, *op. cit.* pag 72.

(2) Schuler von Libloy, *op. cit.* pag. 113.

(3) Fiul lui Rákoczy Sigmond, fostul principel al Transilvaniei.

contra «relelorū ce dēnsa urzesce spre paguba tuturorū vecinilorū sēi» — *mala quae Domus Austriaca omnibus intendit vicinis.* (1)

Indată după suirea lui Rákoczy pe tronū, unū trāmisū alū Suediei, Paulus Strasburgh, începu negociațiunile cu dēnsulū. (2) Richelieu mai asceptă pēnē cândū turburările dinăuntru permiseră noulū principe sē asculte cu atențiune propunerile trāmișilorū francesi. După certele cu Bethlen Istvan și luptele cu Turcii, sfērșite fōrte iute din cauza mișlocirii francese la Constantinopoli, regele Franciei trāmise lui Rákoczy pe diplomatulū Du Bois d'Avaugour. In urma discuțiunilorū ce se nāscură, Rákoczy cădu la 'nvoiēlā cu Richelieu. Francia, dīceaū tractativele, va apăra pe principele Transilvaniei la Pōrtā și 'n contra Germaniei, și 'i va da, pentru plata soldațilorū sēi, cāte 120.000 de scuđi pe fie-care anū (1638). (3)

In 1639, cândū d-lū de la Haye, seniorū de Vantelec sēu Vantelet, plecā ambasadorū la Constantinopoli ducēndū cu sine instrucțiunile precise ale cardinalului, acesta fī spunea între altele și următoarele :

1° Suntū convinsū că ne putemū folosi cu Tur-

(1) *Actes et doc. pour servir à l'hist. de l'alliance de G. Rákoczy I, prince de Transylvanie, avec la France et la Suède, dans la guerre de Trente ans*, publicatē de d. Szilágyi Sándor, Pesta 1874, un vol. in-8° gr. — Pag. 20.

(2) *Ibidem*, pag. 9 și urm.

(3) *Ibidem*, pag. 25.

ciî în contra casei de Austria, mulțămită buneî nóstre înțelegeri cu Pórta.

2° D. de la Haye va stáruî ca Sultanulú sê acorde lui Rákoczy voia d'a se rêsboi în contra Imperatorului.

Richelieu numesce acestú din urmá punctú par-tea principalá a mișcárilorú d-luí de la Haye; asupra acesteia cardinalulú atrage tótá luarea a-minte a ministrului. Și 'ntr'adevêrú, acéstá parte avea sê'și dea ródele maî iute, dupá planurile lui Richelieu. (1)

În tóte tractativele séle atátú cu Richelieu câtú și cu Oxenstiern, Rákoczy pune, pe lângá numele sêú, și pe nesce principî pe cari dênsulú și di-
plomații străinî îi numescú, în scrisorile lorú, *principes confoederati*. Între acestia, putemú nu-mêra cu temeiú pe Mateiú Basarabú, domnulú Valachiei. Pe lângá legáturile de vechiá prietiniá, cari esistaú între cei douî principî creștinî âncá de cândú Mateiú era simplu agá rêsculatú în contra lui Leonú Stefanú, (2) trebuie sê maî amin-timú și tractatulú de ajutorú reciprocú, încheiatú p'unú piciorú de perfectá egalitate între Mateiú și Rákoczy. Domnulú românú cunoscea starea Eu-ropei din vremurile acelea și lua parte la tóte mișcárilor în marginea puterilorú sele. Prin călu-ghári catolicî sêú prin boieri d'aî sêi, elú cunoscea

(1) Avenel : *op. cit.* Tomú VI, pag. 323. Data : 14 Aprilie 1639.

(2) 1630—1633.

deosebitele negociațiunii cari se făceaū prin și între statele creștine. Nu credū că Mateiū sē nu fi sciutū nimicū de tractatulū franco-suedo-transilvanū, în care dēnsulū era trecutū printre acei *principes confederati*. Nu cunoscū tractatulū încheiatū între Mateiū Basarabū și Rákoczy; nu mē 'ndoescū ênsē de a lui existență; domnulū românū l'amintesce în noulū tractatū încheiatū cu Georgiū II, fiulū lui Rákoczy I. (1) Acestū tractatū trebuie sē fie fostū făcutū și subsemnatū de amēndouī principiī înainte de 24 Iuliū 1635, — datā la care 40 de boierī ai lui Mateiū Basarabū se legară a ajuta ostile lui Rákoczy, cu corpurile lorū de soldați romāni, din tōte puterile, în deplinā credință, «pēnē 'și va ținé șă Maria Sa (Rákoczy) tōtā făgăduința cea bună șă tocmiela ce aū făcutū cu Domnostru (*sic*) Io. Mateiū Voevodū.» (2)

Prin urmare, cu sēū fără scirea Turcilorū, principiī creștinī lucraū în libertate deplinā, tractaū cu puterile apusene și luaū parte la resbelulū de 30 de anī. De aceia, uniī din scriitorīi apusenī contimporanī sēū ceva mai târđiī điceaū că cele trei principate eraū slabū de totū legate cu Sublima Pōrtă. Totuși ênsē, atātū Rákoczy câtū și

(1) *Actes et doc.* ediț. cit. pag. 190.

(2) Hasdeū : *Columna lui Traianū*, an. V, n° 8, pag. 216. Doc.; intit. : *Alianța armatei lui Mateiū Basarabū cu Georgiū Rákoczy* din bibl. bathyaniană, *Codex Authenticorum*, Alba-Julia.

Mateiū Basarabū nu se deslipiaū de totū de bētrânil lorū vecinī. Turcia era pentru dēnșii, cu tōtă firea ei păgână și barbară, prietina sigură la vremuri de nevoiă.

Din fericire, totdeuna, și mai cu sémă în Valachia și Moldova, cândū vr'unū domnū intra 'n alianță străină, se găsia, cum ȃice Miron Costin (1), «uă sémă de capete» cari sfătuiaū domnia sē nu rupă cu dēsēvērșire bētrânele legăminte cu cei de la Constantinopoli. Se așēdaū cu gāndulū spre țēriile creștinescī, căcī creștinī erau și dēnșii, dēr «cu înțēlepciune, nu fără socotēlă și fără «temeiū, ca, în locū de folosū, peire țērii sē a-«ducă.» (2)

De altmintrelī, de rāndulū acesta, politica lui Richelieu tindea tocmai în acestū sensū; prietinia cu Turcia și 'ndreptarea tuturorū puterilorū Europei rēsăritene în contra casei d'Austria era ținta unică a marelui Cardinalū. Casaciī, Turciī, Rákoczy, Mateiū Basarabū lucraū în unire la realisa-rea planului regelui Henricū IV.

Singură Polonia mergea în contra acesteī politici, atātū din pricina vrăjmășiei seale cu Suedia, cātū și prin adimenirile casei de Habsburg. Diplomația francesă ațīță pe Turciī încontră-le; trei

(1) I, 268.

(2) Bētrānulū și cumintele cronicarū ȃice aceste vorbe în povēstirea domniei lui Gaspard Grațianū, ale cărui planuri nebune și simpatii pentru Polonia, Moldova le plăti amarū.

espedițiunii ale acestora arătară Polonilor că trebuie să se schimbe linia de purtare. Mazarin, pe uă altă cale, va completa și în această privință victoria lui Richelieu.

În timpul acesta, ține d. de St. Priest(1), Franța și Richelieu avea și uă altă afacere totu atât de importantă la Constantinopoli : combaterea influenței spaniole. Dinainte încă, Filip II văduse foloșele însemnate ce trăgea Franța din vechia alianță cu Turcia, și voise, cu risicul d'a omori Mauri cu grămada pentru a și spăla păcatul ce făcea unindu-se cu Turcii, să ncheie un tractat de prieteniă cu dênșii.

Glumețulu Brantôme scriă(1) că într'uă conversațiune ce avusese uă dată cu Henric III, regele Franciei, acesta îi spusese că Filip II plătesce pe fie-care an, câte 80.000 de scuși Sultanului și marilor demnitară ai Porții. Dcă regele Spaniei nu plătia în tocmai atâta, nu e mai puțin adevărat că încerca prin tôte mijlocele să câștige la Pörtă aceeași influință ca și regii Franciei.

Busbecq, în scrisorile constantinopolitane, afirmă acelașu fapt și 'n ceia ce privesce pe imperatorul Germaniei. Singură Franța nu plătia nimic. Ba încă, lucru fenomenal, într'un răndu, Caterina de Medici, încuragiată de neobosita bu-

(1) *Op. cit.* pag. 73.

(2) *Opere complete*, ediț. citată. Tom. V, pag. 59.

năvoință a Padișahului otomană, însărcinase pe episcopul d'Acqs să cêră cu împrumutare uă sumă destulă de mare de la Sublima Pórtă.(1)

Brantôme explică, în felul sêu, marea vedă a Franciei în ochii Osmanliilor. Elă dîce că era uă legendă musulmană care spunea că într'ua dî ună rege ală Franciei va prăpădi imperiulă lui Mahometă. Pentru acêsta, adauge vorbărețulă prietină ală Caterinei de Medici, Turciă se temă de Francesă și caută să le fiă 'n totdeuna aliați.

Oră cum ară fi, regele *Tembeliloră* (2), Filipă III, moștenitorulă lui Filipă II, nu putu sê facă nimică la Pórtă, din cauza opozițiunii ministrului francesă, comitele de Cêzy.

Pentru a depărta influința predominantă a orăcărui puteră, și a schimba pe represintanțiil celorlalte state în simpli consuli comerciali, Richelieu scria ministrului francesă sê nu cruce nici ună mișlocă pentru acêsta. Henrică IV combătuse in-

(1) St. Priest, *op. cit.* pag. 56.

(2) În traducțiunea făcută de comitele Lefebvre după opera unui consuli englesă din Turcia, și intitulată : *Tableau historique, politique et moderne de l'Empire ottoman*, Paris, an VII (1798), 2 vol. in-8°, găsescă în primulă volumă la pag. 247 curioasele epitețe ce daă Turciă creștiniloră cu cari eraă mai desă în relațiuni. Culegă dintr'ênsele pe cele următore : Moldovenă : *nadan* (ingrată); Muntênă : *cinghiné* (ghicitoră); Ovreiă : *cefut* (câne rîiosă); Polonă : *fudul ghiaur* (necredinciosă obraznică); Francesă : *imansi* (fără credință); Germană : *ghiaur kiafer* (necredinciosă blasfematoră); Italiană : *hasaredki* (omă cu două fețe); Englesă : *dinsi* (ateă); Grecă : *taușan* (iepure); Espaniolă : *tembelă* (leneșă); Olandesă : *penirgi* (mâncătoră de brânză); Rusă : *merekciu* (necredinciosă nebuună).

fluința engleză pênă și 'n Persia. (1) Richelieu înlesni Sultanului negociațiunile lui cu Șahul Persiei, pentru ca să atragă pe Padișahū pe câmpul de luptă europénū. Călătorulū Deshayes de Cormenin care mai călătorise prin Ungaria, Moscovia și Ierusalim, fuse însărcinatū să ofere mediațiunea lui Ludovicū XIII Șahului Persiei. In timpulū acesta, d. de Cézy tracta la Constantinopoli, în ciuda ambasadurilor Angliei, Veneției și Olandei, afacerea Jesuiților cari erau în luptă cu faimosulū patriarcū grecū, Cirilū Lucaris. (2) Richelieu era pretutindenī. «In materiă de statū, «dicea dēnsulū, diplomatulū trebuie să tragă profitū din orī-ce lucru ; ceia ce pôte fi folositorū «nu trebuie desprețuitū (3)».

(1) Scrisóre către d. de Brèves, din 10 Iuliū 1600.

(2) Richelieu, de și înțelegea că nu va eși nicī unū folosū pentru Franția din ajutorulū ce da Jesuiților, se lupta în contra lui Lucaris ca să facă plăcere Papei. — Instrucțiunile și scrisorile ce primia în acéstă privință d. de Cézy de la Bouthillier, unulū din cei mai deștepți secretari ai Cardinalului, precum și rapórtele ministrului către superiorulū său se află ađi în biblioteca de la Petersburg. — Avenel : *Lettres du Cardinal de Richelieu*, Paris, 7 vol. in-4°. Tom. VII, pag. 967. — Totū în privința acestorū documente, cf. Ferrière : *Archives des missions*, 2 seriă, t. III, pag. 3. Éru în privința faimósei lupte între Cirilū Lucaris, Antim și Jesuiții (faptă la care clerulū românū de pe atunci nu rămase străinū, căci unū sinodū se adună la Iași după chiāmarea lui Parteniū I, patriarculū țarigrădénū), V. *Revue Britannique*, din Februarilū 1882, articolulū Dōmnei principese Dora d'Istria : *l'Eglise Hellénique*, în care cercetătorulū va găsi multe de spicuitū pentru istoria română din luptele bisericeii ortodoxe rēsăritene, în contra partitei așa numitā a reformei.

(3) *Testament politique*, ediț. cit. Tom. II, § 6, pag. 40.

Ca multe din geniurile cele mari, nemuritorul ministru al lui Ludovică XIII n'avu fericirea s'şî védă capulă s'şu de operă sfârşitū şi încununatū prin tractatulă de la Münster-Westphalia. Richelieu muri în 1642.

Cu tôte acestea, combinaţiunile s'ele erau atât de bine potrivite; evenimentele erau atât de esactū prevădute; marele diplomatū lăsă 'n urmă'î elevi atât de deştepti, învăţaţi la scôla lui şi a părintelui Iosifă (1)—*Eminenţia sură* cumă 'lă numiaş unii, s'şu *il Cavernoso, il Tenebro* cum îi dicea 'n glumă Richelieu ; tôte, şicū, erau atât de bine pregătite, în câtū Mazarin n'avu de câtū s' subsemne tractatulă care asigura Franciei poziţiunea predominantă în Europa.

Cândū se gândesce cine-va la opera lui Richelieu, la 'ntr'ega lui vieţă, se 'ntrébă fără s' vrea cum unū omă a putută ajunge la uă sarcină care ară fi sdrobotitū sub greutatea ei umerii unui Atlante. Unū rege capriţiosă care putea s' 'lă do-

(1) Acestū braţū dreptū al lui Richelieu redactase în orele'î de odihnă unū proiectū de cruciată în contra Turciloră. Lucrulă e curiosū. Mulţi diplomaţi ai Franciei, de şi se slujiău cu Turcii, nu părăsiaş ideia d'a-î goni uă dată din Europa. Chiară d de Brèves la întorcere, publică unū discursă asupra mişloceloră cu care s'ară fi putută nimici împărăţia otomană (Joncquières, *op. cit.*, pag. 320). Pe statua lui Ludovică XIII, poporulă citea cu plăcere versurile următoare :

J'eusse attaqué l'Asie et, d'un pieux effort,
J'eusse du saint tombeau vengé le long servage.

Cf. St. Priest, pag. 76.

bóre îndată și pe capulă căruia Richelieu trebuia să pună (1) c'ua artă infinită toți lauri victoriilor séle; la 'ncepută uă regină-mumă, Maria de Medici care, după celă iubi, se jură că'lă va distruge; uă regină-soțiă, Ana d'Austria, a cărei nemăsurată trufiă de Infantă Castilână voia să domine totulă și care fu sfărîmată de voința primului ministru; nobilimea tótă în contră'i; în afară, datoria pe care geniulă său i-o impusese d'a termina, spre gloria Franciei, marea ideeă a lui Henrică IV.

Și cu tóte acestea, Richelieu nu se înfricoșă ună momentă. Din palatulă-Cardinală, în ală doilea periodă ală ministerului său, bolnavă și suferindă de dureri de capă cari'lă făceaă să țipe, nemuritorulă ministru guvernă regatulă și conduse întréga diplomațiă europénă. «Francia putea să «dórmă 'n linisce la umbra vegheriloră séle» (2). Din cabinetulă de lucru plecaă 'n tóte țerile, însărcinați cu misiuni diverse, dér cari tóte ținteaă la triumfulă uneia și același idee, diplomați ca părintele Iosifă care 'nvértia pe degite Germania, Mazarin, d'Avaux, Servien, d'Avaugour, de Croissy,

(1) Și'n *Testamentă*, Richelieu, povestindă faptele séle, se adresă către rege și'i dăce totdeauna : *vous fites, vous ordonnâtes, vous arrangâtes*. Tóte le făcu acestă rege care, după d. Avenel, nu numără și'n loculă căruia Providința ridică pe Richelieu, ca să nu se întrepră șirulă mariloră regă ai Franciei.

(2) Sainte-Beuve : *Causeries du Lundi*, Paris. în-8°. ediți. III, Garnier, 15 vol, Tom. VII. pag. 249.

de Brégy,—nobilî cari, după mórtea lui Cinq-Mars, de Thou și Montmorency, plecaseră cerbicea sub mâna de ferû a falnicului cardinalû; magistrați cari tremuraû înaintea maiestății impunătoare a lui Richelieu; militari cari admiraû într'ênsulû pe strategulû de la Rochelle. În acelû cabinetû, secretari illustri, ómenî cărorã Parisulû de astăzi le rădicã statue la ospelulû comunalû (1), scriaû instrucțiunii geniale cari mergeaû în Suedia și 'n Turcia, în Țerile-de-Josû și'n Transilvania, în Veneția și'n Polonia, — tóte, adeseori, cerêndû seû descoperindû același lucru. dér tóte făcute potrivitû cu țera în care mergeaû, pentru că diplomatulû superbû care scrisese rêndurile acestea : «trebuie sê «lucrezi totdeuna după firea și miđlócele înțelese «de cei cu care negociezî» (2), nu uitã nici uã datã cã altfelû suntû lucrurile judecate la Veneția, altfelû la Stockolm și altfelû în Constantinopoli.

Și, totuși, cândû avea pentru dênsulû Suedia și principatele germane, Veneția și Turcia; cândû cerculû aliațilorû sêi se strîngea amenințatorû împrejurulû Austriei, Richelieu nu uitã nici uã datã principiile fundamentale ale umanităței, fără respectulû cărorã gloria se 'ntunecã, are reflecte de sânge și omoruri. Ducele-cardinalû de Richelieu n'a scrisû nici uã datã instrucțiunile'i diplomatice

(1) Bouthillier, buniórã, care trãmitea instrucțiunii d-lui de Cêzy la Constantinopoli.

(2) *Test. politic.* II, 6, pag. 35.

la umbra unei piramide de ghiulele. Și decă sentimentul nu străluce în toate actele seale, apoi nici disprețul pentru cei slabi, crușimea rece a celui puternic n'a domnit în capul de operă politică. Eă pentru ce gloria lui Richelieu e multă mai mare, multă mai strălucită, căci e mai umană, de câtă a altor multe genie cari, lângă tună și pușcă, — argumentul ultim — lucră la mărirea brutală a patriei lor.

Secolul seă, început de Henric IV și terminat de Mazarin, e secolul de aur al diplomației franceze. Incomparabilul (1) Richelieu merge și astăzi în fruntea diplomaților și omnilor de stat, pentru că, pe lângă geniul și profunde combinațiuni, dânsul mai avu și acea *caritas generis humani* de care vorbește oratorul Romei, — umanitatea și cavalerismul cari, singure, dau vieții adevărata mărire.

(1) Astfel numește pe Richelieu, Gambetta cel mai mare orator al Franței contemporane, într'ua scrisore către d. G. Palain. Vezi *Le Temps* din Paris, din 9 Martie 1883.

VI

1642—1661

Unulū din cele mai mari daruri ce Richelieu făcu Franciei și regelui Ludovicū XIII fu cardinalul Mazarin — Mazarino Mazarini, cum ilū vorū numi mai pe urmă, în vijeliile Frondei, ducele de la Rochefoucauld și svăpăioșa ducesă de Longueville.

Mazarin, Italianulū din treptele de josū ale societății romane, lăsă pe nobiliī străluciți ai Franciei și pe burgesii batjocoritori ai Parisului să spună miī și sute pe socotela lui. «Lăsați-i să ridă, și cea dēnsulū cu surisu-i șiretū, aū să plătescă pe «urmă. Griją să n'aveți!»

Naturalisatū Francesū la 1639, alesū cardinalū la 1641 mulțămিতā stăruințilorū lui Richelieu, Mazarin era celū d'ântăiū dintre diplomații cari lucrau cu ducele-cardinalū la realizarea planului lui Henricū IV. În deosebitele misiuni ce 'i fuseseră încredințate, Mazarin arătă superiorulū sēū adevērata-i putere. Richelieu veduse fōrte bine în Mazarin pe diplomatulū care, incapabilū d'a potrivi tōte punctele unū planū grandiosū, scie, după arătarea drumului, să găsescă miī și miī de miđlōce, unele mai șirete decâtū altele, pentru a face să reușescă, în tōtă întinderea lui, planulū alcătuitū de

altîi. Mazarin pricepuse cele ce voia Richelieu, cele ce voise Henrică IV. Ana d'Austria, după mórtea regelui, soşului seă, îlă conservă în postulă de primă-ministru, pentru multe, fórte multe cause. Dintre acestea, una şi cea d'ântăiă face cea mă mare onóre regentei Ana d'Austria. Têneră şi info-cata Espaniolă de odinióră vedea acum politica, nu prin gulerele frisate ale ducelui de Buckingham, ci cu ochii unei mume care trebuie să păstreze şi să apere neatinsă, decă nu mărită, moştenirea fiului seă ; cu ochii unei regente care va răspunde înaintea lui Dumnedeş şi a ómeniloră de sórta ţerii ce cãrmuesce.

Mazarin continuă decă pe Richelieu fără grandóre, fără înalte şi impunetóre principie, dér cu siguranţă, cu stăruinţă, cu deplină reuşită. Instrucţiunile, memoriile, şi ordinele trãmise ântăiă la Múnster ş'apoi la Westphalia, d-loră d'Avaux şi Servien, reprezentanţii Franciei la întrunirile de pace, suntă, în mare parte, capo-d'opere de artă italiană, de fineţă şi de potrivélă. Pentru mine, Mazarin e omulă de stată care moştenise de la diplomaţia florentină dibăcia, spiritulă de intrigă, abundenţa de espediente, şi care, sub direcţiunea unui magistru celebru, cãştigase o profundă prevedere, uă dréptă înţelegere a intereseloră europene. Adugeţi pe lângă acestea autoritatea de care se bucura în străinătate Francia lui Richelieu şi vă veţi esplica, d'ua parte, succesele ce

numeră Mazarin în luptele interne, de alta, victoriile traînice cu care încunună politica esternă a Franciei.

În relațiunile séle cu Turcia, Mazarin nu schimbă nici uă literă măcară din instrucțiunile cardinalului de Richelieu. Aceleași maxime continuă a conduce consiliulă regelui. Numitū de regentă primū-ministru, Mazarin notifică acéstă numire tuturorū ambasadorilorū. Aceiași hotărîre și aceiași tărie, scrie dēnsulū d-lui de la Haye-Vantelec(1), vorū domni și d'aici înainte în afacerile regatului.

Dinainte încă(2), Mazarin se înveselise că George Rákoczi — Bētrānulū — a nceputū lupta împotriva Imperatorului. Mareșalulū de Guébriant era cu armatele franceze în Franconia, Torstenson înainta spre Bohemia, érū George Rákoczi venia din Transilvania spre Vienna.

Planulū lui Richelieu mergea ntocmăi după cum marele cardinalū îi imprimase cea d'ântăiū mișcare.

Rákoczi, prinsū în mreșile italiene ale lui Mazarin, asculta tôte sfaturile diplomașilorū francesi. În 1644, principele Transilvaniei arū fi pututū

(1) A. Chéruei : *Lettres de Mazarin*, Paris. in-4°, 2 vol. Scrisóre din Paris, 17 Iuliu 1643. Originalulū e 'n biblioteca Mazarină din Paris — D. Chéruei e autorulū unei însemnate *Istoriū a Franciei sub Ministerulū lui Mazarin*, asupra căreia critica francesă s'a pronunțatū fôrte bine, v. *Le Journal des Débats* din Paris, 21 Februariū 1883.

(2) Chéruei : *op. cit.* Scrisóre către Toma, principele Savoiei, Paris, 28 Ianuariū, 1643.

crede — și credea, căci ce nu crede sumeția maghiară! — că elū e axa principală a politicei franceze. După ordinele lui Mazarin, d. de la Haye oferă lui Rákoczi, cu cea mai alésă politetă, serviciile séle la Constantinopoli, «unde, țice dên-sulū, voiū lucra în unire cu d. Keörösi Istvan, «trămisulū principelū Transilvaniei». In altă scrisóre, d. de la Haye l'anunță că se trudesce fără încetare și speră că va scóte de la Turci voia pentru Rákoczi d'a se rêsboi în Ungaria. (1)

D. de Bregy îi scrie din Varsovia: «suntū la ordinele Înălțimei vóstre». (2) Plenipotențiarīi Franciei la preliminările de la Münster, d-niū Servien și d'Avaux, rógă pe Rákoczi să bine-voiască a le trãmite instrucțiunii privitóre la apărarea intereselorū Transilvane în areopagulū europeanū. (3) D. Ch. Budé, secretarulū d-lui des Hameaux, ministrulū Franciei la Veneția, vestesce cu multă supunere pe Rákoczi că aū sositū cei 100,000 de scuđi imperiali, și'lū rógă din partea ministrulū să trãmită unū credinciosū alū său să'i primescă. (4)

Din tóte părțile, Rákoczi se 'mbëta 'n măriri; diplomația franceasă era la ordinele séle. Și decă Richelieu ordona d-lui d'Avaugour să spună prin-

(1) *Actes et docum.* Pag. 46 și 276. Scrisorī din 19 Aprile 1643 și din 16 Sept. 1643, ambele din Pera Bizanțiuului, publicate de d. Szilágyi Sandor, ediț. citată.

(2) *Ibidem*, pag. 191, scris. din Varsovia, 25 Oct. 1644.

(3) *Ibidem*, pag. 183, scris. din Münster, 26 Sept. 1644.

(4) *Ibidem*, pag. 177, scris. din Cassovia, 4 Augustū 1644

cipelui Transilvaniei că «Eminenția Sa Cardinalul
«sărută mâinile Serenității Vóstre», ne putem
lesne închipui în ce mod petulanța și superlati-
vele italiene ale lui Mazarin adimeniau și încân-
tau pe Rákoczi. În fața acestora, Miron, cronicar-
ul nostru, ar fi putut dice și de George I,
ceia ce va dice și de fiul lui, George II : «Era
«Rákoczi crai, între cei fericiți crai, mare feri-
«citu.» (1)

Mazarin însé nu cređu măsura deplină, și mai
ferici pe Rákoczi cu două scrisori suverane, una
de la Regenta Anna d'Austria, alta de la micul
rege Ludovic XIV, care avea șese ani și care
spunea vĕrtosă principelui Transilvaniei că apro-
bă hotărîrea lui «de ași răsbuna injuriile pri-
«mite și de a contribui la slăbirea înspălmântă-
«torei puteri a casei d'Austria.» (2)

Tóte acestea pentru a 'nlesni d lui de Croissy-
Fouquet negociațiunile tractatului ce era trămisă
sé 'ncheiă cu Rákoczi Suedia luase înaintea Fran-
ciei; Mazarin, cu prudența și calculu'i obicĭ-
nuitu, lăsase pe Oxenstiern să cerceteze terenul.
Ministrul Suediei subsemnase în 13 Novembre
1643, prin împuternicitul său, Leonhard Tor-
stenson, tractatul între Christina, regina Suediei

(1) Miron Costin, I, pag. 372.

(2) *Actes et docum.* Pag. 165. Scrisori din Paris, 29 Maiu 1644 :
«Tum ut injurias acceptas ulcisceris, tum ut concurreres ad debi-
«litandam hanc formidabilem domus Austriacae potentiam».

și Rákoczi, principele Transilvaniei. Intr'ensulă citimă că regele Franciei va intra în această alianță, îndată ce unul din miniștrii săi va studia și discuta cu Rákoczi «solemnul și creștinescul aședământ în contra lui Ferdinandă III». (1)— Intr'adevăr, micul rege anunță «vărului său» în scrisoarea suscitată, apropiata sosire a d-lui de Croissy-Fouquet.

Rákoczi publica declarațiunii peste declarațiunii de iubire și inalterabilă prietenia pentru curțile din Paris și din Stockholm, dér nu înceta d'a asculta și propunerile curței de la Viena.

Cândă d. de Croissy sosi 'n Ungaria, Rákoczi mai declarase uă dată simțimintele 'i franco-suedese. Diplomatulă francesă, elevă din școala lui Richelieu, judecă expansiunile rakocziane după adăvărata loră măsură, și, dreptă acăsta, cu multă prietenia și iubire d'acelașă calibră, spuse lui Rákoczi că nu subscriă tractatulă suedo-transilvană, pêne cândă principele nu va rupe oră-ce relațiune cu cabinetulă din Viena. Rákoczy promise și tractativele începură (2).

Principele Transilvaniei cerea, pe lângă protecțiunea Franciei, 200,000 de scuđi pentru anulă d'ântăiă și'n urmă pe fie-care anulă, câtă ară fi a-

(1) *Ibidem*, pag. 164 : «Solemne christianumque fœdus contra Ferdinandum III».

(2) *Actes et docum.* ediț. cit. Pag. 241 și 254. Scris. d-lui de Croissy către Rákoczy, din Muncaczi, 19 Marte și 19 Aprile 1645.

vutū sē țină rēsboiulū, 150,000. D. de Croissy-Fouquet îi dede 100,000 pentru primulū anū, (Febr. 1644—Febr. 1645) și pe urmă câte 75000. (1) Rákoczy primi.

Ana d'Austria și ducele d'Orléans, unchiulū regelū, nu 'nțelegeaū pentru ce atâta iubire din partea lui Mazarin și-a 'ntregei diplomații franceze pentru Rákoczy și acei *principes confœderati*, de cari le totū vorbiaū rapôrtele trâmșișilorū diplomați. Regina-mumă și cumnatulū sēu nu mergeaū de parte cu gândirea și nu distingeaū de câtū urzēla în liniă dréptă a planulū francesū făcutū de Henricū IV și de Richelieu. Ei nu vedeaū țeșeturile subțiri, ițeale aduse și 'ntortochiate, pe cari suvelca italiană a lui Mazarin le sfîriia în tótă Europa, — acestū mare rēsboiū în care s'aū țeșutū, trâmbe-trâmbe, luptele și păcile lumei.

D'aci, discuțiuni și chiarū mândre întrebări făcute Italianulū care cheltuia banii Franciei fără nici unū folosū învederatū. Mazarin se supăra adese-orī; vedemū că nu elū, ci plenipotențiarī Franciei de la Múnster, d-nii Servien și d'Avaux respundū și convingū pe regină și pe consiliariī regelū de importanța alianței lui Rákoczy și de fo-

(1) *Ibid.* pag. 256. — D. de St. Priest se 'ncělă decī dīcēndū că Rákoczy primi 200000 de scuđi în anulū d'ântăiū, ș'apoī câte 150000 în urmă, pe fie-care anū. Rákoczy, maī adauge d. de St. Priest, ceru și i se dede și uă pensiune de 50000 de rixdaleri ce ar fi fostū sē primēsca, în Francia, unde s'arū fi retrasū decă nevoile rēsboiului l'arū fi silitū. (*Op. cit.* pag. 74—75).

losul ce dintr'ênsa va câștiga politica francesă în Orient. (1)

Chiară decă n'amă fi se judecămă pe Rákoczy, dică deșteptîi diplomați, decătă numai după silințele ceși dă curtea de la Viena ca s'ă tragă în partea sa, totă ară trebui să năzuimă a'ă câștiga noi. Pe lângă Turci, căroră numai cândă le place ne ascultă, avēndă și pe Rákoczy, amă avé la spatele Austriei ună principe puternic, care ară fi gata să îndeplinescă poruncile năstre. Nămică măi trebuinciosă pentru politica năstră de cătă ună vrăjmașă la spatele Imperatorului. Acestă a trămisă ómenă la Constantinopoli ca să pîrască pe principele Transilvaniei. Majestatea Sa, regele nostru, ară trebui să dea imediată ordine ministrului sēu de la Constantinopoli ca să ajute din rēputeră pe trămisulă lui Rákoczy, în luptă de intrige ce va începe cu trămisulă Imperatorului. În Transilvania, pe lângă Rákoczy, Majestatea Sa ară trebui să aibă ună residentă. Să află la Rouen ună domnă Du Bois de Largroix, care a fostă în Transilvania și care cunósce țera (2) și fi-

(1) *Ibid.* pag. 439. Scrisóre din Münster, 13 Maiă 1644.

(2) Și, de și se află asemenea călătoră, totăși inesaactitățile și închipuirile scriitoriloră contimporană își urmaă cursulă cu aceiași abundentă ca și măi 'nainte. — Amă în față'mă ună minunată Elzevir, în 16°, imprimată la Leyda 1642, de fii celebrului Ludovicus Elzeverius, Bonaventura și Abraham Elzevir, și intitulată: *Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, etc.... diversorum Authorum*, în care, în cap. IV, *De Valachia*, nu citimă de cătă a LVIII

rea lui Rákoczy. Dacă Maiestatea Sa voesce să 'lă trămită pe acela fórte bine, decă nu. d. de Croissy care se află aci cu noi arū puté pleca îndată a primi ordine de la Paris. Rákoczi nu trebuie lăsatū singurū în fața adimenirilorū și mo-melelorū habsburgice.

Astfelū vorbiaū plenipotentiariū Reginei-mume; astfelū cređuseră, după cum vēđurāmū, Henricū IV și Richelieu; astfelū credeaū Mazarin și colaborariū sēi. Pentru acestia, principatele și politica lorū jucaū unū rolū nu tocmaī neinsemnatū în combinațiunile și mișcările generale ale diplomației. Eraū anumite întēmplări cândū Turcia și puterea ei eraū lăstate la uă parte; diplomația țintea numai spre principatele carpatine, pentru că 'n fruntea lorū eraū ómenī ca Rákoczi, Mateiū Basarabū și Basile Lupu, cu cari se puteaū înțelege străinī; și pentru că ele, aceste principate, nu Turcia, puteaū sē contribue maī bine și maī espeditivū

carte a istoriei lui de Thou.—Ilustrulū presidentū alū parlamentului, elevū alū lui Cujas, este d'ua netăgăduită autoritate în ceia ce privesce țerile cele mari ale Europei; dér pentru ceia ce privesce origina și istoria țerilorū române, esactitatea i-e costelivă de tot. Lucru bizarū în severulū prietinū alū lui Montaigne : orī de câte orī scriă despre noi câte o imensă năsdrăvăniă, istoriculū nu uită a adage imperturbabilū : «așa đicū ei»; adică noi — *ut indigenae volunt*.— Dintre indigenī, de Thou n'a pututū cunosce de câtū pe Petru Cercelū (1579—1581). Nu credū că acesta sē'i fi șoptitū cele ce scriă despre țera noastră, și maī puținū, că l'a ajutatū a poci nomenclatura geografică română care, mulțămită autorității operei lui de Thou, pociă rămase maī multū de doui secolī.

la deslegarea problemelor orientale ale diplomației franceze.

Peste două luni, plenipotențiarul scriu secretarului de Stat, Loménie de Brienne, că imperatorul a trimis daruri peste daruri la Constantinopoli. De la ele atârnă succesul pe țărmurile Bosforului. D. de la Haye, ȳicũ dênșii, se întocmiascã uã contrabateriã (1). Darurile imperatorului nu reușescũ mulțamitã stãruințelorũ contrare ale d-lui de la Haye. Sultanulũ nu numai cã reînnoiesce lui Rákoczi imputernicirea d'a se resboi în Germania, dér âncã ordonã pașei de la Buda sã dea principelui Transilvaniei unũ ajutorũ de 6000 de ómeni. (2)

Scrisorile curgũ una dupã alta în Turcia, în Polonia, în Transilvania, la Múnster și la Paris ; unele se 'ncrucieșã cu altele ; se pornescũ întrebãri și se primescũ rãspunsuri ; se plãmãdescũ intrige și 'mpãrechiãri bizare ; tóte ênsẽ țintescũ într'unũ singurũ punctũ : slãbirea casei d'Austria. Mazarin scriã d-lorũ Servien și d'Avaux cã împãratulũ momesce pe regele Poloniei, care nu este prietinũ cu Rákoczi. (3) D. de Brienne le spune cã Sultanulũ a datũ ordine aceluiași rege sã nu întreprindã nimicũ în contra principelui Transilvaniei. Invățatulũ secretarũ de statũ nu 'ncetãzã

(1) *Actes et doc.* pag. 446. Din Múnster, 10 Iuliũ, 1644.

(2) St. Priest : *op. cit.* pag. 78.

(3) *Actes et doc.* pag. 449.

d'a aminti plenipotențiarilor că interesul politic francez ține tare ca să fiă un stat puternic la spatele Imperiului. «Cu nici un preț, ține d. de Brienne, coróna Ungariei să nu cadă în «mâna imperatorului». (1)

Tóte acestea, pentru a servi direct și imediat pretențiunile Franciei în preliminările păcii de Westphalia, de la Osnabrück și Münster. P'atunci se pricepea în ce mod sunt strins legate interesele unui stat de interesele celorlalte; absența absolută a diplomației actuale ar fi părut, în timpurile acelea, uă ereză și uă candidă naivitate, și ar fi făcut să suridă ómenii ca Mazarin și cancelarul Oxenstiern.

Să vedem acum în ce mod știu primul ministru al Franciei să atragă în partea sa și pe regele Poloniei, Vladislav VII. Mazarin ținea foarte ca nimeni să nu fiă în Orientul Europei în unire cu imperiul Germaniei, și, prin urmare, în contra ligei și politice franco-suedese. Celebrul sistem al celor trei state amice ale Franciei, Turcia, Polonia și Suedia, începe cu Mazarin.

Regele Poloniei, Vladislav VII, fiul lui Sigismund III, nu cam împărtășia, de multă încă, părerea diplomației franceze. Residentii Franciei de la Cracovia stăruiau cu ardere să-l atragă pe față în contra Germaniei. În 1643, Vladislav luă uă

(1) *Ibid.* pag. 450, 453. Scris. din Paris, 27 August 1644 și din Fontainebleau, 15 Oct. 1644.

pozițiune hotărîtă în resbelul de 30 de ani ; voia să ajute pe imperator și să facă uă diversione fôrte folositoare intereselor casei d'Austria. Regele Poloniei avea ênsă a face cu Mazarin.

Modul cum Mazarin conduse acéstă afacere ni'lă arétă în întregul lui. D'ua parte, diplomatul unui regat ca Francia se 'ncercă prin argumente de stat să depărteze pe rege d'a face acéstă nepolitică, decî pentru Polonia păgubitoare mișcare în folosul Austriei.

«Spune regelui și consiliarilor săi, scriă Mazarin d-lui D'Avaugour, residentul lui Ludovic XIV la Dantzic, spune-le că, lucrându astfel, mergu în contra adăveratului interes al regatului Poloniei. Gândescă-se bine și 'ndelung la primejdiele unei asemenea întreprinderi. Turcii pot să atace» (1)

Și cându dicea «Turcii pot să atace», Mazarin, de sigur (2), scria amănunțite instrucțiuni

(1) Chéruef : *op. cit.* Scrisore din Paris, 27 August 1643

(2) Fondul «Polonia» din Archiva ministerului af. străine din Paris n'a fostu încă studiat în acéstă privință pêne acum, de câtu de d. Vandal pentru căsătoria de care vorbim mai la vale. Colecțiunea Odobescu nu posedă pêne acum de câtu hârtiele privitoare la noi și culese din fondul «Turcia». Scrisorile lui Mazarin sunt mai tôte păstrate la biblioteca care pörtă numele său. Numai după scrisorile publicate de d. Chéruef se pôte ênsă vedé că trebuie să fiă urme în Francia și de negociațiunile de la Constantinopoli și de la Viena. Fondurile «Polonia», «Turcia» și «Austria», studiate paralel, aru lumina bine acéstă cestiune. (V. în acéstă privință : raportul d-lui Henri Martin asupra Archivei susu citate, în *le Jour-*

d-lui de la Haye. — În același timp, represin-
tanții Franciei de la întrunirile de la Münster, d-nii
d'Avaux și Servien, erau înscințați despre a-
castă veleitare a regelui Poloniei, prin nesce lungi
memorie făcute la Paris, după lămuririle date de
d-lu de Brégy, residentul lui Ludovică XIV de
la Cracovia.

«Audă, scriă Mazarin, (1) că Vladislavă, ame-
«nintă pe Rákoczi. Interesulă ce Poloniă arătă
«imperatorului se esplică prin promisiunea ce le a
«făcută Ferdinandă III de a da uă archiducesă (2)
«lui Vladislavă VII și de a încorona pe unulă din
«fii lui ca rege ală Poloniei.»

Și Mazarin adauge c'ună surisă ironică și
plină de biruitoare (3) șireteniă : «*ce sont des amu-
sements ordinaires de la maison d'Autriche*» — gium-
bușlucurile obicinuite ale casei d'Austria.

nal officiel din Paris, 24 Ianuariă 1883; *La Revue des Deux-Mon-
des*, 1 Februariă 1883, studiulă d-lui Alb. Vandal : *Un Mariage po-
litique au XVII Siècle*, pag. 671—694 ; *Binele publică* din Bucuresci,
20 Ianuariă 1883).

(1) Din Paris, în 14 Augustă, 1644.

(2) Număi în acestă scurtă studiă archiducesele austriace voră
apare de două seă trei ori. Gândescă-se cititorulă la ce conclusiune
filosofică ară ajunge cercetătorulă care, studiândă istoria diploma-
tică a casei d'Austria, ară inainta din archiducesă în archiducesă,
pene la Maria-Theresia care dicea Dómnei de Pompadour «*ma chère
amie*», ca se aducă Franca în alianță cu Austria și, șese ani după
mórtea frumoșei marchise, se șî dea fêta, pe Maria-Antoinetta, ar-
chiducesă și dënșă, după Ludovică XVI.

(3) Mazarin era cu atâtă mai mândru cu câtă bătea pe Jesuiții,
atunci mai puternici de câtă totdeuna la curtea Austriei, V. Mi-
chiels : *op. cit. passim*.

De altă parte, ca se 'nfunde cabinetul din Viena și pe «terenul archiduceselor», Italianul destoinic și-aduce aminte de espedientele florentine. Diplomația Caterinei de Medici era încă în mintea tuturor. Nu trecuseră de cât 60 de ani de când amorul nu fusese întrebuințat ca agent diplomatic, în totdeauna victorios. Celebra regină, cu ajutorul amorului-diplomat, bătuse de multe ori pe Henric IV, p'atunci rege al Navarei. Caterina mergea să tracteze cu dânsul, însoțită fiind de un stol de tinere dâmnice și domnișore, unele mai frumoase de cât altele. Așa numitul *bataillon volant* al Caterinei de Medici și-are locul său în istoria diplomației franceze. Henric IV era totdeauna bătut de bătrâna regină. Uă dată, uă Grecă d'ua frumuseță olimpică, numită Dayelle, domnișoră de onore în acest sburător batalion al Caterinei de Medici, sburase ardintelui rege al Navarei și minte, și finețe, și tot. Henric acordă potrivniciei se tot, ba încă și mai mult de cât cerea dânsa, numai și numai pentru a sta, îndelung și fără sațiu, în contemplațiune la piciorle acelei splendide creaturi exotice, venite în Francia, Dumneșu scia cum, din țerile pline de sore ale Răsăritului. — Așa era Henric și așa fu tot-deuna. Scrisorile misive sunt pline de probe de felul acesta. El e suveranul care a arătat pêne la evidență că amorul și diplomația pot merge îmbrățisate și 'ntr'ua

perfectă unire. După ce scria frumoasei Gabriele : «îți scriu, *mes chers amours*, în genuchii înaintea poetretului tău; eu pot să mă judec mai bine de «câtă orî-cine, căci ești în sufletul, în inima și «în ochii mei», — Henricu redevenia diplomat și scria slăvitului Padișahü Amuratü-Khan, «*en qui toute gloire et toute vertu abonde*», în cestiunea lui Ionü-Bogdanü, «principe și duce alü Moldovei».

Mazarin urmă deci calea bine bătătorită de Caterina de Medici. După ce demonștră lui Vladislavü VII inoportunitatea mișcării sele în favórea Austriei prin residenții francesi de la Dantzic și Cracovia, șiretulü Italianü aduse pe rege să cêră mâna uneia din cele mai frumoșe domnișóre de onóre ale regentei Ana d'Austria, ducesa Maria de Gonzague-Nevers. Mazarin trâmise pe tînêra Francesă în Polonia sub direcțiunea celei mai deștepte «*femei de Statü*», mareșala de Guébriant. Acêsta (1) scria lui Mazarin după nunta din Cra-

(1) Mareșala de Guébriant scriă, în sêra nunții, lui Mazarin : «Je «ne sortis point de la chambre que je n'aie tiré les rideaux de leur «lit». 8 Aprile, 1646. Din fondulü «Polonia» de la Archiv. Minist. aff. străine din Paris, în studiulü d-lui Vandal deja citatü.— Totü dómna de Guébriant spune că la banchetulü nunței toți ambasadorii fură invitați, afară de acela alü Rusiei, «din pricina mojicieii «și barbariei sele» (pag. 687 din *Studiü*).— Peste patru ani, regina Poloniei, Maria de Gonzague-Nevers, se va amesteca în certele născute între nobilii poloni cari cereau șiși disputaü mâna pré-frumóseii fete a lui Vasile Lupulü, domnița Roxandra, sora principesei Radziwill. Tatălü seü o promisese principelü Ieremia Potocki (?), care, pentru a lua-o era să se despărțescă de Griselda, sora lui Za-

covia că influența francesă va cresce multă în Polonia. Istoria n'a desmințit'o. D. Vandal a avut dreptate ȳicȳndu că legăturile ce se formară d'atunci între Francia și Polonia suntă opera dămeloră francese. (1)

Acestă modă d'a tracta ne zugrăvesce pe Mazarin astă-felă cum era în tóte actele séle. Elă întrebuintă maxima lui Richelieu, pe care o cităramă în capitolulă trecută, în tótă elastica'i întindere. Mazarin credea în afacerile de Stată ceia ce credea Montaigne în afacerile de stilă. «Ș'acolo unde limba francesă nu mi-e de ajunsă, ȳicea blândulă autoră ală *Incercăriloră*, sé vie cea gasconă sé'mă esprime gândirea, décă celei francese nu'i este 'n puterintă» (2). Mazarin ȳicea totă astă-felă : acolo unde diplomația pură și țepănă nu póte reuși singură, mérgă Cupidon olacă diplomată, sé'mă asigure succesulă.

Totuși, isbândile diplomației francese erau stănjinite, cândă interesulă aliațiloră Franceiei se întrivria vederiloră acesteii diplomației. Iubirea lui

moyski. În urmă, Domnulă fu silită s'o dee lui Timoteă (Timușă), fiulă lui Bogdană Chmielnički, după obligațiunile bizaruluiă tractată dintre elă și capulă Cazaciloră, tractată în care citimă : «1° Princeps «Valachiae. Valachiam pleno jure obtineto ; 2° Filius Chemelnicii Valachiae principis gener esto ; etc. etc.» — V. D. de Salvandy : *Histoire de Pologne avant et sous Jean Sobieski*, Bruxelles, în 8°, 2 vol. — Vol. I, pag. 136.

(1) *Un mariage politique* etc, etc. *in fine*.

(2) *Essais*, edit. Garnier, 2 vol. în-8° ; I, 25, pag. 138.

Mazarin și a lui Richelieu pentru principii Transilvaniei s'eu pentru regele Poloniei nu era de felulă aceleia a lui Henrică III pentru Petru Cercelă; ea nu ținea la platonice și nerealisabile planuri. Mazarin s'aruta mânilă lui Rákoczi; Richelieu îndulcia pe Bethlen Gabor pentru că interesulă politicei franceze, interesă văduț și pipăită de d'ensă, le comanda să facă astfelă. Pe dată ce și-ară fi atinsă scopulă, iubirea diplomației franco-suedese ară fi descrescută, s'ară fi răcită, ară fi dispărută cu desevărșire, decă sciința *iubitulă*, miculă aliată, n'ară fi sciută să o împospeteze; decă ac'estă sciința n'ară fi găsită nouă combinațiună, în cară și celă mică să fiă trebuincioși.

De altă parte, Bethlen Gabor și Rákoczi erău deștepți și înțelegeău, decă nu totdeuna, celă puțină de multe ori, că s'arutatulă mânei și scrișorile regale, pornite din Paris în munții Transilvaniei, nu se adresaă luminateloră chipură ale Serenitățiloră ungare, ci politicei franceze, interesulă francesă. Sciința ap'aratulă, «epitropisitulă», consistă în a sci săși imbine interesele selesă cu aceleale ap'aratorulă. După tractatulă de la Westphalia, Mazarin ară fi p'arșită pe Rákoczi cu aceiași petulanță și cu aceiași ușurință, cu care'lă lauda și'lă t'amaia 'nainte. Principele Transilvaniei era convinsă despre ac'estă.

Dreptă aceia, de și incheiase, în 22 Aprilo 1645, tractatulă franco-transilvană cu d. de Croissy; de

și, în aceeași lună, rupsesse, după cererea formală a trâmăsiului francesu, ori-ce legătură și ori-ce relațiuni cu cabinetul din Viena, Rákoczi, în 8 Augustu acelașu anu, după diferite victorie căștigate asupra armatelor imperiale, încheiă cu Ferdinandu III unu tractatū fôrte bunu pentru interesele séle. — În gândulū séu, Mazarin, Italianulū șiretū și «nebuiguitū la minte», trebuie sé și fi đisū de Rákoczi: nu e prostū Celsitudinea Sa, principele Transilvaniei; se asigură dinainte, căci sciă tare bine că, decă 'n tractatulū de Westphalia va fi uitatū séu nedreptătitū, nici oștile, nici corăbiele, nici ban i Franciei nu'lū vorū maī ajuta în contra Imperatorului séu în contra Turcilorū. L'amū ajutatū pêne acum, căci, ajutându'lū ne ajutamū pe noi; d'aci 'nainte, ajute-se și cerulū ilū va ajuta.

Dreptū acésta, Mazarin nu se supără, cu atâtū maī puținū cu câtū preliminarile păcei erau pe isprăvite. Condé ajuta cu sabia pe câmpulū de bătăiă cererile diplomatice ale d-lorū d'Avaux și Servien. După nemuritorea victoriă de la Rocroy, urmaseră cea de la Nordlinguen, ș'apoi cea de la Lens. Puterile europene, după crâncene lupte și îndelungi discuțiuni, căduseră la învoiélă.

Rákoczi găsia, ca și Mazarin, fôrte firescū tractatulū ce 'ncheiase cu Imperialiū; nu 'nceta deci de a fi prietenulū Franciei, și 'n anulū următorū scria ducelū de Longueville, reprezentatulū Fran-

cei pentru subsemnătura păcei, lui Mazarin, plenipotențiarilor francesi de la Münster, amicului său d. de Croissy, că nimeni nu e mai devotată de câtă dănsul regelu Francei și politicei Cardinalului. — Și ară fi putut adauge Rákoczi, totă cu aprobarea tacită a lui Mazarin: pêne întru atâtă, întru câtă acestă devotamentă nu vătămă interesele mele și ale principatului meă. (1)

Uă dată cu publicarea tractatului de Westphalia (24 oct. 1648)(2), isbucniră în Francia *Fronđa parlamentară*, lupta parlamentului în contra absolutismului regală (Oct.1648— Marte 1649) și, după înăbușirea acesteia, «*Tănăra Fronđa*», lupta nobililor, ultima încercare a seniorilor francesi, cari voiaă să 'și recăștigel privilegiatele și trufașa putere ce le smulsese Richelieu.

Ura consiliarilor parlamentului din Paris, ura unchiului regelui, Gaston d'Orléans, a lui Condé, Beaufort, Longueville, La Rochefoucauld, care numia cu despreț pe primul ministru al Regelui «*questo facchino di Mazarino*», siliră pe răbdătorulă diplomată să eșă de două ori din Francia. Mazarin se retrase ântăiă la Colonia și a-

(1) Ca și Gabor, ca și Rákoczi. domni Valachiei, Mateiă Basarabă, Șerbană Cantacuzenă — pêne la o vreme — și Brâncovenă totă viața, după cum vomă vedé, urmară întocmai aceiași politică, singura posibilă în vremurile acelea.

(2) Acestă tractată era alcătuită din două *instrumenta pacis*: unul semnată la Osnabrück în 6 Augustă, altulă la Münster în 8 Sept. 1648; amândouă întrupă tractatulă de Westphalia.

poi la Liège; elu numia aceste călătorii: *viaggi piacevoli*, și nu 'nceta de a surîde. Conducându afacerile guvernului din Colonia și Liège cu aceeași siguranță ca și cum aru fi fostu în Paris — de unde chiaru regele și regina-mumă fugiseră, Mazarin, după intrige și negociațiuni destule, conduse cu uă șiretenia fără séménu, învinse și rîse la urmă mai sdravénu decâtu cum hohotiseră la începutu nobiliu și magistrații regatulu. *Il facchino*, fiul țeranulu din Pescina condamnă la mórte pe Condé(1) și exilă la Blois pe Gaston d'Orléans. Ducesa de Longueville, care țicea în timpul Frondei că aru buși pe Mazarin pênă cându și-aru învineți minunatele ei pumnuri(2), nu mai vėdu Parisulă anī d'a rāndulū.

În timpul acesta ênsē, diplomația 'și perduse cumpėtulū cum și-lū perduseră înăuntrulū Franciei, nobilimea, magistratura și clerulū, în capulū căruia se afla celū mai deșteptū și celū mai svăpă-

(1) Tocmai după pacea Pireneilorū (1659), Condé, care fugise la Espaniolī, fu iertatū de Rege și se reîntorse în Franția.

(2) Próbabilū că acestū lucru era consideratū atunci, în cea mai spiritală, cea mai sglobiă și cea mai țanțoșă nobilime a Franciei, ca unū actū de eroismū anticū. Māndra soră a lui Condé aru fi onoratū pe Mazarin, bușindu-lū cu propriile ei māni. Bătēndu unū mojičū, ducesa de Longueville și-arū fi mojičitū acele māni de țeiță, la vederea cărorā La Rochefoucauld se 'nflăcāra, devenia poetū, — elū, autorulū scepticelorū *Maxime* — și făcea versuri frumosei ducese ca aceste :

Pour mériter son cœur, pour plaire à ses beaux yeux,
J'ai fait la guerre aux rois, je l'aurais faite aux dieux.

iată din episcopii Franciei, coadjutorul de Retz, Paulă de Gondi (1). Mazarin abia putu consilia pe rege de a trămite uă scrisóre de felicitări lui George II Rákoczi. Părintele acestuia, George I, murise în 11 Oct. 1648, și dieta recunoscuse la aceeași dată pe fiulă sěu de principe ală Transilvaniei. Ludovică XIV asigura pe fiu căi va continua aceeași bună-voință și aceeași protecțiune ce acordase părintelui. (2)

De aci 'nainte, celă puțină după documentele ce cunoșcemă noi, diplomația lui Mazarin rămâne inactivă câtă-va. Cardinalulă e ocupată cu afacerile interne, cu luptele în contra nobililoră; mintea nu'i este spre afacerile esterne și cu atâtă mai puțină spre Orientulă Europei.

Cu tóte acestea, politica francesă la Constantinopoli și'n totă Răsăritulă era directă atacată de uă ligă care se alcătua între imperatorulă Germaniei, regele Poloniei, republica Veneției, principele Valachiei Mateiă Basarabă (3), ală Transil-

(1) Elă dicea, la prima bătăliă în contra trupeloră regali, că a adresată «ântăia a lui Pavelă către Corintieni» (epistolă).

(2) *Actes et doc.* ediț. cit. *in fine*. Scrisóre din Amiens, 20 Iuniă 1649.

(3) Vasile Lupu nu intră în această alianță; domnulă Moldovei nu se preocupa de câtă ași face prietini la Pórtă și a piră la dēnsa pe Mateiă pe care'lă ura cu focă și cu care, încă de multă, pentru cauza creștinătăii, chiară imperatorulă Ferdinandă scria lui Vladislavă regele Poloniei, să impace pe Vasile. (Scrisor. din Ratisbona 30 Aprilie 1641) V. și raportulă residentulă imperială din Romănia Schmidt, asupra vrăjmășiei lui Mateiă Basarabă și Vasile Lupu în

vaniei George II Rákoczi, capiî Bulgarilorû, episcopii catoliciei de la Sardica Sofia, și cei din Moldova.

Liga era îndreptată în contra Turcilorû. Imperatorul încuviința năzuințele statelorû celorû micî în contra inamicului crucei, căci ce perdeau Habsburgii făcendû aceștea? Nimicû. Ce câștigaû? Influița predominantore printre creștinii cei tributari și cei supuși Turcilorû. Prin urmare, Ferdinandû III se grăbi a da aprobarea sa încercărilor de alianța ce proiectasc Mateiû Bassarabû și Rákoczi prin intermediulû lui Petru Parcevicî, p'atunci episcopû catolicû alû Sofiei și cu șederea în Moldova, la Bacăû, unde era arhiepiscopû Marcus Bandini. (1)

Mateiû Bassarabû, după documentele ce avemû

«Documentele lui Hurmuzaki»; Picot: *Histoire de Moldavie*. XVII sec. Cursû la Scol. Limb. orientale vorbite. Aprilie 1883; Dora d'Istria: *Gli Albanesi in Rumenia*, ediț. cit. Scrisorile baililorû venețianî, privitoare la Vasile Lupu, pag. 6. și urm.

(1) *Archiv für oesterreichische Geschichte* (LIX Band) Wien, 1880. Studiulû comitelui Pejacsevici asupra strămoșului seu: *Peter Freiherr von Parcevicî, Erzbischof von Martianopol, apostolischer Vicar und Administrator der Moldau, bulgarischer Internuntius von Kaiserlichen Hofe und Kaiserlicher Gesandter bei dem Kosaken Hetman Bogdan Chmielnicki*. 1612-1674. — Studiû alcătuitû după documente inedite din arhivele din Viena, Buda, Clușû, Roma și Veneția (pag. 337-638, din sus citatulû *Archiv*). — *La Revue Historique* din Paris (Sept. Oct. 1880) a datû asupra acestui substanțialû și foarte interesantû studiû unû scurtû resumatû. — Asupra lui Parcevicî v. și Hăsdêu: *Columna lui Traianû* (Iuliû-Sept. 1882) pag. 477-79, art. *Arhivulû din Genova*, comentariû.

înainte, căduse cu Rákoczi la învoelă îndată după suirea acestuia pe tron. Boierii români, Dragomir marele ban, Barbu marele Stolnic, Ienakie Postelnicul discutaseră și renoiseră acele *compositio-nes, foedera et pacta*, pe cari Domnul Valachiei le făcuse cu George I(1). Peste ună an și trei luni, Matei obștia în totă țera (*notum facimus per praesentes*) că tratatul încheiat cu Rákoczi Senior s'a întărit și cu fiul său, Rákoczi Junior (2).

Până la 18 Decembre 1649, Parcevic fusese la Tirgoviște, unde îi sosiseră scrisorile de la Rákoczi. Aci, în bătrâna capitală a Domnilor români, se puseră bazele ligii în care Matei, după spusa călugherului, avea să jöce rolul principal.

Parcevic se gătia să plece în Polonia. Domnul României îi dede instrucțiuni, dăr nu' dede scrisori. Matei era prudent, scia și cunoscea foarte sinceritatea călugherilor catolici față cu schismaticii; se mulțami decă a spune verde, pe românesce (3), lui Parcevic că el va fi gata când și cei-l-alți aliați vor fi gata. Deșteptul călugher nu insistete; primi de la Franciscus Marcanich (4), guvernatorul Bulgariei(?) uă scrisore

(1) *Monumenta Hungariae historica*, Pesta 1874, în 8°. Tom. XXIII, *Diplomataria*. Archivele lui Rákoczi George II, publicate de d. Szilagyi Sandor; pag. 27. Act. din 18 Febr. 1650.

(2) *Ibidem*, pag. 61. Act. din 10 Mai, 1651.

(3) Parcevic scia bine românesce, bulgăresce, italiennesce, latinesce și armenesce, V. Pejacsevici: *Stud. cit.* pag 352.

(4) Acestă Marcanich, pe care nu'lă cunöscem, era la Tirgoviște,

către Serenisima Republică a Veneției—*gloriosissima orbis regina*;— uă a doua de la Petre Deodat, archiepiscopulū Sardicei; uă a treia de la notabiliū bulgarī (1) carī «vinū către Republica Veneției *con le barbe bianche, con il capo canuto, con il dorso dalla tirannia incurvato, con li occhi incavati, con le forze debili*, și o rógă sēī ajute în contra Turcilorū.»

Avemū, ȃicū bieȃiū Bulgarī, ale cărorū fierbinȃi rugăciuni nu vorū fi împlinite de cât după douē secole și jumētate, avemū pentru noi pe regele Vladislavū (2) alū Poloniei și pe Mateiū, domnulū Valachiei, a căruī armată stă gata și n'ascēpta de câtū semnalulū Serenisimeī Republice ca sē năvălēscă în Turcia. Trâmbiȃze Veneȃia acestū semnalū, binevoiēscă a redeștepta alū Bulgariei leū adormitū care, de și âncă trăiesce, totuși nu rugesce! (3)

(1) Tôte aceste scrisori suntū datate din *Tergovist in Moldavia*. Confusiunea va continua mereū în mintea Apusenilorū. Într'ua geografie tipărită la Paris în 1687 de unū d. Le Coq și întitulată : *le Parfait Géographe* cu întrebări și rēspunsuri, citimū la pag. 482 : *Qu'est-ce que la Moldavie ? — C'est la basse Valachie situēe entre le Danube, la Bulgarie, la Transilvanie et la Hongrie. — Quelle est la capitale? — Bucherest*. Ș'apoi, Valachia cu capitala Iași. In ceia ce privește gurile Dunărei, Le Coq, perfectulū geografū, ȃice că Strabone numēră cincī, Ptolomeū, șēse, Ovidiū șēpte și modernii douē. Erū călētorii, după cum vēȃurămū, nu lipsia în Francia, din cei carī visitaseră ambele Româniī și gurile Dunărei.

(2) Nu sciiū, se vede, âncă de mórtea lui Vladislavū (10 Martē 1648).

(3) *Vogli il leone di Bulgaria adormito eccitare, respirat enim adhuc, quamvis totaliter non spiret.*— Pejacsevici, *Stud. cit.* pag. 489-492, doc.

La 18 Decembre, Parcevicî plecă cu aceste scrisori în Polonia. Jonū-Casimir încuragiă alianța, lăudă forțe zelulū creștinescū alū micilorū principî, promise ajutóre, dér đise că nu se va pune elū în fruntea Ligei; numi decî, din autoritatea'î regală, de capū și generalū cārmuitorū pe Mateiū Basarabū, domnulū Valachiei. Parcevicî se reîntórse la Tirgoviste și anunță aceste principelū romānū. «Reîntineri de mare bucuriă acelū «venerabilū bētrānū», spunea în urmă Parcevicî intr'unū memoriū presintatū senatului venețianū. Mateiū trāmise 'ndată în Bulgaria ca să vestescă pe capiî resculārei despre rezultatulū misiunei lui Parcevicî la Varsovia. (1) — Uita óre bētrānulū principe că bucuriele romāne după urma Poloniei suntū trecētóre ca trāmbele de fumū?

Orî-cum arū fi, Parcevicî plecă la Viena în primăvera lui 1650, tocmai când Mateiū întăria alianța cu George II Rákoczi. Ajunsū în capitala Habsburgilorū, Parcevicî începu să umble pe la toți miniștri și pe la toți ambasadori. Curtea imperială îi răspunse că nimicū nu i-e mai la inimă de câtū cauza nefericiților Bulgarî, dér că, acum, ea este în pace cu Turcii. Totuși, adăugeaū predecesorii lui Kaunitz și lui Thugut, decă Republica Veneției se va pronunța hotărîtū pentru Bulgarî, imperatorulū, apērătorū firescū alū cre-

(1) Pejacsevici : *Stud. cit.* pag. 496—502.

dincioșiloră crucei, își va schimba părerea și va sfășia tractatulă care-lă lăgă cu Sultanulă.

Ambasadorulă Veneției de la Viena, N. Sagredo, aflase numai de cătă de unde și de ce a venită Parcevică în capitala Imperiului, și vestise îndată despre acăsta Senatulă Republicei. În unire cu ambasadorulă Poloniei, Giovanni Batt. Visconti, care apăra și ajuta pe Parcevică ca pe ună protegiată ală regelui și domnului seă, Sagredo dede călugherului diplomată scrisorile de presentațiune pentru dogele Francesco da Molina. (1)

Se vede că totă zelulă crucei și creștinésca iubire făcură pe ambasadorulă lui Filipă IV, regele Spaniei, să se amestice în tractativele lui Parcevică cu miniștrii lui Ferdinandă III.

Astă-felă dără, puterile cele mară ale Europei sciaă că uă ligă puternică se plămădesce în contra Turciloră ; că imperiulă, Veneția, Polonia și principatele (2) suntă pe cale de-a discuta-o ; că, în capulă acelei lige, pentru a ei deplină reușită, va fi pusă « *il gran satrapa Mathia, prencipe di Valachia con la Bulgaria confnante.* » — Singură Francia și Mazarin nu sciaă nimică, nu făceaă nimică pentru a scăpa Turcia cum, diplomaticaminte, o scăpase Henrică IV de marea ligă creștină de la 1595—1600. Vina nu era a lui Mazarin. Frona Senioriloră mânca

(1) Doge de la 1646—1655.

(2) Parcevică dicea astfelă în memoriile presintate la Veneția.

tóte minutele și înegria vieța nemuritorului ministru. De-arũ fi fostũ liberũ de preocupațiunile și grijele interne, cine sciã ce expediente arũ fi scornitũ nãscocitorulũ Italianũ pentru a strica și distruge liga fãcutã în contra Turciei, aliata secularã a Franciei.

Ducesa de Longueville și ducele de Beaufort, «regele și amarezulũ tuturorũ precupețelorũ din «halele Parisului», contribuirã, fãrã prin gândũ sã le trãsnescã, la liniscita alcãtuire a ligei, alũ cãrei capũ era sã fiã *il gran satrapa di Valachia*, și alũ cãrei primũ artisanũ era zelosulũ arhiepiscopũ alũ Sofiei. Dãcã arũ fi sciutũ de ajutorulũ ce'i da îndirectũ ducesa de Longueville, bêtrãnulũ Mateiũ, care, ca și bêtrãnulũ Mircea, era galantũ cu cocónele, arũ fi trãmisũ frumósei Anne de Bourbon-Condé strãlucite și bogate darurĩ orientale, carĩ arũ fi fostũ cu atãtũ mãi apreuite la Paris, cu cãtũ, p'atunci, erau mãi rare.—Bizarã înlãntuire de fapte și de nume! Influința Frondeĩ parisiane asupra conferințelorũ de la Tirgoviște în 1650! Istoria oferã cercetãtorulũ asemenea curióse apropiãri.

Mazarin deci, care, ca și Richelieu, ținea sã cunoascã tóte cestiunile europene, nu aflã nimicũ, dupã documentele ce amũ studiatũ despre cestiunea ligei creștine de la 1649—1650. Totuși, nu e cu putința ca ambasadorulũ Franciei de la Veneția sã nu fi aflatũ ceva despre sosirea și misiunea lui Parcevicĩ pe lângã Senatulũ și Dogele

Serenisimei Republice. Fondulă «Veneția» de la Ministerulă afaceriloră străine din Paris trebuie să conțină hârtii de-ale ambasadorului, care să amintescă, celă puțină în trecetă, de tractativele Republicei cu represintantulă miceloră state creștine din Resărită. Cestiunea era pré importantă, interesă pré de aprópe política Francieiă în Orientă, pentru ca trămisulă lui Ludovică XIV să nu o fi comunicată curței sale.

Intr'adeveră, Parcevică, sosindă la Veneția (1), fu primită de înaltulă Colegiulă Republicei la 6 Iuliă 1650. Scrisorile ce aducea de la creștină fură citite. La 7 Iuliă, Dogele ascultă cuvântarea călugherului care 'i espuse cestiunea și 'i povesti fazele prin cari dēnsă trecuse la Tărgoviște, la Varsovia și la Viena. Francesco da Molina răspunse în două peră, după acelă vecinică tipică ală diplomației venețiane, care părea că spune miă și sute și făgăduesce marea cu sarea, pe cândă, în realitate, nu spunea și nu făgăduia nimică, seă, mai bine — permită-ni-se espresiva și aci potrivita locuțiune bucurescănă, -- spunea și făgăduia *tufe de Veneția*.

Intre 7 și 12 Iuliă, Parcevică făcu și împărți Senatului, Dogelui și secretariloră de stată, diferite memoriuri în cari espunea pe largă și apăra causa creștiniloră. Intr'ună memoriulă presintată înaltului Colegiulă la 9 Iuliă 1650, Parcevică

(1) Pejacsevici : *Stud. cit.* pag. 365—372.

insistă asupra unui punctu care ne arătă bine că, în acéstă ligă, rolul principalu avea să 'lă jöce, nu Rákoczi, ci Mateiü Basarabü, ale căruia putere armată și vedă în Orientü erau mari în timpurile acelea.

Parcevicü dïcea Venețianilorü : pentru a puté face ca răsculara Bulgarilorü să reușéscă, trebuie mai întâiü să avemü în partea nöstră pe Mateiü ; să 'lă numimü comandantü alü Ligei, să 'i arătămü chiarü că avemü intențiunea d'alü alege principe alü Orientulu(1). Mateiü, mai dïcea episcopulü de Sofia, doresce din inimă să se scape de Turci, dér nu póte să ésä cu ostile din țera románéscă, pentru că Vasile Lupu, vrăjmașulü luü, i-arü apuca tronulü. Regele Poloniei a numitü pe Mateiü Basarabü : *generalissimo di tutto l'Oriente*, și mï-a făgăduitü că și dënsulü va veni ceva mai la urmă cu óste multă ca să pună mâna la victoria crucei și la gonirea Turcilorü.

În ceia ce privesce răspunsurile curței imperiale, Parcevicü, cu dréptă pricepere, le espuse ast-felü cum îi fuseseră date. Amplificarea și umflarea adevărulu arü fi fostü nefolositóre. Sagredo, ambasadorulü Veneției de la Viena, anunțase de multü Senatulu pãrerile curței imperiale în cestiunea Ligei creștine.

(1) Curtea din Viena își va aduce aminte de acéstă momélă, cândü va promite lui Șerbanü Cantacuzenü, cu care va negocia, imperiulü Byzanței și, prin urmare, titlulü de imperatorü.

La 13 Juliū 1650, Parcevicī fu primitū în audiență pentru a'și lua ȃiua bună de la Senatū și de la Doge. Pleca la Roma. I se dede scrisori de recomandațiune pentru ambasadorulū Republicei din capitala Papilorū ; i se dede rēspunsurile Dogelui la scrisorile Bulgarilorū și episcopilorū catolicī. Cele ce Dogele și Senatulū ȃiceaū în acele scrisori, suntū lesne de înțelesū. «Suntemū pentru rēsboiulū în contra Turcilorū. Care bunū și «evlaviosū creștinū n'arū fi pentru acestū sântū «și demnū de nemurire rēsboiū în contra Turcilorū ?..... Dēr, nu ne pronunțămū imediatū ; sē «scrimū ântâiū ambasadorilorū nostri ; sē vedemū «și pārerile lorū ; sē scimū ce credū ei și ministrii curțilorū pe lângă cari ne represintă. Dum-névóstrā întrețineți în popórele ce cārmuiți și «pāstoriți, acelașū zelū pentru lupta sântă a cruci în contra semi-lunei.»

Veneția vēduse în dată adevērata pārerē a lui Ionū-Casimirū și a lui Ferdinandū III, în privința ligei crestine. Vorbe, laude și florī retorice latine și italiene de cari eraū pline vocabularele cancelarielorū din Varsovia și din Viena, étă totū ce puteaū da micelorū state marii suverani creștini ai Europei rēsăritene. Ajutorulū era sē vie mai târȃiū, cândū foculū și luptele începutului arū fi arētatū Germanilorū și Polonilorū ce drumū luaū lucrurile. «Incepeți, pāreaū a ȃice ministrii din «Viena și din Varsovia, începeți lupta și vomū

«vedé ; intrați în rebeliune cu Pórta ; rupeți ori-ce legături ce mai aveți cu dânsa ; rămâneți singuri, fără apărători, bătuiți de valurile primejdierilor diu, toate părțile ; ș'atunci, vomă chibzui noi cum, scăpându-vă, se vă legămă cu mai multă artă de câtă fuseserăți legați de Turcia.»

Astfelă interpreta Serenisima Republică făgăduielele imperatorului, aprobările căldurose ale regelui Poloniei ; și, pare-ni-se, că acesta era drépta interpretare.

Zelulă religiosă ală lui Parcevică, dorința ardinte a lui Mateiă și Rákoczi d'a scăpa de sub jugulă Turciloră făceaă pe acesti două principă creștini să primescă dreptă imperiale și regale adevăruri cuvintele lui Ferdinandă, ale lui Ionă-Casimiră și ale ministriloră loră. Mateiă, cu inima tână și gata să se 'nflacăre pentru ideă nobile și planuri grandioase, reîntineria, după cum đicea Parcevică, cândă acesta îi spunea că regele Poloniei e cu totulă în partea loră.

Documentele comitelui Pejacsevică nu ne spune nimică despre călătoria episcopului la Roma. Nu este ênsă greă de a vedé că liga adormi din noă, mulțamită soporificeloră încuragiări date de Germania, Polonia și Veneția, planuriloră generose ale mai mariloră din țerile carpatine și dunărene.

Evenimentele cari urmară după misiunea lui Parcevică în Apusă nu facă parte din subiectulă nostru. Vasile Lupu gonită de pe tronulă Moldo-

vei de diplomatul și deșteptul George Stefanu; alianța celor trei principii Mateiu (1), Rákoczi și noul domn al Moldovei; mórtea lui Mateiu și intrarea în această minusculă triplă alianță a lui Constantin Basarab (2), următorul lui Mateiu; ajutorul moral și bănescu cu care i ajută episcopiul Ciril al Têrnovei și Gavril al Serbiei; serviciile aduse alianței de Parcevic, numit, după cererea lui George Stefanu și a catolicilor din Moldova, episcop al Marțianopolului, *in partibus infidelium* (3); expedițiunea lui Rákoczi în Polonia, după tratatul încheiat cu Carol X Gustav, regele Suediei, și cu ajutorul lui Constantin Bassarab și al lui George Stefanu (4); resboiul turco-transilvan care pricinui căderea domnilor români și înlocuirea lor în

(1) *Monumenta, etc. etc.* — Ultima scrisore a lui Mateiu către Rákoczi e din 23 Dec. 1652. Domnul român iese: *Vicinus et servire paratus.*

(2) Interesantă cestiune care merită a fi studiată de cei cari au fericirea să cunoscă limba maghiară, în *Monumenta Hungariae historica*, vol. cit. pag. 132--682, în care se află peste trei-zeci de scrisori ale principilor români, C. Bassarab și George Stefanu, adresate lui George II Rákoczi și altora. — V. încă: Dora d'Istria: *Gli Alb. in Rumenia*, ediț. cit. pag. 24 și urm. Scrisor. lui Reininger, amb. germanu de la Stambul, asupra acestei triple alianțe, precum și documentele publicate de venerabilul T. Cipariu în alu său *Arhiv pentru Filologie și Istorie* (Blaș, 1857, in-4°) pag. 585 și altele.

(3) *Pejácsevici: Stud. cit.* De la 1654 pêne la 23 Iuliu 1674, cându muri la Roma episcopul Marțianopolului.

(4) Miron Costin, I, pag. 352 și urm.

Valachia cu Radu Michaiu, și în Moldova cu primul Ghika; toate aceste evenimente pară a nu fi interesat pe ambasadorul Franciei de la Pórtă, și a nu fi atrasă atențiunea lui Mazarin, ocupat pe atunci cu căsătoria regelui Ludovicu XIV.

Acéstă indiferință adevăresce cele ce spuneamă mai sus în privința genului de iubire ce arătase diplomația celor două cardinali, principilor răsariteni înainte și câtă-va timp după tractatul de Westphalia. Fiul lui Rákoczi, căruia Richelieu îi săruta mâinile, și acei *principes confederati* care nu erau nici uă dată uitați în scrisorile d-lor Du Bois d'Avaugour, de Croissy, Servien și d'Avaux, periseră acum din mintea diplomației franceze. Fiă-care cu sórta lui; — *fruiturque fama sui*, cum dicea Tacitu; nici unii nici alții nu erau de acusată; lucrau după cum li-era interesele; nu se plângeau unii într'ua parte și alții într'alta că sunt ingrați.

Peste un secol, Fredericu II, regele Prusiei, va 'ncela pe față pe Francesi în alianța franco-prusiană din 1740, cândă cu răpirea Silesiei (1), și totu elu se va plânge în lumea largă că Ludovicu XV și cardinalulu de Fleury sunt nesce ingrați. Domni țerilor carpatine nu se plângeau că Mazarin i-a părăsit, nu erau atât de destepți și nu scriseră *Anti-Macchiavell*-ulu, pen-

(1) Ducele de Broglie : *Frédéric II et Marie-Thérèse*. Paris, 1883, un vol. in-8°. Pag. 122 și urm.

tru a puté fi mai machiavelică decâtü chiar celebrulü secretarü alü Florenței.

În Franția, Mazarin atinsese punctulü culminantü alü gloriei și puterei sale. Celebrulü tractatü din insula Fasanilorü, pacea Pireneilorü pentru încheierea căreia Mazarin jertfi ultimele séle puteri în luptele de intrigă și de dibăciă cu don Luiz de Haro, întemeiă a totü puterea lui Ludovicü XIV (1659).

Peste doui ani, Mazarin muri. Ludovicü XIV remase singurü la cârma afacerilorü interne și esterne. Chiar decă Mazarin, *le grand Turc*, cum îi zicea augustulü său elevü, n'arü fi făcutü pentru mărirea Franciei, tractatele din Westphalia și din insula Fasanilorü, totuși elü arü fi rămasü nemuritorü numai prin singurulü sfatü ce dede ténérului rege, d'a lua în consiliü de Statü pe unulü din ómenii săi. Acestü omü, drămuitü și judecatü de sciutulü Italianü, fu Colbert.

Vomü sfirși acestü capitolü cu judecata lui Colbert asupra lui Mazarin : «nu mai rămâne în-
«doiélă că Mazarin scia pe degete afacerile și
«interesele esterne ale Franciei; nu scia ênsé pe
«cele interne.» (1)

Cele interne, mulțămită recomandațiunei lui

(1) Mignet : *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV*, Paris, 1835—1842, 4 vol. in-4° — Vol. I, introducț. pag. LV. — Aceste cuvinte Colbert le-a scrisü în testamentulü său politicü.

Mazarin, fură încredințate lui Colbert. Cu veniturile regatului cârmuite de Colbert, cu nesce generali de felulă căroră găsimă vro câți-va, numai în Iliada imperială printre generalii lui Napoleon I, Ludovică XIV va puté, în decursă de uă jumétate de secolă, s'șî satisfacă, atâtă înăuntru câtă și în afară, nemésurata și fórte adese-orî păgubitórea sa poftă de gloriă și mărire.

VII

1661—1677

«Sire, nu-ți mai numi primă-ministru,» ți se Mazarin lui Ludovică XIV, cândă acesta merse săi facă ultima visită în Palatulă-Cardinală. «Guvernă și domnesce singură» adause Mazarin. Regele fu adâncă mișcată la auđulă acestoră cuvinte pronunțate de dibaciulă Italiană la césulă morții, șiși promise să le urmeze întocmăi.

Intr'adeveră, de la mórtea lui Mazarin și pêne cândă muri și dânsulă — căci era omă(1), — în decursă adică de 54 de ană (1661—1715), Regele-Sóre nu se depărtă uă dată măcară de la celebra maximă a monarchiei absolute, pe care elă seă alți o pronunțară(2). Și decă, de la începutulă domniei sele, Ludovică XIV nu ți se cu acea *imperatoria brevitatis* de care vorbesce Tacită : *l'Etat c'est moi* — statulă suntă eă, apoi, de sigură, tóte actele sele fură cârmuite de acestă

(1) Celebra orațiune funebră a lui Massillon : *Dieu seul est grand, mes frères*

(2) Curioși potă aprofunda acéstă controversată cestiune istorică în folositoră și interesantă scriere a regretatului Ed. Fournier : *l'Esprit dans l'Histoire*, Paris, Dentu, 1882, 1 vol. in-12° ; pag. 263 și urm.

principiū despoticū, născutū din antica maximă :
hoc volo, hoc jubeo, sit pro ratione voluntas.

«Resbelū și mărire» fu cuvântul de ordine alū domniei lui Ludovicū XIV. De la resbelulū în contra Spaniei (1669) și pênă la pacea de la Utrecht, Francia avu, aprópe fără încetare, întréga Europă în contră'i. Diplomația francesă, învățată la scóla lui Richelieu și lui Mazarin, și negândindu-se de câtū la succesū în meditațiunile séle, trebuia acum, sub inspirațiunea directă a regelui, să facă în combinările séle uă parte urieșă și gusturilorū regale. Diplomații nu trebuiaū să uite acésta, decă voiaū să placă regelui. «De și era «înzestratū cu multū bunū-simțū, Ludovicū XIV «n'avea, đice d. Mignet, acea adâncă pricepere și «acea vedere pătrundătoare care străbate negurile «viitorului și care ridicase atâtū de susū pe Richelieu și pe Mazarin. Ludovicū XIV cređu fórte «adeseori că merge după vocea datoriei séle de «suveranū, și'n realitate elū mergea după vocea «patimilorū séle de omū.» (1)

Și'ntr'adevărū, de câte ori, în cursulū îndelungei séle domniū, nu se vorū jertfi ajutóre înseminate numai și numai pentru că regele Franciei va găsi, bunióră, eticheta curței polone séu saxone nu tocmai demnă d'unū suveranū. Ș'apoi, ceia ce este și mai rău, diplomații mai tineri, plecândū

(1) Mignet : *op. cit.*, introducțiune, pag. LII.

la curțile străine, voră trămite d'acolo rapórté făcute ca să placă regelui, éru nu ca să spună adevărulă și numai adevărulă, fiă elă câtă de displăcută pentru urechile regale. La aceste rapórté înflorite de diplomații săi trebuie să se fi gândită Ludovică XIV când scria singură acestă mare adevără : «Oră-ce omă răă informată nu se «póte opri d'a nu raționa răă», și mai la vale : «Credă că oră-cine ară fi bine înscințată și bine «convinsă de ceia ce se petrece, n'ară face nici «uă dată de câtă ceia ce trebuie». (1) Elă singură énsé îndémná, prin nemésurata-ă mândriă, pe toți diplomații corónei a nu' spune de câtă fapte și vorbe care 'lă întăriaă în credința ce avea că e arbitrulă lumei, sabia unică a creștinătății.

Cătă domni pe tronulă Poloniei Ionă Sobieski, Ludovică XIV perdu cea mai mare parte din ajutorulă ce vitézulă căpitană ară fi putută aduce planuriloră séle. (2) Pentru ce? Pentru că regina Poloniei, soția lui Sobieski, era uă gentildonă francesă dintr'uă familiă fórté modestă. Maria-Casimire d'Arquien era féta unui oficiară ală ducelă d'Orléans, *Monsieur*, fratele regelă, și sora marchisulă de Béthune, ambasadorulă lui Ludovică XIV în Polonia, după cum vomă vedé mai la vale. Regele-Sóre nu voia, nu putea să se pórté cu

(1) Din consiliile ce adresa strănepotulă sěă Ludovică XV, în Sainte-Beuve : *Causeries du Lundi*, ediț. cit. Tom. V, pag. 322.

(2) Salvandy : *op. cit.* vol. II, pag. 40 și următórele.

Maria d'Arquien cum se purta cu Henrietta, soția regelui Angliei; eticheta nu îi permitea una ca acésta. La unū astū-felū de lucru s'arū fi opusū grozavū convenințele, ceremonialulū, acelu inflexibilū *decorum* din a doua jumătate a secolului XVII, care a datū politicei, diplomației, literaturii și relațiunilor sociale, pe lângă maiestate și falnică frumuseță, unū felū de curiosă înțepenitură. Ludovicū XIV își înstrăină pentru totdeuna Polonia, căci, mulțămită ceremonialulū, sângeră adâncū amorulū propriū, mândria de femeică și de regină a Mariei d'Arquien, pe care Sobieski o adora. (1)

Și decă era astū-felū cu Polonia, cu Veneția, cu Papa și cu tóte statele italiene, unde aceste trufase pretențiunī ale regelui Franciei erau celū puținū înțelese decă nu aprobate, gândiți-vē la ce trebue sē se fi petrecutū în Turcia, cândū ambasadoriī, totū atātū de mândri ca și măreșulū lorū stăpânū, cereaū vizirilorū sē fiă tractați pe unū piciorū de perfectă egalitate.

Suntemū aprópe siguri că, în primii ani ai guvernulū personalū alū lui Ludovicū XIV, între resbelulū în contra Espaniei (1669) și pacea de la Nimègues, hârtiele ambasadorilorū coprindū multū mai numeróse dări de sémă asupra ceremonialulū presintațiunilorū, de câtū informațiunī

(1) Salvandy : *op. cit.* Impresurarea Vienei și scrisorile adresate de Sobieski, din Austria, «iubitei sēle Marietta».

asupra silințelorū repețite ce 'și dau imperatorulū Germaniei, regiū Espaniei și Angliei precum și reprezentantulū Țărilor-de-Josū a câștiga pe lângă teribila dinastiă a Kupruliilorū, aceeași trecere ca regele Franciei. Și cu tôte acestea, Mohametū și Achmetū Kiupruli tractaū pe ambasadorii Franciei ca și pe cei-l-alți represintanți. «Stăpânulū meū, «dicea d. de Guilleragues lui Achmetū Kiupruli, «va spăla insulta ce 'mī faci în șirōe de sânge». Vizirulū, după sdravene injurături pe cari, din fericire, ambasadorulū nu le 'nțelegea, trāmitea pe strălucitulū seniorū francesū la arestū, într'ua odaiă alături, și nu 'i da drumulū pēnē cândū nu plătia vro 50,000 de lei.

Ast-felū înțelegeaū Turcii, la sfērșitulū secolulū XVII, deosebitele relațiuni diplomatice. Pe iute și de grabă! Vizirii, ca și cei-l-alți demnitarī ai Porței, nu lăsaū sē trăgānescā lucrurile. Acestū binecuvîntatū obiceiū alū Osmanliilorū, scurta procedură, era în de obște cunoscutū în Francia. La Fontaine și pōte și alți poeți contimporanī, cari se dedeserā cu capulū de încetinimea și împleticitura procedurii franceze, cāntaserā iuțela turcescā în deslegarea problemelorū (1). Din nefericire, Turcii deslegau adesea cestiunile cu argumente mai multū de cātū simțitōre și pe spinarea judecațilorū.

(1) La Fontaine : *Fables*, lib. I, 22 : *Les Frelons et les Mouches à miel* :

Plût à Dieu qu'on réglât ainsi tous les procès !
Que des Turcs en cela l'on suivit la méthode !

D. de Nointel, bunióră, care fusese ministru înaintea d-lui de Guilleragues, primise la uă recepțiune vr'o câte-va bușeli cu unŭ scăunașu din partea baș-ciauşului lui Achmetŭ Kiupruli, de nu sciuse pe unde să  să mai iute din odaia vizirului : uă eșire *teker-meker*, în urma poruncilorŭ furioase ale vizirului care'i striga : *haid ! haid , ghiaur!* — De altmintreli, toți ministrii p timiaŭ astfelŭ. Unŭ ambasadorŭ alŭ Veneției și unŭ altulŭ alŭ Țarului Alexe fură c tŭ p'aci să dea 'n nasŭ, plecați cu violința de ciaușii ce'i țineaŭ de subțiori, pentru că d nșii nu se înclinaŭ p n  la p m ntŭ înaintea Sultanului, în ȃiua recepțiunii oficiale.  rŭ Kapukehailile principilorŭ Moldovei și Valachiei, z riți uă dat , după ferestră, de sultanulŭ Mohametŭ că intraŭ la Achmetŭ Kiupruli imbr cați în galbenŭ și roșu — culori nobile și turcesci, — primiră, din porunca Padișahului, c te 50 de bastóne fi -care. — Totŭ astfelŭ tr mișii lui George Ghika o p țir  din partea vizirului Mohamet Kiupruli, cândŭ îi aduseră darurile domnului lorŭ. Vizirulŭ le luă și le aruncă în capulŭ nefericiților boier , cari tremuraŭ v rg . Cine sci  ce li s'arŭ mai fi int mplatŭ dec  marele dragomanŭ, Panaiotti Nicușŭ, n'arŭ fi imbl nditŭ pe ferosulŭ Osmanliŭ, promiț ndu'i, din partea domnului, încă 50 de pungi. (1)

(1) *Gli Albanesi in Rumenia — Storia dei principi Ghika*, de d mna principesă Dora d'Istria, traducă. italian  de d. Cechetti, Florența,

Hammer e plinū de asemenea gingașii ale Turcilorū față cu represintanții suveranilorū creștini (1).

Darea unui scaunū înaltū câtū sofaua vizirului și purtarea săbiei în ziua recepțiunei oficiale ocupă multū, după ordinile lui Ludovicū XIV, pe d-niī de la Haye-Vantelec fiulū, Olier de Nointel și de Guilleragues.

În timpulū acesta, cu tótă aparintea lorū indiferință, Turcii cunosceaū tóte planurile lui Ludovicū XIV, mulțamită pizmașelorū sciri ce le daū cei-l-alti ambasadori. Cândū vizirii și caimacamiī Sultanilorū eraū ómeni deștepți, sciaū și puteaū fórtē bine sē afile, din spusele ambasadorilorū cari se piraū unii pe alții, totū ce se đicea și se petrecea în Europa creștină. D. de St. Priest ne dă unū esemplu încă de la anulū 1639, cândū unū caimacamū vorbia ast-felū ambasadorului venețianū care se 'ncerca sē 'lū spăria cu alianța principilorū creștini : « Mē faci sē ridū cândū dai « mereū sē mē spării cu puterile creștinătății. Asta'i « unū basmū care n'are de câtū numele înspăimântătorū. Cređi tu că eū nu sciū că imperatorulū « n'are măcarū unū leū ; că Francesii și Suedesii « iī suntū în capū și elū abia póte sē li se 'mpotrívésca ; că Francia nu se va declara nici uā

1873. un. vol. in-8º, pag. 20. — Scrisórea bailului venețianū, Pera, 27 Martiū 1659.

(1) Hammer : *Histoire de l'Empire ottoman*, traduct. I. de Heilert, Paris, 1838, in-8º. — Vol. IX. pag. 129 și urm.

«dată împotriva noastră, decă n'o voi s'eși calce
«adevăratele séle interese; că Espaniolii sunt
«totu ca și Francesii, dérú mai aú și la ei acasă
«atâtea nevoi, în câtú li s'a tăiatú pofta d'a se
«gândi la noi. Câtú despre Papă și cei-l-alți prin-
«cipi ai Italiei, sciú că arú voi se ne ucidă, dér
«n'aú putere. Anglia și Holandesii arú tresări de
«bucuriă decă voi, Venețiani, ne-ați declara res-
«boiú, și acésta pentru că, atunci, ei arú face
«în locu-vé comerciulú nostru.» (1)

Décă Turcia arú fi avutú totdéuna ómení ca acestú caímacamú, afacerile ei arú fi mersú ceva mai alt-felú, de câtú cum merserá în secolulú nostru și în celú trecutú. Din nefericire pentru d'ensa, chiar d'atunci, și chiar Kiupruli Mohametú uita adévăratele interese ale Turciei și, cu esagerațiunea orientală, declara miniștrilorú străini că «stăpânulú meú, leulú Răsăritulú, nu se teme «nici de apă, nici de focú; viă creștinií s'élú atace, «decă vorú s'élú védá ce póte.» (2)

Totuși, vizirii și caímacamií sciaú cele ce se petre-
ceaú în Europa prin ambasadorii puterilorú rivale.
Inconsecința politiceí franceze de la 'nceputulú
domniei lui Ludovicú XIV era lámurită vizirilorú
cu uă neobositá amabilitate de ambasadorulú Ger-

(1) St. Priest : *op. cit.* pag. 76—77. După istoriculú venețianú Sagredo.

(2) Hammer : *op. cit.* Tom. 11, pag. 110. — Mohametú către d. de Reininger, amb. germanú.

maniei, chiar cându Franca mergea 'n ajutorulū Imperiului. La bătălia de la St. Gothard, urmată de armistițiulū de 20 de ani, Francesii lui Ludovicū XIV făcură minuni de vitejiă și ajutară forțe pe Montecuculli. Ludovicū XIV tractă ideia fundamentală a politicei franceze răsăritene, păzită cu atâta sânteniă de Henricū IV, Richelieu și Mazarin, cu aceiași a totū seméță trufiă cu care tracta pe micii seniori ai regatului său. Acum, pentru prima óră, se vedeau Francesi luptându-se alături cu Imperialii, în contra armatelorū otomane. Pentru ce? Pentru că imperatorulū ceruse cu umilință ajutorulū regelui pré-creștinū împotriva necredincioșilorū. Mândria și cavalerismulū regelui, care, de la începutū, se cređu arbitrulū Europei, nu se mai uitară la urmările păgubitoare ale unui asemenea actū. Ludovicū XIV dede imperatorului unū corpū de cinci-mii (1) de Francesi, comandați de ducele de la Feuillade (2). Aceștia se bătură la St. Gothard. Mulțimea nobililorū francesi cu perucele albe și 'n haine împanglicate (3), în strigăte de *Allons! tue! tue!*, rē-

(1) Și era să trămită unū corpū de 30,000 de soldați, decă Leopold nu s'arū fi spăriatū de atâția Francesi în rândurile armatei sēle. V. Jonquières, *op. cit.* pag. 324.

(2) Turcii îlū porecliră *Fuladi*, omulū de oțelū; - cum điceau acum 6 ani, d-lui de Chaudordy, ambasadorulū Republicei franceze de la Constantinopoli: *Şuderder*, echoū, căci pré asculta de sfaturile d-lui Ignatieff.

(3) «Cine suntū acele fetițe?» întrebaū comandantii turci vedēndū fundele și cordelele seniorilorū francesi.

mase legendare la Turci, se răpEDI în armia musulmană cu impetuositatea și furia francesă. Loviturile lorū sğuduiră adâncū prestigiulū Franciei la Constantinopoli. POrta nu mai înțelega nimicū. Vizirulū ȃicea peste cătū-va timpū d-lui de la Haye-Vantelec : «Ni sunteți prietini, dEr nu «sciū cum se face de vE găsimū pretutindenī cu «vrăjmașii noștri» (1).

Și 'n timpulū acesta, miniștrii Imperatorului nu scăpaū nicī unū prilejū d'a propune alianța germană lui Achmetū-Kiupruli.

D. de la Haye-Vantelec scrie d-lui de Lionne : (2)

«Mi se pare că comitele de Lisle (3) a făcutū «marelui vizirū propunerea următore : dEcă im- «peratorulū Germaniei va fi atacatū de regele «Franciei, Sultanulū sE bine-voiEască a'ī trāmite «ajutore din principatele Transilvaniei, Valachiei «și Moldovei.....».

În 1667, Ludovicū XIV se lupta 'n contra Espaniei și cucerise Flandra și provincia Franche-Comté. Imperatorulū Germaniei avea pe Ungurī în contră'ī. Franția îi ajuta încă din timpulū lui Mazarin și'ī va ajuta mereū, după cum vomū vedE mai la vale. DEcă Turcia arū fi voitū — lucru puținū probabilū — sE dea Germaniei ajutore

(1) St. Priest, *op. cit.* pag. 84.

(2) Colect. Odobescu : Archiv. Minist. Af. str. din Paris, Vol. 8, Doc 265. Scrisore din Péra, 7 Sept. 1667.

(3) Sėu : de Leslie (Hammer. *op. cit.* Tom. XI, pag. 227), sėu de Lesly (St. Priest. pag. 221).

din cele trei principate tributare, imperatorul arău fi micșorată numărul armateloră seles din Răsărită, îndreptându-le în mare parte spre fruntarietele apusene ale Imperiului.

Pacea de la Aix-la-Chapelle (1668) dede pentru cățiva ani puțină răgază puteriloră europene. La Constantinopoli, ambasadorulă Franciei trăiesce cu viziră nu tocmai în termeni curteni (1), dără dă mereu de scire curței regale de cele ce se petrecă în Orientă. Ast-felă, bunióră, d. de la Haye anunță suirea pe tronulă Moldovei a lui Duca, «în loculă «unuia numită Alexandru (2). Duca se bucură de «stima și de aprobaționea tuturoră. Suntemă ore «cumă prietenă amândouă.» (3)

Prietenia cu domniă principateloră române era folositore ambasadoriloră francesi, după cum vomă avă prilejă să vedemă adesea în decursulă acestui studiu. De la ei, cari se află la una din fruntarietele europene ale Imperiului otomană, lângă Germania, ambasadoriă puteau afla multe sciri folositore politicei generale; printr'ensă se făcea regulată și mai iute corespondență cu Polonia (4). Cunoscințele ce aveau domniă români cari, după detronare, locuiau la Constantinopoli, erau adese-oră între-

(1) Din cauza scăunașului și săbiei de recepțione.

(2) Elia, fiulă lui Alexandru (1667—1668 fine).

(3) Colecț. Odobescu: Archiv. Min. Af. str. din Paris V. 9. Scris. din Constantinopoli, 25 Novembre, 1668

(4) Cf. *Relaț. de călătoridă a lui Blondel* (1658), extract în colecț. Odobescu. V. 5, D. 6:0, din Archivă.— Fondulă «Turcia».

buințate de miniștrii străini pentru a afla de grabă cele ce se petreceau la Divan și la Pórtă. D. de la Hays spune d-lui de Lionne că Duca i-e prietină, pentru că superiorul său știe folósele cari născău îndată pentru politica francesă în Răsărit, din aceste prietinie ale ambasadórilor cu domni Moldovei și Valachiei.

Și 'ntr'adevăr, capukehăielele domnilor, precum și acestia, când se află la *odihnă* în Constantinopoli, așteptându-și rândul la móra țerilor românesce, șiau mai bine de câtă fiă-care ambasadóru în parte cele ce se petreceau la Pórtă. Agenții principilor români, diceau bailii Venetiei, sunt în relațiune cu toți ambasadórii. (1)

Europa se liniscise în partea nordică. Acéstă

(1) Dora d'Istria: *op. cit.* pagina 20. Scrisórea bailului (Adriano-poli, 6 August 1658). -- Quirini vorbesce de visitele făcute de Kapukehaia lui George Ghika la toți miniștri puterilor străine. -- În anii următori, vom vedé că adese-ori miniștri străini vorú avé conferințe și discuțiuni cu Kapukehăielile române, mai cu sémă sub Șerbanú Cantacuzenú și Constantinú Brâncóvenú. Miniștrii raportaú guvernelorú despre aceste conferințe. -- Nu știú decă scrisorile agenților români, relatându conversațiunile lorú cu ambasadórii, se mai păstréză. Singurul memoriú ce cunoscú în acestú felú, -- negociațiuni diplomatice, visite și incidente totú diplomatice, -- este acela alú lui Ienăchiță Văcărescu. Diarulú călătoriei se le la Viena, unde era trâmisiú cu ú misiune diplomatică de Alexandru Ipsilanti, este redactatú cu multú duhú. «M'amú dusú, dice densusú, pe la toți ambasadórii și i-amú *cheretissitú* cu bileturí și întorcându-mé la gazdá se prânzescú, au venitú toți ambasadóri de m'au *cheretissitú* cu bileturí.» -- M. de Breteuil, ambasadóru Francei, omú «cu deosebitú duhú», l'a invitatú și la balú. V. *Poezii Văcărescu*, de d. A. I. Odobescu, în *Revista Româná*, 1861, pag. 503 și urm.

linisce ținu de la 1668 pêne la 1672. In acești patru ani, Achmetü Kiupruli luă Candia în ajutorulü căreia veniseră trupe francese. Kiupruli, ca să răspundă la acestü atacü ascunsü alü regelü Franciei, începu să tracteze uă alianță cu Espania. Ludovicü XIV ordonase ambasadorulü seü să părăsescă Constantinopoli; din fericire pentru politica franceză în orientü, d. de la Haye nu se supuse ordinulü regalü și lucră 'n pripă ca să sfârime planulü alianței turco-espaniole. De câte ori, Regele-Sóre nu va da să pârjoléscă istorica alianță turco-francesă! Evenimentele și Turcii i se opuseră totdeuna spre binele și folosulü Franciei. In 1672, cândü Ludovicü se gândea să întreprindă, ca odinióră predecesorulü seü Carolü VIII, uă cruciată uriașă în contra Turcilorü, resbelulü cu Olanda isbucni; alianța turco-francesă scăpă și de astă-dată. (1)

In timpulü acesta, Kiupruli declarase resbelü Poloniei și păpăciosulü ei rege, Michail Koributh Wiçnovieçki. Nimicü nu putea fi mai păgubitorü pentru politica orientală a lui Ludovicü XIV, de câtü unü resboiü turco-polonü, cândü elü însuși, răpitü pe aripele Belonei, cum îi cântaü poeții timpulü, arü fi pututü se rădice în contră'i Imperiulü și Espania, pe lângă Țerile-de-Josü. Kiupruli ênsë nu asculta de Ludovicü XIV cum nu asculta de nimeni.

(1) V. St. Priest : *op. cit.* pag. 86—88 și Joncquières : *op. cit.* pag. 329,

Armata turcescă era 'n mergere spre Polonia și d. de Nointel, care urmasse în 1670 d-lui de la Haye la ambasada francesă din Constantino-poli, scria d-lui de Lionne :

« *Domnule,*

« Muntenii și Moldovenii formeză avant-
« garda armatei turcesci; ei mergu înainte
« căci cunoscă țera, facu drumuri și taiă po-
« mi. Frigulă e mare și omoră mulți din
« soldații otomanii, neobiciunii cu uă vreme
« atâtă de nemilôsă. Și-ară fi fostă și mai
« bine pentru creștinii, decă Valachia și Mol-
« dova n'ară fi fostă în stare să procure osta-
« șiloră cu grămada, tôte cele trebuincioșe
« d'ale mîncării. Din contra, tôte trupele aū
« îndestulă; țeranii le-aducă fără pericolă,
« ș'apoi se'ntorcă pe la casele loră, plătiți și
« nesuperați de nimeni. » (1)

După nouă zile, d. de Nointel scriă d-lui de Lionne că armata otomană e comandată de Ma-

(1) Colect. Odobescu. Scris. din Constantinopoli, din 12 Octo-
bre, 1672. — Vomă cita de aci 'nainte numai loculă și data docu-
menteloră, culesse tôte din colecțiunea d-lui Odobescu. Celoră străine,
le vomă spune isvorulă din care le luămă. — Inainte d'a intra în
aceste nesecabile grănare, Valachia și Moldova, armata suferise prin
câmpiele Rumeliei și Bulgariel. « Soldații. de și numeroși, suntă
slabi și osteniți din cauza lipsei de hrană » Scrisorea amb. impe-
rială G. Chr. Khindsperg, 29 Iuliă 1672, în *Gli Albanesi in Rumenia*
ediț. cit. pag. 82.

hometū IV. Valachiū suntū sub principele lorū *Petre Vaqusda* sēū *Vayusda*, érū Moldoveniū sub Grigore Ghica. D. de Nointel se 'ncelā; acelu curiosū Petre Vaqusda sēū într'una Petrevayusda era alū Moldovenilorū și se mai numia și Ștefanū Petriceicu, érū Grigore Ghica fusese numitū, pentru a doua oră, în România la 1672, în locul lui Antoniu de la Popesci, mulțamită mișlocirilor combinate ale ambasadorului imperialū Casanova, și ale bailului venețianū Quirini, ajutați forțe de marele dragomanū Panaiotti Nicușū. (1)

Nu vomū urma peripețiile resbelului împotriva Poloniei. Se sciă că Sobieski bate pe Turci în 1673; e alesū rege în același anū, după mórtea lui Wiçnoviecki, și e învinsū de Turci la Loveci. Silitū sē 'ncheiă tractatulū de la Juravno în 1676, Sobieski dă Turcilorū Camenița și a treia parte din Ukraīna, pe care o cucerise în 1674. — Ceia ce ne interesă în cursulū acestui studiū este politica orientală a Franciei.

Resbelulū în contra Olandei continua. Ludovicū XIV avea acum în contră'i, spăriați de nemărginita'i ambițiune, pe imperatorulū Germaniei, pe regii Spaniei și Angliei și pe electorulū de Brandeburgū. Rēsboiulū Turciei în contra Poloniei ilū făcea sē suferi amarū. Aceste două state

(1) Dora d'Istria : *op. cit.* Scrisorile ambilorū miniștri creștini din 26 Februarū 1672, Adrianopoli.

trebuia să fiă cu Franția împotriva imperatorului și electorului de Brandeburg, erau nu se se sfâșia între dânsese. Dreptu aceia, instrucțiunile curgeau la Constantinopoli d-lui de Nointel, la Cracovia episcopului de Marseille, la Dantzig residentului francesu Akakia. Tote năzuințele diplomației francesse tindeau într'unu singur punctu : pacea între Turci și Poloni. După acêsta, Ludovicu XIV era siguru că ambele puteri amice avea să se arunce asupra Germaniei. Diversiunea ce ele aru fi făcutu era d'unu interesu capitalu pentru succesele armielor francesse.

Poloni avea omeni d'ai loru pe lângă principii Moldovei și Valachiei. Episcopulu de Marseille și d. de Nointel primescu raporte atâtu de la cei d'ântaiu, câtu și de la Domni cari voia bucurosu pacea între Polonia și Turcia. Țerile lor aru fi fostu scăpate de grelele sarcini ale răsboiulu, precum și de neomenosele jafuri ale Tătarilor (1).

De mai înainte încă (2), d. de Nointel scria din Constantinopoli colegulu său din Polonia, Forbin-Janson, episcopu de Marseillè :

« *Domnule,*

« Credu că principii Valachiei și Moldovei (3) dorescu să se facă pacea între Tur-

(1) D. de Nointel către d. de Marseille, din Constantinopoli, 5 Iunie 1676.

(2) Din Constantinopoli, 1 Martie 1676.

(3) Pe lângă aceștia și înainte loru venia Apafi alu Transilva-

«cia și Polonia; li-arū păré tare bine ca
«rėsboiulū sē se mute 'n Ungaria. Dér cine
«le scrie voința? Eī suntū robī érū nu suve-
«ranī; — ómenī suiți pe tronurile principate-
«lorū numai prin puterea banilorū, și cari,
«dupē unū anū douī, cadū dupē tronū in
«închisóre și daū atuncī ca să scape totū ce
«furasērā înainte. Schimbarea lorū răpede
«nuī lasă sē negocieze ceva, érū robia in
«care zacū nu le dă voiă a conduce uă afa-
«cere altfelū de câtū numai in interesulū ab-
«solutū alū stăpânului, in paguba lorū pro-
«priă. Eī n'aū neutralitatea atātū de trebuin-
«ciósă într'unū mediatorū. (1) Vorū încela pe
«Polonī, căcī, de și mulți din acești principī
«se retragū câte uă dată, după destituțiune,
«in Polonia séū in Germania, eī nu facū a-
«césta decâtū numai ca sē se ferescă de vi-
«jelia ce se nasce împotrivă-le la Constanti-
«nopoly....» (2)

nieī, după cum reiese dintr'ua scrisóre a d-lui de Nointel către d. de Marseille, 8 Marte 1676, și după cum vomū vedē mai la vale.

(1) Sobieski ceruse pe cei douī domnī ai Românilorū ca mijlocitori între elū și Pórtă, după cum se adeveresce dintr'ua scrisóre a d-lui de Marseille.

(2) D. de Nointel se gândesce scriindū acestea la Grigore Ghika, care fugise la începutulū lui 1665 din Valachia in Germania și d'acolo la Veneția, de unde, prin mijlocirea ambasadorului venețianū Quirini și aceia a marelui dragomanū Panaiotti, putuse sē revină la Constantinopoly și sē reprimescă in 1673 domnia Țerei românesce. Ambasadorulū francesū sē mai gândesce la Ștefan Petriceicu care se retrăsese in Polonia desperatū de réua și neomenósa purtare a se-

În timpul acesta, după cum vedurăm, Ludovic XIV avea pentru dânsul și pe Mihailu A-pafi, principele Transilvaniei. Încă din anul 1674, d. de Marseille scrisese regelui că uă revoluțiune este iminentă în Ungaria, că Franția aru trage însemnate folose dintr'uă potrivită alianță cu revoluționarii, că în fine, Richelieu și Mazarin în-suflaseră Unguriloru multă încredere și multă iubire. Secretarul ambasadurului, (1) după ordinele regelui, plecă 'n Ungaria și fu primitu cu entuziasm de magnații resculați. După dânsul, în 1675 Akakia, fostu residentu la Dantzig (2), veni în Ungaria ca să cerceteze și să judece déca alianța franco-transilvană (3) era să fiă folositore regelui și politicei sale. Cu dânsul sosi și d. de Ferriol, cu care ne vomu întâlni desu în decursul acestui studiū. Pe lângă aceștia, uă mulțime de emisari de a doua mână, dér toți deștepți, vorbitori, asurđindū pe înfocații vrăjmași ai imperatorului cu avuția și a totū puterea regelui Franciei.

Ludovicu XIV și consiliarii săi nu se grăbiră.

raschierului față cu dânsul în rășboiul Poloniei (1673).—Dora d'Istria : *op. cit.* pag. 54, 88 și urm.

(1) D. de Beaumont.

(2) Fostu secretaru alu comitelui d'Avaux la celebrul congresu de la Mûnster. V. Mignet : *op. cit.* Tom IV, pag. 679.

(3) Dicemū franco-transilvană, pentru că Ungaria ca Statu nu exista pe vremurile acelea. La tractatulū de la Westphalia, printre statele cu prerogativele suveranității nu se citéză de câtū Transilvania — *regnum Transilvaniae*.

Pentru a fi fost folositore alianța principelui Transilvaniei, trebuia ca Turcia să fi sfârșit războiul cu Sobieski. La acesta lucru de sîrgă diplomații franceși din Stambul și Cracovia. Când se încheia pacea de la Juravno, Akakia rechemă atențiunea guvernului regal asupra Transilvaniei, și făcu asupra alianței cu Apafi un memoriu care convinse pe Ludovic XIV și-lu hotărî să ordone marchisului de Béthune, noul său ambasador la Cracovia, d'a subsemna tratatul de alianță cu principele Transilvaniei. Articolele cari arătă cu ce gând diplomația franceză subsemna această învoielă, sunt următoarele :

« *Art. 7.*—Dacă principele va fi obligat prin ordinele Porței d'a înceta războiul, (1) el va fi dator să lăsa pe Teleki cu trupele săle să continue lupta.

« *Art. 8.*—Principele nu va pute încheia pace fără consimțimentul regelui Franței.

« *Art. 9.*—Dacă tratatul de față ar fi pricinuit principelui la Pórtă vr'o încurcatură, Regele Franței îl va sprijini cu stăruință prin ambasadorii săi » (2).

(1) Diplomația franceză cunoscea foarte bine pe Turci. Când erau trupă și suflet cu politica franceză; când, simțind inima că li-se topește pentru curtea de la Viena său pentru pungele acestora, ei nu vedeau lumea și politica de cât prin ochii ambasadorului german. În preveziunea unei asemenea lesniciose mlădiări, diplomația franceză își lua toate măsurile.

(2) Ratificat de Ludovic XIV în 10 Iuliu 1677, și de plenipotențiarul lui Apafi în 19 Oct. 1677.

În acestu tractatū, diplomații francesi uită pe principii cari în timpul celorū doui Rákoczi, erau cunoscuți la Paris sub numele de *confederati*. Pricina acestei uitări era, după părerea lorū, simpatiele ce se manifestaū reciprocū între domniū din Valachia și miniștrii imperatorului, atātū de la Viena câtū și de la Constantinopoli.

D-nii de Beaumont, de Loiras(1) și deșteptulū Akakia se aflaū în Transilvania, cunosceaū starea politiceī carpatine și credeaū, nu fără 6re-care cuvētū, că Grigore Ghika, după șederea lui în Viena și după recăpătarea tronului Valachiei mulțamită ajutorului imperialū, era prietinū la t6rtă cu cabinetulū din Viena. Li-era deci fricā a-lū primi în negociațiunile lorū, cređendu'lū părtașū convinsū alū politiceī germane.

Credința diplomaților francesi nu era cu totul adevărată. Ghika era destulū de deșteptū pentru a 'nțelege cu 'nlesnire că unū domnū românū, în timpurile acelea, nu putea sē fiā numai și numai cu uā singurā putere. Ghika, đice Quirini, este «*un'uomo che possede l'orecchio e l'affetto di principi soggettī di governo*» (2). Principalulū subiectū, condițiunea de căpeteniā a guvernărei țerilorū române în vremurile acelea era d'a fi cu toți și

(1) În urmă, sub numele de Ferriol, baronū d'Argental, ambasadorū la Constantinopoli (1699—1711).

(2) Scris6rea bailului către Senatū, Péra 1661 și 1662, în Dora d'Istria: *op. cit.* pag. 35.

d'a nu fi cu nimeni, d'a iubi pe toți și d'a nu iubi pe nimeni.

În a doua a sa domniă, săpatu adâncu în țeră și la Constantinopoli de partita Cantacuzinesciloru cari nu voiau domnă străină — (Ghica pentru dênșii era străină), — ci unu «*prencipe scello fra loro*» (1), — Grigore-Vodă nu putea să aibă relațiunii întinse cu rebelii unguri. Totuși, pe ascunsă, corespundea cu dênșii, cunoscea mișcările lor, părea chiară că înclină a-i ajuta (2). Nu sciū decă Postelnicesciū simțiră ceva despre acéstă prietiniă a domnului cu rebelii și cu Apafi; dér curtea de la Viena o află pe dată, și cându noulă ambasadoru, Ioh. C. Khindsperg, care mergea la Constantinopoli să înlocuiască pe Casanova, trecu prin Bucuresci (Noembre, 1672), elū nu lipsi d'a sfătui cu țăriă pe principesa-regentă (3) și pe călmacami să înceteze ori-ce relațiunii cu Ungurii.

(1) Scrisoarea lui Casanova către Imperatoru, Adrianopoli, 3 Febr. 1669, *ibid.* pag. 79.

(2) Dora d'Istria: *op. cit.* pag. 80—81.

(3) Ghica era cu Turcii în Polonia. — Dómna lui era din némulū Sturdzescilorū, soră cu spătarulū Teodorū Sturdza; femeia învătăată după câte se vede din scrisorile baililorū; una din rarele dómne române cari «aū făcutū politică». Ea rămăsese la Veneția după plecarea domnului la Stambulū. Fratele său, spătarulū, se duse de o luă cându Ghica recăpeta tronulū Valachiei. Senatulū venețianū îi dede uă galeră a republicei ca s'o ducă penē la Spalato. (Dora d'Istria: *op. cit.* pag. 68, 77—79). — Cându intră în Bucuresci cu cinste și cu alaiū mare, Dómna era îmbrăcată cu «haine frâncesci forte frumóse», pe care apoi le lepădă și luă ierășii pe cele muntenesci (*Cronica anonimă*, ediț. Kogălnicenu, Tom. III pag. 152).

Dómna și boerii se grăbiră a răspunde că nici prin gându nu le trecuse d'a se amesteca în afacerile Imperiului. Khindsperg cređu atâtu de bine sincera declarațiune á consiliului domnescu încátu, peste câtu-va timpü. (1) scria împératului că Panaiotti, amiculü intimü alü lui Ghica, sfătuesce pe domnü se nu cum-va se se certe cu Apafi, ci se continue a'i fi prietinü. Marele dragomanü vedea mereü câtü era de bine apăratü la Pórtá principele Tránsilvaniei de diplomația lui Ludovicü XIV. Vizirulü arü fi datü dreptate lui Apafi nu lui Ghica, decă, pentru a face pofta celorü de la Viena, domnulü Valachiei arü fi zädăritü mânia princípelui Tránsilvaniei. Dreptü acésta. Ghica era bine cu Apafi, era fórté bine cu Sobieski, (2) era «*intimo amico dei Tedeschi, ma poi si raffreddava*» (3), — rēcélă care făcea pe Leopold se scriă ambasadorului seü: «observă pe Ghica; relațiunile séle cu Ungurii și cu Polonii ne bagă la bănuielă».

Acéstă politică de meșteșugite schimbăciuni și de generală iubire, precum și scurta durată a fiecărei domnii — în deuce ani, cincí domni — nu sfātuiaü tare multü pe diplomații francesi se cau-

(1) Din Adrianopoli, 13 Aprile, 1673. — D d'Istria : *op. cit.* pag. 75.

(2). Khindsperg către Leopold, Adrianopoli, 8 Decembre, 1673 *ibid.* pag. 92.

(3). Reninger către Leopold, Adrianopoli, 2 Ianuariü 1662, *ibid.* pag. 43.

te a coprinde și principatele altă dată confederate, în tratatul lui Ludovic XIV cu Mihailu Apafi. Starea lucrurilor în țările românești se schimbase foarte de la Mateiu Basarabă încôce.

Tocmai acum curgeau preliminările păcii de la Nimègues. Pacea de la Juravno și tratatul cu Apafi, adică reușita deplină a diplomației franceze în răsăritul Europei, căuta să aibă o înrîurire simțitoare în negociațiunile plenipotențiarilor franceși cu aceia ai Imperatorului. Și ntr'adeveru, etă ce scria d. de Pomponne (1) miniștrilor franceși (2) de la Nimègues: «pacea de la Juravno a «pricinuită Maiestății Săle uă foarte mare bucuriă. «Vă dați lesne sēma de urmările unui asemenea «actū, care va să dīcā: Polonia în contra electorului de Brandeburgū, și Turcia în contra curteii de la Viena». (3)

Prin urmare, arū fi dīsū în serioșitatea lorū naivă scriitorii romāni din vremurile acelea, solii să lăsară și mai grei în poștele lorū.

Aliatū cu Apafi, și pentru a se folosi și mai bine de ajutoarele transilvane, Ludovic XIV dede ordine diplomaților săi să lucreze la mărirea prin-

(1) Ministru alū af. străine, după mórtea d-lui de Lionne (1671), pēne la 1679 cândū fu congediatū prin intrigile lui Colbert și Louvois. Regele 'lū rechiāmă în 1691 și 'lū ținu pēne cândū Pomponne muri în 1699.

(2) D-nii d'Estrades, Colbert și d'Avaux.

(3) Scrisóre din Paris, 19 Novembre 1676. — Cf. Mignet: *op. cit.* Tom. IV, pag. 678—684.

cipatului Transilvaniei. Ideia seculară a politicei franceze răsăritene : crearea unui regatū, trupū și sufletū închinatū Franciei în Orientū, reapare la lumină.

Diplomația din Versailles cređuse unū momentū, după mórtea lui Michailū Koributh Więnowiecki, că Polonia va deveni francesă ca în timpulū lui Carolū IX, cu fratele său Henricū d'Anjou. La alegerea noului rege, printre cei 15—16 candidați, se aflaū și unū comite de Soissons și doui duci de Vendôme. De și aceștia nu reușiră, diplomația francesă bātu candidatura nu sciū cărorū archiduci germani, (1) éru Iónū Sobieski fu alesū în loculū lui Koributh. Sobieski își făcuse educațiunea în Francia și, după cum arētarāmū mai susū, era căsătoritū cu uă Francesă, Maria-Casimire d'Arquien. Âncă de cândū cu venirea Mariei de Gonzague-Nevers, Francesii năvăliseră cu sutele în Polonia, precum nobili poloni mergeaū în Francia, toți, fără nici uă deosebire, decă voiaū să fiă stimați și la modă. Prietenia era mare între Francesi și Poloni. Poetiți timpulū o cântară în versuri latine :

Vistula nunc Gallis bibitur, Ligerisque Polonis.

Dómna de Sévigné și domnișóra de Scudéry,

(1) Sē nu uitāmū a aminti că soția lui Koributh era archiducesa Eleonora, sora lui Leopold. Acesta, âncă de mai 'nainte, auđindū că nobili poloni erau în contra cumnatului său, scrisese ministrului germanū de la Cracovia, că, decă o vedē că lucrulū devine gravū, sē

celebrele *epistoliere* din acele vremuri, vorbescū mereū de cele ce se petrecū în Polonia și pizmuescū noroculū domnișoarei d'Arquien care ajunsese regină. (1)

Ce folosū ênsē! Ceremonialulū oprise pe Ludovicū XIV d'a închina voinței sele pe Sobieski, regele Poloniei; arū fi derogatū marele rege de dreptū divinū, decât arū fi tractatū ca pe unū egalū pe Sobieski, tēnerulū nobilū pe care'lū zărise în Francia (2) și pe care alegerea poporului îlū ridicase pe tronū, și arū fi călcatū eticheta decât arū fi datū onoruri suverane Mariei d'Arquien, regina Poloniei, cândū acēsta voia sē vină într'unū rândū în Francia.

Polonia decī, nefiindū tocmai supusă la voințele regelui Franciei, diplomația acestuia 'și n'torșe privirile spre Transilvania. Apafi deveni pentru câtū-va Beniaminulū d-lui de Pomponne. Regele se interesa fôrte la mărirea principatului transilvanū. Achmetū Kiupruli ênsē nu era ușorū

spună nobililorū că și Imperatorulū voiesce detronarea lui Wiçnowiecki cu uă singură condițiune : regina Eleonora sē se despartă de dēnsulū și sē iea pe noulū rege care nu va fi din casa Franciei. În casa Franciei p'atunci, pare-se, archiducesele vieneze nu aveaū trecere. (Salvandy, *op. cit.* I, pag. 244).

(1) Salvandy, *op. cit.* Tom. II, *passim*.

(2) Marcu și Jon Sobieski, amēndouī fiī ai lui Iacobū Sobieski, fuseseră la Paris în 1644. Se aflaū acolo cândū veniră sē cēră mâna Mariei de Nevers acei deputați poloni, de carī dōmna de Motteville țicea că aū fôrte frumoșe diamante, dēr n'aū cămēși. Salvandy : *op. cit.* pag. 112 și 114, din I vol.

de câştigatū ; fierosulū vizirū asculta cândū îi plăcea voințele regelui.

Ș'apoī, cu Turcia, și mulțămită numai impulsionei regale(1), politica lui Ludovicū XIV avea inconsecințe neaplicabile. Bunióră în acestū anū 1677, Kiupruli, în convorbirile séle cu d. de Nointel, propusese acestuia să scriă domnului său că elū, Kiupruli, arū voi să 'ncépă rēsboiulū împotriva Germaniei; slārșise cu Polonia și voia să ocupe pe Sultanū cu unū altū rēsboiū, care nu putea fi decâtū în contra Imperatorului, cu care armistițiulū, nu e vorbă, espira tocmai peste 7 ani. Nu se uita Kiupruli la acésta cândū era vorba de regele Vienei. Promită-ne padișahulū vostru, đicea rēsboiniculū vizirū, că nu va 'ncheia pace cu împēratulū, și noi declarămū îndată rēsboiulū lui Leopoldū. D. de Nointel comunică acéstă propunere regelui care nu o primi đicēndū că preliminarile păcei aū și 'nceputū la Nimègues. (2)

Și, de și respingea acéstă multū folositoare propunere, Ludovicū XIV ținea mereū la mārirea și puterea lui Apafi, ca și cum acéstă putere nu era să fiā multū mai lesne pescuitā într'unū rēsboiū cu Germania.

D. de Nointel stāruiše de multū în acéstă pri-

(1) In tóte mișcările diplomației franceze de pe atunci, trebuie a se face partea de leū voinței a totū puternice a regelui Ludovicū XIV, care credea că scia totulū și care sfārīma 'ndată pe miniștri cari arū fi cutezatū să crīnescā.

(2) St. Priest : *op. cit.* pag. 89.

vință , căci étă ce citimū într'una din scrisorile séle :

«Sire,

«Mě temū fôrte că politica otomană nu
«se va schimba de locū in ceia ce prive-
«sce mărirea principatului Transilvaniei. De-
«parte d'a ne da mână d'ajutorū la imul-
«șirea posesiunilorū domnului transilvanū, Tur-
«ciū vorū s'elū reducă și pe dēnsulū la sta-
«rea de beiū, cum suntū principii Valachiei
«și Moldovei. Cândū aușiiū acéstă a lorū ho-
«tărire, nicī nu le mai propuseiū, cum mi-era
«gândulū, coróna Ūngariei pentru Mihailū
«Apafi.» (1)

(1) Din Constantinopoli, 17 Iuliū 1677.

VIII.

1677—1686.

Pacea de la Nimègues se subsemnă în 1678 (1). Ludovicū XIV atinsese apogeulū puterei sële, ajunsese să fiă arbitrulū Europei. Pentru câtū-va timpū armatele și diplomația francesă se odihniră, acceptândū ca dorințele sęu nouile capriciuri ale regelulū sę le pună ierăși în mișcare. In negociațiunile sële de mai 'nainte, Regele-Sóre veduse că, în Turcia, marii viziri, conductorii efectivī ai politicei otomane, nu se supunū mândrelorū sële injonctiunii cu aceiași grăbită umilință cu care i se închinaū, la cele mai micī ale sele voințe, republicele Genovei și Veneției. Ludovicū XIV se hotări deci sę nu mai urmărască cu aceiași băgare de sēmă mersulū afacerilorū răsăritene.

«De cândū cu pacea de la Nimègues, điceaū
«instrucțiunile d-lui de Guilleragues care pleca la
«Constantinopoli în loculū d-lui de Nointel, Maie-
«statea Sa nu se interesă de câtū fôrte puținū de
«cele ce se petrecū la Pörtă și suntū privitóre la

(1) La Nimègues, pentru ântăia óră, protococele și tractatulū — *instrumentum pacis* — fură redactate în limba francesă, recunoscută atunci de către puteri, în loculū celei latine, ca limbă diplomatică. V. Rivarol : *de l'Universalité de la langue française*, în *Œuvres choisies*, Paris, 1880, în 8°. 2 vol. I, pag. 51.

«afacerile generale ale Europei. Totuși, amba-
«dorulū va asigura pe Ungurii resculați că Maie-
«statea Sa le voiesce binele și'i va ajuta cu tim-
«pulū.» (1)

Intr'adevărū, supunându-se acestorū instrucțiunī, d. de Guilleragues discută, în cele mai mici ale lorū amănunte, — *con arzigogoli di diplomazia bizantina*—cestiunile fôrte importante ale scaunului de recepțiune și ale să-biórei ce voiaū ambasadorii să pôrte cândū se în-fățișau înaintea Sultanului. D. de Guilleragues era mai multū unū curténū à la Dangeau și Saint-Aignan, ca cei cari străluciau p'atunci prin salónele și parcurile artistice de la Versailles. Ludovicū XIV cređuse pe d. de Guilleragues cu multe însușiri di-
plomatice pentru că acesta sciuse, într'unū rândū, să întocmescă regeluī unū planū fôrte bunū de co-
mediă; și i-lū intocmise ast-felū, în câtū Regele-Sóre se convinsese că'lū găsise singurū. Calitate și meșteșugū prețiosū mai cu sémă pe vremurile acelea! D. de Guilleragues avea minte subțire pen-
tru salóne, era plinū de duhū; cuvintele'i de spiritū erau citate și lăudate pretutindenī, ca scrisorile Dómnei de Sévigné; era ceia-ce se numesce și a-
stăđi, unū omū la modă, și Boileau îi închina una din epistolele sele. (2)

(1) St. Priest : *op. cit.* pag. 89.

(2) Boileau : Epistola V :

Esprit né pour la cour et maître en l'art de plaire,
Guilleragues, qui sais et parler et te taire

Cu rușine pentru bētrāniī noștri prietini, trebuie ȳnsē sē mărturisimū cā Turciī nu se subțiaserā āncā bine de totū, așā cā nu erāu tocmai ȳn putere a aprețui « ȳnvērtirea ȳntr'unū piciorū » ca pe parchetele luchiōse de la Versailles. Pe malurile Bosforului alte daruri erāu cunoscute, — deosebire de climā, va țice mai tārđiū Montesquieu. Orȳ-cum arū fi, d. de Guilleragues sfārși cu ōre-care succesū cestiunea « scāunașului și sābiōrei. » Intr'altele, sciințaȳ gingașā și ȳmpanglicatā fu jucatā pe degite de dragomaniī Porței, cu atātū mai lesne cu cātū d. de Guilleragues avea pēcatulū d'a se crede mai cu capū de cātū cei celū ȳnconjuraū. Se sciā cā celū mai sigurū miđlocū d'a fi ȳncelatū este acela d'a te crede mai mintosū de cātū toțȳ cei-l-ālți. (1)

Ludovicū XIV nu avea nici unū interesū ȳn rēșboiulū dintre Ruși și Turci (2); n'arū fi voitū ȳnsē ca Polonia sē se fi unitū cu Rușiī, cāci Sobieski putea sēȳ fiā de mare ajutorū ȳn cērtā Suediei cu Danemarca și cu electorulū de Brandeburgū. Regele Franciei dispunea de tōte puterile orientale cu uā minunatā ȳncedere. Din fericire adesea, din nefericire de multe ori, dorințele regelui Franciei nu erāu, la Cornulū de Aurū și ȳn stepele Ukraī-

(1) La Rochefoucauld : *Maximes*, CXXVII.

(2) Pentru rēșbōiele dintre Ruși și Turci, precum și pentru legătura ce avurā cu evenimentele sincronice din țerile vecine, v. Xenopol : *Rēșbōiele dintre Ruși și Turci*, Iași, 1880, 2 vol. ȳn 80.

neî, totu atâtu de punctualminte esecutate, ca la Marly, Paris și Versailles.

Resbelul Portei cu Rusia se sfârși în 1682. Țarul Alexe, părintele lui Petru cel mare, încheiă pace cu Turcii după ce, în repețite rânduri, rugase pe Leopoldu, alu căruî armistițiu cu Turcia înceta în 1684, să începă și să conducă războiul în unire cu dânsul.

Leopoldu refușă cu tôte stăruințele lui Montecuculi și altorū căpitanî cariși dau, mai bine de câtu Jesuiții de la curte, sēma de unū atacū alū puterîi otomane, venindū din douē părți. Cum ênsē, dīcea duhovniculū imperatorului Germaniei, univomū armele nōstre cu acelea ale schismaticilorū? Dumneđeu ne va da biruința numai nouē. — Nici vorbă că Leopoldu asculta pe Jesuiți, erū nu pe cei albiți în luptele în contra Turcilorū.

Nu trecu multū și imperatorulū vedu greșēla ce făcuse stândū locului și neluândū în sēmă stăruitōrele invitațiunii ale Țarului Alexe, care, atunci pentru prima oră, intra în concertulū puterilorū europene.

Cara-Mustafa încheiă, din ordinulū Sultanului, pacea cu Rușiî, și, la 1683, înconjură pe neasceptate Viena. Abia putu îndolentulū și neprevēđetorulū Leopoldu să fugă ca să nu fiă închisū în capitală.

Se vedu, dīce d. de Salvandy (1). unū șirū lungū

(1) *Histoire de la Pologne avant et sous Jean Sobieski*, Bruxelles, 1841, 2 vol. în 8°. Pag. 108.

de trăsuri aurite și neaurite, pline cu archiduci și archiducese cari fugiau din Viena cu imperatorul și luaș drumul spre Bohemia.

Spaima se răsłăși peste 'ntręga Europă. Papa Inocențiu XI ordonă rugăciuni generale în totă creștinętatea, și invită, în numele lui Dumnezeu, pe fiul cel mai virstnic al Bisericei să alerge în ajutorul Crucii amenințate de Semi-lună.

Jesuiții Vienei vedeau, la fine ca totu-déuna, unde i-adusese întunecosa și vrăjmășesca loră politică; căutară decă ajutore în Europa (1), încuragiară pe locuitorii orașului, să espuseră la tóte primejdiele înăuntrulă capitalei năbușite de noianulă armieloră asiatică. De giaba tóte; peste câte-va ășile după sosirea Turciloră, Viena fu despărțită printr'ună zidă îngrozitoră de cea-l-altă lume creștină.

Cândă Inocențiu XI scrisse de ajutoră lui Ludovică XIV, acesta se afla atunci, în 1683, în aceeași pozițiune ca și moșulă-său Henrică IV în 1595, cândă cu Liga cea mare în contra Turciloră. La chiămarea solemnă a Papei, Regele-Sóre se mărgini a răspunde că situațiunea nu este atătă de grozavă, pe câtă faima publică o judecă și o răsândesce.

Ludovică XIV se bucura atunci d'ua vedă atătă de mare în Europa, mândria și mărirea lui

(1) Alfred Michiels : *Histoire secrète du gouvernement autrichien*, Paris, 1859, ună vol. în 80, Pag. 193.

erau atât de cunoscute, în câtă diplomații cre-
dura că regele Franciei ară fi dorită ca Viena
să cadă în mânilor Turcilor; ca hordele victo-
riose ale lui Cara-Mustafa să inunde Apusul și
Nordul Germaniei; ca Europa și legea să pară
perdute; și atunci, în momente de cumplită des-
nădejde și viforoasă spaimă, armatele franceze ale
Regelui-Sore să apară și, printr'unul din acele
marșuri superbe ca trecerea Rhinului în 1672,
să bată pe Turci, să scape Europa, să reînălțe
crucea biruitoare pe cupola S-tului Stefană.

Efectele teatrale plăcuseră lui Ludovică XIV
din anii cei d'ântăiă ai tinereței, de cândă dăn-
țuia în baletele italiene cu Maria Mancini, ne-
pota cardinalului Mazarin.

Chiar decă Ludovică XIV nu s'ară fi gândită
de locă la ună plană ca acesta, caracterulă, por-
nirile, puterea sa în timpurile acelea se potriviau
minunată cu închipuirile ceși făceaă atunci cre-
știnii spăimântați și desnădăjduiți. Ș'apoi, se vor-
bia și se scria (1) la Paris, cu măgulire pentru
trufia regelui; se șoptia de diplomația europenă
că Ludovică XIV are planuri ca ale lui Carolă

(1) Scrierile d-lui de la Croix, fostă secretarū de ambasadă la
Constantinopoli :

1° *Guerres des Turcs avec la Pologne, la Moscovie et la Hongrie*,
Paris, 1689, ună vol. în 12°

2° *La Turquie chrétienne sous la puissance de Louis-le-Grand*, Pa-
ris, 1695, ună vol. în 12°. — Vomă reveni asupra acestorū multă
interesante scrieri.

Magnulū. In secolulū următorū, peste puținū după mórtea regelui, sburdalniculū comite de Bonneval (1) va susține cu tăriă lordului Stafford că Ludovicū XIV se hotărise să cucerescă întréga Europă. (2)

De altă parte, se mai đicea că vizirulū Cara-Mustafa, în nemăsuratele séle pofte, arū fi voitū după cucerirea Germaniei să facă din Viena capitala celui d'alū doilea imperiū otomanū. Dreptū acésta, îngâmfatulū pașă nu voia să prăpădescă prin asalturī și bombardare bētrāna și bogata capitală a Habsburgilorū. (3)

Ludovicū nu numai că nu ajută pe Leopoldū, dér se mânia fórte când auđi că Sobieski sta să plece spre Viena cu óste de ajutorū. (4) Voi s'elū opréscă cu ori-ce pređu, și ca tot-dé-una, reprezentantulū sēu de la Cracovia oferi lui Sobieski, pentru a remāne pe locū, coróna Ungariei lui și fiilorū sei. După cum se vede, Ludovicū XIV continua a dispune de regatele și principatele rēsăritene, cum dispunea de abașiele și senioriele

(1) Viitorulū Achmetū-Pașă.

(2) S-te Beuve : *Causeries du Lundi*, ediț. cit. Tom. V. pag. 50. V. și *Mémoires sur le Comte de Bonneval*, scrise de prietenulū jupāneselorū moldovene, multū veselulū și spiritualulū principe de Ligne. Paris, 1817, 1 vol. în 8º.

(3) Văcărescu : *Istoria Impăraților otomanī*, în *Tes. de Mon. Ist. II*, pag 267.

(4) D. de la Jonquières đice (*op. cit.* pag. 334) că Ludovicū XIV intrigă în tótă Europa pentru ca Leopoldū să nu fiă ajutatū.

Franciei, în favoarea spuzei de copii naturali cu cari înzestra casa de Bourbon.

Sobieski rămase surdă la toate propunerile regelui Franciei. Nepotulă marelui hatmană Zolkiewski, omorită de Turci la 1620, și pe mormântulă căruia, în durerea loră profetică, Poloniă scriseseră(1) versulă sublimă ală lui Virgiliu :

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor ;

fulă lui Iacobă Sobieski scutulă libertății polone, nu ascultă de cătă vităza sa inimă. În fruntea unei armate strălucite, Sobieski apăru pe înălțimile cari încongioră Viena, la Calemberg. Ș'apoî, fără zăbavă, în strigătulă evlaviosă : «*nu nouă, nu nouă, ci numelă tăă, Dómne, da-vei biruință!*» (2), celă mai mare căpitană ală Poloniiei dede acele «*iuruși grabnice și învitezite*» cari acoperiră armele țerei sële c'ua gloriă neperitoare. Viena fu scăpată; Leopoldă putu să se reîntorcă în capitala imperiului sėă.

Peste mai puțină d'ună secolă, moștenitoriă lui Leopoldă, imperatoriă și împărătesele Germaniei, voră răspunde acestui serviciu, luândă parte cu multă poftă la sfășiarea Poloniiei. — Recunoscința popóreloră ! recunoscința guverneloră !

În primele sėptemăni ênsă, de și Leopoldă a-

(1) Salvandy : *op. cit.* I, pag. 93.

(2) Non nobis, non nobis, Domine, sed nomini tuo dabis victoriam !

bia zări pe Iónū Sobieski ca s'î multămescă, Jesuiții ridicară la ceruri pe eroulū Poloniei. După cum în Italia, Marsil Ficin lauda odinióră pe Ionū de Medici cu vorbele Scripturei : *fuit homo a Deo missus, cui nomen est Joannes*, totū ast-felū predicatorii strigară acum în bisericile Vienei spre fala regelū Poloniei : «fu unū omū trāmisū de la Dumneḑeū; numele lui Iónū.» (1) Atātū și 'n-colo nimicū.

În acéstă memorabilă împreșurare, pe lângă numerōsa armată turcescă, Cara-Mustafa mai avea, după cum scimū, pe Șerbanū Cantacuzenū, domnulū Munteniei (2), pe Duca, domnulū Moldovei, pe Mihail Apafi, principele Transilvaniei, și'n fine pe Emeric Tökoly, comite de Kesmarck, capulū «malcontentilorū» din Ungaria, seū, cum i se ḑicea p'atunci, «regele Curuților».

Cine era acestū Tökoly pe care 'n urmă Ludovicū XIV ilū va 'mbrățișa cu atāta iubire, și'n folosulū căruia va pune la Pórtă în jocū tótă influința și totū prestigiulū seū, pentru a'lū cocoța pe tronulū Romāniei?

Vomū resuma aci, pe scurtū, diferitele faze ale vieței magnatului ungurū, a cărui causă osteni și

(1) Testū românū din psaltirea lui Grecenu (I, 6, de la Ionū).

(2) Șerbanū nu luā parte activă la asediulū Vienei. De la 'nceputū, elū tăbērise cu oștile romāne într'ua pădurică numită Götterhölzel, lângă Hetzendorf. Vienesiī numiră pe urmă acéstă pădurică *Moldauerhölzel*. (Kogălniceanu : *Histoire de la Valachie*, ediț. cit. pag. 320)

amări sufletulă ambasadoriloră francesi de la Constantinopoli.

Emeric Tököly era fiulă magnatuluiă ungură Ștefană Tököly, și se născuse la 1656 (1). După revoltele lui Rákoczy și Zriny, părintele seă muri, eră elă, în haïne muierescă, abia scăpă 'n Polonia de urgia armateloră imperiale. D'acolo, se 'ntorșe peste cătă-va timpă în Transilvania, unde, prin vitejia și spiritulă seă de aventure, ajunse se căștigate inima lui Apafi, principele țerii. Mulțămită influinței emisariloră francesi, cari se aflău la curtea și prin orașele Transilvaniei, Apafi nu întârziă a da lui Tököly funcțiunea de primă-ministru ală principatului, seă, după cum diceău scrierile contimpurane, ală regatuluiă Transilvaniei. Tököly, în fruntea țerii după Apafi, avu ocașiu-nea d'a studia bine tôte puterile Unguriloră. La ună momentă dată, se puse în capulă celoră resculați și revoluțiunea ungară reincepu.

Cu dēnsulă, reprezentanței regeluiă Franciei, A-

(1) *Histoire d'Eméric, comte de Tékély, ou mémoire pour servir à sa vie, par * * **. Cologne, 1693, ună vol. în 12. -- După Barbier (*Dictionnaire des ouvrages anonymes*) și după Laget (*Bibliographie Didot*), autorulă acestui volumă este Jean Leclerc, unulă din principalii publiciști ai timpuluiă aceleuia, redactorulă neobosită a trei *Bibliotece* (reviste literare) de la 1686 pēnē la 1730. -- Vomă reveni asupra'i în studiulă nostru : *Nicolae Mavrocordată și Critica literară a secolului XVIII*. Leclerc a analizată cartea lui N. Mavrocordată, Περὶ ἀσθημάτων, în a sa *Bibliotecă vechiă și modernă*. — V. încă, asupra acestei *Vieți* a lui Tököly, *Le Journal des Savants*, de Lună, 22 Februară 1694.

kakia (1675), și'n urmă d-niî Révérend (1) și de Forval plănuiră tractatulū cu Apafi și convinseră pe Ungurī că regele Franciei le voiesce binele, și că va face totū ce'i va fi în putere ca s'î scape de uă parte de tirania germană, de alta de robia turcescă.

Dupē deosebite pregătiri și tractative în ale cărorū amēnunte nu intrămū, Tököly câștigă unū șirū de lupte nu fără ore-care însemnătate. Imperatorulū ținea multū ca liniscea să domnescă la marginele răsăritene ale Austriei, pentru ca să pótă s'și îndrepteze tótă atențiunea și tóte puterile spre centrulū Europei, și mai cu sémă spre pacea de la Nimègues, care tocmai atunci se încheia.

Tököly ajunsese cu Ungurii s'ei înainte Presburgului; regele Curuților devenia din ce în ce mai de temutū. Protecțiunea ce'i acorda regele Franciei era 'n de obște cunoscută. Tököly începuse a bate monedă cu efigia lui Ludovicū XIV și cu efigia sa propriă. Imperatorulū ceru uă suspensiune de arme cândū Tököly ajunsese aprópe de inima Austriei. Capulū răsculaților unguři primi această suspensiune de arme, își opri pașii biruitoři, și greși fórtē, dupē cum întēmplările i-arētară în urmă.

(1) Editorulū cărții intitulate: *Mémoires historiques du comte Bethlen Niklos, contenant en particulier les troubles de la Transylvanie*, Paris, 1737. — *Le Journal des Savants* din 1738 dă unū extractū dintr'ênsele, pag. 160.

Până aci, cu toate stăruințele emisarilor franceși, Tököly căutase să rămână străin de orice legătură cu Turcii; profitase, se înțelege, ca orice bun căpitan, de mișcările oștilor otomane, deragnații și poporul ungar cari lă pusese în fruntea lor, credea că, scăpându de tirania Habsburgilor, Tököly va merge înainte pe drumul independenței și îi va scăpa și de robia turcă care apăsa greu asupra regatului S-tului Ștefan, încă de la 1526. (1)

La împresurarea Vienei, politica lui Tököly se sminti; el se legă cu Turcii și îi ajută cu uă ardore care contrasta foarte cu răsela celorl-alți principii, Șerban Cantacuzen (2), Duca și Apafi, ale căror miliție creștine urmaseră de nevoie armia otomană.

Partisanul lui Tököly din Ungaria deveni din ce în ce mai îndărătnic cu căpitanul lor. Căsătorie regelui Curuților, cu veduva lui Georgiu II Rakoczy, Elena, feta celebrului Zriny omorât la Viena, îi înstrăină cu desăvârșire simpatiele mag-

(1) Și d. Louis Chassin pretinde (*La Hongrie, son génie et sa mission historique*, Paris, 1856, in 8°;— pag. 205), pretinde că Tököly avu uă prevedere genială când descoperi fraternitatea ce trebuie să domnescă între Unguri și Turci!

(2) Cantemir laudă foarte purtarea socrului său la împresurarea Vienei, în a sa *Istorie otomană*. (Traducțiunea franceză a d-lui de la Jonquières, Paris, 1743, 4 vol. in 12°. Tom. III, pag. 480, note. Această edițiune fu făcută sub ochii și cu lămuririle date de fiul lui Dumitru, Antioch Cantemir, ambasador al Rusiei în 1743 la Paris).

nașilor din Transilvania, cari credeau că Tököly se va căsători cu fiica lui Teleki, unu renumitū magnatū și capū mai 'nainte alū patrioșilor un-gurī din Ardélū.

Totuși, trebuie să recunoscemū că Tököly nu pu-tea face altmintrelī, aflându-se mai cu sémă în frun-tea nedomesticitei și viforósei nobilimī maghiare.

În timpulū acesta, isbânșile armatelorū germane cresceau din ce în ce; marele vizirū cređu — ce nu se credea în Turcia pe vremurile acelea ! — că pagubele oșilorū turcești se datorescū lui Tököly. Dreptū acesta, în armistișiułū încheiatū dupē campania din 1684, Tököly nu fu prevēduțū. De fricā sē nu cadā în mânele Imperialilorū, elū fugi la Turci. Vizirulū îlū băgā la 'nchisóre, la Adria-nopoli.

D'acum înainte, începe pentru Tököly iubirea francesā. Ludovicū XIV, d-niī de Girardin, de Cas-tagnères, de Ferriol, secretariī lorū și însārcinașii d'afaceri, cari se petrecurā prin palatulū Franciei de la Pera, pēnē dupā începutulū secolului XVIII, lucrārā, uniī mai aprigū de cātū alșii, pentru a da lui Tököly āntāiū unū principatū, apoi douē, în urmă Ungaria intrēgā(1), și la fine, se nāpustirā

(1) Lucru fōrte lesne, șiceau diplomașii francesi din vremurile a-
celea. Cine e principē alū Transilvaniei va fi și rege alū Ungariei,
dupē teoria internașionalā, atunci în vigóre la Inalta Pōrtā. «Prin-
cipii Transilvaniei suntū și regi ai Ungariei» șiceau capitulașionile
Turciei cu Polonia. — V. De la Croix : *Guerres des Turcs avec la Po-
logne, etc. etc.* ediș. cit. pag. 144.

asupra lui Brâncovénu ca să i ia domnia și să fericescă cu dânsa pe Beniaminulă orientalulă alulă Ludoviculă XIV, comitele Tökölly Imre de Kesmarck.

În decursul de 10—12 ani, diplomațilă franceselă săpară fără pregetulă pe principele românulă, cândulă la Pera, cândulă la Adrianopolilă. Brâncovénu, diplomatulă ca și dânsilă, și pôte mai tare în Răsăritulă, îl birui pênelă la unulă loculă, și avu plăcerea, — forțelă justă de altmintrelă, — ântâiulă, d'a încurcală și d'a distruge în totulă-déuna mesteșugitele combinaționilă ale diplomațielă franceselă, și alulă douileală, d'a cum-părală cu aurulă, în ciuda puterniculuiă și arțăgosuluiă Louvois, pe unululă din reprezentanțilă regelulă Francielă, de la Constantinopolilă.

Tökölly, dupelă ce fuse, prin iubireală lulă Ludoviculă XIV, Fêtululă frumosulă alulă strălucitelă nobilimilă franceselă și regele viitorulă, *in partibus infidelium*, alulă unuilă regatulă mare în Orientululă Europeilă, fu uitatulă de toțilă cândulă politica francesă își îndreptă aiureală privirele seleselă. Exilatulă de Turcilă la Nicomedia, regele Curușilălorulă, seulă, cum subsemnală însușilă în epistolele seleselă Tökölly *Princeps*, își sfârșilă dîlele mâncândulă bine, bândulă și mai bine, plângêndulă-se de podagră și vorbindulă cu amarulă înaintelă Francesilălorulă călêtorilă de ingratitudeală lulă Ludoviculă XIV. (1)

(1) A. de la Motraye : *Voyages en Europe, Asie, Afrique*. La Haye, 1727, 2 vol. în folo. Tom. I, pag. 281 și urm. — Vomulă revenilă mai la vale asupra indicaționilălorulă ce ne dă acestulă călêtorulă.

IX.

1686—1688.

Liga de Augsburg se 'ncehiâ la 1686. Imperiul, Espania, Olanda și Anglia declarară răsboiul lui Ludovică XIV. Leopoldă continua luptele sele în contra Turcilor, și marchisulă de Baden (1) era să câștigate însemnate victorie asupra armatelor Porței. De altă parte, Poloniă cu Sobieski și cu marele hatmană Jablonovski țineaă peptă cu vitejiă armateloră otomane în Ukraîna și'n Bucovina. Venețianiă sub Morosini se luptă în Morea. În 1686, Țarulă Alexe, rupëndă tractatulă de pace încheiată cu Pórta înainte de împresurarea Vienei, făcea în Crimeia uă diversiune folositóre pentru armele creștine.

Europa 'ntrégă era în focă, éră Francia era amenințată din tóte părțile.

Regele nu măi scria acum la Constantinopoli d-lui de Girardin că atențiunea sa nu e îndreptată asupra Orientului. Din contră, instrucțiunile d-lui de Louvois invitaă c'ua violinte stăruință pe d. de Girardin la Pórtă și pe d. de Béthune la Cracovia să facă totă ce le va sta prin putință ca,

(1) Marchisulă Ludovică de Baden, pe care cronicariă munteni și moldoveni îlă numescă pe latinesce *Badensis*, seă numai *Badens*.

d'ua parte, Turcii se nu 'ncheia pace cu Imperatorul Germaniei, eru, de alta, ca Sobieski se se impace catu mai curendu cu Sultanulu.

Promisiunile curgeau. Scimu ca Ludovicu XIV oferise Ungaria regelui Poloniei; i-o reoferi. Leopoldu ensu, in ceia-ce privesce ipoteticele daruiei, nu remanea mai pre josu de catu prodigulu rege alu Franciei. Se luu deci la 'ntrecere cu Ludovicu XIV, fagadui lui Sobieski Moldova si Valachia, titlulu de principe alu Sacrului Imperiu Romanu pentru fiulu celu mai virstnicu alu regelui, acela su titlu pentru tatalu si fratele reginei (1) si 'n fine, darulu care nu lipsia din nici ua negociatiune a casei de Habsburg, ua archiducesa pentru acela su fiu, candu va ajunge la cuvenita virsta. In timpul u acesta, diplomaia matrimoniala a casei d'Austria atingea culmea abilitatii, si ceia-ce Mazarin numia odinioara *les amusements ordinaires de la maison d'Autriche*, se nalta se ca ua dogma in tractativele politicei habsburgice.

In Transilvania, influinta francesu siiovaia. Apafi nu mai jura in numele lui Ludovicu XIV; Tokoly nu mai era de faa ca selu inflacare pentru Francia. Tractatulu din 10 Iuliu 1677, incheiatu cu regele Franciei, fusese pus u la uitare, si urechile

(1) Leopoldu calca eticheta severa a casei imperiale de Habsburg cu mai multa 'nlesnire de catu Ludovicu XIV pe aceia a Burboniloru. Leopoldu isbuti si castiga pentru densulu pe «scumpa si iubita Marietta» a regelui Poloniei.

principelui transilvană se plecau cu multă atenție la propunerile lui Leopoldă, care asigura domnia țerii lui Apafi și fiului său. Ș'apoi, domnulă transilvană înțelega tare bine că în 1687 Leopoldă nu mai ținea să fiă totă atătă de dăruitoră cu elă ca în 1686. Pe lângă victoriile lui Ludovică de Baden, începură peste curândă și acelea ale lui Carolă de Lotaringia. Apafi se 'nvoi decă cu imperatorulă Germaniei și asceptă să'i vină tractatulă de protecțiune de la Viena. Acesta nu întârziă de locă. Din contra, cândă ajunsă, Apafi nu mai voi să'lă subscriă. Atunci, generalulă Scharfenberg intră cu 14000 de ostași în Transilvania.

Prin urmare, în Ungaria Carolă de Lotaringia cu armatele seie victorioase; Buda, «zidulă apărrătoră ală islamismului, osia sântei lupte, cheia împărăției otomanicesci», cucerită în 2 Septembrie 1686; Transilvania acoperită de trupele imperiale; Sobieski împesurândă Camenița.

Nu mai rămâneaă armateloră creștine de cătă Valachia și Moldova, care le despărțiaă de corpulă celă vechiă ală imperiului otomană. Ora era critică pentru Turci și mai critică pentru țerile române cari, după cum vedurămă și vomă mai vedă, săriaă ca mingele prin tractate, cândă la unii cândă la alții.

În 29 Octobree 1687, Sultanulă Machomedă IV, Nemrodulă musulmană în șirulă moștenitoriloră lui Osmană, muri la Constantinopoli.

D. de Girardin scria regelui cu această oca-
sune : (1)

«Sire.....

«....S'au trimisă ciauși în Moldova și'n Va-
«lachia ca să anunțe principiloră mórtea Sul-
«tanului Machmudă și suirea pe tronă a lui
«Solimană III. Se pretinde că această curtenia
«va 'ndemna pe Moldoveni și pe Munteni să
«rēmână sub ascultarea Porței. Cu tóte ace-
«stea, amă aflată că au sosită vești de prin
«partea locului, cari mă facă fórte să bă-
«nuiescū buna credință a principelui Moldo-
«vei. (2) Se dice că acesta s'a hotărîtă să
«negocieze cu imperatorulă și curtea de la
«Viena». (3)

D. de Girardin nu se 'ncela în privința acestorū
bănuieli. Șerbană Cantacuzenă trimisese la Viena,
în Octobree 1687. pe Georgiă Brancovică (4) pentru

(1) Scrisóre din Pera, 31 Decembre 1687. — *Colecț. Odobescu.*

(2) Greșelă de copistă seú greșela d-lui de Girardin. Ambasadorii voră amesteca multă timpă încă Valachia cu Moldova și pe acesta cu cea d'ântăiū. Aci e de cititū Valachia.

(3) Resumămū scrisorile ; rare-orī le dămū textualū ; nu luămū dintr'ensele de câtū părțile cari luminează și ajută studiul nostru.

(4) Georgiă Brancovică era din vechia familiă a Brancovicilor, trecuți din Serbia în Ungaria și așeđați lângă Mureșū. Georgiū era frate cu Sava Brancovică, mitropolitul ortodoxū de la Alba-Julia, și nepotū alū archimandritului Longinū Brancovică de la Comana din Muntenia; trecuse în *Tără* după 1680, în urma certelorū cu Apafi

a tracta cu Leopoldū. In acelaşu timpū, elū strîn-
sesse în țēră uă armată de 28,000 de ómenī (1)
și turnase 38 de tunurī. Deșteptulū domnū alū
Munteniei scia fórte bine că negociațiunile, în locū
d'a fi întârđiate, suntū d'impotrivă fórte multū
înlesnite prin presința unei armate respectabile.
Ș'apoi, resbelulū tuna din tóte părțile. Rare-orī
țērile românescī trecuseră prin nisce împrejurări
mai grele și mai amenințátore. Din fericire pen-
tru esistința lorū, Provedința puse în aceste tim-
purī pe tronulū Țērii românescī domnī înzestrați
cu multe însușiri politice și c'uă prevedere din
cele mai folositóre. Șerbanū Cantacuzenū judecase
pe Turcī de la impresurarea Vienei și vėduse bine
că Machomedū IV și Cara-Mustafa nu mai eraū
de câtū umbrele lui Solimanū Magnificulū și ale
lui Ibrahimū-Vizirulū. Elū era sigurū că Turciū
n'arū fi săritū sē scape țērile românescī, cândū
Polonii și Germanii arū fi intratū cu sabiă într'ên-
sele, și scia că, decă s'arū fi audītū chiarū la Pórtă
că domnulū Munteniei negociază cu puterile cre-
știne, ciaușulū cu fermanulū de destituire n'arū fi

bărbatū deșteptū și bunū diplomatū. Asupra lui și ilustrei séle fa-
milie, aliate cu Gonzague și Contarini în Italia, cu Montferrat și d'A-
lençon în Francia, cu Bassarabii și alții în România, v. Cipariu :
Archie pentru Filol. și Ist. (Blaș, 1857, pag. 650—652) și *Columna*
lui Traian (Studiulū d-lui Picot : *la Généalogie des Brankovic*), Ia-
nuariū-Februariū 1883, pag. 64—82.

(1) Cantemirū : *Histoire de l'Empire Ottoman*, edit. cit. Tom. II,
pag. 480.— Alți autorī dicū că avea 40,000.

plecatu în grabă la București. Turcii aveau altele mai mari de făcutu.

Înainte d'a începe negociațiunile sële cu cabinetul imperialu din Viena, Șerbanu tractase și cu alte puteri creștine.

În 10 Februaru 1688 (1), d. de Girardin scrie regelui că principele României propusese mai întâiu unu tractatu de alianță regelui Poloniei, dër că Sobieski nu era atunci în putere d'a declara răsboiu Turciloru, adică d'a intra în Moldova și d'a înainta spre Dunăre. Rănila și durerile intestinale cari sfășiau Polonia de la înființarea regatului și fatalele sële constituțiunii, nu lăsaū pe regele-căpitanu să se depărteze multu de Cracovia. Șerbanu și Cantemiru Bêtrânu fuseseră la Bêrladū în Augustu 1686 (2); acolo, în taină, trebuie să se fi pertractatu negociațiunile de care vorbește d. Girardin. Nereușindū cu Sobieski, Șerbanu intră în vorbă cu Țariu Rusiei, Ivanu V și Petru I, fiu lu Alexe. Chiaru unchiulu marelui viziru Solimanu-Pașa, archimandritulu Bosniei servi de mijlocitoru între cei trei principii creștini (3).

(1) Scrisore din Pera, ajunsă în Paris la 11 Aprile 1688.

(2) Niculcea, II, pag. 230 și urm. — Cronicele Moldovei le vomū cita după a doua edițiune în trei volume a d-lui Kogălnicenu. București, 1874.

(3) Kogălnicenu : *Histoire de la Valachie*, ediț. cit. pag. 322. — Carra : *Histoire de la Mold. et de la Val.*, Neuchâtel, 1781, II ediț. Unu vol. în 12°; pag. 90. — Carra copiază de stinge notele lu Cantemiru din *Istoria otomană*. Cp. pag. 91 din primulū cu pag. 480 tom. II din secundulū.

Rușii ênsê erau departe d'a se bucura atunci în ochii domnilorû românî și mai cu sémă în aceia ai suveranilorû Europei de véđa ce vorû căștiga în urmă, mulțămită geniului lui Petru celû Mare. Imperiulû Țarilorû intra în concertulû europénû ca acei *homines novi* cari, cu timpulû și cu probe, căștigă încrederea semenilorû.

De și învoitû cu Țarii, Șerbanû se îndreptă și către împêratulû Germaniei. (1) Leopoldû n'ascepta de câtû semnalulû; călughării diplomatice ai Habsburgilorû începură sê vină la Bucuresci. (2) Leopoldû, spuneaû dênșii domnului românû, primește alianța lui Șerbanû cu anumite propunerî.

(1) Cantemirû Bêtrânulû, domnû alû Moldovei, începu, d'ua dată cu Șerbanû, negociațiuni cu Germania. Vomû vedê acêsta din scrișorea d-lui de Castagnères către Rege, din 15 Iuniû 1690. — Cf. *Voyage de Moldavie*, alû iesuișilorû Avril și Beauvoilier în *Tes. pen-tru Mon. Ist.* III.

(2) În Septembrie 1687, prin urmare tocmai c'ua lună înainte de misiunea lui Brancovicî la Viena, veni la Bucuresci călughêrulû Antide Dunod cu ua scrisore din partea împêratului (*Mag. Ist.* V, pag. 81, Doc.).—Cp. și memoriulû făcutû de unû călughêrû catolicû stabilitû în România, în 1688, dupê cererea unû cardinalû minis-tru alû lui Leopoldû. Armatele austriace aveau pôte sê intre în țera românescă și generaliîi voiaû sâ sciă ceva asupra principatelorû (*Mag. Ist.* V, pag. 33—71). — Colect. Odobescu posedă unû asemenea memoriû pe întrebări și răspunsuri, făcutû de ua persónă care se afla în Polonia, dupê cererea alteia care voia sê fiă bine informată asupra Valachiei și Moldovei. Cea din Polonia o informéză atâtû de bine, în câtû îi spune că în Moldova e unû munte numitû *Catilina*, dupê numele celebrului conspiratorû romanû, care a muritû acolo la munte în exilû. Aceste douê provincii, adauge autorulû cestionarului, erau loculû unde sê trâmiteaû condamnații Romei.

Aceste propuneri erau, după d. de Girardin, (1) următoarele :

«Șerbanu primesce ca Leopoldu se între în «Valachia, cu obligațiune însé ca împératulú séi «conserve lui domnia; sé batá și sé gonéscá pe «Turci din totú coprinsulú țérii românesci, care, «de atunci înainte, va servi dreptú hotare între «imperiolú germanú și acela alú Padișahului».

Acestea le scria d. de Girardin regelú Franței. Cantemirú spune și mai multe. Leopoldú făgăduesce lui Cantacuzenú sceptrulú viitorului imperiú bizantinú, ca singurului și adevératului moștenitorú, după cum diceau scrisorile lui Leopoldú, alú împéraților din Bizanța. Sé nu uitámú însé că Dumitru Cantemirú era ginerile lui Șerbanu Cantacuzenú și ținea, prin urmare, sé se sciá că este ginerele moștenitorului adevéraților imperatorí ai Romei-noué. (2)

Dupé cum le scria regelú la Versailles și la Paris, totú ast-felú d. de Girardin spunea aceste informațiuni Vizirilor și pașalelorú de la Constan-

(1) În scrisóra deja citată din 10 Februarie 1688.

(2) Dumitru Cantemirú ținea pe Casandra, fiica lui Șerbanu Cantacuzenú și a dómnei Maria S. Cantacuzenú. Casandra era una din femeile cele mai frumoșe ale timpului séu. De altmintrelí, frumuseța era de moștenire în familia Cantacuzenilorú (*Mag. Ist. Const. Căpitaniulú*, II, pag. 35). — Cantemirú, ca și Brâncovénu, ținea multú la vechi și ilustre genealogii. Voltaire, în a sa *Histoire de Russie* cum vomú vedé mai departe, insistá cu ironiá asupra acestei pofté a domnilorú români.

tinopoli. Șerbanu aliatu cu Leopoldu era inimiculu Franciei. Ambasadorulu acesteia nu scapa deci nici unu prileju d'a inegri pe domnulu romanu la Pórtă.

De altmintreli, faptulü trecerei lui Șerbanu in partea imperatorulu era cunoscutu in totă Europa. Jean Leclerc, autorulu *Vietei comitelui Emericu de Tököly*, era convinsu că tractatulü s'a și incheiatu între Leopoldu și Hospodarulu Valachiei. (1)

Vanel, in discursulu cu care incepe primulü volumü alü operei se ne spune că «Transilvaniü, «Munteniü și Moldoveniü, odiniórá tributarü Por«teü, mai că nu mai suntü sub puterea turcé«scă.» (2)

Turciü táceaü, căci nu puteaü face altmintreli. Tököly, care eșise din inchisóre mulțamită mișlocirei lui Ludovicu XIV, era acum a totü puternicü la Pórtă. De când Apafi trecuse, de voiă

(1) *Op. cit.* pag. 288.

(2) *Abrégé nouveau de l'histoire générale des Turcs*, par M. Vanel, conseiller du Roi en sa cour des Comptes, Aydes et Finances de Montpellier, Paris, 1689, 4 vol. in 12°. — In primulü volumü se află unü discursü asupra «stărei actuale a imperiulu otomanü» adică, tocmai cândü se petreceaü in principatele daciane lucrurile de care vorbimü mai susü. Vanel insistă asupra slăbirii legăturilorü de supunere ale principatelorü, față cu Sublima Pórtă. — V. și Mironü Costinü, I, pag. 306 : «Să scii că țerile acestea pe atunci nu erau așa supuse». . . . «Alte vacuri socotesce țerilorü acestora pre atunci». Cuvinte țise pentru domniele lui Mateiü Basarabü și Vasile Lupulü.

de nevoie, sub protecțiunea imperatorului, Vizerul Ibrahim-Paşa impoţionase pe Tököly cu titlul de principe al Transilvaniei. Regele Curuţilor credea atâtă că va pute atrage pe Şerban în partea sa; cândă vedă ênsă că domnul român este hotărit să se unescă cu Leopoldă, Tököly lucră, în unire cu ambasadorul Franciei, ca să perdă pe Şerban în ochii Turcilor. Tote acuşaţiunile loră rămaseră fără nici ună efectă. Turcii nu puteau face nimică. Erau momente cândă, desperaţi de învingerile ce suferiau, Vizirii se gândiau să mute pe Sultan în Asia-mică. Spaîma sguduia din temelia Pôrta şi pe moştenitorii trufaşilor de odinioară Otomanii.

D. de Girardin întrebă uă-dată pe rege decă va trebui să urmeze pe Padişah în Asia, (1) êru Ludovică XIV îi rêsponse afirmativă. Lesne decă se pôte înţelege că Turcii nu mai aveau timp să asculte pe Tököly şi pe d. de Girardin, când aceştia le cereau destronarea lui Şerban Cantacuzenă.

După misiunea lui Brancovică la Viena şi după intrarea lui Veterani în ţeră pe la Ruşiava, Şerban se hotărî a resolve cestiunea alianţei cu Leopoldă. Mulţi din boiarii ţerei şi chiară fraţii domnului, logofetul Drăghică, stolnicul Constantină, (2) postelnicul Mihaiă, cupariul Mateiă,

(1) St. Priest : *Op. cit.* pag. 241.

(2) Celă care în urmă va deveni ună felă de ministru de esterne ală domnului Brăncovenu,

postelnicul Iordake, și, pe lângă aceștia, Constantin Brâncovenu, nepotul lor, erau contrarii alianței germane, ast-fel cum voia Șerban să o lege.

Nu scim pene întru cât se împotriviau ceilalți frați alianței cu Leopold; în ceia-ce privesce însă pe Stolnicul Constantin și pe Constantin Brâncovenu, după purtarea lor diplomatică în anii următori, putem să presupunem că ei nu erau cu desăvârșire opuși unei alianțe cu Imperiul german. Voia să fiă amicii Germaniei, dăr nu voia să fiă vrăjmașii declarați ai Turciei. A fi fost, cum pare-se că voia Șerban Cantacuzen, aliați supuși și întinși cu mânele și picioarele legate înaintea Austriei, fără pörtă de scăpare în nici într'ua parte, asta însemna, credea cei doi boiari, a sfărîma cu totul independența și aședemintele bătrâne ale țării. Constantin Cantacuzen și Brâncovenu, nepotul său, erau de atunci partizanii hotărîți ai politiceii de fluctuațiune și de meșteșugită tergiversare, singura posibilă și folositoare pentru buna și liniscita stare a micii lor țări. În sfătuirile lor cu Domnul Țării, când găsiau pe Șerban «în tone bune și fără răcnete» (1), frațele și nepotul n'aveau de cât să se arate ce păția

(1) Șerban Cantacuzen avea uă fire de uă violență estraordinară. Vai celui ce se apropia de densusul, spun cronicarii, când vêtejuri de mânia îl răscoliau ca pe-un turbat. Nimeni nu putea să-l îmblânșască.

Transilvania și cum înțelegea Leopoldu protecțiunea și civilizarea unui principat.

Turcii, din contră, n'aveau pretențiuni nici d'a civiliza țera românească, nici d'a îndrepta afacerile și spiritul locuitorilor. De la Mircea și pêne la Șerbanu Cantacuzenu, Pórta lăsase Valachia și Moldova în apele lor, în totu ceia-ce privia instituțiunile, datinele, limba și religiunea strămoșească. Turcii nu cereau Românilor de cât ban de haraci, mie, unt, miere și alte lucruri de ale mâncărei, — *des choses mangéatives*, cum scria lui Franciscu I alu Franciei, ambasadorul său de la Veneția, Guillaume Pellicier. Turcii schimbau domni, jăfuiău adesea câmpiele românești, ba le venia câte uă dată pofta d'a preface țerile în pašalicuri; atunci, boiarii pridideau cu pungile și cu diamanticele, și pofta trecea îndată și cu înlesnire. România rămânea totu Româniă. — Protecțiunea austriacă se póte vedé în Bucovina.

Șerbanu ênsé, convinsu de slăbiciunea turcească, îngrijatú de rêsunetulú armelorú germane, voia să prevină uă irupțiune de oști vrăjmașe în țera sa. Êtă de ce, credemú noi, persistete în planulú său și, fără a se duce cu judecata și mai 'nainte în negurosulú viitorú, adimenitú de fágăduielile multemulte, fără șirú ale curței imperiale, elú porni la Viena (3 Octobre, 1688) pe boiarii George Cantacuzenu, Constantinú Bălăcénu, Șerbanu Cantacuzenu și Șerbanu Vlădescu.

Pe cându aceștia se îndrumau spre *Beciū*, Șerbanū, prin Kapukehaiaua (1) țerii de la Constantinopoli, (2) arēta Turcilorū fericita negociațiune ce începuse și sfârșise cu generalulū lui Leopoldū, comitele Veterani care intrase în țēră pe la Rușiava și care, multămită destoiniciei și deșteptăciunii boiarilorū (3) ce'i trāmisese Domnulū înainte

(1) Cuvintū imposibilū, mai cu sēmă la singularulū și pluralulū articulatū. Ne vomū permite a'lū înlocui adesea cu acela de *curatorū*, cum și erau numiți în documentele latine agenții principilorū Transilvaniei, Munteniei și Moldovei.

(2) Șerbanū avea ómenii cei mai deștepti la Constantinopoli; cheltuia acolo sume mari ca sē afle scirile ce se șoptiau la Pórtă. Curierii Kapukehaielelorū (!) plecaū la Bucuresci îndată ce se simția ceva. (Kogălnicēnu : *Op. cit.*, pag. 319). — Brāncovēnu va alcătui și mai bine diplomația sa (Grecēnu, în *Mag. Ist.* II, pag. 131).

(3) În fruntea deputațiunei se afla Brāncovēnu care tracta atunci a treia a sa importantă afacere diplomatică. Prima fusese aceea a lui Radu Crețulescu, în timpulū lui Duca-Vodă alū Munteniei. În această, Brāncovēnu jucase, de și tēnērū, rolulū de împăciuitorū între Domnū și între logofētulū Radu Crețulescu, unulū din cei mai dirji din boiarii timpulū aceleuia (Const. Căpitanulū, *Mag. Ist.* II, pag. 16) și care, împreună cu banulū Maresū Crețulescu și cu Postelnicesci, adică cu Cantacuzinesci și rudele lorū, făcu uă opozițiune atâtū de aprigă Ghikulesilorū (1661), adică părtașilorū lui Grigore Ghika-Vodă, Grigore Bălēnu, Ivașcu Golescu, Hristea de la Popesci (tatălū, credū, alū vornicului Radu Popescu), Radu Năsturelū și Leurdēnu Stroe (*Cronica Moldovei*, III, pag. 149 și urm.). — A doua afacere diplomatică a lui Brāncovēnu fusese negociațiunea cu Ladislaū Csaky și Christophorū Pasco, *Transilvanie curatores*, trāmiși de Apafi la Constantinopoli, unde, în 1681, Brāncovēnu represinta interesele Munteniei și ale lui Șerbanū-Vodă. Brāncovēnu reuși a asigura interesele religiunei ortodoxe în Transilvania și a împăca cu Apafi pe Mitropolitulū Sava Brancovici, alū căruī frate George tocmai venise atunci în Romānia la Șerbanū. — Venerabilulū Cipariū, în alū sēu *Arhiv pentru Filologiā și Istoriā* (Blașū, 1857, in 4°,

ca se 'i vorbescă și se 'lă róge se éśă afară din Muntenia, trecuse 'ndată în Transilvania. Turcii nu cereau de câtă a crede; dederă lui Șerbană ună *peki-peki* aprobătoră, și Domnulă română putu se se pregătescă 'n linisce la cele ce plănuia de atâta vreme.

Bine cu Turcii, bine cu Leopoldă, prietină cu Țarii Rusiei, Șerbană Cantacuzenă credea că va putea culege ródele îndemânaticiei se diplomației. Sórta nu 'i îngădui. În 19 Octobree 1688, elă muri la Bucuresci și fu îngropată la mănăstirea Cotrocniloră, cea de dănsulă zidită. (1)

pag. 652), a publicată documentulă învoieiă lui Brăncovenu, «plenipotentiariulă Domnului Șerbană», cu cei două agenți ai lui Apafi.

(1) Cantemiră, în urăi nestinsă pentru Brăncovenu, și ună cronicariă, moldovenă mai cu sémă, de ciudă că Brăncovenu prea se amesteca în afacerile Moldovei, dică că Stolniculă Constantină și Constantină Brăncovenu ară fi otrăvită pe Șerbană, vedăndă că nu 'lă potă desbăra de Leopoldă și alianța germană. Radu Popescu (*Mag. Ist.* IV, pag. 37) crede cele ce spuneau pe urmă, fiindă și elă față, Ionă și Nicolae Mavrocordată, în privința acestei pretinse crime. *Amfivolia* (îndoiela) «ăă că va fi, ăă că nu va fi» apare atătă în cronicariă moldovenă, câtă și în cei mūtenă cari nu ăă avută a se plānge, ei ori părințiă loră, de domnia lui Brăncovenu.

X.

1688—1690.

«Sire, scrie (1) d. de Girardin regelui, ve-
«stea morții lui Șerbanu, principele Valachiei.
«a fostu adusă la Constantinopoli la 20 ale
«lunei trecute, de șese boiari (2) ai țerei cari
«aū cerutū în acelașu timpū și întărirea de
«domniă pentru Constantinū Brâncovenu, ne-
«potulū Domnului răposatū. Ei l'aū alesū pe
«acesta ca pe celū mai bogatū (3) și mai cu
«minte la trebile domniei. (4) Boiarii trāmișī

(1) Din Pera, la 6 Decembre 1688, ajunsă la Paris la 18 Fe-
bruariū 1689.

(2) Brâncovenu trāmise pentru a notifica suirea sa pe tronulū
Țerii-Romānesci: 1°) la Sultanulū, pe boierii Pārvu Cantacuzenū,
Preda Brātășanu și alții; 2°) la Seraskierulū de la Baba (pașa de
care vorbesce mai la vale d. de Girardin), pe Constantinū Caraman-
lāu, pe Socolū și pe Vergu; 3°) la Hanulū Selimū, pe Ciorogārlē-
nulū și Mihalcea Șātrariulū; 4°) la Viena, pe Preda Prescovēnulū,
care va pleca îndatā ca sē ajungā deputațiunea lui Șerbanū-Vodā.
— Nu cunōscemū numele boiārilor cari furā trāmișī la Apafi și la
Const. Cantemirū.

(3) Sē nu uitāmū cā din prima scrisōre în care ambasadorulū
vorbesce de Brâncovenu, vedemū cā intrā în jocū bogățiile domnu-
lui românū, una din vinele cele mai mari ce i se vorū imputa în tōtā
vieța de vrājmașii sēi.

(4) Brâncovenu era atunci în vērștā de 34 de ani (Kogālnicenu :
Op. cit. pag. 331). — «Era bogatū, frumosū la chipū, la statū; vorba lui
frumōsā, cu minte mare . . . » (*Cronica anonimā* de la 1689 încōce,
în *Mag. Ist.* V, pag. 170).

«și-aŭ sprijinitŭ cererea cu 400 de pungi,
«din cari 200 aŭ fostŭ date vizirului, 100
«marelui hasnadar, 50 kehalelei vizirului; cele-
«l-alte s'aŭ împărțitŭ pe la slujitorii cei mici
«și aŭ mai trebuitŭ și pentru cheltuielile hâr-
«tielorŭ de întărire. Boiarii aŭ mai făgăduitŭ
«âncă 300 de pungi pentru răsboiulŭ ce se
«va face la primăveră, cu condițiune ênsê
«ca Tătarii sê nu viă sê erneze în țeră la
«dênșii. Pașa care se afla la graniță n'a pu-
«tutŭ reziste darurilorŭ și a 'ntăritŭ alegerea
«*pro interim*. La Adrianopoli, Vizirulŭ și cei-
«l-alți demnitarî ai Porței aŭ făcutŭ ca și Pașa
«de la Dunăre».

Totŭ în acêstă scrisore, d. de Girardin împăr-
tășesce regelui cele ce cređuse de cuviință sê facă
pentru Tököly.

Și la Paris și la Viena, alegerea lui Brâncovenu
nu fu de locŭ bine vêdută. Jean Leclerc (1) spune
că Leopoldŭ se prefăcu că nu voiesce sê recunoscă
pe Brâncovenu de domnŭ alŭ Țerii-Românesci,
cândŭ boiarii trămiși de Șerbanŭ Cantacuzenŭ,
ajungêndŭ la Viena, îi anunțară mórtea acestuia
și alegerea nepotului sêu.

Âncă pênê a nu sosi ei la Viena, Preda Pres-
covênulŭ, trămisŭ de noulŭ Domnŭ, ajunse pe
boiari pe drumŭ și le porunci în numele lui Brân-

(1) *Histoire d'Eméric, comte de Tékély*, ediț. citată, pag. 288 și urm.

covénu d'a amâna începutul negociațiunilor și, cu atâtū mai multū, încheierea tractatului definitivū cu cabinetulū din Viena. Bălăcenu se supără focū și declară că nu se va supune poruncilorū brâncovenesci; că nu recunósce pe Constantinū II de domnū și stăpânitorū alū Țerii-Românesci; că alegerea nepotului, în dauna fiului, e nulă.

Cu dênsulū, se uni și Șerbanū Vlădescu.

Pasurile și destăinuirile ce făcură acești doui boieri la Viena esplică noua politică leopoldină, care nasce de-uă dată. (1) Imperatorulū, diceaū miniștrii germani deputațilorū români, nu recunósce de domnū alū Munteniei de câtū pe tēnērulū George Șerbanū Cantacuzenū, (2) fiulū rēposatuluiū principe.

Leopoldū voia pe George S. Cantacuzenū de domnū alū Țerii, nu pentru că'lū iubea, sēu pentru că era convinsū că elū era sē'i fiă mai fidelū de câtū Brâncovénu, ci numai ca să spărie pe

(1) De altmintreli, curtea de la Viena cunoscea prin scrisorile ambasadorului sēu de la Stambulū pe Brâncovénu, fostū curatorū alū principelui munténū (1681) și înfocatū apărătorū alū interese-lorū religiunei ortodoxe din Transilvania. — Lucru nu tocmai plăcutū jesuițilorū cari furnicaū în palatulū Habsburgilorū.

(2) «N'aū vrutū frații lui Șerbanū, Constantinū Stolniculū și Mihaiū Spătariulū sē'lū pună pe dênsulū, pentru că nu trăiaū bine cu Dómna (Niculcea, II, pag. 236).— Fiulū lui Șerbanū va fugi din Bucuresci cu mumă-sa, când Nemții cu Bălăceanu vorū intra 'n țeră.—Nevésta lui Șerbanū, dómna Maria, era «Sêrlă de felii de la Nicopole, fata Ghenii, neguțătorulū de abale (*Magaz. Ist.*, Grecénu, II, pag. 136; *Cronica Anonimă*, ibid. III, pag. 152).

acesta, nou alesu, și s'el'ă facă s'ă se arunce cu ochii închiși în s'ênul'ă bine-făc'et'orei și p'ărintescei împ'ărății habsburgice.

Brâncov'enu êns'ă era mai diplomat'ă de c'ât'ă cum 'l'ă credea Leopold'ă. El'ă înț'elese îndat'ă în cotro bate schimbarea politicei imperiale; drept'ă ac'ăsta, apuc'ă înaintea ameninț'ărilor de la Viena, car'ă nu erau s'ă 'ntâr'die, anunț'ă pe imperator'ă c'ă și el'ă e hot'ărit'ă s'ă urmeze ac'ăiași, întocmai ac'ăiași politic'ă ca și unchiul'ă s'eu (1), și se leg'ă a tr'ămite f'ără z'ăbav'ă un'ă deputat'ă cu depline puteri, care s'ă cad'ă la 'nț'elegere cu minist'rii imperatorului.

În ac'elaș'ă timp'ă, cu fr'ățesc'ă iubire și ca și cum nimic'ă nu scia din cele ce Băl'ăc'enu întor-tochia pe la Viena, Brâncov'enu scria ac'ăst'ăia c'ă și el'ă va ajuta c'ât'ă va put'ă cauza creștin'ă și pe Nemț'ă, *dér cu vreme*. (2)

«Cu vreme» fu devisa tuturor'ă acțiunilor'ă principelui Constantin'ă; dintr'ênsa n'ăscur'ă am'ăn'ările, îndoielele și politicele portite de sc'ăpare care fur'ă Domnului spre bine, timp'ă mult'ă și îndelungat'ă, *dér car'ă*, la fine, îmulțite și repețite f'ôrte, îi devenir'ă fatale.

Cu Leopold'ă tergivers'ă, f'ăg'ăd'ă tot'ă și se ar'et'ă gata la t'ôte. În schimb'ă êns'ă și p'ên'ă la venirea

(1) «Ponturile lui Șerban'ă le primia și Brâncov'enu». (*Cronica anonim*, de la 1689 înc'ôce, în *Mag. Ist.* V, pag. 100).

(2) *Ibidem*, pag. 106.

vremei, Brâncovénu rugă pe imperatoru să nu'lu pérdă cu sgomotóse declarațiuni în ochii Turciloru bănuitorî. În timpulü acesta, primi în țeră pe trâmisiulü imperatorului, Ladislau Csaky, cu cele mai strălucite onoruri. Csaky venia cu boierii trâmși de Șerbanü, din numărulü cărora lipsia, pentru förte bine-cuvîntate pricinî, Bălăcénu și Vlădescu, părtașii înflăcărați ai alianței germane. Csaky fu incântatü de afabilitatea și tăgăduelile Domnului, dér plecă fără nici unü răspunsü hotărîtorü din partea Brâncovénului.

Tököly avea omulü său, unü felü de residentü, în Țera-Românescă. Prin acesta, așa numitulü principe alü Transilvaniei credea că află totü ce se petrece la curtea Domnului. Residentulü lui Tököly vedea ceia ce voia Domnulü țerii să vedă.

Invêtitura diplomatică ce Brâncovénu esecută la suirea sa pe tronü, față cu Turcia și cu Austria, nu fu 'nțelésă de residentü de câtü în parteaï turcescă. Spuse deci ácêta domnului său, éru Tököly se 'mbună förte pentru Țera-Românescă, și 'n calitate de principe alü Transilvaniei, de și cu reședința când pe țermurile Bosforului, când pe marginele Mariței, trâmise, dice Jean Leclerc, pe secretarulü său să felicite pe noulü Domnü românü.

În sufletü ênsé Tököly era furiosü în contra Brâncovénului, căci acesta îi luase loculü. Valachia era să fiă a lui. Reese dintr'ua instrucțiune

a lui Ludovică XIV pe care o dămă mai la vale, că ambasadorulă Franciei lucrase în acestă sensă la Constantinopoli.

Amăgită decă de rapórtele agentulă sėu, Tököly trãmise prin comitele Șandor, unulă din magnașii unğuri cară se exilasera cu dēnsulă în Turcia, urări și amicale protestașuniă Domnului română. Cu acestă ocașiune, Tököly ruga pre Brâncovėnu sė nu creșă că elă, Tököly, ară fi voită vr'ă dată sė se facă domnă ală Valașiei, dupė cum se respândise faăma de către rėu-voitori; ilă asigura că dēnsulă ilă va sluji totă-dėuna la Pórtă; îi promitea ună ajutoră puternică din partea Turciloră, decă Domnulă va voi sė se declare pe fașă în contra Imperatorului. (1)

Tököly credea pe Brâncovėnu primitivă de totă în chichișele diplomașiei, sėu ceia ce este fórtē probabilă, elă însuși nu le pricepea de locă. Cine nu vedea că sfaturile regelă Curușiloră, puse în aplicare, ară fi avută dreptă rezultată imediată desėvėrșita izolare a Domnului română și, prin urmare, espunerea lui, fără apărare, la tóte atacurile vrăjmașiloră? Credea óre Tököly, ca și điarăștii și autorii francesi din timpurile acelea, că în aceste țeri românesci, «țeri semi-barbare», nu suntă ómenă care sė-și pricėpă interesele cu óre-care destoănică?

(1) Tóte acestea în Leclerc : *Vie du comte Emėric de Tėkėly*, Ediș. cit.; pag. 290 și urm.

După cum lucrurile purceseră 'n urmă, putem dice astăzi că «minteă subțire și meșteșugite apucături» fură în partea lui Constantin Brâncovenu, éru nu în aceia a diplomaților francesi și a lui Tököly. «Întelépta socotélă a Măriei Séle «lucrulă chivernisindă, nică tréba josă lăsândă», cum dîcū cronicari(1), și acum ca și în alte rânduri, birui intrigile potrivite ca din toporă ale așa numitului principe ală Transilvaniei.

Orî-cum ară fi, Brâncovenu judecă espansiunea iubitórelor simțiménte ale lui Tököly ast-felú cum trebuia să fiă judecată, dér primi pe trămisulú lui, pe comitele Șandor, cu tóte onorurile posibile.

În timpulă acesta, Regele Franciei scria din Versailles (2) d-lui de Girardin că : «nîmicú n'arú fi «maí de doritú în circumstanțele de față decâtú «uă Poloniă tare și impunétóre, care arú lua Prusia ducală din mânele electorului de Brandeburgă, «și arú opri pe imperatorul Germaniei d'a de-«veni pacniculú posesorú alú principatelorú Moldovei și Valachiei».

«Pentru ce, întrebă cu necazú Regele, pentru «ce Poloniă ținú atâtú de multú la Camenița. Facă «pace cu Turcii, éru sumele ce arú întrebuița

(1) Grecénu.

(2) La 21 Ianuariú, 1689. — *Colecț. Odobescu.*

«pentru întreținerea fortăreței, consacre-le cu folos în contra Imperatorului. (1)

«Turcii, adauge Ludovică XIV, ară fi trebuită să se alégă hospodară în Valachia pe Tököly. Acesta singură ară fi putută pricinui imperatorului uă mulțime de considerabile neajunsuri, ăeră nu *necunoscută* cară suntă astă-đi pe tronulă «principateloră».

Cândă acestă scrisore a regelui ajunse la Constantinopoli, d. de Girardin murise (2). Tocmaă pe toamnă, noulă ambasadoră, Pierre-Antoine de Castagnères de Châteauneuf ajunse pe țermurile Bosforului.

Pենă atunci, afacerile ambasadei fură conduse la Constantinopoli de fratele răposatului ministru, abatele de Girardin, ăeră la Niș și Adrianopoli, unde eraă Sultanulă și vizirulă, ocupați cu alcătuirea armiei pentru răsbolulă de primăveră (1689), de omulă de încredere ală d-lui de Girardin, numită Wohner, cum spună unele scrisori din colecțiunea Odobescu, seă Warner, cum scrie d. de St. Priest. (3)

(1) Adică : lase-se Poloniă fără apărare în partea Turciloră; cheltuiască-și paralele în contra imperatorului fără nici ună folosă pentru dênșil, ci numă pentru politica francesă, și atunci voră fi ómeni cu minte. — Egoismulă lui Ludovică XIV e în de obște cunoscută. Regele-Sóre trăi pentru elă și numă pentru elă.

(2) La 15 Ianuariă, 1689.

(3) *Op. cit.* pag 242.

Acestă însărcinată d'afaceri scria d-lui de Louvois : (1)

« În ziua de 23 Februarie a fostă adunare
« la Chanulă Tătăresc, unde s'au strinsă cei
« mai însemnați demnitară ai Sultanului. S'au
« discutată multă pretențiunile Chanului și nu
« i s'au acordat. Elă cerea să i se dea pen-
« tru două din fii săi — din cari șese suntă
« cu elă aci, — Valachia și Moldova, cu ace-
« leași condițiuni cu cari le au ați și principii
« creștini. Dér, ca să nu se supere, adunarea
« i-a dată voiă să ridice 200 de pungi din
« Valachia și din Moldova. Chanulă a mai
« primită alte 200 de la noulă principe ală
« Valachiei, ca să opreșă pe Tătari să nu
« vină la iernatică în țera lui.

« De témă ca țera loră să nu cadă pe mânele
« lui Tököly, Munteniă au jurată cu toți să
« dea pêne și cămășă, numai să nu se întemple
« una ca acésta. Grijă să n'aibă în acéstă pri-
« vință ! Pórta, aflându-le hotărirea, le va
« lua și cămășă.

« Noulă alesă (în Valachia) este fôrte bo-
« gată (2) și'n strînse legături cu casa d'Austria.
« Elă corespunde cu comitele Veterani și n'a

(1) Scrisóre din Adrianopoli, 5 Marte 1689; primită la Paris, la 19 Iunie 1689.

(2) Să notămă încă uă-dată bogăția Brâncovenului.

«pututū sē se oprēscă d'a nu'și arēta supē-
«rarea în fața trāmisului comitelui Tököly.
«Principele (Brāncovēnu) a spusū comitelui
«Șandor (1) că sciă tōte manoperile lui Tō-
«köly pentru a'î răpi Valachia, dēr că are
«dēnsulū miđlōce ca sē i se opună.

«De ore-ce nimicū nu se face în taină la
«curtea acēsta, principele află totū prin dra-
«gomanulū imperatorului, Ianaki, care este
«și agentulū sēū. (2) Ianaki are de unde chel-
«tui, prin urmare sciă tōte mēsurile și tōte
«hotărīrile Porței și se grābesce a le trā-
«mite principelui Valachiei, care le comu-
«nică unui popă alū cardinalului Bonvizio.
«Acestū popă se află la curtea hospodaru-
«lui și corespunde cu numitulū cardinalū
«prin miđlocirea comitelui Veterani. (3) Totū

(1) Șandor venia în țera romānescă de a doua oră. Prima călētoria de politețe și complimente o făcuse în Noembre. Suntemū în Martē.

(2) «...carele era veche slugă Porții Turcesci și iscusitū fōrte întru cele ce începea sē lucreze, măcarū că făcea cu banii țērii, făcea prin daruri ce da, însă totū mai multū de câtū alții (*Cronica anonimă*, de la 1689 încōce, în *Mag. Istor.* V, pag. 149—150). — Ianaki nu era agentū recunoscutū alū Domnului, ci în taină. Funcțiunea lui oficială era aceia de dragomanū alū ambasadorului Germaniei. Pe sub mână cum va fi pe urmă chiarū dragomanulū Porței, Alexandru Mavrocordatū, Ianaki slujia și pe Brāncovēnu. Era deșeptū, cumū țice cronicarulū, dēr o smintia câte o dată, cum fu, buniōră, cu a doua mazilire a lui Dăca, când Brāncovēnulū nu se întristă pentru că ginere-sēū fusese mazilitū, ci pentru că Ianaki nu prinsese de veste.

(3) Fi-va ore acestū emisarū alū cardinalului Bonvizio, călugherulū

«acestă popă a fostă trămisă la principesa
«Rákoczy cu scrisorî d'ale numitului cardi-
«nală, cu a marchisului de Baden și cu a
«generalului Caraffa, pentru a sfătui pe prin-
«cipesă să se predea.» (1)

«Comitele Șandor, reprezentantul lui Tö-
«köly a fostă chiămată în ziua de 25 Fe-
«bruariu la Viziră care 'i-a disă : orî-cum
«s'arū întorce lucrurile, îngrijimă noi de Tö-
«köly; avemă la mână principate pe care i
«le vomă da».

În ceia ce privesce devotamentul lui Brâncovénu pentru casa d'Austria, se 'ncelă și Wohner ca și Tököly. Brâncovénu probă mai în urmă că numai cu Germanii nu arū fi voită atunci să se unescă. Nu era *cu vreme*.

Ceia ce se adauge din scrisorea însărcinatului d'afaceri francesă la cele ce cunoscemă pêne acum, este cererea Chanului Tătărescū, cerere de temută, căci, ca 'n tóte împrejurările asemeni celoră ce Pórta străbătea în 1689, Sultani și

autoră ală memoriului de care vorbirămă mai susă, și care era 'n tără în 1688, după ordinul unui cardinală ministru ală lui Leopoldă?

(1) Principesa Rákoczy, Elena, feta lui Zriny, măritată de a doua oră cu Tököly, și prin urmare, la data acestei scrisorî, comitesa Tököly, se închisese în cetatea Munkácsy și se apărase vitejesce pêne la 6 Ianuarie 1688 în contra trupeloră imperiale, cândă fu silită să capituleze și fu dusă cu copiii săi la Viena. Tököly, după bătălia de la Zernesci, va schimba pe generalulă Häusler prinsă în luptă, cu soția sa deținută la Viena.

Vizirii daŭ totŭ Chanilorŭ numai sŭ 'i induplece a porni la luptă în contra creștinilorŭ jăfuitoarele lorŭ horde.

Prin urmare, pentru tronulŭ Valachiei, Leopoldŭ avea pe George S. Cantacuzenŭ, sŕu mai bine, pe Bălăcénu; Ludovicŭ XIV, pe Tököly; Chanulŭ Tătarilorŭ, pe unulŭ din *mîrzaci* nenumăratei sŕele prășile; Sobieski continua a crede că Leopoldŭ îi va da Moldova. Dŕcă pe lângă acestia Papa Alexandru VIII, (1) aducŕndu-și aminte de catolicele și universalele prerogative ale predecesorilorŭ sŕei din secolii trecuți, arŭ fi hărăzitŭ cu solemnitate, din sala Actelorŭ din Vaticanŭ, Valachia și Moldova Dumneșeu știe cui, numărulŭ dăruitorilorŭ pămŕntului românescŭ arŭ fi fostŭ completŭ.

România era a tuturorŭ, numai a Românilorŭ nu.

Pentru a face față acestorŭ împeștritate și deosebite poște, Domniŭ României carŭ, ca Brâncovenu, le cunosceaŭ pe tôte, trebuiaŭ sŕ fiă cu ochii minței în patru.

Răsboiulŭ începu.

Nu vomŭ intra aci în amănuntele negociașionilorŭ lui Brâncovenu cu marchisulŭ de Baden și cu trâmislulŭ acestuia Schlick. (2) Destoinicia di-

(1) Petru Ottoboni, care tocmai urmasa lui Inocenșiu XI.

(2) Nepotulŭ comitelui de Schlick, nobilŭ boemŭ care fu omoritŭ de Ferdinandŭ II, dupŕ îndemnulŭ jesuișilorŭ Lamormain și Weingartner, împreună cu alți 47 de fruntași ai Boemiei.

plomatică a lui Șerbanu Grecenu, fratele istoriografului brâncovenescu, Radu Grecenu, era să fie încoronat c'unu succesu deplinu (1), decă nu sosiau la óstea germană Bălăcenu și generalulu Häusler. Aceștia hotărira pe marchisulu de Baden să intre cu putere înăuntrulu țerii. Peste puțin Ludovicu de Baden plecă la Viena, lăsându în locu 'i pe Häusler cu nedespărțitulă său amicū Bălăcenu. Aceștia intrară în țeră, coprinseră Tergoviștea și era câtu p'aci se pună mâna pe Brâncovenu la Bucuresci, decă Domnulu nu prindea de veste și nu se retrăgea în grabă la Pletoresci. De aci, Brâncovenu scris Sultanulu starea lucrurilor și 'i ceru ajutoru.

Solimanu III porni pe Tătari sub Chanulu Azamet-Gherai, eru Brâncovenu, după uă deșertă conferință cu Häusler la Drugănesi, asceptă pe Tătari la Buzeu. Germanu se retraseră în Transilvania când aușiră că vinu Tătari; în urmă, Brâncovenu reintră în Bucuresci, după ce petrecu pe Chanu afară din țeră. În contra obiceiulu lorū, Tătari se purtară cinstitu cu locuitorii, căci Brâncovenu îi îndopase cu daruri și cu pungi (Januariu, 1690).

Devotatu casei d'Austria era Brancovenu în 1689?

(1) Înaintea acestei misiuni a Grecenulu, mai avem alte două trâmise la Brașov: 1° a lui Radu Golescu, care nu reuși; 2° a vorniculu Radu alu Hrisei de la Popești, omu învățatu, deșteptu, scia latinesce, și se pricepea bine la negociațiuni (*Cronica anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.*, V, pag. 107).

Să revenimū ênsē la scrisórea d-lui Wohner către ministrulū afacerilorū străine din Paris.

Insărcinatulū d'afaceri alū Franciei scrie din Adrianopoli : (1)

«Amū fostū la marele vizirū și i-amū cerutū
«în numele Regelui aceste trei puncte pentru
«încheierea păcei cu Polonia : 1° Restituirea
«Cameniiței ; 2° Cesiunea Moldovei séu a
«Valachiei ; 3° Rechiámarea Tătarilorū cari
«s'aū stabilitū și trăescū în Moldova.

«Vizirulū, continuă d. Wohner, mi-a acor-
«datū cu înlesnire prima mea cerere. Polonii
«vorū avé Camenița, dér cu zidurile cetăței
«dêrimate. *Cătū despre Valachia și Moldova,*
«a răspunsū înaltulū demnitarū alū Porței,
«*pentru ce nu ne cereți și Adrianopoli?*(2) Tă-
«tarii vorū fi rechiámați».

Totū în privința păcei între Turci și Poloni, d. de Louvois scrie (3) d-lui de Béthune, ambasado-
rulū Franciei la Cracovia, uă scrisóre-instrucțiune
alū cărei sfârșitū glăsuesce astfelū :

(1) Scrisóre de la 1 Iuniū 1689, primită la Paris la 26 Iuliū.

(2) Sciaū adevărații boiarī ai Țerii-Romănescei și scia Brâncovenu pentru ce nu voiaū să părăsescă cu desêvârșire pe Turci. În tot-
dêuna, orī de câte ori aū pututū, Turcii aū răspunsū cu astfelū de
cuvinte la cererile Germanilorū, Polonilorū, Ungurilorū, mai în
urmă Rușilorū și tuturorū bine-voitorilorū némului romănescū.

(3) Scrisóre din Paris, trâmisa la 2 Augustū 1689.

«Lucreză deci, domnule, cu minte și fără
«pregetū, în această însemnată afacere și pro-
«cură Franciei gloria d'a fi pregătitū Polo-
«niei uă pace folositóre.

«Iți mai spunū pentru a dumitale parti-
«culară sciință, că, decă Turcii se învoiescū
«a da Camenița cu zidurile nedărimate, vomū
«căuta și noi să mai lăsămū ceva din pre-
«tențiunile nóstre asupra Valachiei, și să gă-
«simū niscari-va *potriveli* pentru Moldova.

Potrivelile d-lui de Louvois se vorū reduce la zero, dupē cum vomū vedē în decursulū acestui studiū.

În fine, înainte de a lăsa d-lui de Castagnères totă direcțiunea politicei franceze în Turcia și 'n principate, d. Wohner scrise, (1) din lagărulū de la Sofia, alū marelui Vizirū, d-lui de Béthune :

«Principele Valachiei, fórte bine slujitū de
«Ianaki, s'a făcutū prietenū la tórtă cu Tö-
«köly. Elū a oferitū comitelui Tököly armata
«sa ca acesta să intre în Transilvania. Eū
«ênsē amū spusū de nenumērate orī repre-
«sentantului ce are Tököly aci, că slujbele de
«silă nu se ținū în socotélă și că trebuie să sciă
«și ei că *unū Grecū nu se împrietinesce cu cine-*
«*va de câtū numai pentru rațiunea de Statū*».(2)

(1) 23 Augustū, 1689.

(2) Wohner fusese póte învêrititū pe degite de Alexandru Ma-

Informațiunea acésta se potrivește minunată cu sgomotoșele protestațiunii de frățescă prietenă de care ne vorbea mai susă Jean Leclerc. Brâncovénu nu putea face altmintreli în Juliū-Augustū 1689. Dupé cum diplomația francesă se împrietinise cu Tököly numai pentru rațiunea de Statū, totū astfelū și Domnulū românū. Și ca probă despre acésta suntū scrisorile aceluiași d. Wohner, care ne spunea în Marte că Brâncovénu imputase cu tăriă comitelui Șandor nelealitatea și ascunsele gândurī ale lui Tököly. Atunci era atunci; acum ênsé Brâncovénu arū fi făcutū uă neiertată greșelă, decât n'arū fi surisū lui Tököly, iubitulū Sultanului, vizirilorū, alū ambasadorului francesū. Ianaki, prietenii sēi Turci, curatorii Țerii-Românesci de la Constantinopoli însciințaū đilnicū pe Brâncovénu la ce gradū de iubire se ridicase și se ridica necontentitū iubirea Porței pentru fostulū regé alū Curuților.

De aci, schimbările lui Brâncovénu.

Cu atâtū mai răū pentru Tököly decât nu vedea că, nu numai Domnulū românū, dér toți cei care 'lū mângâiaū și'lū desmierdaū, Sultanū, rege, vizirū și ambasadorū, îi făceaū acestea pentru că

vrocordatū care urmasé lui Panaiotti Nicusi în sarcina de mare dragomanū alū Porței, și care ducea tóte acțiunile diplomației turcesci. In Orientū deci, dupé d. Wohner, cine 'și înțelegea interesele și scia sé și le potrivescă bine era Grecū.

aveau trebuință de el în luptele lor cu imperatorul. Atât și mai mult nimic.

Din nefericire pentru dânsul, Tököly nu va înțelege acesta de cât târziu de tot, în exil, la Nicomedia, când se va gândi și se va întreba cum și ce fel se 'nvêrtiseră pe d'asupra capului său atâtea corone regale și princiare, și cum nici una nu se aședase pe stufósele séle plete.

Tököly era atunci cu Vizirul lângă Sofia.

D. de Castagnères sosi cam pe la 15 August 1689. D. Wohner și Tököly îl puseră în curentul afacerilor. Totul era atât de încurcat și atât de fără frâu în negociațiunile Porței, în cât fostul magistrat frances (1), de și obicnuit cu gustósele controversé ale Themidei, nu scia de unde să începă și 'ncotro să apuce.

Peste uă săptămână, d. de Castagnères scria (2) Regelui primele înțelegeri și întrevorbiri ce avusesse cu Vizirul și cu Tököly.

D. Wohner promisese — de sigur, după preabilă imputernicire venită din Paris, — uă sumă de 30,000 de scudi lui Tököly. Beniamini se țină cu cheltuielă! Acesta alu politicei francesé avea neapărată trebuință de bani, pentru a cumpăra prietenia Chanului tătăresc. Tököly, ca și guvernul frances, stăruia fórte ca pacea cu Polonia să se încheie. Și el înțelegea tare bine că a-

(1) Consiliarul la parlamentul Parisului.—St. Priest: *op. cit.* p. 242.

(2) Din Sofia, scrisóre de la 22 August 1689.

céştă pace era condițiunea de căpeteniă a intrărei séle în posesiunea principatului Transilvaniei, ală cărui domnă și stăpănu continua a fi totă *in partibus infidelium*.

Ceia ce nici nobilulă Ungură, nici d. de Castagnères nu potă înțelege(1) și suferi, este prietenia nestrămutată ce a legată Chanulă cu Domnulă Țării-Romănesci.

«Póte, dice diplomatulă francesă în scri-sórea mai susă citată, póte că, întemeiată pe acéstă prietenă, principele Valachiei nu «îndeplinesce de câtă cu multă întârziare ordinele Padişahului.»

Invinováțirea era nedréptă de totă în casulă de față. Nu pretindemă, din contră, suntemă de parte d'a crede că Brăncovénu lucra din inimă la mărirea Turciei, și că primia ordinele viziriloră și paşaleloră ca nisce cuvinte ale Evangeliului. În Augustă ênsă, dênsulă făcuse totă ce'i fusese în putință: întărise Cladova și Rușiava, sta cu oștile române la Mehadia, pregătise zaharé cu ună belşugă de felulă căruia greă imă vine a crede că altă țără mai dă esemple în istoriă. Instrucțiunile și ordinele Porței fuseseră întocmai îndeplinite.

D. de Castagnères totuși, repețindă mereă Vizirului acușățiunile séle în contra Brăncovénuului,

(1) Și era lucru lesne de totă!

ajunsesse tare iute la credința că ele sunt adevărate. Dreptu acesta, în scrisorile séle către Rege, în cari numai adevărul curat trebuia să fiă spusu, ambasadorul înșira aceleași injuste incriminațiuni.

Conferințele cu Vizirul continuau fără înterupere. D. de Castagnères nu se ascepta să găsească, printre funcționarii Porței, deșteptăciunea și șiretenia subțire a Italianilor. De și Alexandru Mavrocordat (1) plecase de vr'o câte-va luni la Viena, erau la Sofia, la Adrianopoli și 'n Stam-

(1) Panaiotti Nicusi slujise la Pórtă ca mare dragoman în timpu de 25 de ani (1648—1673) și murise de apoplexiă în 2 Octombrie 1673. In locu'l Pórtă numi dragomanu pe învățatul și multu adâncul Alexandru Mavrocordat. Inainte de a se sui atât de sus, fundatorul mărirei Mavrocordaților fusese doctoru alu ambasadei franceze, pe urmă baș-capigilaru alu lui Cara-Mustafa, și în fine secretaru alu lui Panaiotti pe care 'lu însoți în luptele cu Polonia, la 1673. — Mavrocordat era în 1689 supëratu cu ambasada franceză. In cestiunea pazei locurilor sfinte, Mavrocordat ținuse (1689) ca paza să rămână pe séma Grecilor. Tensiunea între el și d-nii de Girardin, Wohner, și de Castagnères dura încă. Ianaki, informatorul lui Brâncovénu, și pungile Domnului român profitaseră de acéstă certă și se slujiseră cu dënsa pentru a stînjiți pe Tököly, cu atât mai lesne, cu câtu Mavrocordat nu iubia pe Unguri. Elu fusese însărcinat în 1682 cu împăcarea resculării ungare și nu reușise a mulțăm pe magnați.— Aceste date le luăm din scrisorile d-lor de Nointel, de Guilleragues, Fabre, de Girardin și de Castagnères, reproduse de d. Miller în *le Journal des Savants* (1879, Marte, pag. 179 — 183) din arch. ministerului af. străine pentru unu studiu alu său asupra cărții d-lui Theagenü Livadas: 'Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ ἀποβήτων, Ἐπιστολαί, asupra căreia vom reveni și noi în studiul: *Nicolae Mavrocordat și Critica literară a secolului XVIII.*

bulă, secretarii săi cari suflău Vizirului răspunsurile și obiecțiunile de făcută la stăruitorile îndemnuri ale ambasadorului francesă.

Dintr'ua altă scrisore(1) vedemă că subiectul celă mai discutată era darea unei țeri, unei corone lui Tököly. N'avea óre Transilvania? Nu proclamase Sultanulă de două ori, în modă solemnă, cu caftană, cucă și tuiuri, pe Tököly de principe ală Ardélului? — Așa e, dér d. de Castagnères cunoscea acum fórte bine lucrurile, pentru ca să nu védă că Transilvania era posesiunea cea mai îndoiósă pe care Turcii ară fi putut-o da lui Tököly.

Uă țeră care ară fi mulțămită fórte pe Tököly, și care părea ambasadorului francesă minunată de potrivită pentru îndeplinirea planuriloră séle, era principatulă Valachiei. Domnă acolo, Tököly ară fi câștigată prietenia Chanului, prietenia marelui interpretă, Alexandru Mavrocordată, protecțiunea viziriloră ; n'ară fi mai albită pe ambasadorii Franciei cu cererile și importunările séle. Tronulă Valachiei făcea minuni, de vreme ce Brâncovenu reușia a se ține nemișcată pe densusulă, cu tóte atacurile îndreptate 'n contrăi. Tóte silințele d-lui de Castagnères țintiaă decă spre acestă tronă.

Ce folosă ênsă! La tóte elocintele și convinsele

(1) Din Sofia, la 19 Octombre 1689. *Colecț. Odobescu.*

séle demonstrațiunii, Vizirulă răspundea fără să schimbe uă iotă:

«Valachia e 'n mâna unui principe aelsă după placulă Padişahului.»

I-amă dată Transilvania, continua Vizirulă, dar de! lucrurile s'au schimbată fără voia noastră. Póte, nu sciă, cu Moldova vomă reuşi a face ceva.

«Mi s'a spusă, dăce d. de Castagnères în «aceiaşă scrisóre, că acela care domnesce astădă în Valachia, plătesce grasă de totă pe «Viziră. Acesta nulă va părăsi nici odată. «Cătă despre Transilvania, Imperială o stăpânescă acum în tótă a ei întindere».

Trecuseră două lună de cândă d. de Castagnères săpa şi dărma în fie-care dă pe Brâncovenu la Pórtă. Domnulă română ênsă avea ună felă de «Meşteru Manole» mai puternică de cătă celă din poveste, care zidea la locă véda şi numele seă la Pórtă.— În Octobre, d. de Castagnères era totă atâtă de înaintată ca şi 'n Augustă cu negociaţiunea pentru noua căpétuire a lui Tököly.

Se vede, din scrisorile ce trămite Regelui şi d-lui de Louvois, că d. de Castagnères e necăjită, se impacienteză, se enervă, 'şă ese din pepeni. Fostulă consiliară ală parlamentulă parisiană îi

placū cestiunile intortochiate ; elū adoră meșteșugitele controversse (cari chinuiescū uă materiă, albă în fondū, se devină nēgră prin formă), dēr nu pōte suferi ca acelașū și iērū acelașū argumentū sē i se înfăcișeze de adversarulū sēū, — argumentū puternicū, neinvinsū pretutindenī și avēndū, în Turcia mai cu sēmă, unū efectū mai nāsdrăvanū de cātū famosulū «*Sésame, ouvre-toi!*»

Incotro se 'ntorcea, d. de Castagnères da de argumentulū iresistibilū alū pungilorū lui Brâncovēnu. Chanulū tătărescū cumpăratū ; Vizirulū cumpăratū ; muma Sultanului cumpărată ; Reiss-Effendi cumpăratū ; Alexandru Mavrocordatū și Ianaki, unulū dragomanū alū Porței și celū-l-altū alū ambasadei imperiale, cumpărați.

Brâncovēnu, arū fi pututū dīce uă *preciosă* din fostulū Hôtel de Rambouillet, sē iglindiscesce în corabia diplomației pe riulū Pactol, avēndū pentru dēnsulū și vēntulū și stelele, érū d. de Castagnères rîmnesce la plutireaī triumfală făcēndū zîmbre de pe malū.

Dumitru Cantemirū, p'atunci numai de 16 anī, se îndeletnicia «a dīce din tambură mai bine de «cātū toți Țarigrădenii» (1), și nu se gândia la bogățiile Brâncovēnului. În urmă ênsē, cândū,

(1) Niculcea, II, 300. — Nu puținū contribui tambura la ridicarea lui Dumitru Cantemirū pe tronulū Moldovei. — Cantemirū scrisese, după cum spune fiulū sēū, Antiohū ambasadorulū, 2 cărți de artă musicală : «Uă carte de arii turcesci» și uă «Introducțiune la musica turcescă», scrisă pe românesce.

pentru a lui d^es^ev^er^șit^ă în^țe^le^pt^îre, va compune *G^álc^eva în^țe^le^ptul^uí cu l^umea*, aduc^endu[’]și aminte de puterea ce câștigase Domnul^u român^u numai prin ajutorul^u banilor^u *cu vreme* întreb^uin^țat^ul^u, Can^{te}mir^u va scrie :

«Fie-te unde între ómenⁱ pas^ă, și ei, precum
«c^ă bogat^u esci sciⁱⁿdu-te, locul^u cel^u maⁱ de sus^u
«și capul^u meseⁱ í^{ți} vor^u ar^eta, și orⁱ-carele, v^e-
«d^endu-te, în picióre scul^{an}du-se, ^{ți} se va în-
«china..... Cu puterea avu^{ți}eⁱ, boieria í^{ți} vor^u
«da, și ^ânc^ă cea maⁱ de frunte, p^en^e în c^{ât}u, cu
«a banilor^u ajutor^u, și domnia, și cr^ăia, m^ăcar^u
«și împ^er^ăț^{ia} po^{ți} s^e agonisescⁱ» (1).

D. de Castagnères nu avea la ’ndem^ân^ă, în a-
ceiași abundan^ță, argumentul^u Domnului român^u;
de aci, necaz^u și s^ânge r^eu.

Ceia ce ^êns^e puse v^er^fu m^ânieⁱ d-lui de Cas-
tagnères, fu descoperirea ce făcu în Noembre 1689,
și de care, pentru a[’]și esplica neisb^ânzile s^ele, se
gr^ăbi a anun^ța pe Ludovic^u XIV.

Reiese din scrisórea ambasadorului că Br^ânco-
vénu, în *taxidul^u* s^eu cump^ăr^ătórea diplomatică
ce făcea în fie-care an^u în Turcia, avusese cu-

(1) Hasdeu : *Archiva Istorice*, II, doc. 20, pag. 91. — Antioh^u, fiul^u
lui Dumitru, în lista operilor^u p^ărintel^u s^eu, dat^ă țiaristului de la
Trévoux, numesce *G^álc^eva În^țe^le^ptul^uí cu l^umea* ceva maⁱ scurt^u:
Le monde et l[’]âme (Lumea și sufletul^u).

ragiulă d'a băga în traistele séle și pe d. Wohner, fostulă însărcinată d'afaceri ală Franciei, pêne la venirea d-lui de Castagnères.

Ambasadorulă scrie Regelui : (1)

«Purtarea jupânului Wohner(2) n'a fostă
«cinstită. Oră că n'a înțelesă de locă aface-
«rile Valachiei și Moldovei, oră că pré multă
«bogatulă principe ală Valachiei l'a cumpă-
«rată și l'a trecută în partea intereseloră
«séle».

Inchipuiți-vă, la Paris, acéstă veste ajungându în consiliulă Regelui.

Ludovică XIV, înconjurată de fiulă său, «*Monseigneur le Dauphin*», de Louvois, Pontchartrain, de Pomponne, de Beauvilliers și alții, ascultă cu atențiune rapórtele ministriloră asupra lungeloră memoriuri, trâmise de ambasadorii Franciei de la Cracovia, Viena, Stambulă și de la emisarii franceși de prin Ungaria și Transilvania.

Regele are înaintea ochiloră noua «Cartă geografică a principatului Transilvaniei, împărțită în cinci națiuni, sub-împărțită în districte și comitete, și alcătuită după deosebite memoriuri mai cu sémă din ale lui G. C. da Vignola, de către

(1) Scrisóre din Adrianopol, 18 Noembre 1689; primită la Paris în 26 Februară 1690.

(2) *La conduite du sieur Wohner*.....

«Nicolas Defer, geografulă I. S. R. Delfinulă
«Franciei». (1)

De uă dată vocea cititorului tremură și scade. D. de Castagnères anunță Regelui că însărcinatulă d'afaceri, omulă căruia Ludoviculă îi hărăzise multă prețuită onóre d'a represinta regala sa persónă în Orientulă Europei, a fostulă, întocmai ca unulă simplu pașă seulă caimacamulă, cumpăratulă de Domnulă Țării-Românesci.

Ce rușine! își dăseră în sine toți consiliarii Tronului, căutândulă în ochii regelui compunerea obrazului lorulă, — *defixi et principem intuentes* (2), ca orî-ce curtenilă cu sciință. Regele rămase rece și maiestuosulă; nu putu totuși se nulăși încrunte olimpianală sprincenă, auđindulă că unulă *necunoscutulă* (3), unulă orientalulă barbarulă, a cutezatulă se cumpere pe unululă din diplomații seilă.

Și decă Regele se 'ntunecă de ciudă la auđululă acesteilă neasceptate scirilă, violintele Louvois, eșindulă de la consiliulă, isbucni de mânia.

Colecțiunea Odobescu nu dă urmarea acesteilă

(1) Acéstă cartă apăruse în 1690. *Le Journal des Savants* de Lunilă, 5 Februaliulă 1691, vörbindulă de dēnsa đice : «acéstă cartă ni-a venitulă la timpulă, căci descrie uă țēră care este astăđi teatrululă u-
«nulă rēsboiulă plinulă de interesulă pentru întrēga Europă». — Nu sciulă cine este călătorulă da Vignola.

(2) Tacit : Ann. XIII, 16.

(3) Astfelulă numia Ludoviculă XIV pe Brāncovēnu în scrisórea trāmisă d-luilă de Girardin la 21 Ianuariulă.

afaceri (1), pe care Louvois, cu lîrea'î ardeiată și viforósă, n'a lăsat-o jos. Comitele de St. Priest ne spune că «bietulŭ jupânŭ Wohner» seŭ Warner, cum ũr ȃice dĕnsulŭ, s'a sinucisŭ (2) vĕdĕndŭ cĂ lŭ bĂnuiesce d. de Castagnĕres. Acesta nu numai cĂ lŭ bĂnuise, dĕr mersese și mai departe : anunțase consiliulŭ Regelui, și e probabilŭ cĂ pedĕpsa dictatĂ de Louvois impinsese pe sĕrmanulŭ diplomatŭ la desnĂdĂjduirea finalĂ.

Scriitorii franceși, totŭ atĂtu de diplomați cĂtu și diplomații ale cĂrorŭ biografii alcĂtuiescŭ, trecŭ sub tăcere multe incidente, pe cari cercetĂtorulŭ trebuie sĕ le caute ũn scriitorii de alte naționalițĂi.

BuniórĂ, pumnii și bușela cu scĂunașulŭ aplicați pe spinarea d-lui Olier de Nointel de ciaușii lui Mehmetŭ-Kiupruli, nu'sŭ trecuți nici ũn «Istoria diplomației franceze» de d. de Flassans (3), nici ũn biografia acestui ambasadorŭ, scrisĂ de comitele de St. Priest (4). Hamer (5) o spune verde dupĕ rapórtele ambasadorului germanŭ care povesteste curței sĕle, ũn tóte ale ei amĕnunte, acĕstĂ mostrĂ de turcĕscĂ diplomații. Și nu credemŭ

(1) Reamintimŭ cĂ scrisorile ambasadorilorŭ nu suntŭ tóte ũn Arch. Ministerului af.strĂine. CercetĂtorii adunĂ pe cele ce gĂsescŭ.

(2) *Mémoires sur l'amb. de France en Turquie*, ediț. cit. pag. 242.

(3) *Histoire générale et raisonnée de la Diplomatie française*, Paris, 1811, 6 vol. in 8.

(4) *Mémoires etc. etc.* ediț. cit. pag. 227-232.

(5) *Histoire de l'Empire Ottoman*, traduite par I. de Hellert. Paris 1838. — Tom. XI, pag. 129.

că ambasadorul german s'ar fi povestit ac'asta, împinsu numai de pofta d'a rîde, cu imperatorul și cu ministrii de la Viena, de năpatea puțină diplomatică întemplată colegului, s'eu francesu. Elu o făcea mai multu în interesul s'eu propriu ; o spunea pentru ca, mai târziu, s'eu nu pară la Viena bizaru și desonoratoru lucru, când năpatea, sub forma celei cădute pe spinarea d-lui de Nointel, s'eu sub formă de scrîntitură la junghiătura gâtului, s'eu de friguri de spaimă, aru fi cădutu și pe d'ensul. (1)

Era nostimă viața diplomatică pe țermurile Bosforului, în secolul XVII ! Trebuia s'eu fiă capulu burdufă de carte, de abilitate și de presință de spiritu, și trebuia s'eu te pregătesci a'și face spinarea burdufă de pumnă. Din fericire, progresul și luminele au datu astădă apucături ceva mai blajine diplomației din totă lumea.

Orî-cum aru fi ênsă, d. Wohner se sinucise. Mânia d-lui de Louvois atîngea proporțiunii enorme, plecându din cause minime. St. Simon spune că

(1) Mai 'nainte vreme, dintre toți cei cari suferiau c'unu stoicismu admirabilu procedurile brutale și neomenose ale vizirilor și caimacamlorū, erau *bailiș*, adică reprezentanții Serenisimeî Republice a Veneției. Cându Turculu îi striga furiosu : *haidé, kiopol ghiaur !* ministrulū o apuca încetū spre ușă și se accepta de siguru s'eu primiască unde-va uă lovitură de piciorū care 'lū sălta. Turculu credea că, lovindū pe bailulū Veneției, lovia în ochiulū întregulū Apusu — *oculus totius Occidentis*, cum i se dicea Veneției în secolulū XVI. Din contră, ochiulū nu'î păsa de felū ; elū vedea și mai bine de câtū înainte. (Zeller : *Guillaume Pellicier*, ediț. cit. pag. 149).

uă feréstră cam strîmbă a Palatului de la Trianon, în privința căreia Louvois se certă cu Ludovic XIV, fu prima cauză a celui d'ală doilea incendiū înfiorătoră ală Palatinatului (1). Ordinele teribile ce Louvois trămise d-lui de Castagnères, băgară în spaime rele pe d. Wohner și'lă omorîră înainte chiar d'a fi fostă executate.

De altmintrelă, experiența diplomatică a sërmanului funcționară nu era din cele de mîna întăiū. Pe lângă acésta, instrucțiunile ce primia de la guvernulă centrală seū de pre la ală ambasadori, ilă zăpăciaū. — Credeți ore că a tot puterniculă Louvois deosebia totdeuna cu ușurință Moldova de Valachia, Valachia de Moldova, interesele principiloră favoriți ai Franciei de interesele principiloră ce Francia oropsia? Cu greū forțe. De aci, încurcătură în ordine, contradicțiună și, adeseori, năsdravăniă pe cari numai «socotéla și înțelepta chiverniséla» ale celui ce se afla la fața locului, puteau se le ghicéscă și se le aducă la îndeplinire. Wohner nu era atâtă de adâncă la gânduri, și-lă mai veniaū pe urmă și instrucțiună-enigme. Ce era se facă bietulă diplomată?

Bunióră, elă primise de la d-niă de Béthune și de Gravel (2) nesce instrucțiună cifrate pe cari, dice

(1) St.-Simon : *Scènes et Portraits*; ediț. De Lanneau, Paris, 1876 2 vol. in-8°.; Tom. I, pag. 188. — V. încă Voltaire : *Siècle de Louis XIV*, § 16.

(2) Trămișiă Franciei în Polonia. — Scrisóra ce adresară d-lui Wohner era din 2 Augustă 1689.

d. Castagnères într'ua scrisore adresată Regelui asupra acestui incident, d. Wohner le n'ntelesese rău.

«Instrucțiunile conțineau lămurit, adauge
«ambasadorul, următoarele puncte : se se
«dea Camenița Poloniei; se se împartă Mol-
«dova așa că marginele Dunărei se rămână
«sub stăpânirea Moscoviților, éru acelea ale
«Dunastrului sub a Polonilor; Valachia, a-
«supra căreia Imperatorul și Poloniă au e-
«gale pretențiuni, se rămână pe séma lui
«Tököly».

Lămurit glăsuaă aceste instrucțiuni? Cititorul vede 'ndată perplesitatea nefericitului diplomat care nu putea se n'ntelégă, — cum n'arú poté nimeni nici astă-đi — în ce modú Rușii veniaă la Dunăre și Poloniă rămâneaă la Dunastru, în acéstă straniă împărtélă a Moldovei, cerută de cabinetul de la Versailles.

D-nii de Louvois și de Castagnères jertfiră pe d. Wohner, de ciuda învingerei ce suferiseră, unul la Paris și altul la Adrianopoli, în lupta ce începuseră în contra lui Brâncovénu, pentru căpétuirea lui Tököly.

Sé vedemú decă ministrul și ambasadorul Regelui Franciei vorú fi mai fericiți în urma acestui sacrificiú adusú pe altarul diplomatiei.

XI

1690

În 13 Aprila 1690, Mihailu Apafi muri la Făgărașu. — După tractatulă încheiatu cu principele Transilvaniei, imperatorulă trebuia să recunoscă pe fiulă lui Apafi, Mihailu II, copilandru în vârstă de 14 ani, și să continue acestuia protecțiunea acordată părintelui.

Turcia cređu ocasiunea binevenită d'a scăpa de Tökoly, pe care 'lă ținea pe bere și pe mâncare cându la Adrianopoli, cându la Constantinopoli. Reușindă, ară fi făcutu să 'ncesteze și asurđitorea mediațiune a Franciei pentru acestu nobilă magnatū. Prin urmare, Vizirulă dede ordine Domnilorū romāni, Constantinū Brāncovēnu și Constantinū Cantemirū, să 'și stringă armatele și 'n unire cu corpulă seraskierului, Cerkez-Ahmet-Pașa, cu hordele Chanului tătărescū și cu ceta de magnați și militari ai lui Tökoly, să intre în Transilvania. Sosise 'n fine timpulă să se hărăzescă, în modū efectivū, unū principatū de trei ori numitulă principe ală Transilvaniei, Emericū Tökoly.

Cuă lună 'nainte, d. de Castagnères scria(1)

(1) Scrisóre din Adrianopoli, 23 Marte 1690. — Primită la Paris la 12 Iuniu.

Regelui că intrigele lui Brâncovénu mergeaŭ strună la Pórtă. Ianaki, dragomanulŭ Curŭtei imperiale ŝi aginte secretŭ alŭ Domnului românŭ, se dusese la Bucurescŭ sŭ se 'nŭelégă cu Brâncovénu.

«Amŭ luatŭ mŕsurŭ ca sŭ se potŭ afla ceia
«ce vorŭ hotărŭi împreună, adauge ambasa-
«dorulŭ nu fără óre-care fatuitate».

D. de Castagnères mai scria Regelui că, dupŕ câte i se anunŭă din scrisorile primite de la d. de Béthune din Cracovia, pe calea Moldovei, pretenŭiunile Polonilorŭ suntŭ absurde. Turcŭi nu voiescŭ cu nici unŭ preŭŭ sŭ cedeze Moldova. «Amŭ lămuritŭ acestŭ punctŭ d-lui de Béthune «rugându-lŭ sŭ comunice scrisórea mea (1) consi- «liului ŝi regelui Poloniei».

În ceia ce privesce mersulŭ scrisorilorŭ, d. de Castagnères preferă Moldova Valachiei; C. Cantemirŭ este incoruptibilŭ (2) ŝi surdŭ la tóte propunerile generalului Häusler. Din contra, principele Valachiei nu presintă nici uă garanŭiă. (3)

(1) Documentele acestea, precum ŝi altele carŭ suntŭ semnalate în deosebite scrisori ale ambasadorilorŭ din Constantinopoli, facŭ parte din fondulŭ *Polonia*, în Archiva Minist. af. străine din Paris. Cititorulŭ póte sŭ judece singurŭ a lorŭ importanŭă ŝi sŭ dorŕscă împreună cu noi culegerea ŝi punerea lorŭ la dispoziŭiunea studióilorŭ românŭi.

(2) D. de Castagnères, peste douŕ luni, 'ŝi va schimba cu totulŭ părerea ŝi în privinŭa lui Cantemirŭ bătrânulŭ.

(3) Olacŭi Domnului Moldovei plecaŭ din Constantinopoli cu chel- tuiela Kapukehaielei ŝi ducea, pe lângă scrisorile acestuia, ŝi pe

După cum se vede, d. de Castagnères n'avea măcar un grăunte de credință în Brâncovenu, mai cu seamă după conferințele de la Drugănesci, dintre Häusler și principele român. Diplomatul francez, care, de sigur, scia de aceste conferințe, era mai mult de cât convins că trecerea completă a Brâncovenului în partea Imperialilor se sêvêrșise atunci în mod irevocabil.

Și cu tôte acestea, bătălia de la Zernesci (12 August, 1690) și purtarea lui Brâncovenu atât cu Häusler cât și cu Bălăcenu voru proba lămurit d-lui de Castagnères că Domnul român în 1690, nu era cu Germanii, pentru că, după cuvântul *brâncovenesc*, nu era *cu vreme* să fiă.

acelea ale ambasadorului francez. Din timp în timp, agentul Moldovei presenta ambasadorului nota cheltuelilor făcute cu scrisorile duse la Iași, și de la Iași la fruntaria Poloniei, unde le primia curierii particulari ai ambasadei franceze. Ambasadorul plătia datoria și cheltuiela reîncepea. — Meseria de olac, sêu Tătar domnesc, nu era tocmai ușoră, nu numai din cauza ostentatelor fizice, ci și pentru primejdiile la cari îi espunea. Dcă olacul, numit de unii *Valachul* și de Montaigne *le Valachi*, întâlnea un pașă sêu pe Sultan, preumblându-se afară din Constantinopol, aceștia 'lă opria, îi lua scrisorile, le citiau când nu erau cifrate și ori i le mai dau ori nu. — Uă astfel de întâmplare pricinui mai târziu una din căderile lui Constantin Mavroordat de pe tronul României. — În schimb, olacii omoriau pe drum pe oricine avea cal mai bun de cât al lor, dca nu voia să li lă dea de bună voiă. D. de Castagnères spune Regelui (23 Martie 1690) că unul din olacii moldoveni omorise un Turc ca să i ia calul, și că fusese prias și nchis. — Uă scrisore dusă din Moldova în Polonia costa, după spusa Kehaielei Domnului 50 de livre. (Scrisorea d-lui de Castagnères către Rege, 26 Decembrie 1694).

Ceia ce pare minunată în această întâmplare e că Brâncovénu, de voiă de nevoie, devenise agentul politicei franceze în Transilvania. — Într'adevăr, ce doria Ludovică XIV? La ce lucra ambadorii săi de la Constantinopoli? Ce pregătia emisarii săi din Ungaria și din Transilvania? Domnia lui Tököly în Transilvania. Tocmai pentru a îndeplini această dorință a Regelui-Sóre, și lucrându în unire cu diplomații și emisarii franceși, Brâncovénu își cheltui paralele, își jertfi ostașii și își espuse vieța.

În schimbă ênsé, pe când elă contribuia în mare parte, după spusa cronicarilor moldoveni (1) și a străinilor, la strălucitulă succesă ală bătaiei de la Zernesci, d. de Castagnères lucra mereu ală înegri și învinovați la Pórtă.

Brâncovénu cunoscea toți pașii ce făcea împotriva d. de Castagnères, când la Adrianopoli, când la Constantinopoli; elă n'avea numai ună aginte la Stambulă, ci mai mulți și de tóte soiurile. Greci funcționari, Ovrei doctori, călugheri curioși, pașale și caimacamî lanunțau îndată de cele ce se tocmau în contrați de bine-voitori. Dér d. de Castagnères nu scia nimică din cele ce făcea seú avea de gândă să facă Brâncovénu.

(1) «Dică că la acelu răsboi se fi fostă mai multă isbândă despre partea Cazaciloră lui Brâncovénu, cărora le era capă ună «Moldovană anume Costin, căpitanulă de Focșani, feciorulă Nenului» (Niculcea, II. pag. 238).

Vedurămă în scrisórea de la 23 Marte 1690, că domnia-sa spune Regelui că și-a luată mësurile cuviincióse ca să afle cele ce se voră petrece între Brâncóvenu și Ianaki care plecase la Bucuresci. Persóna pe care d. de Castagnères o însărcinase cu acéstă onestă misiune, era nobilulă Ungură Horvat, agentulă lui Tökoly la Bucuresci.

Horvat, dupě ce află multe la Bucuresci, veni la Adrianopoli(1) să dea d-lui de Castagnères sémă despre cele se aflase.

Raportulă nobilului Ungură fu scurtă, dér fórte puțină coprinđetoră. S'ară puté resuma în trei puncte,—trei *pontură*, cum điceau p'atunci boierii diplomați ai lui Brâncóvenu :

1°. Ianaki a venită la Bucuresci; — mare și nesciută noutate, ară fi putută replica d. de Castagnères, decă n'ară fi fostă politicósă.

2°. Nu sciú ce a vorbită cu principele Brâncóvenu;—fórte bine, ară fi continuată suriđendă cu aceiași politeță diplomatulă francesă.

3°. Indată dupě sosirea lui Ianaki, ună olacă a plecată în Transilvania.

Ș'atâta totă!

Avea dreptate d. de Castagnères când se necăjia și învinováția pe toți cei ce 'lă înconjuraă.

(1). Scrisórea d-lui de Castagnères către Rege, din 1 Maiú 1690, primită la Paris în 12 Iuliú.

Brâncovénu era mai bine servitū de câtū ambadorulū Franciei, atātū în țera sa câtū și prin orașele Turciei, unde joculū întēplărilorū putea sē aibă vr'ua înriurire ore-care asupra Domniei sale. Ș'apoī, Brâncovénu lăsa sē se afle numai scirile cari credea elū că'i vorū folosi, ajungēndū prin gurile vrăjmașilorū la urechile Turcilorū sēu la ale Germanilorū. — Cele-l-alte erau bine tănuite ; probă substanțialulū raportū alū Ungurului Horvat.

D. Kogălnicēnu ȃice (1) că Stolniculū Constantinū Cantacuzenū, fratele fostului Domnū și unchiulū de pre mamă alū lui Constantinū Brâncovénu, nu era la loculū lui, în funcțiunea de ministru alū afacerilorū străine (2) ce'i dedese Domnulū, căci îi plăcea sē vorbēscă multe. Elū umbla cu traista prin orașū îndată ce strîngea căte-va vesti într'ēnsa. Stolniculū era, cum ȃice La Fontaine, unū *besacier* (3) guralivū și tocătorū ; citea scrisorile aduse de olacii și de *tătarii* Domniei și pleca prin orașū de le povestea pe la toți. De la boierī, vestele treceaū la neguțătorī, care le transmiteaū corespondențilorū lorū din Germania. Din gura acestora din urmă le luaū ȃiarele și le publicaū datāndu-le din Bucurescī.

(1) *Histoire de la Valachie*, ediț. cit. pag. 351.

(2) Constantinū C. Cantacuzenū era la Bucurescī ceia ce era la Țarigradū Alexandru Mavrocordatū, ὁ εἰς ἀπορρήτων, celū cu tainele însărcinatū.

(3) *Fables*, I, 7.

Stolnicul Constantin ară fi avut multe de spus, căci diplomația lui Brâncovenu era foarte activă, după cum, pe lângă alții, ne spune și d. Kogălnicenu. Silitu fiindu se se cumpănescă d'ua potrivă între Viena și Stambul, Domnul Țerii-Românesci avea, pentru scirile ce trebuia se trimită se se divulge(1) și pentru răspunsurile de făcutu, uă mulțime de secretari intimi greci, italieni, turci, latini, germani, polonesi și ruși.(2) Toți erau sub direcțiunea lui Constantin Stolnicul Cantacuzenu.

Vedurăm pene acum din scrisorile ambasadiorilor francesi și vomă mai vedé că, în locu d'a 'și încurca itele diplomației sele, Brâncovenu scia se și le aréte numai în părțile cari, aflate unele la Pórtă, altele la Viena, îi folosiau și 'lă ridicau susu de totu în ochii Turcilor și Germanilor.

(1) D'aci uă mulțime de sciri false, de sgomote cu meșteșugă răspândite pentru a 'ncurca pe ambasadori în prevederile lor și a 'mblândi seú infuria pe Turci; d'aci, șópte și flécuri diplomatice, ca modernele *canards* care, la diferite timpuri, își ieau sborul din oficinele ministerelor, dau rótă prin presa europénă și disparu după ce au zăpăcitu opiniunea publică și au făcutu jocul unei diplomații deștepte.

(2) Kogălnicenu, l. cit. — V. și *Cronica Anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* V. pag. 95: «Domnul avea grămăticii grecesci, logofeți românesci, azagii turcesci». — Mulți din boerii diplomați ai Brâncovenului sciau latinesce, italienesce, etc. Astfelu era Stolnicul Cantacuzenu, Vergu, Caramanlău, Radu de la Popesci care tractă cu Häusler și care, în 1714, sub Stefanu Cantacuzenu, va fi trimis se însoțescă, de la Giurgiu la Pitesci, pe năvêrliosulu rege alu Suediei, Carol XII.

De cândă cu Brâncovénu și diplomația lui, se născu la Turci credința că nimeni, mai bine de câtă principii Munteniei și Moldovei, nu putea să ți însciințeze asupra mersului lucrurilor în totă Europa creștină. Principii fanarioși ai secolului XVIII îi voră întări și mai multă în acéstă credință. Totă ce voră scrie la Pórtă Domniî țeriloră române va fi cređută ca ună cuvintă din *Al-Coran*. Voră puté tare bine ambasadorii puteriloră creștine să spună Viziriloră că rapórtelē sěptémânale ale Domniloră suntă greșite în multe din părțile loră ; Vizirii se voră face că admită țișele ambasadoriloră, dér voră crede totă pe Domni. (1)

Brâncovénu fu celă d'ântăiă care obicini pe Turci cu credința că Domniî României, fiindă creștină, la porțile imperiului turcesc și ale Apusului europénă, deștepti și 'n continue relațiuni cu călătorii apusenă și cu aventurarii cară se acio-laă la curțile loră, puteaă să le spună totă ce se petrecea în Europa.

Brâncovénu n'ară fi căștigată acéstă vedă în ochii Osmanlıiloră, n'ară fi putută «să aibă cum-păna la Turci» (2), decă ară fi ținută în capulă afaceriloră ună omă guralivă ca unchiulă sěă Constantină Cantacuzenă. — Ună diplomată că-

(1) Vomă desvolta acéstă curiósă credință a Turciloră, servindu-ne cu probe în studiulă nostru : *Constantină Mavrocordată și abatele Guyot-Desfontaines*.

(2) Nicolae Costină, II, pag. 42.

ruia suveranulă s   este silit  pe tot  minutulă s     ic  cu Psalmistul : «pune, prietene, strajă gurei tele  i u   de  ng rdire buzelor  tale» (1), nu merge departe.

Im  vine gre  a crede că Stolnicul  Constantin  să fi fost  un  flecar . Din cele ce scim  despre d nsul , din cele ce se pot  induce din purtarea lui at t  pentru, c t   i 'n contra lui Br ncov nu, s'ar   ice mai bine că Stolnicul  fuse un  diplomat  de tept ,  iret   i fără scrupul . Aduc ndu-ne ca 'n totdeuna aminte măsura rom nesc  când vorbim  de ómenii cei mari  i Apusului, am  risca u  compara iune ad ugind  că Stolnicul  Cantacuzen  a fost  un  fel  de Talleyrand în giubea  i anterior , sciind  să judece ómenii  i împrejurările, s  'njgebe intriga, s  ascepte momentul , ne ncel ndu-se dec t  în casurile asupra cărora judecata  i prevederea omenéscă nu pot  să se a inte, — cum fu cazul ,  i pentru el  fatal , al  ridicării pe tron   i al  t i rii la Constantinopoli a fiului său  tefan .

Cine, singur   i 'naintea chiar  a Br ncov nului, pricepu că a se da de la 'nceput , pe fa    i cu sgomot , în partea Nem ilor , voia să  ic  a perde domnia  i a sv rli  era în  v rtiturile necunoscutului?

C nd  au ir  că Germanii a  c lcat   era cu

(1) Nicolae Mavrocordat  apre ua f rte acest  sfat  al  lui David . — V. Περ  καθ χόντων, cap. XVI.

oșți nenumărate, boierii toți, aducându-și aminte de planurile lui Șerbanu Cantacuzenă și vedându și îndoieia Domnului, îndemnară pe Brâncovenu să lase pe Turci, să se închine, să 'ncheie alianța ce i se impunea de cei de la Viena.

Singură, cu riscul d'a perde pe Domnă și d'a se perde pe elă însuși, Stolnicul Constantină Cantacuzenă ținu împotriva cu țaria. (1) Sfaturile unchiului fură mai puternice de câtă ale celorl-alți boeri. Brâncovenu ascultă pe Stolnică și nu cădu la învoieia la conferințele de la Drugănesci. — Cronicarul moldovenă măsură cu sciința și dreptate folósele ce născură pentru Brâncovenu și mai cu sémă pentru țera, din acéstă bine-cuvéntată împotrivire și, dândă tótă cinstea și tótă lauda Dumneșeirii care inspirase pe unchiu și pe nepotă, țice cu acéstă ocașie :

«Cândă va Dumneșeu și omulă nemeresce
«sfatulă» (2).

Stolnicul Cantacuzenă se hârșise de multă în intrigile boieriloră. În luptele dintre Postelnicesci(3) și Ghiculesci, la cari toți fruntașii țerei luaseră

(1) Niculcea, II, pag. 237.

(2) Niculcea, *ibidem*.

(3). Cantacuzinesci, numiți astfel după Postelniculă Constantină Cantacuzenă Bétrănulă, omoritu la Snagovă de Grigore I Ghika (20 Decembre 1664). Bălcescu : *Biografia Postelnicului Cantacuzino* în *Mag. Ist.*, pag. 385.

parte, Constantină Stolniculă jucase rolul «omului prudentă»; elă îmblânđia și infrêna viforosa ardore a fratelui său Șerbană (1), elă împăca lucrurile la Constantinopoli și țesea ițele unirilor și intrigilor cu pașalele de la Dunăre și cu boerii cari âncă se 'ndoiaă a 'mpărtăși vederile Cantacuzinesciloră. Stolniculă Constantină era în fine «*hotulă bătrână*» ală tuturoră manoperiloră plăsmuite și îndeplinite în contra Domniloră Țerii-Românesci, său pentru venirea și revenirea loră pe tronă.—«Limbă de multe cuvîntătore, și pri-
«cepându-se fôrte a mesteca împărecherile c'ua
«destoiniciă de comedianțu» (2).

Înainte d'a se certa cu Postelniculă Constantină Cantacuzenă, (3) Grigore Ghika l'avusese kapukehaia la Constantinopoli. Acolo îi scria în 1660 :

«Număi fii nevoitoră de mă scôte din gurele ne-
«prieniloră....».

Și măi la vale :

(1) V. măi susă, pag. 156, nota.

(2) Tacită : *Proxax lingua, et miscere cætus histrionali studio doctus.*— I, 16, din *Annal.*

(3) Tatălă Stolniculă Constantină și ală celoră cinci frați ai lui. Muma loră era Ilinca, fêta lui Radu Șerbană și a Elenei Udriste Visterrulă. Ilinca era soră de tată cu Constantină Basarabă (Bălcescu : *Biografia Post. Cantacuzino*, în *Mag. Ist. I.*) — Toți Cantacuzenii erau descepți. Mironă Costină ăice (I, pag. 348) de frații Postelniculă, unchiă Stolniculă Constantină, adică de Toma Vorniculă și de Iorgachi Visterriculă : «.....fără scrisoreă mea creăă că va trăi nu-
«mele loră în veci în țera acêsta, de pomenire ômeniloră, din omă
«în omă».

«Förte sē 'ți puī pólele 'n brēu și sē te
«nevoiesci pentru mine. . .

Totū ca părintele sēu făcu și Stolniculū Con-
stantinū pēnē la uă vreme, pentru a scóte pe
Brâncovēnu din gurele neprietenilorū.

Cândū ênsē cređu că Brâncovēnu a domnitū
destulū și că a venitū rândulū și fiilorū sēi sē
se suiă pe tronulū României, atâtū de strălucitū
în vremurile acelea, diplomatulū Cantacuzenū în-
tórse fóia, deveni *vasulū diavolului*, sēu cum se
dicea totū pe atunci, *vasulū reletorū*, și prin în-
tuncóse și *mosafırnice marghiolū*, începu sē sape
pe Brâncovēnu.

Pēnē atunci ênsē, Cantacuz nū sluji binē și cu
tăriă causa Domnului. De și își păstrase țăntóșia și
vorbirea 'i dărjă față cu nepotu-sēu, (1) Stolniculū,—
dupē cum se vede din scrierile române și din pre-
sentele hărtii ale ambasadorilorū francesi,— iubea
pe Brâncovēnu și era fórtē iubitū și fórtē ono-
ratū de nepotu-sēu (2).

(1) V. anecdota povestită de Carra asupra numelui de *Constan-
tinū Bassarabū Cantacuzenū* ce 'și luase Brâncovēnu la suirea sa
pe tronulū Țării-Românesci. *Histoire de Moldavie et de Valachie*, ediț.
cit. pag. 130.

(2) Radu Popescu : «Constantinū Stolniculū scia tóte tainele ne-
potu seū Constantinū Vodă, pentru că le spunea (Brâncovēnu) tóte
«avēndu-lū nu ca pre unū unchiū, ci ca pre unū tată». In *Mag. Istor.*
IV, pag. 31-32. — *Cronica anonimă* de la 1689 încóce : «....că, de
«multe orī, și noi amū auđitū pe Constantinū-Vodă dīcēndū : Că
«eū tată n'amū pomenitū, de vreme ce amū rēmasū micū de tată,

De altă parte, Stolnicul Constantin era unul din cei mai învățați boieri ai Țării-Românești, cunoscut în tot Răsăritul atât pentru știința cât și pentru călătoriile sale.

«Constantin Cantacuzin Stolnicul, dice «Dimitru Procopiu Moschopoliténul, era «un bărbat dintre cei aleși, știutor de «limbele grăcă, latină și italiană, cu mintea «deschisă la scrierile filosofilor străini, ale «sânilor părinți și ale învățaților biseri- «cei; el călătorise aproape prin întreaga Eu- «ropă» (1).

Constantin Cantacuzen și nepotu-seu, Constantin Brâncovenu, erau flecari, der respândeau numai șgomotele a căroră auzire la Constantinopoli avea să le fie de folos. Plecau vesti din București spre Apus, ajungeau la Viena, se coboriau la Veneția (2), și apucau spre Constantinopoli;

«fără cât pre Dumnealui tata Constantin Pam cunoscută părinte în locul tată-meu...» In *Mag. Ist.* V, pag. 182.

(1) Ἄνθρωπος ἑλλογιμὸς, εἰδημῶν τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς γλώσσης... In *Demetrii Procopii Macedonis Moschopolitae Succinta eruditorum superioris et praesentis saeculi Recensio, conscripta mense Junio A. C. 1720 transmisaeque Bucuresto, et nunc primum edita cum Latina versione.* in Tom. XI ală *Bibliotecei Grece* a lui I. A. Fabricius, Hamburg, 1722, pag. 784 art. XLIII — V. încă cronicarul moldovenă Nicolae Muste (III, pag. 53): «Erau Constantin Stolnicul și Mihail «Spătariul omeni forte vestiți, alesu spre părțile creștinesci; pre «acești doi își lăsa Brâncovenul tôte trebile Domniei.»

(2) Éru alte apucau la Paris. Corespondentul vienesă al bă-

dér acele vesti în locū d'a sgudui tronulū lui Brâncovénu, i-lū întăriaū și mai bine în ochii Turcilorū.

Felulū cum Domnulū conduse cestiunea alianței germane atâtū la Viena câtū și la Constantinopoli ne dă uă probă lămurită în acéstă privință. Turcii aflaseră că Brâncovénu a ruptū cu dēsēvēșire tractativele începute de Șerbanū Cantacuzenū cu împēratulū Leopold. Vestea le venise din Apusū, nu din România; partea interesată nu era decī în jocū; Turcii cređură.

Și nu numai Turcii dederă în lațulū diplomației brâncovenescī, ci și mulți dintre Apusenī. Autorulū *Vietii* comitelui Tököly crede că Brâncovénulū s'a certatū cu împēratulū Leopold, și, părtașū alū politicei tüköliane, Jean Leclerc felicită și lăudă pe Domnulū românū.

Vēđurāmū mai susū cum înțelesese Brâncovénu acéstă încetare dēsēvēșită a relațiunilorū séle cu cabinetulū de la Viena.

Nu; cu câtū pētrunde cine-va mai adâncū în amēnuntele vieței lui Constantinū Brâncovénu, cu atâtū se convinge mai tare că elū fu totdeuna deșteptū și cu ochii 'n patru, cândū simți că tro-

trânei *Gazette de France* avea unū corespondentū la Debreczin care, la rândulū sēū, avea unū altulū la Bucuresci. Noutățile venindū de la cei doui din urmă erau judecate de celū de la Viena de meritaū sē fie puse sub ochii cititorilorū parisianī; de meritaū, elū le trămitea la Paris și *La Gazette* le imprima. — V. în acéstă privință colecț. dijarului francesū, bunióră pe Maiū-Octobre 1714.

nulă i-e 'n joc. Dăcă a păcătuită în viețăi, Brâncovănu a păcătuită din pră multă prudință, a împinsă pînă la estremă (1) politica de ondulațune, de meșteșugită șiovăire, — politică, o recunoscemă, care era singură posibilă în acele vremuri, dăr care era și cea măi anevoiósă, avându-se în vedere cererile Turciloră, pretenționile Germaniloră, și, la urmă, adimenirile nu de bine vestitóre ale Rușiloră.

Ună altă domnă s'ară fi împedicată și ară fi căđută peste 3—4 ani de đile; Brâncovănu călcă, fără să-și mință pasulă, în timpă de 25 de ani, printre tóte pedicile ce'i aruncaă în calea domniei Turciă, Nemiții, Rușii, ambasadorii Franciei, Ungurii, regele Suediei, Rușii, Fanarioții și, la urmă, — culmea urgiei dumnezeiesci— rudele și boierii pămênteni, boierii asupra căroră suflase vântulă stricării de Țără.

Considerându pe Brâncovănu numai din punctulă de vedere ală nemăsuratei sële iubiri pentru fastă, pompe și ceremonii strălucite, pentru ună traiă liniscită și plină de orientale voluptăți; judecându-lă numai după «điarulă vieței sële» în care citimă :

«Amă fostă la viele mele de lângă Pitești ;

«Mi-amă lăsată sânge de Măiă ântăiă pentru ușurarea trupulă ;

(1) Engel, citată de d. Kogălnicenu : *Histoire de la Valachie*, edi. cit. pag. 357.

«Amă trāmisă la Țarigradū pentru tēguelile de Pasce;

«Amă dāruițū unū *boccealic* cutāruiia...; (1)

istoriculū s'arū încela totū atātū de greū, câtū s'arū încela cândū arū judeca pe Ludovicū XIV privindu-lū cum trecea din brațele diafaneī domnișore de la Vallières în ale acelea ale mândrei dōmne de Montespan, pentru a sfârși, dupē multe «rāpedeli lāturalnice», în acelea ale șiretei și cuviōsei dōmne de Maintenon; — cum rima versurī nesārate cu d. de St. Aignan sēū cu lāudārosulū Dangeau, în ciuda lui Boileau și a bunului simțū; — cum nu uita a spune lui Racine și aceluiași Boileau, istoriografī regali, (întocmai ca Brāncovēnu logofētulū Radu Grecēnu, istoriografulū domnescū (2) sē scriā că baletulū dānțuitū de Rege și de domnișōra de Fontanges va remāne nemuritorū în toți timpīi.

Greșēla arū fi mare, căci privindū numai acēstā parte a firii lui Ludovicū XIV, istoriculū n'arū vedē pe Regale prim-ministru care, în decursū de 40 de anī și mai bine, nu lipsi de la nici unū consiliū și nu subsemnā nici uā hārțiā, înainte d'a nu fi cunoscutū afacerea de care dēnsa tracta(3).

(1) Odobescu : *Foletulū Novelū și Kālindarulū lui Const. Brāncovēnu*, studiū în *Rev. Rom.* I, pag. 657—678.

(2) Radu Grecēnu : *Cronica*. cap. I. *Incepătura*, în *Mag. Ist.* II, pag. 129.

(3) St. Simon, Ste. Beuve, Ed. Fournier

De altă parte, reese din hârtiele ambasadorilor francesi, din amănuntele date de cronicarii români și, mai presus de toate, din lunga sa domnie— lucru rarismă în vremurile și împrejurările acelea, —că Brâncovănu lăsa petrecerile din delul Pitescilor; remănea surdă la chiotele veselnice ale «călcătorilor» și la doănele musceloră sėu la «ahturile» de lume, ăise de lăutari curăii; da la uă parte pe neguătorii armeni carei veniaă cu smarande și cu rubine, și pe cei venețiani carei aduceaă stofe de Lyon și arome de India; uita prescripăiunile de îndelungată liniscire cei ordona doctorulă sėu Pantaleon; redevenia principele diplomată, abilă, prevăătoră, bogată în espediente, cândă olaculă, ajunsă de peste Dunăre, sėu din Moldova, sėu din Transilvania, sėu din Ungaria, sėu de la Viena, îi aducea scrisorile numeroșiloră sėi trămiși ori corespondenăi. Atunci lăsandă petrecerile, traiulă bună, firea lenosă, Brâncovănu intra cu secretarii de diferite limbi în artisticele și multă împodobitelei cabinete de studiă (1); petrecea nopăi întregi în gânduri și «chibzueli de chivernisire», pentru a compune instrucăiunile și rėspunsurile cu cari răpedia apoi chiar din podgoriele Pitesciloră, la Constantinopoli sėu aiurea, bo-

(1) Ne gândimă la celă de la Mogoșăia pe care de și ruinată în 1714 Octobre, La Motraye îl admiră pentru frumuseăea împărătelei și picturiloră sėle cruăate de barbaria Turciloră și de ura furiosă a Cantacuziniloră. — Asupra lui La Motraye, vom reveni mai la vale.

ierii destoiniciei și învățații ca clucerul Vergu, Lupu Rătescu, Constantin Caramanlău ori vr'unu Cantacuzenă (1).

Revină.

În 23 Mai 1690 (2), d. de Castagnères întrăbă pe Rege :

«De vreme ce Transilvania e plină de Germanii și desu bătuită de revoluțiuni, și prin
«urmă, nu va putea fi acordată lui Tököly,
«puté-voiă întrebuința sumele de bani ce s'a
«dată ambasadei pentru înlesnirea suirei
«mitelui Tököly pe tronul Ardélului, și pen-
«tru a lui stabilire în domnia Valachiei (3)
«ori a Moldovei» ?

Mâniosă, Regele răspunde îndată (4) după primirea scrisorii ambasadorului :

«Dacă dieta Transilvaniei va recunoște solemn pe comitele Tököly de domn și stăpânitor al principatului, d. de Castagnères
«va împărți gratificațiunile ce Maiestatea Sa
«împuternicise pe d. de Girardin a promite

(1) *Foletulă Novelă* citată mai sus, *passim*. — Grecenu. în *Mag. Ist.* II. pag. 341.

(2) Scrisore din Peră.

(3) Și Brâncovenu era să plece peste câte-va luni să se lupte și să verse sângele Românilor pentru cauza lui Tököly la Zernesci!

(4) Scrisore din Versailles, 21 Iulie 1690.

«la diferite persóne. Regele ênsê nu voiesce
«ca aceste gratificațiuni sê fie date și pen-
«tru intrarea comitelui Tököly în stăpânirea
«Valachiei orî a Moldovei».

Marele rege credea că răsturnarea unui «necuno-
scutû» de pe tronul Valachiei orî alû Moldovei nu
merita cheltueli, era lucru ușorû de totû. Împreju-
rările îi vorû arêta că diplomația sa va fi mai fe-
ricită pe Rhinû de câtû la Dâmbovița. Brâncovenû
va sta nemișcatû pe tronul Țerei-Muntenesci.

La 15 Iuniû 1690 (1) d. de Castagnères scrie
lûi Ludovicû XIV următóarele informațiuni :

«Sire,

«Dupê ultima mea scrisóre (2), Vizirulû mî-a
«trămisû uă scrisóre pe care a primit-o pentru
«mine de la secretarulû meû (3). Acéstă scri-
«sóre e cam vechiă. Elû îmi scrie la 16 A-
«prile, în ajunulû plecării sêle în Polonia, din
«Iași unde a statû vr'o 12 ñile sê ascepte pe
«trămisulû Chanulû Tătărescû. Câtû a statû
«în orașulû acela, secretarulû meû a avutû
«ocasiune sê afle mai multe lucruri fórte im-
«portante. A aflatû, bunióră, că hoșpodarulû

(1) Scrisóre din Constantinopoli.

(2) Probabilû cea din 23 Mai 1690.

(3) D. de Beauquesne care plecase în Polonia prin Moldova, dupê
cum reese din scrisórea ambasadorulû de la 23 Maiû 1690.

«Moldovei (1) și cei d'ântâiu boierii ai țerei, a-
«fară de vechiulă cancelarū și vr'o că-i-va din
«partita lui, (2) lucraū mereū pentru a primi
«la dênșii pe Germani; că, spre acestū scopū,
«hospodarulū intrase în negociațiuni cu ge-
«neralulū Häusler către care, cu învoiela
«boierilorū, trâmisesse doui boierii ai țerii,
«numiți *Petrascus* și *Ioannes Boccus* (3); că

(1) Constantinū Cantemirū Bêtrânulū, Domnū alū Moldovei de la 15 Iuniū 1685. și pênē la 17 Martē 1693. — Nicolae Costinū.

(2) Logofêtulū Mironū Costinū, fratele sēu Hatmanulū Velicico și Costăkescii cu rudele lorū (*Nicolae Costinū* II, pag. 38). — Iordăchescii sēu Cupărescii și cu ruda lorū Hatmanulū Bogdanū și cu «boierinașii feciori de mojiți, Codreni și Gălățeni» erau cu Cantemirū (*Niculcea*, II, pag. 304 și urm.) — Vorniculū Iordache Rusetū capulū Cupărescilorū, era, dupē șașa lui N. Costinū, «matea tuturorū «reutăților (II, 70).

(3) *Deux barons du pays.....* Suntemū în 1690. Logofêtulū Mironū Costinū se retrăsese din vieța politică, dēr Cantemir nu i se declarase pe față vrăjmașū de mórte. Mironū va fi omorîtū în Decembrie 1692. Prin urmare, este probabilū ca fii sēi sē fi fostū încă în funcțiuni. Astfelū fiindū, acestū *Petrascus* de care vorbescū d-niū de Castagnères și de Beauquesne, n'arū putē fi ôre Pêtrașcu, alū treilea fiū alū logofêtului Mironū; și căsătoritū cu Safta, una din fetele lui Constantinū Cantemirū? — Câtū despre *Ioannes Boccus*, credemū că este Iónū Buhușū, fiulū pôte alū lui Neculai Buhușū (*M. Costinū* I, 322) care era boierū învățatū și contimporanū alū lui Mironū (*Predoslovie* lui Mironū, I, 4). Iónū Buhușū era frate cu Hatmanulū Buhușū, credinciosulū lui Duca Bêtrânulū, domnū de III-a ôră în Moldova (1679 - 1684, *Const. Căpitanulū*, în *Mag. Ist.* II, pag. 21); elū fu logofêtū în timpulū lui Constantinū Duca (1693—96. *Nic. Costinū*, II, 49); vel-paharnicū sub Antiohū Cantemirū (1696—1700, *Niculcea*, II, 256); caimacamū alū celei d'a doua domniī a lui Const. Duca; caimacamū alū primei domniī a lui Nic. Mavrocordatū (1709—1710, *Nic. Costinū*, II, 49 și 72).

«aceștia erau împuterniciți a oferi genera-
«lului țera lor; (1) că Häusler le-a ce-
«rută 50 de pungă, 100 de cai și 200 de
«boi dreptă tribut; că, aceste condițiuni
«nefiindă primate de Moldoveni, Imperialii
«n'au mai lăsată pe boierii să se reîntărcă la
«ei acasă și 'i-au pusă sub pază; că 'n fine,
«ună cordeliarū renegatū începuse acestă ne-
«gociațiune și o continua.

«Secretarulū meū a avută aceste informa-
«țiuni de la două cordeliari (2) din congre-
«gațiunea *de Propaganda fide*, dintre cari u-
«nulū întreține corespondență secretă cu ma-
«rele generalū alū Poloniei (3). Amēndouă a-
«cești cordeliari nu suntă mulțămii de Hos-
«podarū și de generalulū Häusler, de óre-ce
«aceștia n'au voită să le permită d'a aresta
«pe colegulū lorū renegatū.

«Indată ce sosi secretarulū meū în Iași,
«se dede strașnică poruncă pentru ca acești
«două călugări să nu 'lă vedă de locū. Din
«potrivă, porunca principelū nu sluji de
«cătū a 'nflăcăra și mai multă dorința că-

(1) Minciuni de călugări catolici, după cum se va vedă din cuprinsulă chără-ală scrisórei.

(2) Călugări catolici dia ordinulă Fraților Minoriți ai S-tului Franciscū, întemeiată la anulă 1223. — Veđi și substanțialulă Memoriū alū P. S. părintelū Episcopū Melchisedec: *Papismulū și Starea actuală a Bis. ortodoxe în regatulū României*. Bucuresci, 1883.

(3) Ión Stanislas Jablonowski, castelanulū Cracoviei, «hatmanulū celū mare alū corónei leșesci». (*Nic. Costin*, II, pag. 35).

«lughărilor, d'a vedé pe secretarŭ și a'î vorbi
«în contra Hospodarului.

«Ceia ce adeveresce ȃisele călughărilor
«este și vestea ce, acum doué luni, Kapu-
«kehaiaua(1) principelui îmi spunea la A-
«drianopolî. Elŭ ȃicea că, stăpânulŭ sêŭ, trà-
«mițendŭ ómenî cu multă vedă în Transil-
«vania, ca sê vedă ce se petrece p'acolo și
«sê vestescă pe Pórtă, Häusler a poruncitŭ
«de i-a arestatŭ. Acéstă scire nu mi-a fostŭ
«povestită de câtŭ numai ca sê aibă ei portiță
«de scăpare pe urmă, cândŭ s'o descoperi
«adeverulŭ.

«Erî, veni pe la mine fiulŭ Domnului mol-
«dovénu(2) și, din vorbă în vorbă, îmi spuse

(1) Cupăresciŭ, vrăjmași de mórte ai Cantacuzinescilorŭ din Muntenia (*Niculcea*, II, pag. 234) conduceau afacerile esterne ale Moldovei, dupé împăcăciunea lorŭ cu Cantemirŭ-Vodă. Cupariulŭ celŭ bătrânŭ avusese cinci feciorî: Iordake, Manolake, Scarlatake, Lascarake, și Mihalake. Cesta din urmă, fu întâiŭ *curatorŭ* la Constantinopoli; în urmă, la data acestei scrisorî, curatorŭ pare a fi fostŭ Lascarake. — Acesta cerea, pentru trebuințele domniei și ale sêle proprie, sute de pungî din țeră, ceia ce făcea pe logof. Miron Costin și, mai cu sémă, pe fratele sêŭ Velicico sê se sfădescă fórte cu Iordake Rusetŭ și sê ȃică lui Cantemirŭ: «Mai desŭ cu paharele, Măria Ta, și mai rarŭ cu orânduile». — *Niculcea* (II, pag. 235), în fața a totŭ puterei Cupărescilorŭ, esclamá: «Ține-te, sêracă țeră «a Moldovei, de acum înainte de jacurile și de mâncăturile a toți «acești tuscinci feciorî ai Cuparului celŭ bătrânŭ care nu se să-turaŭ, unulŭ câte cu uă sută sêŭ și doué sute de pungî».

(2) «Fiulŭ sêŭ celŭ mai mare, Antiohŭ-Vodă, nu s'au tēplatŭ la «mórtea tătână-sêŭ, lui Cantemirŭ-Vodă, fiindŭ zălogŭ la Pórtă, la «Țarigradŭ». (*Nic. Costin*, II, pag. 39).

«și dânsulū ceia ce sciamū de la Kapuke-
«haiă. Mě făcuiū că nu sciū nimicū și îi re-
«spunseiū ca și Kapukehaielei.

«Secretarulū meū a găsitū pe Domnū plinū
«de scirile cele mincinóse ce respândescū
«Germanii, fiă despre pretinsa pace între
«Maiestatea Vóstră și Imperatorulū Leopold,
«fiă despre învoiéla la care aū căđutū, đicū
«ei, principiī de Saxonia și de Luneburg,
«orī în privința moștenirei principelui de
«Saxa-Lauemburg. (1)

«In fine, acéstă provinciă (2) este convinsă
«atătū de adâncū de slăbicīunea Turcilorū,
«încătū cărmuitorii ei nu se mai îndoescū
«acum de locū, ci staū numaī de se gân-
«descū cui sē se dea: Germanilorū orī Po-
«lonilorū. (3) Moldovenii se vorū hotări și
«vorū înclina de partea celora cari vorū
«puté sēi apere mai bine de furia tătărăscă.

(1) Cérta dintre Ion-George III, electorulū Saxoniei, și ducele Ernest de Braunschweig-Luneburg. Acesta din urmă luase parte cu împérorulū și cu electorulū de Brandenburg în contra lui Ludovicū XIV, și câstigase câte-va victorii în contra mareșalului de Créqui. Leopold îlū recompensă creându-lū electorū de Hanovra și dându'i principatulū de Saxa-Lauemburg, care aparținea ramurei primogenită a casei lui Albert-Ursulū, adică ramurei Ascaniane de Saxa. De aci, pretențiunile lui Ion-George III de Saxonia.

(2) Moldova.

(3) Polonilorū nu. Intrevederea de la Bârladū în Augustū 1686 arătase atătū lui Șerbanū Cantacuzenū câtū și lui Cantemirū-Vodă că Polonia nu era puterea cu care principatele creștine arū fi pututū face folositoare legăturī.

«Elu (1) a mai aflatu că uă legătură de pri-
«tiniă fôrte strinsă domnesce între princi-
«pele Valachiei și principele Moldovei, cu
«tôte că acesta din urmă poruncesce ôme-
«nilorū sêi de la Constantinopoli sê respân-
«dêscă vesti pe la Pörtă în contra celui d'ân-
«tăiū (2). Totuși, în ziua cându sosi dênsulū (3)
«la Iași, Hospodarulū trâmise îndată unū
«omū de olacū în Valachia și, după șese
«șile, unū altulū sosi din Valachia la Iași.
«Secretarulū meū a comunicatū tôte ace-
«ste sciri și ambasadorulū tătărescū.
«Asceptândū ordinele regale, rêmânū, Sire,
«alū Maiestăței Vostre pré plecatū, pré cre-
«dinciosū și pré umilitū supusū și servitorū.

Pierre-Antoine de Castagnères de Châteauneuf.

(1) D. de Beauquesne.

(2) Âncă din 1688. Șerbanū Cantacuzenū, de necazulū Cupăresci-
lorū și cu sfaturile boierilorū moldoveni, băjeniți în Muntenia de
frica lui Iordake Rusetū, se hotărise sê rêtôrne pe Cantemirū și
sê pună domnū în Moldova pe Ilie Drăgușescu. Șerbanū muri, «erū
«gâlcéva și zavistia cu Cupăresciū totū aū rêmăsū și la Brâncovénu
«Vodă» (*Niculcea*, II, pag. 236). — În schimbulū gâlcevei ce le cău-
ta Brâncovénu, Cupăresciū îlū pirău și ei la Constantinopoli, unde
se afla atunci Laskarake Rusetū curatorū alū Moldovei. — Din câte
ne spunū cronicariū noștri și din câte ni-e datū sê vedemū prin
documentele străine, nu credemū sê fi avutū istoria boierimeii am-
belorū țeri române uă epocă de intrige și gâlcevi diplomatice, mai
bogată ca acésta dintre 1685 și 1715.

(3) D. de Beauquesne. — Frasele d-lui de Castagnères suntū în-
câlcite și lungărețe ca val de lume; n'au nici urmă de simetria și
cadența frasei scriitorilorū celorū mari ai secolului lui Ludovicū
XIV. Alți erau diplomați cari, după spusa lui Michelet, seriau ca
Dómna de Sévigné.

Ceia ce reese mai întâiu din această scrisore este bănuielea care a născut în sufletul ambasadorului în privința lui Constantin Cantemir. Până acum, d. de Castagnères credea pe Domnul Moldovei departe d'a fi partisan al politicei germane; destăinuirile d-lui de Beauquesne îi schimbă părerile și, mulțamită dulcilor și multă cuvióselorú cuvinte ale călugărilor catolici, d. de Castagnères se va teme și de Cantemir, va lucra și în contrăi la Constantinopoli.

Scia în 1650 Mateiu Basarabú ce voia se dîcă sinceritatea călugărilor catolici cari lucraú, ca Parcevicí, la liberarea micelorú state creștine de sub jugulú Turcilorú; și de aceia, nu da episcopului de Marțianopoli instrucțiuni scrise, pentru a colinda cu dênsele pe la curțile suveranilorú creștini.

Preoții catolici, organizați cum erau atunci, mai cu sémă în Moldova, (1) formaú unú felú de statú în statú; erau pentru séu în contra Domnilorú cari cârmuiau țera; îi ajutaú séu îi piraú, suscitându-le uá mulțime de greutăți în Germania séu în Polonia. Adeseori, Roma era asurđită de reclamațiunile episcopilorú și superiorilorú de la Bacăú, Iași și Seretú; la rándulú lorú, Papii asurđiau pe ambasadorii puterilorú creștine de la

(1) *Archiv für Oesterreichische Geschichte*, stud. cit. alú comitelui Pejacsevici, pag. 350—360.—V. și Hurmuzaki : *Fragmente din Istoria Románilorú*, ediț. ministeriului Instr. publice, pag. 299, 311-315.

Constantinopoli. Pe faţă, nimeni nu lucra cu mai multă ardore la uşurarea grelelor sarcini cari apăsau pe grumazii bietelor Țeri; în fond, Franciscanii şi Cordeliarii, Dominicani şi Jesuiţii, cari treceau prin Moldova seû se aciolau la Iaşi şi în tótă Țera, căutaû se prindă rădăcini, se câştige vedă, se intre — ambiţiunea supremă a clerului catolic — în afacerile politice ale principatului.

Toţi, pe întrecute, nu puteau să sufere ca aceste două frumoşe Țerişore să nu recunoscă autoritatea şi supremaţia papale, să nu se bucure de ródele civilisaţiunei catolice (1). Mulţămită întinselor lor relaţiuni, superiorii ordinelor stabilite în Țeră se încercaû în tótă vremea să apuce uă trecere óre-care la Domniă; se se împrietenescă ântâiû, pentru a'lû subjuga pe urmă, cu părintescul, blândul şi ignorantul cleru român; se câştige în fine, şi în Țerile române, puterea omenescă fără de care cea divină, aci pe pământ, este atât de stérpă şi de neputinciosă.

La tóte adimenirile catolicilor, mitropoliţii şi episcopiî ortodoxi răspundeaû totdeuna c'unû *non possumus* absolut; adesea-orî, în candórea lor naivă, unii din episcopiî munteni şi moldoveni nici nu înţelegeau profundele şi întortochiatele laţurî ce le 'ntindeau călugării catolici. Cea mai mare parte a clerului român era ca acel episcopu de care vorbeşte Dumitru Cantemir :

(1) Cum s'a bucuratû poporul espaniol !

homo simplex et divinis scripturis parum exercitatus.(1) Dreptu credincioși în legea strămoșescă, recunoscându autoritatea patriarhiloru de la Ochrida și de la Constantinopoli, părându chiar că ignoră existența unui cleru catolicu în Moldova, clerulu ortodoxu păstoria în pace oile cuvântătoare, neamestecându-se în ale politiceî, de câtu atuncia când și acolo unde îi chiămau așeșămintele țerii, obiceiulu pământuluî.

De multe ori, călugării catolici încercaseră se reîncépă lupta de cucerire ce conduseseră cu atâta stăruință, din alu XI-lea pêne în alu XV-lea secolu, Papii de la Roma, în principatele carpatine; de multe ori, după îndemnul cardinaliloru din Viena, Varsovia și Roma, superiorii Minoritiiloru și Episcopii de Bacău și de Seretu dedeseră a combate acea *haeretica pravitas* a Româniloru, eretica perversitate de care vorbise odinióră Ionu XXII, în scrisorile sele către principii dunăreni (2); de multe ori, creșându că voru prinde în lațu cu binele pe mitropoliții și episcopii români, călugării întonaseră cântulu împăciuitoru alu decretuluî de unire, din conciliulu de la Florența.

«Bucure-se cerurile și tresalte pământulu, căci

(1) Omă cu frica Domnuluî, dăr puțin dedatū cu sintele scripturi. — Cantemirū : *Descriptio Moldaviae*, III, 1. Ediț. academică.

(2) Hurmuzaki : *Fragmente din Istoria Româniloru*, ediț. cit. Bucurescî, 1879. Pag. 241.

«rădicatu-s'a dintre noi păretele care despărția
«biserica Răsăritului de biserica Apusului».(1)

Nimicū nu le folosia, căci, la tóte încercările lorū, clerulū românū răspundea cu indiferență, cu uă nepăsare cu atâtū mai pronunțată cu câtū adesea, ea nu era prefăcută, ci fórte adevărată. Cum điserămū mai susū, mitropoliții și episcopii Moldovei și Valachiei nu 'nțelegeau totdéuna cele ce le spuneau călugării catolicī.

Vedēndū că cu clerulū indigenū nu potū face nimicū, călugării catolicī reveniaū la Domnī. La acestia, cu rugăminte, cu recomandațiunī și chiar cu amenințări, ei se siliaū sē capete puterea. Domnii năzuaū din rēsputeri a'ī isola, nu le dau nimicū, îi sciaū pe degete, le cunosceaū fórte bine spiritulū de intrigă și întinsele lorū relațiunī : erau decī siguri că curțile vecine vorū fi informate de totū ce se petrece în țera lorū, decă cuvioșii călugări catolicī vorū fi în pozițiune d'a afla trebile interne ale principatului. Cătū de bine ênsē sē'și fi ascunsū mișcările Domnii, elevii lui Loyola le ghiceau gândurile și citeau în afacerile și viitorulū Moldovei cu aceiași înlesnire cu care citeau

(1) Din *Acta sacra oecumenici concilii florentini, ab Horatio Justiniano, Bibl. Vatic. custode collecta, disposita et illustrata*, Romae, 1638, 1 vol. în f-lío—II, col. XXII : *Unionis decretum* : «Laetentur coeli et exsultet terra ; sublatus est enim de medio paries qui occidentalem orientalemque dividebat ecclesiam».

în cartea lui Juan de Mariana (1) cum se omórá principiî cari nu se închină la popl. — Cândú n'aveaú nimicú de spusú, scorniaú lucruri la cari Domniî nici nu visaseră, numai ca ei sê aibă cu ce sêși umple rapórtele cari plecaú în Germania și în Polonia.

Cum! își diceaú, înflăcărați d' evangelica lorú ură Jesuițiî din Moldova, cum óre. nu vomú ajunge noi a stăpâni și conduce spre adevărata fericire acestú micú principatú? Cândú imperiulú Germaniei e pe mâna Jesuitulú Müller, Capucinulú Sineli, Jesuitulú Menegatti și Franciscanulú Spinola (2); cândú stăpânimú Polonia și suntemú pe cale d'a smulge diavolulú sufletele Transilvanilorú rătăciți, numai Moldova sê ne scape!

În 1689, c'unú anú înaintea scrisorei de mai susú, Jesuițiî francesi Avril și Beauvoillier trecurá prin Moldova (3). Cantemirú se feri câtú putu sê nu le dea nimicú de bănuitú. Cu tóte precauțiunile Domnului, Avril și Beauvoillier, de și ședurá numai 8 zile în Iași, totú isbutirá a descoperi unú tractatú secretú încheiatú de Cantemirú cu Impê-

(1) Celebra *De rege et regis institutione*, care împinse pe Ravailiac sê omóre pe Henricú IV.

(2) Louis Léger : *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, Paris, 1879, 1 vol. în 8°. pag. 260.—Leopold, imperatorulú Germaniei, se prostise de totú pe mâna popilorú. încátú Vienesii îi scriaú în tóte nopțile pe porțile palatului imperialú : *Leopolde, sis Caesar et non musicus, sis Caesar et non Jesuita*, — adică : Leopolde, fiî împêratú éru nu lăutarú, fiî împêratú éru nu iesuitú.

(3) *Tesaurú de Monum. Ist.* Tom. III: *Voyage de Moldavie*, pag. 199.

ratulū, și 'lū descoperiră atătū de bine încătū îi cunoscură pêne și articolele, *ponturile* din care se compunea.

Cu astfelū de descoperiri, călugării catolici făceaū domnilorū vieță amară atătū în țerile vecine, câtū, și mai cu sémă, la Constantinopoli, unde ambasadorii creștini se serviaū de rapórtele pré-cuvioșilor pentru a piri și condamna politica domnescă. De aceia, atătū boierii, pârčala-biū de graniță și Domni înăuntrulū țerii căutaū a'ī face sē trecă iute prin Moldova și prin Valachia și, cândū era cu puțință, sē'ī abată prin Basarabia.—Acestea, pentru cei cari numai călătoriaū prin Moldova ca Avril și Beauvoillier; cei stabiliți în Iași și aiurea erau mai greu de supraveghiatū și cârmuitū. Indată ce Domnulū voia sē'ī stringă mai de aprópe, călugării catolici se răpeđiaū cu plângerī la Curțile vecine.

Singurulū miđlocū de luptă ce rămânea Domnilorū deștepī era acela d'a ațăța certe între călugării catolici de douē ordine diferite, buniórá între Franciscani și Cordeliari. Mâncându-se între dênșiū în privința preponderanței, pré-cuvioșii servitorī ai lui Christū lăsaū pe Domni în pace sē'și orînduiască trebile fără frică d'a fi spionați pe totū minutulū.

De altmintrelī, cei cari se aflaū în Moldova erau admirabilū de bine organizați. Dupē Bandini și dupē Parcevici, urmă în scaúnulū episcopalū

de la Bacău Vito Piluzzio (1). Câte și trei acești prelați căutară a 'ntinde dominațiunea și puterea loră și isbutiră, cu tótă opozițiunea Domniloră, atâtă de bine, în câtă vomă vedé că, peste câți-va ani, îndată după pacea de la Carlovici, călugării catolici voră cere, prin mișlocirea imperatorului Germaniei și a regelui Franciei, împuternicire oficială de la Sultană ca să propoveduiască catolicismulă în țerile românesci.

Din fericire pentru România și liniscita practică a religiunei strămoșesci, guvernulă Sublimei-Porti nu voi să acorde călugăriloră împuternicirea cerută. Turcii credeau p'atunci, și nu se încelaă cu totulă, că Munteni și Moldovenii suntă și rămân credincioși Porței, numai din ura ce le inspiră Biserica Romei, schisma latină (2).

Oră-cum ară fi ênsé, la data scrisorei ce dede rămă mai susă, Minoriții, cu ajutorulă lui Alecsandru VIII (1689—1691) se viraă câtă puteauă în tóte afacerile Moldovei; erauă cândă pentru alianța cu Polonia, cândă pentru alianța cu Germania.

Certele cari se iscaă, spre binele Domnului, între călugării catolici, partisanii ai acestoră două alianțe, daă nascere la incidente ca acelea de care

(1) Hăsdéu : *Arhiva Istorică*, I, I, pag. 176.—Bianu : *Vito Piluzzio*, în *Columna lui Traian*, Mai-Iunie 1883.

(2) Scrisóra d-lui de Ferriol către Ludovică XIV, din Pera 2 Octobré 1702, și alte scrisori cu date posterióre.

ne vorbiră domniū de Beauquesne și de Castagnères în scrisórea de la 15 Iuniū 1690.

La 24 Iuliū 1690, ambasadorulū anunță Rege-lul(1) că s'a trimisū ordine principelulū Munteniei d'a însoți cu oștile séle pe Tököly în Transilva-nia. D. de Castagnères adauge :

«Pentru a combate rēlulū efectū alū sgo-
«motelorū respândite în principatele române
«cu rele intențiunī de partita germană, asu-
«pra mergerii rēsboiului franco-europeanū,
«amū trāmisū scrisori Domnilorū Valachiei și
«Moldovei, prin cari le anunțū victoria ma-
«reșalului de Luxembourg asupra armatelorū
«confederate, și victoria navală a flotei fran-
«cese asupra celorū englesă și olandesă.» (2)

In 9 Septembre vestea victoriei de la Zernesci

(1) Scrisóre din Pera.

(2) Bătălielē cāștigate de Luxembourg asupra Germanilorū și En-glesilorū, comandați de regele Guillaume la Fleurus, Steinkerque și Nervinden. Tóte aceste bătălii, țice Voltaire (*Siècle de Louis XIV*, § 14), produceau mai multă gloriă de câtū folóse. Dupē fie-care vic-toriă arū fi trebuitū sē se cānte, din cauza numērului înfiorătorū de rāniți. În locū de vesele și resunătóre *Te Deum*, jalnice și sfi-șietóre *De profundis*. — In ceia ce privesce victoria navală, d. de Castagnères vrea sã vorbescã de succesele comitelulū de Tourville, vice-amiralulū mārilorū levantine în contra Englesilorū lângă in-sula Wight și în golfulū Tingmouth (Devon). Acestū marinar va perde în 1692 celebra bătăliă navală de la Hogues.

ajunse în Constantinopoli. D. de Castagnères se grăbesce a anunța pe Rege(1).

«Sire,

«Acum vro câte-va zile, unŭ Turcŭ care
«se întorcea de la granițele Transilvaniei a
«adusŭ vestea trecerii armatei otomane în
«acea provincie, precum și aceia a prinde-
«derei generalului Häusler. Turculŭ a mai
«spusŭ că, trecëndŭ prin Bucuresci, a vedŭtŭ
«unŭ olacŭ alŭ Domnului Valachiei care a-
«ducea acéstă scire Principesei-mume.

«Aci, amŭ mai aseptatŭ pêne sê ni se
«adeverescă, dér, în fine, duhovniculŭ(2) prin-
«cipelui Brâncovenu mi-a adusŭ ieri uă scri-
«sóre pe care i-a scris'o principesa la 27
«ale lunei trecute și `n care se confirmă nou-
«tatea dată de Turcŭ. Principesa a mai tră-
«misŭ preotului și scrisórea fiului seŭ, (Brân-
«covenu) care e de la 21(3) și în care vè-

(1) Scrisóre din Pera, 9 Septembrie 1650.—primită la Paris în 5 Octobree.

(2) Fi-va acestŭ duhovnicŭ, popa Nicolae, «carele Grecŭ fiindŭ era vechiă slugă a casei M. S lui Constantinŭ-Vodă, și omŭ fórte politicŭ, sciutŭ și vrednicŭ în tóte»? — (Grecenu în *Mag. Ist.* II, pag. 48).— Popa Nicolae muri în 9 Octobree 1700 (*Ibidem*, pag. 354). — Totŭ acestŭ popă, Nicolae Greculŭ de la Sinope, tractă și încheiă căsătoria Elenei Brâncovenu cu Scarlatŭ A. Mavrocordatŭ. Elŭ aduse pe tènărulŭ și învățatulŭ mire în țeră (*Cronica anonimă*, în *Mag. Ist.* V, pag. 162).

(3) Nu de la 22?—Istoricii români dau 12 Augustŭ stilŭ vechiŭ fiindŭ în secolulŭ alŭ XVII adaugemŭ 10 pentru a ajunge pe Gregoriani

«đuiū că, în aceeași ți de 21, cele două oști
«vrăjmașe, după ce au statū față în față fără
«sē se încaiere, de la 11 ore de diminețā și
«pēnē la patru ore sēra, s'au luatū în fine la
«luptā. Bătălia a fostū crâncenā, dēr n'a ți-
«nutū de cātū unū pătrarū de orā.(1) Impe-
«rialiī, cari erau în numărū de 7000, Ger-
«manī și Ungurī, au fostū cu totulū învinși.

«Comitele Șandor a prinsū pe generalulū
«Häusler (2) și patru coloneli. Ginerere fo-
«stulū principe alū Valachiei *Palatianno* (3) a
«căđutū în luptā și după ce capul sēu a statū
«câte-va ore înaintea cortulū comitelū Tö-
«köly, l'au trāmisū la București, unde a
«fostū datū prin târgū ș'apoī espusū pe uā
«piațā publicā (4).

(1) Grecēnu (II, pag. 162) și Laurianū (pag. 492) spunū uā jumē-
tate de orā.

(2) Nu sciū decât Comitele Șandor a prinsū cu mâna sa pe ge-
neralulū Häusler. Nicī unulū din cronicariī noștri cari vorbescū
de bătălia de la Zernescī — și vorbescū mai toți — nu scriū nicī
unū cuvēntū despre acēstā vitejiā a locotenentulū lui Tököly. —

D. de St. Priest (*op. cit.* pag. 101) đice că Vizirulū Mustafa Ki-
upruli a prinsū pe Häusler. Dintre Kiupruliī nu erau nicī unulū la
Zernescī. d. de St. Priest nu cunoșce nicī una din scrisorile d-lui
de Castagnères.

(3) Bălăcēnu, «omū plinū de vitejiī și de păreri nebune, cum e-
raū toți Bălăceni». *Cronica anonimă* de la 1689 încōce, în *Mag. Ist.*
V, pag. 103.

(4) *Niculcea* : «L'au pusū într'unū prepelēcū în miđloculū ogrăđii
și i-au șeđutū vre-unū anū capulū în prepelēcū (II, pag. 238). —
D. M. Kogălnicēnu : «Brâncovēnu îngropă la Bucuresci pe Bălăcēnu
cu mari onoruri». (*Histoire de Valachie*, ediț. cit. pag. 239.)

«Totu în scrisoarea mumei(1) principelui
«se mai spune și de castelul *Brossavic* (2),
«că s'a supusă comitelui Tököly (3), și că
«acesta a năinată cu armatele sele pêne la
«Făgărașu, pentru a merge d'acolo la Cibin,
«capitala provinciei»

Trecuseră trei zile de cându scrisoarea d-lui de Castagnères plecase la Paris. Tököly nu putea, din deosebite cause, se înainteze spre Sibiu, pentru a fi declarat cu solemnitate principe alu Ardélului. In locu d'a face «*strălucită coronație*», cum dice Grecénu (4) în capitala principatului, Tököly chiamă ordinele țerii de 'i jurară credință la satul Christiani (5).

Acolo, în biserică, trecându cu vederea paco-
stele ce'i cășunase Tököly, Brâncovénu păru că
uită trecutul. Cu multă «*megalopsichiă*», elu strînse

(1) Muma luî Brâncovénu era Dómna Stanca, fata Postelnicului Constantinu Cantacuzenü și a Ilincei Radu Șerban; se năcuse la 1637; fusese măritată după Papa seü Radu Brancovénu, fiulü vorniculuî Preda Davidü Brâncovénu. Dómna Stanca, cinstită forte în țera românescă, a ziditü monastirea Mamuluî (Vâlcea) și a muritü în vêrstă de 62 de ani, la 10 Februarü 1699. (Grecénu, în *Mag. Ist.* II, pag. 330). — Carra (*Histoire de Mold. et de Val*) pag. 127. greșesce numind-o Elena. Ast-felü se numia muma ei.

(2) Brașovulü, de a căruî supunere nu vorbesce nici unü cronicarü.

(3) Unde o fi găsitü Fotino (*Ist. generală a Daciei*, trad. de d. Sion, Bucuresci 1859, în 8°, pag. 136) că Tököly a murit în bătălia de la Zernesci ?

(4) *Mag. Ist.* II, pag. 168.

(5) Laurianu, pag. 493.

mâna magnatului unгурũ și «îi făcu orația cu multe cuvinte frumóse».

Concordia și frățesca prietiniã erau sã ținã fórte puținũ. Nu sciũ decã Brâncovenu era sincerũ în arõtarea simțimântelorũ séle; nu vedũ pentru ce nu arũ fi fostũ. Tököly ênsẽ se ajuta cu armatele române, (1), cãștiga pe numele lui victoria de la Zernesci, primia felicitãțiunile aliașilorũ; și la Constantinopoli, în unire cu ambasadorulũ Franciei, sãpa fãrã pregetũ pe Brâncovenu.

Domnulũ românũ și unchiulũ sãu Stolniculũ Constantinũ Cantacuzenũ care nu pãrãsise pe Tököly de cândũ acesta intrase în țera românescã (2), citeãũ cu înlesnire în joculũ aliatului lorũ.

La 30 Septembre, d. de Castagnères scrie Regeluĩ cu bucuriã cã prinderea generalului Häusler va fi de mare folosũ comitelui Tököly. În hãrtiile comandantului germanũ se vorũ gãsi, d. de Castagnères e sigurũ, uã mulțime de hãrtii cu totulũ compromișetóre pentru Brâncovenu. Tocmai acum prindemũ pe Brâncovenu, pare a ñice ambasadorulũ francesũ. Obligațiunile contractate de amẽnduoĩ domnii principatelorũ fașã cu imperatorulũ și reprezentanșii sãi, la conferinșele de la Drugãnesci, trebuie sã se gãsescã printre hãrtiile

(1) Corpulũ de Moldoveni cari luarã parte la bãtãlia de la Zernesci era comandatũ de Halmanulũ Bogdanũ. Bãtrãneștele opriserã pe Cantemirũ d'a veni în persónã. În timpulũ acela, Cantemirũ avea 70 de ani (*Niculcea*, II, pag. 238 și 241).

(2) Grecenu, *Mag. Ist.* II, 157.

generalului. Brâncovénu e perdut în ochii Turcilor; Tököly va stăpâni atât Ardélul cât și Valachia.

Din nefericire pentru bucuria și grabnicele suposițiuni ale d-lui de Castagnères, Brâncovénu, Constantin Stolicul și cei-l-alți boieri învățați cari alcătuia sfatul Domnului român, nu erau atât de naivi pe cât îi credea ministrul Franciei.

Mai întâiu, în contra suposițiunilor d-lui de Castagnères și comitelui ungar, nici uă hârtia compromițătoare nu se descoperi în cartónele lui Häusler, éru vrăjmășia cruntă a generalului în contra lui Brâncovénu încurcă pe Tököly și pe consiliarii săi. Nu scia ce se mai scria d-lui de Castagnères care, după datele lor, scria Regelui; ei nu găsiseră nici una din acele probe sdrobotore cu cari se prăpădescă pe Brâncovénu la Constantinopol. Brâncovénu fusese cât p'aci se se încuere cu Häusler în cortă la Tököly (1).

(1) Grecénu, care scria cronica sa sub dictarea lui Brâncovénu, povesteste scena dintre Domn și generalul german așa în cât nu sângeră adâncă amorul-propriu al lui Brâncovénu (*Mag. Ist.* II, pag. 163).—Cronicarul anonim (de la 1689 încóce) o spune pe șleaș și totu ast-felú o dá și d. Ubicini (*Revue de Géographie*, Ianuariu 1880) în «*La Moldavie en 1785*, urmarea unui diarú de căltoriă de la Iași la Constantinopol, de comitele de Hauterive (frate séu rudă cu abatele-cavalerú de Hauterive. secretarul lui Alexandru Ipsilante și de care vorbescú scrisorile d-lui de Choiseul-Gouffier către d. de Vergennes. *Colecț. Odobescu*). — Scena, după d. de Hauterive, se petrece ast-felú : *Servus es, domine Häusler*, dice întâiu

Némțulū ura pe Domnulū românū mai multū de câtū pe toți cei-l-alți comandanți ai oștirilorū aliate, pentru că, pare-se, elū și oștenii lui contribuieră mai multū la strălucita victoriă de la Zernesci.

Speranțe deci deșerte !

Tököly crăpa de ciudă ; Brâncovenu, cu acea « megalopsichiă » de care ne vorbesce Grecenu, mai asceptă pêne cândū se se alégă la unū felū, după serbarea de la Christiani, și începū se se pregătescă de întorsū la scaunulū său. Voia se fiă corectū pêne la fine și se făcea că nu 'nțelege de locū politica lui Tököly, că nu sciă nici una din *mosafirnicele marghioli* pe cari iubitulū său amicū și aliatū i le juca la Constantinopolī.

Care ênsē nu'ī fu mirarea cândū Tököly îi spuse curatū că și elū se va 'ntôrce în Țera-Românescă cu cetele ostașilorū săi. In locū d'a rămăne în Ardélū și d'a lucra la treptata cucerire a principatului cu care de atâtea ori l'investise bine-voitorulū

Brâncovenu cu ironiă; *Servus factus sum hodie, sed tu, servus es ab ortu*, replică Némțulū nu fără crudă potrivélă.—Cronicarulū anonimū pune 'n gura Brâncovenuului aceste ironice cuvinte : « Jupâne Häusler, «ți-amū adusū óspeți (Sultanulū tătărescū, Seraskierulū, Tököly, Lupu «Bogdan,) cari «ți-amū scrisū că'ți voiū aduce; primesce-i. Êrū elū «răspunse lui Constantinū-Vodă : Nu te bucura de acéstă întēmplare, «că de amū perdutū noi rēsboiulū, împēratulū nostru mai are ca «noi mulți, ci te bucură de vrăjmașulū tēū Bălăcēnu că a peritū; «că eū, ca sē'lū mântui pe elū, amū cădūtū în robiă; și, de și suntū «robū, astū-qi amū cădūtū în robiă, êrū tu, robū esci de cândū te-a «făcutū tată-tēū. (*Mag. Ist. V, pag. 114*).

Sultanū, Tökoly, la auđulū sosirei trupelorū germane sub marchisulū de Baden, o lua la sănătosa, lăsa Transilvania în plata sfântului și cădea ierăși pe spinarea Țerii-Romănesci.

Și răbdarea are unū capetū în tóte sufletele! Brâncovenu, 'scosū din pepeni de jafurile oștilorū lui Tökoly care'lū insoția 'n țeră, răsufflă la Ploesci de față cu Seraskerulū și cu Chanulū Tătărescū. Și pe cândū boierii lui reclamaū la Pórtă în contra hoțielorū lui Tökoly, Brâncovenu, cu Ungurulū la Ploiesci, «prigonelă avea și cértă, pentru rėutățile «ce păgânii lui ostași a face începuseră, impu- «tându'i Domnulū și mustrându'lū pentru nădejdea «cea de prieteșugū ce cu dēnsulū avea, pentru «multa slujbă de dragoste ce'i arėtase; ierū elū, «cu câtū Dumneđeirea de dēnsulū era depărtată «și creștinėtatea, cu atătū și elū de prieteșugū nu «se lipia, ci, după tirănescă și păgănėscă lui fire «ce avea, mai multū asupra creștinilorū se sěl- «băticia, și, cu tótă improtivnicirea, da voiă ho- «țilorū lui stricăciuni și prédă creștinilorū se facă, «carī cumplite rėutățī țerei făcea, nici de Seras- «kerulū, nici de Impărăția temere avēndū»(1).

Violența cu care boierii, după instrucțiunile lui Brâncovenu, protestară la Constantinopolī în contra neomenósei purtări a comitelui Tökoly, aruncă pe acesta peste Dunăre, din ordinulū Sultanului.

(1) *Cronica anonimă de la 1689 încóce. Mag. Ist. V.*

Tököly iernă la Vidină; cetele séle făceau din cându în cându incursiuni în România-Mică ca să fure și să jăfuie. Mehedințeni le tăiară pofta d'a mai trece Dunărea frecându'i în vr'o câte-va rânduri oltenesce de totu, éru Vizirulū care se afla la Singidunū muștră aspru pe Tököly pentru mișeliele lui.

Dintre toți, celū care, la finele lui 1690, avea dreptate d'a nu fi de locū mulțămitu, era, de sigurū, ambasadorulū marelui Rege alū Franciei, onor. d. de Castagnères. Mânia sa era împărtășită de d. de Louvois, a cărui politică se prăbușia în Orientū, din cauza piedicelorū ce'i puneau în cale nesce *neunoscuți*, după cum Ludovicū XIV numia pe Brâncovenu, Domnulū Țării-Românesci.

XII.

1691—1692

Anul 1691 începe cu greu și cu grijă mari pentru Constantin Brâncovenu.

Marchisul de Baden plecase din Transilvania la Viena și lăsase în locu'i, capul alu armatei de ocupațiune, pe generalul comite de Veterani. — Desgustat pene în adâncul sufletului de politica ungară a Turcilor și de intrigele multiple cari se plămădiau în contrăi la Constantinopoli, Domnul român ascultă cu atențiune propunerile de alianță ale comandantului german. Pe Veterani, Brâncovenu îl cunoscea de mult și nu îl ura ca pe Häusler, a căru fire mojică și sêlbatică displăcea fôrte caracterului liniscit și eminent diplomatic al Domnului Munteniei.

Se vede că Brâncovenu și Veterani își trâmiseseră unul altuia diferiți emisari, căci negociațiunile cari se urmau între dênșii, fuseseră simțite la Constantinopoli.

D. de Castagnères nu perde vremea, merge îndată la Vizir și, întemeiându-se pe primele sgo-mote ce aușise de la vrăjmașii Domnului, începe atacul care va costa pe Brâncovenu atâta muncă și atâtea parale.

Ambasadorul scrie : (1)

« Sire,

«.....Aduseiū pe urmă vorba și asupra
«principelui Valachiei, după ce apărasemū
«cu căldură pe comitele Tököly (2). Cređuiū
«că venise timpulū sē vorbescū Vizirului pe
«fața în contra principelui Valachiei, și 'i
«dedeiū, cu acēstā ocașiune, destule probe
«care 'lū vorū face sē bănușascā pe Brân-
«covēnu. *Eū suntū convinsū că arū fi unū*
«*mare bine, decā Pórta l'arū destitui.* Amū și
«pusū eū ceva temeiū în acēstā privința (3),
«și 'mī permitiū a mē mândri cu speranța
«acea că, decā domnulū Valachiei împinge
«mai departe negociațiunile sēle (4), elū în-
«suși nu puținū va contribui la propria sa
«perdere».

Astfelū vorbise d. de Castagnères Vizirului, și Turculū nu se putea opri d'a nu crede. Intēmplările, faptele cu elocința lorū brutală, îi daū dreptate. Potrivēla împrejurărilorū venise astfelū în

(1) Scrisóre din Pera, 2 Ianuariū 1691. — Ajunsā la Paris la 18 Aprile.

(2) Beniaminulū diplomației franceze era în disgrațiā la Turci, după blegulū rezultatū alū expedițiunei sēle în Transilvania.

(3) Temeiulū se va vedē mai la vale în intrigele cu Preda Prorocēnulū, prietinū și pōte rudā alū Bălăcēnulū.

(4) Cu Veterani.

câtă Vizirulă putea să jure, ca și vrăjmașii Domnului român, că politica brâncovenescă este cu totulă și cu totulă la buna plăcere a Nemților.

Unchiulă Brâncovenului, Iordache Cantacuzenă și cu vărulă Domnului, Șerbană, se întorseseră de la Viena, unde fuseseră ținuți ca la închisore, încă de la 1688 (1). Sosirea loră la Bucuresci, coincidendă cu sgomotele de negociațiunii între Domnă și Veterani, fu restălmăcită la Constantinopoli ca vaă de lume. D. de Castagnères, Tököly și magnații săi umplură urechile Turciloră cu primejdiile cară născeră pentru politica Sultanului, din șederea lui Brâncovenă pe tronulă Munteniei.

Totuși, atacurile acestora nu erău tocmai de temută. Francesulă și Ungurulă nu cunosceră bine pe Turci, erău cu totulă venetici la curtea Sultanului, nu scieră în ce modă cadă Vizirii în lață mai lesne, și tôte acusațiunile loră nu se potriveauă bine. Aliații acestora, Români și Moldoveni, pe cară «vântulă stricării de țeră» îi împinsese în apele d-lui de Castagnères, erău mai de temută. Boierii, vrăjmași ai Brâncovenului, cară, de tineri, crescuseră și păscuseră intriga și zavistia la Pórta împărătescă, dederă ambasadorului francesă aju torulă celă mai puternică.

(1) Răspunsurile și afacerile, în cancelaria diplomatică a lui Leopold, mergeră c'uaă încetinime care devenise proverbială. «*Vienna vult expectari*», era ună adagiă fôrte cunoscută de diplomații d'atunci. (Léger : *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, ediț. cit. pag. 264).

Erau atunci la Constantinopoli partisanii Bălăcénului, ai Dómnei și ai fiului celui mai mare alu lui Șerbanu Cantacuzenü : Preda Prorocénulü și Preda Milcovénulü. Cu dênșii lucra in unire Paharniculü Stroia séü Staico(1), «omü plinü de amestecäturü și zavistnicü förte», care voia domnia Țerii-Românesci. Toți aceștia erau ajutați de Cupărescii din Moldova, represintați la Constantinopoli de Kapukehaiaua bētränului Cantemirü, Spätarulü Lascarake(2), vräjmașulü lui Brâncovénu și, mulțamită unei deșteptăciuni de mâna äntäiü, *vasulü relelorü* și äntinatelorü împärechiäri.

Preda Prorocénu, boierü umblätü prin Germania, änvětätü și cu duhü, simți ändatä cä d. de Castagnères urasce pe Brâncovénu și cä le va fi lorü, boierilorü sguduitori de țerä, ajutorulü celü mai de folosü la Pörtä. Dreptü acésta, Preda cäștigä prietinia ambasadorulü francesü cu maniere polite și apusene; scia së șédä la vorbä(3), se purta nemșesce cu perucä *à la Louis XIV*, cu pinteni lungi(4); póte cä nu 'i-arü fi ședütü rēü

(1) Grecénu. *Mag. Ist.* II, pag. 199—201.

(2) Niculcea, II, pag. 243.

(3) Lucru rarü pe vremurile acelea la Constantinopoli. Ambasadorii Regelü, Francesi, decü *nés causeurs*, se topiaü de uritü. Domnii fanarioți, Mavrocordații mai cu sémä (Nicolae și fiulü sëü Constantinü), vorü cäștiga pe mulți ambasadori francesi numai cu sciința d'a sta de vorbä.

(4) *Cronica anonimä*, de la 1689 încöce, in *Mag. Ist.* V, pag. 120 și 163. — Boierii romäni ai secolilor XVII și XVIII, umbländü «änänäuntru», luaü förte iute obiceiurile de prin partea locului. Ast-

în mijlocul seniorilor cari erau luminați la Paris, Versailles și Marly, de rațele Regelui-Sóre.

Prorocénu deschise d-lui de Castagnères vorba în privința lui Brâncovénu, și i espuse starea lucrurilor fără nici uă restricțiune. Solul franțuzesc se puse la mijloc, dice cronicarul (1) și atacurile combinate începură.

Agentul lui Cantemir, Spătarul Lascarake, cu Stroe paharnicul și cu Preda Prorocénu d'uă parte, Tököly cu magnații săi de alta, și, cărmuindu i pe toți, d. de Castagnères, se luară la întrecere, care mai de care «pîri făcendă și prihâniri aruncandă» (2), să dărâme, să spulbere la Pórtă pe Brâncovénu și vedă de care se bucura. Boierii români, cu daruri și plocóne, reușiră a trage în partea lor, cel puțin din buze, pe Chanul tătăresc, cu care d. de Castagnères avu diferite întvederi, privitoare la lupta în contra Brâncovénului. (3)

felu mai înainte, cum am vădută, Grigore Ghica și Dónna lui la Veneția; Constantin stolnicul Cantacuzen, prin Italia și Germania, după mărturia lui D. Procopi; Bălăcénu și Vlădescu la Viena, în urmă Prorocénu, și în secolul XVIII, fiul lui Șerban Cantacuzen, de ale căror întemplări prin micile principate ale Germaniei, vorbesc documentele colecțiunei Hurmuzaki.

(1) *Cronica anonimă*, pag. 120. — Aci pentru prima și cred pentru unica óră, cronicarii români vorbesc de vrăjmășia ambasadorului frances în contra lui Brâncovénu.

(2) Grecénu, în *Mag. Ist.*, pagina 201.

(3) Acestea apar din scrisorile d-lui de Castagnères, pe cari le vom cita mai la vale.

De rândulū acesta, își dīcea d. de Castagnères, Brâncovenu nu va mai scăpa. Din tóte părțile, acusările plouau la Pórtă cu atâta belșugū, în câtlū vizirii și caimacamiī nu mai sciaū încotro sē se întórcă fără sē n'audă că Brâncovenu, pe dī ce curge, prēvălesce împērăția Sultanului în prăpasia peirei de veci.

Colecțiunea Odobescu nu posedă scrisorile d-lui de Castagnères, datate din Februariū 1691, și privitoare la pozițiunea fórte dificilă a lui Brâncovenu la Pórtă. Nu este ênsē greū a vedé că ambasadorulū nu lipsise d'a vesti Regelui, unulū câte unulū, atacurile cari se dau la Pórtă sub conducerea sa, în contra Domnului românū. Âncă puținū și acestū principe, «a cărui destituire era, după convingerea adâncă a d-lui de Castagnères, unū mare «bine pentru politica francesă în Orientū», dispărea după scena imperiului turcescū, pentru a face locū lui Tökoly.

D. de Castagnères uita ênsē, mai totdeuna, unū lucru de căpeteniă, mai cu sémă în Turcia din vremurile acelea. Elū nu scia, se vede, că intrigele cele mai bine țesute, acușiunile cele mai bine potrivite cădeaū la Pórtă în fața unui argumentū, inzestratū în ochii Turcilorū cu uă putere extraordinară. Banulū, punga și ploconulū făceaū minunī pe feericele țermurī ale Bosforului și întorceaū pe dosū lucrurile cele mai cu temeiū aședate, cu uă ușurință ca din poveste, atâtū în pa-

latulū Sultanului cătū și'n celū mai umilū conacū. Pe lângă uă profundă cunóscere a firei și a politicei turcesci, Brâncovénu avea și acestū argumentū în mânele séle, și scia, multū mai bine de cătū d. de Castagnères, sé'lū întrebuińteze cu atâta artă și cu atâta vreme, încătū incurca, risipia și spulbera tóte cele-l-alte argumente ale vrăjmașilorū séi.

La începutulū lui Ianuariū 1691, curatorii și prietiniī Domnului de la Constantinopolī lū vestiră că rěu-voitoriī se agită și că toți inalții demnitarī ai Porței aū primitū în contrăi uă mulțime de învinováțiri. Doui boierī pribegī carī se reintonceaū în țéră, Barbu Rudénulū și Constantinū Věrzariulū (1) îi povestiră tótă campania întreprinsă de d. de Castagnères și de prietiniī lui.

Brâncovénu nu perdu vremea, care era prețioasă fórtē, avěndu-se în vedere capriciulū și fantasia turcéscă. Doui boierī, Postelniculū Vergu și Barbu Brătășianu fură trămiși la Adrianopolī. Celū d'ântăiū era unulū din diplomațiī cei mai deștepți ai Muntenieī; uă mulțime de misiuni cu care fusese însărcinatū, atătū de Șerbanū Cantacuzenū cătū și de Brâncovénu ilū ridicaseră susū de totū în stima Domnului; relațiunile lui Vergu cu mulți din funcționariī Porței(2), talentulū și cunoscințele séle

(1) *Cronica anonimă în Mag. Ist. V, pag. 120.*

(2) Vergu era totū atătū de prietinū cu Mustafa Caimacamulū, cătū era odinióră Mateiū Basarabū cu Abasa-pașa alū Nicopolei. Aū

de limba și firea turcască sfătuiră pe Brâncovenu a'lu alege și trâmite și de rândulū acesta.—Misiunea boierilorū nu era ușoră; în tôte părțile aveau să găsească vrăjmași la Pörtă. Brâncovenu ênsē nu uită a le da cu belșugū, cu sutele de pungī, argumentulū de care vorbiamū mai susū.

Boierii ajunseră la Constantinopoli pe la sfârșitulū lui Februariiū. La începutulū lui Marte, argumentulū brâncovenescū operă, și d. de Castagnères se 'ncurcă în prevederile sēle. Succesulū misiunei lui Vergu și lui Brătășanu fu detunătorū. Ambasadorulū francesū nu scia ce să mai credă.

Chanulū tătărescū, care'i făgăduise că'lū va ajuta și că va merge într'unū cugetū cu dușmanii Brâncovēnului, se muiase de totū. — «Amū aflatū, ȃice plinū de obidă ambasadorulū, că și pe elū l'a cumpăratū». — «Caimacamulū e cumpăratū, adauge d. de Castagnères; în saraiū, pēnē și pe muma Sultanului a cumpărat-o». — «Trămișii principelui Valachiei, sfârșesce aprōpe cu jale necăjitulū diplomatū, aū aruncatū banii în drēpta și în stânga». (1).

fostū vre-o câte-va prietiniī frățesci între Turci și Români, totdeuna spre binele și scăparea țērii. — Nu scii de ce, dēr imi vine a crede dupē puținele date ce cunoscū despre Vergu, că deșteptulū postelnicū, în negociările sēle cu Turcii, avea aceeași *rondeur*, aceeași libertate, verde românescā, pe care o avea logofētulū Tăutu în secolulū XVI.

(1) Scrisorile din Adrianopoli de la 14 și 22 Marte 1691. — Ni-

Lațurile pe care d. de Castagnères le'ntinse cu atâta sciință și cu atâta răbdare, din Decembrie 1690 și pêne la finele lui Februarie 1691; intriga a cărei țesătură italiană Mazarin ară fi lăudat-o, cădură tôte d'ua-dată, c'ua iuțelă care desnădăjduia pe ambasadorul Franciei.

Vergu putea dice, nu fără óre-care dreptate : veniū, cumpăraiū, învinseiū.

Taxidulū, cumpăratórea pe 1691 se făcuse. Tronulū Ţerit-Romănesci era alū Brăncovénulū mai multū de câtū ori cândū. Sfetnicii Porței spu-neau acum, ori cui voia s'auđă, că Domnulū Munteniei e credinciosulū și iubitulū Sultanulū. Ei ascultau, nu e vorbă, observațiunile d-lui de Castagnères : aflaū de la dēnsulū, că 'n Muntenia, ómenii cari însoțiau pe casierulū lui Tökoly fuseseră omoriți de vr'o câți-va tâlhari; (1) că arū fi dreptū se se facă, în acēstă privință óre-cari muștrări principelū Valachiei; etc., etc... — Vizerulū se făcea focū asupra Brăncovénulū și făgăduia ambasadorulū cea mai grabnică pedépsă. Promisiune turcēscă ! D. de Castagnères scia fórte bine felulū și urmările acestorū promisiuni.

Pêne aci, după câte vedurămū, cu Tökoly, d. de Castagnères nu o scóse la nici unū felū. De

culcea spune că Vergu împărți atunci, căci hopulū era greū, *una miă* pungi de bani (II, pag. 243).

(1) Scrisóre din Péra, 21 Maiū 1691, — primită la Paris în 10 Iuliū.

câte ori creduse că ține 'n mânilé séle victoria diplomatică, ori Brâncovénu, ori Tököly îi incurcaseră ițele; din nou și cu multă ostenélă trebuia să 'și reîncépă lucrarea. Tökoly n'avea noroc; 'lă lăsă decî pentru câtă-va în voia întemplărilor, numai cu principatulă Transilvaniei, în care, acum mai puțină de câtă ori-și cândă, nobilulă Ungură nu era domnă.

Cunoscînțele ce făcuse cu boierii români, ca Preda Prorocénulă și Lascarake Rusetă, dederă d-lui de Castagnères și alte idei, multă mai practice de câtă cele cari îi veniaă din Versailles și din Paris. Miniștrii lui Ludovică XIV nu cunoseaă de câtă slabă de totă starea lucrurilor în Orientă; câtă pentru aménunțele acestei stări, ignoranța li-era dësévêrșită. D. de Castagnères se convinse din cuvintele boieriloră români că voînța lui Ludovică XIV și a consiliului său, d'a pune pe Tököly pe tronulă României, era nerealisabilă și, prin urmare, vêtêmătóre fórte prestigiuluiă francesă la Pórtă.

«Înțelegeți tare bine, *ară fi putută dice* pe
«italienesce Preda Prorocénu d-lui de Cas-
«tagnères, într'una din întrevederile ce aveaă
«la Pera său la Adrianopolă, înțelegeți tare
«bine, domnule ambasadoră, că, la suirea pe
«tronulă Munteniei a comitelui Tököly, se o-
«pune, nu numai Brâncovénu și partita sa

«din Țera Românească, dér ne opunemũ toți
«Români; toți, cum aũ declaratũ frații noș-
«tri, ne vomũ da pênã și cãmêșa, numai
«ca unũ strãinũ, unũ Ungurũ sã nu vinã
«domnũ și stãpãnũ pe moșia nãstrã.

«Stãruindũ în acestã politicã ungarã, gu-
«vernulũ M. S. Sultanulũ va avẽ în contrã-
«tã suflarea românească, unitã în aceleași
«gãndurĩ de neinvinsã rezistențã. Și aduceți-
«vẽ aminte, domnule ambasadorũ, cã Turciĩ,
«cu tãtã firea lorũ lenãsã, cu totũ dispre-
«țulũ ce aũ pentru raiaie, tot-dẽuna cãndũ
«aũ vãdutũ cã țera 'ntrãgã, Moldova ori Mun-
«tenia, s'a sculatũ cu micũ cu mare și-aũ
«proruptũ în strigãte de: «nu vremũ pe cu-
«tare sãu pe cutare!», Turciĩ, dicũ, aũ as-
«cultatũ plãngerile obștei, și-aũ schimbatũ
«hotãrĩrile, dẽca nu în totũ, celũ puținũ în
«parte. Astfelũ vorũ face și acum, cãndũ
«vorũ vedẽ cã Ghiculesciĩ și Cantacuzines-
«ciĩ, Brãncovẽnu și boierĩ fugiți la Constan-
«tinopolĩ și aiurea, se unescũ cu toți pen-
«tru a nu primi pe comitele Tõkõly.

«Ș'apoi, domnule ambasadorũ, de și ne-
«amũ chinuitũ îndestulũ mintea, totuși vẽ
«mãrturisimũ cu umilințã cã nu pricepemũ
«care e folosulũ vãditũ ce va nasce pentru
«politicã francesã în Orientũ, din venirea
«comitelui Tõkõly Domnũ în Țera Romã-

«nască. Nobilulă comite, viteză și neobosită
«militară, nu s'a arătată pêne acum, și nici
«nu se va arăta destoinică diplomată ; îi
«lipsescă, după cum ați vedută mai anii tre-
«cuți, mintea subțire, darulă potriviteloră
«chiverniselă.

«Déca Escelența Vóstră ară bine-voi să
«asculte una din părerile boieriloră cari, năs-
«cuți-crescuți în țeră și colindați prin tóte
«provinciele Turciei, cunoscă mai bine firea
«și spiritulă afaceriloră orientale, ne-amă per-
«mite, domnule ambasadoră, să vă spunemă
«că altă drumă ară duce silințele Domniei-
«vóstre la succesă și victoriă. Propuneți Vi-
«zirulă, de Domnă în Țera-Romănescă, nu
«ună străină, nu pe nobilulă comite Tököly,
«ci ună boieră pământénă care să fie cu-
«noscută și iubită în țeră, care să aibă prie-
«tină și rude la Bucuresci. Cu puterniculă
«ajutoră ală M. S. Impăratulă Franciei, par-
«tita romănescă și turcescă a acestui pré-
«fericită boieră, asupra căruia va lumina îm-
«părătésca milă, va cresce 'ndată și se va
«întări. Sultanulă va auzi din tóte părțile sfa-
«turile sfetniciloră săi, cererile boieriloră ro-
«mâni, plângerile locuitoriloră, și va crede că
«va da raialeloră fericirea, dându-le de Domnă
«pe boicrulă alesă de Escelența Vóstră.

«Acestă boieră, nu Tököly, va sci, dom-

«nule ambasadorū, cum se câștîge pe Canta-
«cuzinescîi nemulțamiți din țeră, cum se
«stringă la unū locū pe boierii pribegiți prin
«Moldova, prin Transilvania și prin tóte păr-
«țile; cum, cu ajutorulū lorū, se bată și se dē-
«râme pēnē la pămēntū, vēđa și numele celū
«bunū de care se bucură Brâncovēnu la
«Pórtă. Acesta, Domnū la Bucurescî, în u-
«nire cu Domnulū Moldovei, după îndem-
«nulū Escelenței Vóstre și alū domnului am-
«basadorū alū Franciei de la Varsovia, va
«sluji politicei și gândurilorū Impēratului
«Franciei, cu devotamentulū omului care
«v'arū datori totulū.

«Liniscitū despre Constantinopoli, unde Es-
«celența Vóstră 'i-ați sdrobi vrăjmașiți îndată
«ce ei arū cuteza să plānuiască ceva în con-
«tra lui, elū, domnule ambasadorū, arū nă-
«zui din rēșputeri a vē lumina asupra miș-
«cărilorū armatelorū germane și asupra celorū
«ce se petrecū în Transilvania; elū s'arū
«amesteca, din ordinele domniei-vóstre, în
«afacerile Poloniei; arū câștiga pe Cazacii
«Ukraniei și pe Tătarii Crîmului în partea
«politicei franceze, și arū rēspāndi în totū
«Rēsăritulū Europei, și pēnē la Țarii Mos-
«coviei, numele strălucitului Impēratū alū
«Franciei, vestindū pretutindenī gloria și bi-
«ruințele lui.....»

În urma acestor *cuvinte probabile* ale Prorocé-
nului, d. de Castagnères, fără d'a părăsi cu totul,
de frica Regelui, interesele lui Tököly, dér con-
vinsu de dreptatea ȃiseloru boierulu românũ,
scrie lui Ludovicu XIV din Pera (1) :

« Sire,

« Amũ propusũ Viziruluĩ, în locul prin-
« cipelũ actualũ alũ Valachieĩ, unũ omũ ca-
« pabilũ a îndeplini bine acẽstã funcțiune.
« Omulũ meu este fiulũ unũ principe care a
« domnitũ peste amẽdouẽ Valachiele și a
« fostũ făcutũ prisionierũ, luptãndu-se pentru
« serviciulũ Sultanuluĩ (2). Reis-Efendi și cu
« nevẽstã-sa suntũ pentru acẽstũ candidatũ.
« Le-amũ promisũ pentru bunẽtatea lorũ 30
« de pungĩ (3), a cãrorũ valõre amũ și con-
« semnat'õ la locũ sigurũ ».

D. de Castagnères imitã întocmai pe Brãncovenu, dupẽ sfaturile lui Prorocenu și Lascarake Rusetũ.

În fața acestorũ nouĩ împãrechiãri, nici Brãncovenu nu sta cu mânele în sînũ. Dupẽ *taxidulũ* din Februarĩ și Marte 1691, ridicãndu-se d'asupra necazuluĩ, Domnulũ românũ voia sã arẽte lui

(1) Scrisõre citatã, din 21 Maiũ 1691.

(2) Ghica sãu Duca ?

(3) Slabũ de totũ, în comparațiune cu darurile brãncovenescĩ.

Tököly că și dânsul pôte ceva la Pórtă, de și nu are fericirea d'a fi *epitropisitulă* Regelui-Sóre.

Astfelă dér, după îndemnul și cu ajutorul său, Ungurii cari nu erau cu Tököly, suscitară la Pórtă candidatura lui Bethlen Nicloș, pentru tronul Transilvaniei care, cu fermanur și archi-fermanur, fusese dată lui Tököly. Prin această și-rétă mișcare, nobilul comite, nu numai că perdea Valachia, dér se spăla pe mâni și de Transilvania, pentru stăpânirea căreia făcuse, după Zernes-ı, uă atăt de «strălucită coronație» la Christiani.

Prietină cu Veterani, căruia, în numele lui Bethlen Nikloș, îi făgăduia că Transilvania sub acestă candidată va fi supusă și credinciosă Habsburgilor; prietină cu Turcii, căroră le presinta, totă pentru acestă candidată, ună argumentă în valóre de 300,000 de *scuđi*, Brâncovenu mergea în fruntea partitei vrăjmașe lui Tököly, și avea cu dânsulă atăt pe magnații din Transilvania cari înclinau spre Germani, câtă și pe cei cari, la Constanti-nopol, erau desgustați de aroganța și de grosolanele încurcături și tergiversări ale lui Tököly.

Acestă turba de mâniă în contra Domnului român, éru d. de Castagnères își cam perdue cumpetulă. Brâncovenu spunea curată Turcilor: decă aprobați candidatura lui Nikloș, eă numără la *Hasnaua* împărătescă și p'alături de *Hasna*, îndată și *peșim*, trei-sute-de-mii de *scuđi*. Propunerea brâncovenescă era d'ua simplitate și d'ua elocință

geometrică; una de felulă celora cari, la Turci, aveau uă trecere ca din poveste, și'naintea cărora pașale și vizirii se'nchinau cu mâna pe peptă.

Citiți cu ce 'ntristare, d. de Castagnères anunță Regeluî tîrgulă propusă de Brâncovenu :

«Sire,

«..... Transilvaniî, vrăjmași ai lui
«Tököly, propună de principe ală țerei loră
«pe ună ore-care Bethlen Nikloș..... (1)
«Principele Valachiei, care e, cu trupă cu su-
«fletă, în partita curței de la Viena, garantéză
«Porței suma de 300,000 de scuđi pe care
«Transilvaniî se oferă s'o respundă, decă
«Turcii aprobă proiectulă loră.

«Acestea se potrivescă fôrte cu călătoria ce
«a făcută ună popă grecă(2) la Adrianopoli,
«unde a adusă sume considerabile pentru
«toți oficiarii Porței, din partea Valachiloră(3).

(1) Acestă magnată ungură trecu, pare-mi-se, în urmă în Francia și petrecu câtă-va timpă la Versailles, unde se plîngea, cu fôrte multă dreptate, de ignoranța Francesiloră pentru totă ce se atin-gea de țera lui (*R. des Deux-Mondes*, 1849, Iuniă 15, Langsdorf : *La Transylvanie*). Totă acestă magnată a lăsată nesce *Memorie istorice*, din cari, partea privitoare la turburările din Transilvania a fostă publicată de abatele Révérend. *Le Journal des Savants* (1737, pag. 160) a dată ună extractă din aceste memorie.

(2) Póte totă popa Nicolae, Greculă de la Sinope, unulă din e-misarii secreți ai Brâncovenui, de care vorbiamă în cap. precedentă.

(3) Scrisóre din Péra, 23 Iuliă 1691,—primită la Paris la 8 Sep-tembre.

Vizirulū și Caimacamulū păreaū dispuși a primi combinațiunea ce le oferia Brâncovenu. Nimicū mai umilitorū pentru politica și amorulū propriū alū d-lui de Castagnères, și mai cu sēmă pentru trufia lui Tököly, care era datū la uă parte *teker-meker*, cu unū *sans-gêne* într'adevărū turcescū. Ambasadorulū francesū puse totū in mișcare pentru a lumina pe Turci. Vizirulū l'asculta galeșū, dér gândurile îi sburaū mereū la cele 300,000 de scuți ai Brâncovenui.

La 26 Noembre, d. de Castagnères scrie următoarele : (1)

« Sire,

« Mi s'a spusū că principele Vala-chiei s'a lăudatū că dēnsulū arū putē readuce pe Transilvanī sub ascultarea Sultanului, « dēcă Pórta n'arū mai ține sē le dea pe Tököly de Domnū, și i-arū lāsa sēși alégă ei pe cine le place lorū.

« Acéstă propunere a principelui românū părăuse atâtaiū Turcilorū destulū de nimerită; în urmă ēnsē, li-amū descoperitū eū tótă șiretenia lucrului. Propunerea acéstă, spusule-amū, nu e de câtū unū viclesugū alū Germanilorū, cari vorū sē amăgēsca Pórta pentru ca acéstă sē părăsēsca pe comitele Tököly..... »

(1) Scrisóre din Adrianopoli, 26 Novembre,—primită la Paris la 22 Februriū 1692.

Intr'adevăr, d. de Castagnères nu se 'ncela. Pe lângă plăcerea ce simția în sufletulū sēu de omū supusū patimelorū, d'a lucra în 'contra lui Tököly, Brâncovēnu mai asculta și de invitațiunile Curței imperiale. Leopold voia sē facă pace cu Turcii și unulū din aceia cari se opuneaū mai multū la începerea negociațiunilorū era Tököly. Pacea între Imperiū și Pörtă era mörtea pretențiunilorū sēle. De altă parte, Imperatorulū Germaniei avea trebuință de tóte armatele sēle la Rhinū unde luptele urmaū cu înfocare. *Ca sē facă trionfulū*, arū fi đisū Văcărescu, trebuia Leopold sē fiă liniscitū și 'n pace la Orientū. Dreptū acēsta, Imperatorulū, pe lângă acțiunea lui Brâncovēnu la Pörtă — acțiune cu efectū lăturalnicū, dēr pe care d. de Castagnères, o pricepuse încotro tinde — Leopold, đicū, porni la Constantinopolī pe comitele de Marsigli cu propunerī directe. Imperatorulū voia pace și era hotărītū sē părăsēcă Transilvania și sē nu mai ajute pe Venețianī, dēca Sultanulū se 'nvoia s'o subsemne. (1)

Nici vorbă că Ludovicū XIV și miniștrī sēi aveau celū mai mare interesū ca misiunea d-lui de Marsigli (2) sē nu reușēcă la Constantinopolī.

(1) S-t Priest, *op. cit.* p. 102.

(2) Ferdinand, comite de Marsigli (1658—1730), diplomatū imperialū; a publicatū mai multe opere, dintre cari citămū *Descripțiunea Dundrei* (Haga, 1744, în care vorbesce de Români, I, p. 25 și urm.). În privința acestei opere, veđi *Mémoires de Trévoux*, Septembre 1725.

D. de Castagnères se făcu 'n patru, lucră din răsu-puteri, puse totul în mişcare numai ca propu-nerile trămisului imperial să fiă respinse şi res-boiul să continue ca şi pe trecut.

Musiu de Şatoniof (1) fu mai fericit în această ocaziune; d. de Marsigli nu făcu nimic; Turcii respinseră cu trufă toate învoielile ce propunea trămisul lui Leopold. De rândul acesta, d. de Castagnères, învăţase de la Brâncovenu cum se tractază cu succes la Pórtă; cumpărase, adică, pentru a' i pune în contra păcii cu Germania, pe Muftiū şi pe Aga Ianicerilor.

Acestea se petreceau în 1691.

În anul următor, Anglia şi Statele-Unite ale Olandei intervină ierăşi, în unire cu internunţitul Germaniei, ca să se facă pacea turco-germană. D. de Castagnères, usând de aceleaşi mişlóce, combate şi de astă dată cu deplin succes planu-rile vrăjmaşilor lui Ludovic XIV.

Se vede că, din cauza acestor negociaţiuni a căroră importanţă era capitală pentru interesele Regelui, d. de Castagnères uită pe Tökoly şi di-feritele peripeţii ale politicei brâncovenesci, în totu decursul lui 1692. — N'avem de la domnia-sa

(1) I. Văcărescu cunoşce pe d. de Castagnères sub numele de Châteauneuf, pe care, în scrierile franceze, îl pórta numai fratele său, cunoscutul abate de Châteauneuf, prietinelu celebrei Ninon de Lenclos şi naşul lui Voltaire. — V. în această privinţă, scrierea d-lui A. Pierron: *Voltaire et ses maitres*, Paris. 1866, în 8°. pag. 16 şi urm.

nici uă scrisóre cu data de 1692 și referindu-se la subiectul nostru.

În 1693, scrisorile și rapórtele reîncepũ ; unũ nouũ personagiũ apare pe scenã ; Alexandru Mavrocordatũ, sãu *Mauro-Cordatus*, sãu *de Scarlatos*, sãu *di Scarlatti*, sãu *Scherletoglu*, (1), marele Exaporitũ și Dragomanũ alũ Porței otomane, viitorulũ fãptuitorũ alũ pãcei de la Carloviçi, intrã în joculũ impestrișatũ alũ intrigelorũ diplomatice dintre Ludovicũ XIV și Constantinũ Brãncovenu.

(1) Alexandru, ca și nepotulũ sãu, Constantinũ, se numia și iscãlia dupẽ cum era naționalitatea celuia cu care corespundea.

XIII.

1693.

La începutul anului următor, d. de Castagnères scrie Regelui : (1)

«Sire,

«Mavrocordată a venit pe la mine. Mi
«s'a părut că mi vorbia cu intenții; mi-a spus
«că el nu crede că se va face pace anul acesta.
«Eă însă, decă ar fi să judecă sinceritatea în această privință, după asigurările
«ce mi-a dat despre bunele dispozițiuni ale
«Vizirului pentru comitele Tököly, apoi puțin
«creșmântă pună pe cuvintele lui.

«Suntă foarte bine informată că Vizirul e
«supărată focă pe acestă comite, și ietă uă
«probă de această supărare : tramișii Domnului
«Moldovei veniră la Viziră să pîrască pe principele
«Valachiei (2). Intre alte învi-
«novățiri ce se facă acestuia din urmă, suntă
«și conferințele ce a avută cu generalulă

(1) Scrisore din Adrianopoli, 15 Ianuară 1693—primită la Paris la 12 Aprilie.

(2) Intrigile și ura dintre Cantimirescii și Brâncovenu continuaă la Constantinopoli.

«Häusler (1). Când auđi de acésta, Vizirulú
«đise : arú merita să fiă pedepsitú și mai
«greú de câtú Domnulú Valachiei acela care
«a datú drumulú lui Häusler, când acestú
«generalú era în mânele nóstre (2).

«Ocasiunea cu care amú aflatú aceste a-
«mênunte ale întrevederii, este aceia că Dom-
«nulú Moldovei imi trãmisese mie pe boierii
«moldoveni cu rugăciune de a le procura uă
«audiență la marele Vizirú. I-amú primitú și
«găzduitú la mine (3) cu învoirea și consim-
«țimêntulú marelui Vizirú. Intr'ua đi cândú
«curatorulú Domnuluiú Moldovei (4) îi conduse
«la uă audiență secretă la marele Vizirú, a-
«cestú primú-ministru se esplică și asupra
«comiteluiú Tököly.

«Vizirulú a ținutú aci pe Moldoveni mai

(1) Conferința de la Drugănesci pe care Tököly și d. de Castagnères o esplótaseră atâtú de multú pe spinarea lui Brâncovenu.

(2) Tököly schimbase pe generalulú Häusler cu soția sa Helena Zriny, care era deținută la Viena cu copii săi încă de când capitulase la Munkácsi.

(3) D. de Castagnères datoría acestú serviciú lui Cantemirú, căci și Domnulú Moldovei servia pe ambasadorú fórte bine în regulata espeduire a corespondenței cu d. d'Esneval, ministrulú lui Ludovicú XIV de la Varsovia. (Scrisórea d-lui de Castagnères către Rege diñ Adrianopoli, 8 Februarú 1693).

(4) Lascarake Rusetú, fiulú bêtrânului vornicú Iordache Rusetú, lucra de sêrgú la résturarea Brâncovénului. Acesta le va răspunde resturnându în Marte viitorú, după mórtea bêtrânului Cantemirú, pe fiulú său Demetru după tronulú Moldovei, și punêndú în locuí, în ciuda și spre spaima Cupărescilorú, pe fiulú Ducăi-Vodă, Constantinú pe care, la anulú, și'lú va face ginere.

« multe zile, sub pretestă d'a studia bine
« plângerile loră, d'ără, după câte auđă eă,
« Domnulă Valachiei s'a și spălată, în felulă
« cum se obicnuesce la curtea acéstă, (1) de
« învinovățirile ce'i facă boierii moldoveni.

« Mă gădescă datoră a mai spune Maies-
« tății Vóstre că Mavrocordată, cândă voi se
« mă 'ncredințeze că d'ensulă a slujită fórte
« comitelui Tököly pe lângă marele Viziră,
« mai adause că 'nt'empinase în acéstă pri-
« vință mară greutăți, și abia putuse se se
« împotrivescă curentului, de óre ce Turcii
« toți, afară de marele Viziră, consideră pe
« Tököly ca pe ună omă nefolositoră și în
« sarcina Imperiului otomană. *Tököly*, đică
« d'ensii, *cere mereă, și nu dă în schimbă ni-*
« *mică* ».

În timpulă acesta, negociațiunile de pace con-
tinuauă. Anglia însărcinase pe ambasadorulă seă,
lordulă Paget, și Olanda pe d. Collier se stăru-
iescă pe lângă Viziră pentru ca Pórta se 'ncheiă
pace cu Germania. Acestea tóte, în ciuda lui
Ludovică XIV.

Printre diferitele articole ale propuneriloră fă-
cute Turciloră de principiă creștină, găsimă unulă
care se 'nfățișă în tóte rândurile cândă Poloniă
păreaă că suntă învingători și, prin urmare, pu-

(1) D. de Castagnères vrea se 'nțelégă adică pungele.

teaŭ, mulțămită împrejurărilor, se cêră Porței mai multe despăgubiri. Acestŭ vecinicŭ și neschimbatŭ articolŭ Țiea :

«De ôre ce Valachia și Moldova aŭ fostŭ, «din vremuri bêtâne, prin moștenire, în stă- «pânirea Polonilorŭ, și pentru că, astăȚi, cea «mai mare parte din Moldova este de dênșii «coprinsă, numita Moldovă precum și Vala- «chia se li se dee pentru a le posede ei ca «și mai 'nainte» (1).

Turcii sciaŭ de multŭ aceste pretențiuni ale Polonilorŭ. De la finele secoluŭ XVI, de cândŭ cu alegerea lui Henricŭ de Valois la tronulŭ Poloniei, și pe urmă, orŭ de câte orŭ vecinii Moldovei câștigaseră câte uă victorie asupra armatelorŭ otomane, cererea de a li se da Moldova și adese-orŭ — pentru a varia — și Valachia venia regulatŭ în negociațiunile diplomației polone cu înalții demnitari ai Porței. Argumentele desvoltate în acêstă privință de ambasadorii francesi ai Caterinei de Medicŭ la 1572 (2) eraŭ cu sfințeniă păstrate în sertarele diplomatice ale Poloniei, și scôse totdeuna cândŭ priinciose ocasiuni se 'nfățișau.

(1) Din articolele date pentru «conclușiunea păcei între Germania, principii creștinŭ aliați și Sublima Pörtă, prin miȚlocirea Regelui Angliei și Statelorŭ-Unite ale Olandei», în documentele Colecțiunei Odobescu.

(2) Charrière : *Négociations de la France dans le Levant*, Paris, 1848, vol. III pag. 339 și urm. Scrisórea instrucțiune a lui Carolŭ IX,

Cu aceeași regularitate cu care Poloniș presintaă această cerere la Sublima Pórtă, cu aceeași și Turciil o refusaă, câte uă dată cu binișorulū, câte uă dată atătū de energicū, în câtū tăiaă diplomației polone, pentru đecimil de ani, pofta d'a mai reveni asupra acestuil esplosibilū subiectū.

De rāndulū acesta, susținūșil de Anglia și de Olanda a cărorū vedă nu era tocmai mică la Pórtă negociāndū în unire cu Austria, Poloniș cređură că ierū a venitū timpulū sē readucă pe tapetū cestiunea Moldovei și Valachiei, vechi provincie polone, cum đicea Carolū IX. Turcii ênsē nu se ultarā la nimicū și refusarā cu aceeași tăriā ca și mai înainte. Dreptū acēsta, pentru că Poloniș nu voiaă sēșil părăsēsca pretenșionile de rāndulū acesta, cu aceeași inlesnire ca și pre trecutū, și pentru că Turcilorū nici prin gândū nu le trecea a le da Valachia și Moldova; Mavrocordatū, pentru momentū, grāise adevērulū d-lui de Castagnères spunēndu-l că pacea nu se va face nici la începutulū lui 1693.

Ludovicū XIV era 'nsciințatū, đil cu đil, de mer-sulū negociașionilorū la Pórtă. Regele Franciei avea 'n Orientū, afarā de ambasadorū, și alșil emi-

regele Franciei, către d. de Germigny, Paris 30 Novembre 1572; a aceluiașil către episcopulū D'Aqs, Paris 17 Decembre 1572; scri-sórea lui Henricū de Valois, Decembre 1572 către acelașil ambasadorū, — tóte serviaă dreptū basă cererilorū și drepturilorū *ab antiquo* ale Polonilorū.

sari răspândiți prin Turcia, Polonia, Ungaria și Transilvania. Printre dênșii, unul din cei mai însemnați era d. de Loiras(1), marchisă de Ferriol(2).—Acestă militară *condottiere* se afla în Transilvania încă dinaintea asediului Vienei, și luase parte cu oștile lui Tököly la toate luptele în contra Imperialilor. După bătălia de la Zernesci și multă solemna proclamare de la Christiani, Ludovică XIV 'lă numise reprezentantulă sēu oficială pe lângă persóna principelui Transilvaniei. Silită să se retragă cu Tököly din Ardélă, la vesteră apropierei marchisului de Baden, d. de Ferriol venise 'n Turcia. Încă ună vrăjmașă pentru Brâncovēnu, și ună vrăjmașă mai înflăcărătă de câtă d. de Castagnères, de ore ce d. de Ferriol era militară svăpăiată și trăia în mijloculă magnaților unğuri, unde numai bine nu se vorbea de

(1) Nume de rēsboiă ce purtă d. de Ferriol câtă șeșu în Ungaria și în Transilvania.

(2) D. de Ferriol era ună nobilă din familia d'Argental; fu muschetară în 1669, comandantă de cavaleriă în 1672, capă altă unui regimentă de Tătari și de Dragoni în Ungaria în 1676 (St. Priest: *Mémoire sur l'amb. de France, etc.* ediț. cit. pag. 346.) — În urmă, după cum vomă vedé mai la vale, d. de Ferriol fu numită ambasadoră la Constantinopol, în locul d-lui de Castagnères. D. de Ferriol era unchiulă celebrului comite d'Argental, «*le cher ange*», din corespondența lui Voltaire. D. de Ferriol a stată adesea la vorbă cu Voltaire după cum reese din scrisorile acestuia, și probabilă că fostulă ambasadoră la Constantinopol a spusă marelui scriitoră francesă mania ce avea Cantemiră d'a se coborî din Tamerlan și Brâncovēnu nu sciă din cine (*Histoire de Russie*, loculă indicată mai la vale).

Brâncovénu. Dreptu acésta, 'lú vedemú luându-se la întrecere cu d. de Castagnères în a pîri și înegri pe domnulú Munteniei, luí Ludovicú XIV, d-luí de Pomponne (1) și Viziruluí. D. de Ferriol și comitele Șandor, represintantulú luí Tököly la Pórtă, n'aveaú altă trébă. Cele mai neînsemnate acte ale luí Brâncovénu eraú așternute la Pórtă ca nesce crime oribile cari meritaú destronarea imediată.

Frumosulú și partea șăgalnică a acestorú multiple și împestritate negociațiunii eraú că Șandor, precum și cei-l-altí magnați cari se aflaú la Pórtă nu eraú diplomați de locú; se 'ncurcaú fórté lesne și 'ncurcaú și pe diplomații francesi stricândú lucrulú ce aceștia cu multă ostenélă făcuseră. Bunióră, era sciutú și pré sciutú de Viziri și de Caímacamí că ómenitú luí Tököly mergú una în politică cu representantulú Franciei; că cererile lorú n'aú nici unú amestecú cu negociațiunile Germaniei și celorú-l-altí principí creștini, conduse la Pórtă de lordulú Paget și de comitele Collier.

Și nici nu putea fi altfelú. Tököly și Francia cereaú Valachia și Moldova pentru ei; Polonia și Germania le cereaú cu aceiași poftă : învoiela nu era posibilă. Interesulú magnațilorú ungori, ca și acela alú ambasadoruluí francesú, era de a spulbera cele ce încercaú să întemeieze Englesii și Olandesii.

(1) Ministru alú af. străine de a doua óră, de la 1691—1699.

Intr'ună rândă ênsă, după cum ne spune uă scrisóre a d-lui de Ferriol, (1) comitele Şandor, reprezentantul oficială ală lui Tököly, fusese atâtă de subţire momită de lordulă Paget, în câtă intrase cu acesta în negociaţiuni. Diplomatulă englesă voia să atragă pe Tököly în partea sa; această ară fi fostă ună primă succesă pentru acţiunea sa de mediatoră; pe urmă, ară fi stăruită de Tököly ca să se lase de Valachia şi de Moldova. Onorabilulă lordă credea că Turcia, ne mai fiindă trasă de mânecă pentru aceste două principate şi de alte persóne, le va da îndată Poloniloră. Instrucţiunile primite de la Londra nu 'i ordonauă mai multă. — Pentru a aduce pe Şandor să asculte aceste propuneră, cari nu însemnauă nimică mai multă de câtă dăşevârşita prăpădire a planuriloră tókolyane, lordulă Paget n'avusese de câtă să 'i vorbescă de marea reputaţiune a lui Tököly în Anglitora. «La noi, đicea nobilulă lordă, comitele de Kesmarck este considerată ca ună adevărată rege ală Ungariei; Englesiă cunoscă tóte vicitoriele lui şi laudă cu glasă mare neînvinşă 'i victoriă. Unguriă suntă, pentru mine şi pentru compatrioţii mei, uuă poporă de eroi, demnă de admirată».

Comitele Şandor asculta cu plăcere şi lărgia nărire pentru a înspira şi mai bine elogiurile a-

(1) Scrisóre către d. de Castagnères, 20 Decembre 1692.

duse cavalerismului unguescă; dér, fără s'șî dea s'ema, — era at'at' de vit'ez' ! — se apropia de la-țurile lordului Paget, care 'l' atr'agea într'ensele cu flueru' adimenitor' , întocmai cum Arabul' , șue-r'ând' , chiamă la cort' falnicul' s'eu telegar'.

Diplomații franceșî, d-nii de Castagnères și de Ferriol auđiră de adimenirea Englesului, se înfu-riară pe Ungur' și căđură cu imputaționi grele la Tökoly. Acesta desaproabă energic' pe comi-tele Șandor; negociaționile cu lordul Paget fură îndat' întrerupte.

Êtă cum ajuta' diplomații maghiar' acțiunea re-presentanților' lui Ludovic' XIV. — N'avea ore dreptate d. de Castagnères c'and se ar'eta des-gustat' p'ene la suflet' de Tökoly și de soșii s'ei ?

Șandor, Horvat, Tökoly puteau s' ajute pe d-nii de Castagnères și de Ferriol numai în ces-tiunile car' priviau pe Br'ncov'enu. T'ote sgo-motele ce le sosiau din Ţ'era-Rom'nescă, din Moldova și din Transilvania, Ungurii le aduceau plocon' la ambasada franceșă. Nu sciau êns' nici chiar' pe acestea s' le potriv'escă; trebuia tot' ambasadorul' s' le dea aer' de adev'er', pentru ca s' fiă, în urmă, cu succes' asternute Vizirului.

«Br'ncov'enu str'inge zacharé pentru Imperi-al'»;—«Br'ncov'enu are gata 3,000 de m'șuri de

grâu»; — «Brâncovénu nu vrea să lase pe Tătari să trecă prin țera lui» (1).

Urechile Turcilor se hârșiseră cu numele lui Brâncovénu. Acușățiunile ce li se espunea nu le mai făceau adâncă impresiune. Totuși, Domnul român cunoscea firea și fantasia turcască, și nu se lăsa fără advocați și fără prieteni la Constantinopol. Ori-cum ar fi fost, ómeni ca d-nii de Castagnères, de Ferriol, Fabre, primul-secretar al ambasadei, și Fonton, primul dragoman, nu erau de desprețuit. Brâncovénu le opunea decî pe Ianake, dragomanul imperatorului german, pe curatorii săi, pe diferite pașale, înalți funcționari la Pórtă, și pe cel mai important dintre toți, pe primul dragoman al Porței, următorul lui Panaioti Nicuși (2) în această diplomatică și primejdiosă funcțiune, pe Alexandru Mavrocordat.

Deșteptul și învățatul Fanariot cunoscea foarte bine starea lucrurilor în principatele române; el servise în diferite ocaziuni pe Șerban Cantacuzen (3) la Pórtă, și nu vedea nici un rēu în a continua aceleași servicie și lui Brâncovénu,

(1) Intre altele, scrisórea d-lui de Ferriol către d. de Pomponne, 9 Iuliú 1692.

(2) Mare dragoman de la 1648 pêne la 1673 când și muri.

(3) Nu cunoscú relațiunile care aú esistatú între Grigore I. Ghica și marele dragoman la începutul carierei princiare a celui d'ântaiú.

cu atât mai mult, cu cât acesta era și mai generos de cât Cantacuzenă. Fostul Domn nu plătia regulat serviciile marelui dragoman, după cum vom vedea mai la vale dintr'ua scrisoare a secretarului Fabre. Brâncovenu, de ale cărui bogății se spunea minuni, oferise lui Mavrocordat condițiuni strălucite, și marele dragoman se grăbise a le primi(1). — După cum la jumătatea secolului XVI, în timpul lui Amurat III, Mihail Cantacuzenă, faimosul Șeitan-Oglu, trăsesese folose imense de la Domni Valachiei, Dănesci și Drăculesci,(2) totu astfel, începându cu Cantacuzinescii, Alexandru Mavrocordat va aduce pe Domni Valachiei și Moldovei se devină, de voiă de nevoie, tributarii săi și ai familiei sele. Ș'apoi, Brâncovenu se gândia dîcîndu-și : Franca, (3) Germania, (4) și alte state creștine plătesc regulat pensuni anuale lui Mavrocordat, pentru ca acesta să le înlesnescă negociațiunile și afacerile cu Pôrta; de ce ore eă nu l'așu plăti

(1) «Maurocordato est avare au delà de toute expression». — D. de Girardin către Rege, 29 Iuniu 1688. — Din scrisorile publicate de d. Miller în *Journal des Savants*, pentru studiul său; *Alexandre Mavrocordato* (Marte, 1879).

(2) Gerlach : *Türkisches Tage-Buch*, citat de d. Legrand în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris, Leroux, 1 vol. în 8 gr., Introducțiune.

(3) Scrisorile d-lui de Girardin din 1686, în Miller, stud. cit.

(4) Scrisorile d-lor de Ferriol, amb. Franciei, și de Guarrient, amb. Germaniei, din anul 1704, *ibid.*

totu astfelu, pentru ca densulu, cu deşteptăciunea şi sciinţa lui, s'emi apere interesele înaintea Sultanului şi Vizirului ?

Astfelu fiindu, după ce se aşedă bine pe scaunū, Brâncovenu propuse marelui dragomanū têrgulū, şi acesta se grăbi a 'lū primi cu atātu mai lesne, cu cātu nu mai era prietinū cu Francesiū şi ura pe Tökoly şi pe resculaţiū ungori. Nu mai era prietinū cu Francesiū din cauza cestiunei locuriloru sante, pe cari ambasadoriū francesi voiaū sē le trecă sub stăpânirea absolută a Regelui şi sē le dea numai pe séma călugăriloru catolicī. Greciū, cu Mavrocordatū în frunte, resistară energicū ; d. de Girardin, care tractase acéstă afacere, după d. de Nointel, nu putu s'ajungă la nimicū (1).

Mavrocordatū ura pe Tökoly şi pe Unguri, pentru că, încă dinainte de împresurarea Vienei, fusese însărcinatū sē tracteze cu Germania cestiunea resculaţilor ungori, şi nu putuse sē reuşescă din cauza pretenţiuniloru lui Tökoly. Sciinţa lui descrescuse în ochiū Turciloru după acéstă bătăiă diplomatică ce suferise la Viena. Încurcăturile în care cădu după împresurarea Vienei, 'lū înflăcărară şi mai multū în contra Unguriloru.

Étă deci cum Alexandru Mavrocordatū, fiulū uritei dēr multū bogatei fete a marelui Casapliū

(1) Din scrisorile date de d. Miller, în *le Journal des Savants*, stud. cit.

alū Sultanilorū, și alū luī Pandeles Mavrocordatū, săraculū lipscanū din Chios, deveni aliatulū luī Constantinū Brâncovēnu, îndată după mórtea luī Șerbanū Cantacuzenū; 'lū ajută, pēnē la uă vreme, în tóte ocasiunile, dér cu 'ncetulū, cu sciință, cu multă și pentru dēnsulū folositoare economiă. Marele dragomanū scia pe de rostū politica cu deosebite fețe care, singură, era posibilă la Pórtă. Brâncovēnu se mulțămia și cu atâtū, căci cele ce nu 'i spunea Mavrocordatū, le auđia de la Ianaki; éru cele ce nu i le spunea nici dragomanulū Germaniei, le afla prin pașalele Porței și prin kapukehaiielele séle, cari, după cum reese dintr'unū locū alū cronicarului de la 1689 încóce, (1) erau unele din persónele cele mai bine informate la Pórtă. Revinū.

În 10 Noembre 1692, Fabre, secretarulū d-lui de Castagnères scrisese (2) superiorului său :

« *Domnule ambasadorū,*

«Mavrocordatū a plecatū pe Dunăre
« în josū ca să se ducă la Adrianopoli, dér

(1) *Mag. Ist.* V, pag. 149. — Brâncovēnu nu se supăra când îi venia câte uă veste oficială de la Constantinopoli, păgubitore pentru interesele séle, totū atâtū de multū câtū se supăra când avea veste nu 'i venia întâiū prin canalulū ómenilorū și prietinelorū sēi, pentru ca elū, în urmă, sciută fiindū vestea, să se pricēpă cum și cu ce obrazū să o primescă.

(2) Probabilū de la óstea Vizirului care se afla 'n Serbia.

«se va abate pe la Rusciukü; o să cam o-
«coléscă, nu e vorba, dér voesce să trecă
«prin Valachia, unde are să védă pe Dom-
«nulü țerii și să încaseze uă sumă de bani
«ce'i datoria Șerbanü Cantacuzenü, predece-
«sorulü celui de astă-dî. D'acolo se va duce
«în grabă la Constantinopoli, pentru ca să
«se reîntórcă apoi la Adrianopoli d'ua dată
«cu Vizirulü»

Suma datorită de Șerbanü, de care vorbesce Fabre, pare a fi fostü numai unü pretextü datü Turcilorü de Mavrocordatü. Turcii nu voiaü să 'lă lase să védă pe Brâncovénu. Secretarulü d-lui de Castagnères scria în aceiași scrisóre că cu mare greutate marele dragomanü putuse să capete câțiva cai de poștä ca să se ducă pêne la Rusciukü. Mavrocordatü se ducea póte și pentru banii ce 'i datoria Șerbanü Cantacuzenü, dér se ducea mai multü pentru Brâncovénu, cu care simția trebuința d'a avé multă «împreunare și vorbă», după șa cronicarilorü noștri.

De altă parte, după soția sa, Sultana, féta lui Ionü Chrysolaras și a Casandreï Alex. Iliășü, Mavrocordatü se rudia cu ténérulü Radu Iliășü, pe care Brâncovénu se pregătia, în acéstă lună a lui Noembre, să și-lü facă ginere cu fiică-sa, domnița Stanca. Domnulü țerii îlü poftise la nuntă. Astfelü făcëndü, Brâncovénu și împodobia sër-

bătorile nunții cu cinstita față a pré-luminatului (1) dragomanū alū Porței, și totū d'ua-dată, putea «sē aibă în tótă vremea împreunare și vorbă multă, «între cari (Brâncovénu și Mavrocordatū) mi se «pare că mai multă dragoste s'au întăritū de câtū «era mai înainte». (2)

Intăritura dragosteī, Brâncovénu o căștiga mai lesne cu argumentele alū cărorū felū cititorulū póte sē'lū ghicéscă cu înlesnire. Mavrocordatū era omū practicū. Onorurile domnescī, primirea și conăcirea la curte, în bogatele palate ale Brâncovénului, nu 'lū cam atingeau adâncū.

Ori-cum arū fi, Brâncovénu află și de la dēnsulū starea critică în care se afla Tököly la Pórtă.

Intr'adevērū, Regele Curuților cāduse mai de totū din iubirea pașalelorū Porței. Afară de Vizirū, nimenī nu mai voia sē sciă de Tököly. De rândulū acesta, părăsirea fusese atătū de vedită, în câtū chiar Ungurulū o vėduse și, îngrijatū fórte pentru interesele sēle, se hotărīse sē scriă Rege-lui Franciei. Miđlocū nemeritū pentru ca sē-și asigure ajutorulū d-lorū de Castagnères și de Fer-

(1) Mavrocordatū se certa adesea cu ambasadoriī cari nu voiau sē 'i dea în scrisori și 'n cursulū conversațiunei titlulū de *Illustrissimo* (Miller : Scrisórea d-lui de Girardin din 29 Iuniū 1688). — La începutulū secolului următorū, dragomaniī din familia Ghika vorū fi mai puțin pretențioși și se vorū mulțami cu titlulū de *Chiarezza* (Doc. din Colecț. Odobescu).

(2) *Cronica anonimă* de la 1689 încóce, din *Mag. Istor.* V, pag. 116 și 117.

riol, pe cari îi da la uă parte cu minunata-î o-
meniă unгурéscă!

Fără sê 'ntrebe decî pe nimenî, comitele Tö-
köly scrisese Regelui, éru d-lu de Pomponne, de
și scia că Ludovicu XIII și Ludovicu XIV rês-
punseseră odinióră la scrisorile celoru doui Rá-
koczy, întrebasese pe d. de Ferriol decă s'arü cu-
veni — eticheta! cestiune esențială. — ca Regele
sê răspundă directu comitelui Emericu de Kes-
marck.

Nici vorbă că viitorulu ambasadorü alü Fran-
ciei la Constantinopoli, neconsultatü de Tököly
asupra pasulu ce nobilulu Unguru făcuse la Pa-
ris, se grăbi a răspunde d-lui de Pomponne :

«Nu credü, scriă d. de Ferriol, (1) sê fiă de
«demnitatea Regelui a tracta directu cu comitele
«Tököly, pêně cândü acestü principe nu va fi stă-
«pânü pe Transilvania séu pe una din cele douë
«Valachii»

Maî la vale, d. de Ferriol adauge : «D. de Cas-
«tagnères imî scrie că Poloniü aü devenitü și maî
«pretențioși. Afară de Kamenița și de Podolia,
«ei maî cerü Valachia cu Moldova.»

Cu Poloniü, politica Franciei, rece pentru câtü-
va timpü, devenise acum iérăși amicală și pro-
tectóre. Sobieski, bolnavü și pe ducă, lăsa va-
cantü tronulu Poloniei, éru Ludovicu XIV medita

(1) Din Podzorovdza(?) in 17 Fevruariü 1693.

încoronarea și domnia unui principe francesă la Varșovia. Dreptă acesta, oferise din nou dietei serviciile séle și prin ambasadorul său din Polonia, se învoise cu dēnsa în modulă următoră :

«Regele Franciei se obligă a ajuta pe Polonă
«din tóte puterile pentru a face cu Turcii uă pace,
«cu condițiunii câtă se va puté mai folositóre
«pentru regatulă Poloniei; în schimbă ênsé Re-
«gele cere ca negociațiunile acestei păci sé nu
«fiă făcute în unire cu negociațiunile imperato-
«rului, ci, din contră, trămișii Poloniei sé năzu-
«iască, câtă în putință le va sta, sé 'ncurce și
«sé rēstórne dorințele și cererile imperatorului.»

D. de Castagnères însciințase pe Turci de unele din părțile acestei învoielii și, fără îndoielă, făcuse cu multă elocință sé apară în ochii Turcilor sinceritatea și prietinia cu care, totdeuna și fără pregetă, «Impēratulă Franciei» lucra pentru binele și folosul Sublimei-Porti. Vizirulă, Caimacamulă, Reis-Effendi se arētaseră plini de recunoscință pentru celă mai «strălucitū și puternicū dintre fiii Nazareeniloră», și rugaseră pe ambasadorulă sé scriă Regeluī mulțămirile loră.

Vēdēndū că Turcii sé înferbintă în recunoscință și mulțămiri, d. de Castagnères cređuse momentulă pré și fórte bine venitū de a le vorbi și de darea Valachiei și Moldovei în stăpânirea Poloniei.

Cestiunea ênsé se schimba; cuvintele cu cari d. de Castagnères se sluji ca sé céră cele douē

principate înghiătară entusiasmul și sgomotósele efusiuni ale Turcilor. Fóia se întorcea cu totul.

«Turcii, spune d-lú de Castagnères Regelui (1), «mi-aú răspunsú în unanimitate că nu se póte».

Stăruiau Polonii, dér și Turcii erau încăpăținați. În Iuniú, Vizirulú intră cu armata în România ; avea de gândú să trecă pre la Teléșinú la Săcele în Transilvania (2). De și scia ce va să dîcă trecerea Turcilorú și a Tătarilorú prin țera sa, Brâncovénu își înecă amarulú, primi pe Vizirú cu tóte onorurile și'i dede sémă de pregătirile ce făcuse pentru a oștilorú turcesci lesnicióșă trecere. Vizirulú se mulțami fórte și tractă pe Brâncovénu cu deosebită cinste. Mustafa-Kiuprulí, prietinú cu clucerulú Vergu, Chanulú Tătărăscú, care voia binele Domnului Românú, pașii cei mari și Brâncovénu avură mai multe conferințe la Oltenița și la Turtukaia.

Tókoly și d. de Ferriol, cari se aflaú în lagărulú Vizirului, erau furioși de indiferința, ca să nu dîcemú de desprețulú cu care îl tractaú Turcii. Necăjitú, d. de Ferriol scrie Regelui (3):

«Sire,

«. Turcii suntú atâtú de orbiți în
«ceia ce privesce pe principele acesta (4), în

(1) Adrianopolí, 6 Marte 1693.

(2) Laurianú, pag. 496.

(3) Scrisóre datată de lângă *Tuhakay* (Turtucaia?) 5 Augustú 1693.

(4) Brâncovénu.

«câtă, de și vede după acțiunile lui că e
«trupă și sufletă cu Imperialii, Vizirulă l-a
«tractată cu uă mulțime de onoruri; l-a pri-
«mită în tóte consiliile de răsboiă, despre
«hotărârile cărora elă (1) nu va lipsi d'a în-
«cunosciița pe generalulă Veterani».

Cândă fu ênsă ca óstea turcésă s'o iea d'a
latulă prin România și se se îndrumeze spre
munți, Vizirulă primi de la Seraskeră veste că
Singidunulă este tare amenințată de ducele de
Croy, generalulă Imperatorulă. Turcii își schim-
bară planulă de răsboiă și se întórseră îndărătă
pe la Vidin, de unde Fonton, dragomanulă am-
basadei franceze scrie d-lui de Castagnères: (2).

«*Domnule ambasadoră,*

«. . . . Vizirulă s'a hotărîtă se nu mai
«trécă prin Transilvania și ară fi voită se
«lase Principelă Valachiei corpulă de Tran-
«silvană care 'lă însoțesce. Comitele Șandor
«s'a opusă cu tăriă la una ca acésta. — In-
«tr'adevără, lăsândă adversarulă seă singu-
«rulă corpă de trupe naționale ce mai po-
«sede, Tökoly ară fi fostă adâncă umilită.
«Dér Transilvănenii nu suntă mulțamiți: ei

(1) Brâncovenu și ierăși Brâncovenu!

(2) Scrisóre din 1 Septembre 1693.

«arū fi voitū mai bine sē rēmână la princi-
«pele Valachiei, sēu sē trecă în Transilvania».

Sigurū de Turci, Brâncovenu voia acum sē taiă puținū nasulū nemēsuratei trufii a Ungurului care, permită-ni-se espresiunea, umbla de atâția ani după potcove de cai morți.

Afacerea celor 30 de nobili transilvani cu ómenii lorū, cari voiaū sē rēmână cu principele Valachiei fusese inspiratā stăpânului sēu ș'apoī condusă de Kehaiua Vizirului, funcționarū devotatū lui Brâncovenu (1). Tököly, Șandor, Horvat spumaseră de turbare cândū vėduseră pe Vizirū câtū p'aci d'a lăsa lui Brâncovenu pe cei 30 de nobili. Nu scimū decă Brâncovenu ținea multū sē împodobescă recepțiunile sēle și cu acești 30 de nobili transilvani; ceia ce apare ênsē din natura faptului e aceia că Brâncovenu voia sē aréte atătū lui Tököly câtū și diplomațilorū francesi din Turcia că elū nu e tocmai-tocmai acelū «*necunoscutū*» neputinciosū, de care vorbia Ludovicū XIV d-lui de Girardin.

Din perderi în perderi, d. de Castagnères era deci bătutū la finele lui 1693, pe tótă linia sa de acțiune în afacerea principatului Valachiei. Brâncovenu era acum mai tare de câtū totdéuna,

(1) Domnulū cumpărase pe acestū Turcū, după cum se adeverese dintr'ua scrisóre a d-lui de Ferriol către d. de Pomponne (23 Augustū 1693).

erū d. de Castagnères o păția în Turcia tocmai ca și armatele franceze în Apusū, cari erau victoriose, se acoperiau cu gloriă, dér nu înaintau de locū. Totū astfelū la Constantinopolī, la Adrianopolī, prin lagărilor armatei otomane, represintanții marelui Rege erau primiți cu cele mai distinse onoruri. Vizirul și caimacamiū rugau pe ambasadorū să spună Regelui că Turcia i-e adâncū recunoscătoare pentru bunele lui oficie; că ei, Turcii, suntū și vorū fi totdeauna gata a asculta lumnatele și folositoarele lui consilie; și pe urmă, cândū ambasadorulū său reprezentantulū lui pleca din conaculū ori cortulū Vizirului, acesta 'și făcea trebile cum îi venia la socotélă.

D. de Castagnères era obositū și desgustatū de totū. Nicī vorbă că nu putea spune d-lui de Pomponne, necum Regelui, că elū nu mai înțelege nimicū în țera necredincioșilorū, că arū voi să plece, să scape uă dată de tôte aceste încurcături cari 'lū scoteau din răbdări și 'i făceau dīlele amare. Voia decī să'și verse foculū în sēnulū cui-va. Nu posedemū corespondența lui familiară, dér avemū uă scrisore ce adresă abatelui de Polignac, cândū acesta veni în Polonia ca reprezentantū alū Regelui.

Dupē cum vēdurāmū mai susū, ambasadorulū Forbin Janson, episcopū de Marseille, fusese înlocuitū cu marchisulū de Béthune, fratele «dulcei

Mariete» (1), soția lui Sobieski; după acesta ur-mase d. d'Esneval care, cu câte-va luni înaintea morții lui Cantemiră Bêtrănulă, pîra focă pe Dom-nulă Moldovei d-lui de Castagnères, (2) pentru că se vënduse, credea d. d'Esneval, Imperatorului Germaniei.

În fine, la 1693, abatele de Polignac (3) luase loculă d-lui d'Esneval. Regele îi ordonase în in-strucțiunile date se între imediată în corespon-dență cu d. de Castagnères, pentru a lucra în unire la tractatulă de pace dintre Pörtă și Polo-nia. Se 'nțelege că d. de Polignac se supuse și îndată ce ajunsese în Polonia ceru deosebite lămu-riri colegului său de la Constantinopoli.

D. de Castagnères îi povesti cum staă lucrurile și, pentru că, cu dēnsulă, nu era silită se facă mi de reticențe și se se țină c'ună inalterabilă respectă cum era față cu Regele și, în parte,

(1) Maria-Casimire d'Arquien.

(2) Din scrisoarea acestuia către Rege, Adrianopoli 6 Februară 1693.

(3) În urmă cardinală de Polignac. — Abatele de Polignac fusese trāmisă la Varsovia ca se asigure alegerea principelă de Conti la tronulă electivă ală Poloniei. Nu reuși și fu disgrāțiată de Ludovică XIV. Rechiāmată în urmă la curte, d. de Polignac recāștigă grațiile Regelă care 'lă făcu cardinală, în unire cu papa, la 1713. — Cardinalulă de Polignac a fostă unulă din diplomații cei mai deștepti ai Franciei; «plină de duhă, elocinte, impunēndă prin figura și grațiile se (Voltaire : *Siècle de Louis XIV*, cap. 22)», acestă diplomată era și membru ală Academiei francese și 'n acelașă timpă celă mai elegantă latinistă ală secolulă XVIII; elă a scrisă *Anti-Lucrețiulă*, — modelă de latinitate virgiliano-iesuitică.

cu d. de Pomponne, (1) necăjitulă ambadoră își deschise inima și spuse noului trămisă din Polonia tôte încurcăturile situațiunei : (2)

« *Domnule abate,*

«.....Lucreză fără nici ună folosă la cesi-
«unea Moldovei, pe care Poloniă o ceră cu
«atâta 'ncăpăținare. Nu vomă eși la nici ună
«căpătâiă în acestă privință. De câte ori amă
«cređută pe Turci în tóne bune, m'amă în-
«cercată a le aminti și de Moldova. Amă
«întorsă și tractată cesiunea pe tóte fețele :
«de giaba și de surda sunt tóte !

«Indată ce mă vedă, aci, în Constantino-
«poli, că daă se aducă pe tapetă acestă ce-
«stiune, caimacamulă și alte pașale imă ieuă
«înainte și 'mă răspundă : *de darea Moldovei*
«*nici vorbă se n'avemă.* (3)

«In lagără, Fonton, dragomanulă meă,
«după instrucțiunile ce i-amă trămisă, a
«voită se arunce Vizirulă uă vorbă despre
«Moldova. Primulă-ministru a 'nțeleșă și i-a
«răspunsă îndată : *dacă țintii mereă la Mol-*
«*dova, nici se nu mai vorbimă ; scrie stăpânulă*
«*tăă că înceteză ori-ce negociațiune.*

«Eă suntă ostenită, domnule abate ; nu

(1) D. de Polignac nu era de cătă abate.

(2) Resumă scrisórea din Adrianopoli, 31 Octóbre 1693.

(3) «*Pas de cession en Moldavie !.....*»

«mai pot. Aceste încurcături stupide, cărora
«nici Dumneșeu nu le-ar mai da de capetă;
«ómenii cu cari, spre a mea nefericire, sunt
«condamnată a tracta și ar așiona, și cari
«nu sémână nici de frică cu ceia în mișlo-
«culă cărora amă născută și amă trăit, se
«întrec, toți și tóte, care mai de care, se
«'mă înegréscă vieța.

«Ș'apoi, pretențiunile Poloniei suntă ab-
«surde, după cum veți vedé, cândă veți stu-
«dia cestiunea. Vă spună numai d-vóstră,
«domnule abate : Turciă au dreptate de le
«refusă Moldova. Intr'adevăr, presupunându
«că li-ară da-o, Polonii ară puté cândă li-ară
«sări poșta, se se răpédă la Dunăre și se
«facă se pētrunđă spaima pēne sub zidurile
«Constantinoplei.

«Eă, de și convinsă de acésta, amă lu-
«crată fără pregetă ca se esă la limană cu
«Moldova în brațe. Represintantulă Poloniei
«de aci póte se mărturiséscă în acéstă pri-
«vință.

«Nu! nu voră avé Moldova, suntă sigură;
«amă sondată pe Turci în tóte felurile. A-
«colo unde prestigiulă și voința Maiestății
«Séle, (1) ală cărei nume Turciă 'lă veneră,
«n'a putută reuși, nu e de cređută ca re-
«gele Poloniei se reușéscă.

(1) Regele Franciei.

«Pe lângă acestea, ca și cum n'arū fi de-
«stule, sē mai adauge și altă încurcătură. Gu-
«vernulū Maiestății Sēle ține ca regele Po-
«loniei și trāmișii sēi pentru pace sē nego-
«cieze singurī; ba āncă sē se silēscă a
«stānjeni din rēșputeri negociațiunile imperi-
«ale. — Cređi dumnēta, domnule abate, cā
«partita germană din Dieta Poloniei va primi
«sē ratifice acēstā liniā de purtare a pleni-
«potențiarilorū regalī? Nu se vorū opune ore
«cei carī primescū ordine de la Viena? Nu
«vorū striga cu sgomotū, cum facū totū-
«déuna, în contra unei păci ascunse și sin-
«guratice?»

«Dumneđeu sē 'i înțelēgă, domnule a-
«bate.....».

Intr'adevērū, situațiunea se 'ncurca din ce în ce. Abatele de Polignac, ca orī-ce diplomatū deșteptū, făcu dupē indicațiunile date de predecesorulū sēu și neuitāndū nicī una din sincerile informațiunii date de d. de Castagnères, unū raportū amēnunțitū guvernulū din Paris, (1) despre starea lucrurilorū în Polonia.

Dinainte āncă de sosirea acestui raportū la Paris, Ludovicū XIV începuse sē simțā, ca și d. de Castagnères, aceiași obosélă cu afacerile Poloniei și

(1) Raportū care trebuie sē se găsēscă în fondulū *Polonia*, la ministerulū afacerilorū străine din Paris.

că acelea ale de trei ori numitului principe al Transilvaniei, grafulă Tökölly Imre.

— În Apus, tenacitatea lui Guillaume, regele Angliei, supăra foarte pe Ludovică XIV; grijile-î de părinte l'agitaă adâncă, căci mai toți nepoții 1 erau la rășboiă. Greutatea impositelor, mulțimea armateloră sărăciseră poporul; țăraniă nu mai a-veaă ce să mănânce, și în Normandia pășceaă erbă; fără casă, fără țole, fără hrană, se vedeaă țăraniă ca nesce fiare — masculi și femele — cutree-rândă câmpiele și fugindă uniă de alții prin pes-ceră și păduri(1) — «*On périssait de misère au bruit des Te-Deum*», scria Voltaire peste vro câți-va ani(2).

— Și în timpulă acesta, ce făcea adversarulă d-loră de Castagnères, de Polignac, și de Ferriol? Cu ce se îndeletnică Brâncovenu, liniscită la Pörtă, liniscită în țără?

Cronicarulă Niculcea ne va spune(3) acăsta mai bine de cătă ori-cine, căci fusese de față la cele ce povestese(4) :

«Iară cândă fu de tómnă(5), întră aceluă ană

(1) La Bruyère, S-t Simon, Massilon, citați în studiulă d-lui F. Brunetiere : *Le Paysan sous l'ancien régime*, publicată în *la Revue des Deux-Mondes* (1 Aprile, 1883, pag. 689 și urm.).

(2) *Siècle de Louis XIV*, cap. XVI.

(3) Niculcea : *Cronica*, II, pag. 247 și 248.

(4) După cum reese din acăstă locă citată.

(5) Noembre 1693. — Nunta se făcu în 5 Noembre 1693.

«alū domniei lui(1), se apucă de făcu nuntă sieși,
«și trâmise Brâncovénulū-Vodă pe fiică-sa, Dom-
«nița Maria(2), cu unchiulū sēū Stolniculū Con-
«stantinū Cantacuzenū, și cu maică-sa, Dómna
«Stanca, și cu mulți boierī și jupănese(3), rude-
«niū de ale lorū din țera muntenescă, de veniră
«în Moldova, în tērgū la Iași, și le dede tuturorū
«gazde prin curți boierescī și negustorescī, și
«grijă de tóte sē nu le lipsescă nimicū. Erū mi-
«resii ū dede gazdă în casele Vornicului Vasilie
«Gavriliță(4), ș'acolo făcea nuntă mirésa, erū
«domnia în curțile domnescī; și boerimea a douē
«țeri nuntiră trei sēptēmāni cu mare pohvală, și
«podóbe, și cu felurī de felurī de musice, și cu

(1) Domnia lui Constantinū Duca, care venise la Iași în ziua de 24 Iunie 1693, începuse din Marte acelașū anū, cândū ū eșise firmānulū de domniā (Nic. Costin, II, pag. 40).

(2) Vorba era isprăvită din Marte, adică, îndată după ce Duca, totū cu ajutorulū lui Brâncovēnu, răsturnase pe Demetru Cantemirū și luase tronulū Moldovei. Spătarulū Mihaiū Cantacuzenū, unchiulū Brâncovēnului, aședase vorba la Constantinopoli (Niculcea, II, pag. 246).

(3) Muma Brâncovēnului, «cinstita și cea de tótă creștinētaea «împodobită jupănesa Stanca». — Boierīi munteni, nuntași, cari mergeāu cu Domnița Maria, eraū Diicu Rudēnu, Cornea Brăiloiu, Mateiū Filipescu, Radu Goleșcu și Bunea Grădiștēnu (Grecēnu, *Mag. Ist.* II, pag. 210).

(4) Capulū familiei Costăkescilorū, frate de cruce cu Mironesci, vrājmașū de mórte alū Cupărescilorū. Elū era tatălū lui Lupu Costake, prietenulū și Mentorulū tēnerului domnū. Pe Lupu, Duca 'lū asculta la tóte; Duca n'avea decâtū 16—17 anī (Niculcea, II, pag. 246 și *passim*).

«pehlivăni(1) de mirare, în târgu la Iași. Că era
«să se facă nunta la Focșani, numai fiindu tómnă,
«vreme de iernă, aũ făcutu nuntă la Iași. Și in-
«călecă singurũ Domnulũ, ca unũ mire împodo-
«bitũ, și cu surguciũ în capũ, și cu mare alaiũ,
«de aũ mersũ la gazda miresiĩ de aũ luat'o, și
«dupě ce aũ luat'o de la gazdă, aũ mersũ la mo-
«nastire la Golia; și de acolo aũ purcesũ cu mare
«alaiũ prin miđloculũ tērgului de susũ și prin
«tērgulũ de josũ, pēnē la curțile domnesci. —
«Atuncia, pe acea vreme, și eũ, Ion Neculce,
«vel vornicũ, eramũ tēnērũ postelnicũ, și mer-
«geamũ cu alți postelniciĩ impreună, cu toiage în
«mână, pre giosũ, înaintea Domnului(2)».

Totũ cu acēstă ocaziune, cronicarulũ anonimũ
de la 1689 încóce, considerândũ vieța, numele
și fericirea Brâncovėnului scrie (3) :

«Că multĩ aũ norocũ în lume, dēr nu în tóte;
«că unii aũ norocũ de cinste, érũ nu de feciori,

II. (1) Făcute de comedianți, cum se ȃicea p'atunci acrobațiilor,
gimnasticilorũ și prestidigitatorilorũ. Obiceiũ turcescũ, moștenitũ
din vechime. Cu uã sută de ani înainte, se făcuseră asemenea *peh-*
livăni la circumceisiunea fiului lui Amuratũ, la care Sultanul invi-
tase pe toți suveranii Europei (Hammer și scrisorile ambasadiorilorũ
în Charriere).

(2) Corpulũ Postelniceilorũ. — Niculcea era, fiindũ copilandru,
postelniceleũ, — *page* ca în vremurile feudale, cândũ corpulũ pagi-
lorũ mergea înainte mirilorũ cu stegulețe și faciți aprinse, dupě
cum se mai face și astă-đi la curtea Prusiei, cu ocaziunea vr'unei
căsătorii în familia regală, într'una din sãlile istorice ale pala-
tului din Berlin.

(3) *Mag. Ist. V. pag. 170.*

«și de bogăția, și de stată frumosă și de altele, «și totu' aū lipse de unele. Erū acestu' domnū în «tôte aū avutū norocū : bogatū(1), frumosū la «chipū, la statū; vorba lui frumosă, cu minte «mare, rude multe, fiī, fete din destulū, ginerī, «mirese așijderī, cinste mare; și în boeria lui și «în domnia ce aū domnitū, nici uă lipsă nu va «fi avutū. Și acestu' Domnū arū fi pututū sē dīcă «cuvintele lui Solomon că ori-ce 'i-a poffitū ini- «ma lui, nu i-aū lipsitū. Acestea, și ca acestea, «vêdēndū înaintea ochilorū lui, numai se veselia».

Dēcă, în miđloculū acestui' mare alaiū de ve- seliī omenescī, fericitulū Domnū, fericitulū tată, Brâncovēnu Constantinū, arū fi auditū uă voce dīcēndu-i : «tôte ale omenilorū schimbătore suntū, «și cu câtū mai multe câștigat-ai, cu atātū mai «lesne în peire lunecī(2)», — arū fi cređutū elū ore acestorū cobitōre cuvinte?

(1) Sē notămū că și cronicarulū românū, ca și cei trei ambasa- dorī ai lui Ludovicū XIV, totū bogăția o punū în fruntea celorū- lalte fericirī și darurī ale Brâncovēnului.

(2) Tacit. *Annal.*, I, 71 : *Cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico.*

XIV.

1694—1695

In anii următorii, negociațiunile nu mai suntu conduse cu aceiași stăruință. Se vede din documentele colecțiunei Odobescu că ținta principală a politicei franceze în Orientu numai este, într'una din părțile sele, întronarea lui Tököly în Transilvania și în Valachia. Tököly nu mai era la prețu; éru d. de Castagnères, ostenitu și desgustatu, lăsase în pace pe Domnul Valachiei.

Documentele aniloru 1694 și 1695 se ocupă mai multu cu Moldova și cu Constantinu Duca, de câtu cu Muntenia și Constantinu Brâncovénu. Acéstă atențiune dată mai multu principatulu Moldovei se esplică fórté lesne. Părăsindü pe Tököly, diplomația francesă amána pentru cât-va timpü planurile sele asupra Valachiei; lăsa, prin urmare, în pace și pe principele ei. Din contră, continuându a întreține corespondință asiduă cu ambasadorulu francesü din Varsovia, d. de Castagnères era interesatü să sciă cum și ce felü se petreceau lucrurile în Moldova. De altă parte, erau încă în acțiune negocăriile de pace ale Poloniei cu Turcia, negocări carü reîncepuseră și mergeau înainte sub patronagiulu Franciei. După

cum forțe bine prevăduse d. de Castagnères în scrisoarea sa către abatele de Polignac, partita germană din dieta Poloniei se opunea cu tăria că nu cum-va pacea se încheie numai între Turci și Poloni, ci între Turci și toate statele creștine cari, de atâta vreme, se răsboiau în contra necredincioșilor.

Supărat, marele Rege scrisese îndată ordine-instrucțiunii ambasadurilor săi din Constantinopol și din Varsovia. Cunoșcem pe acelea primite de d. de Castagnères.

«Dacă Polonia nu ascultă consiliile noastre; dacă voiesce să pășescă mână în mână cu celelalte state cari se răsboiesc în contra Turciei, liberă este, der atâtu mai rău pentru dânsa. Noi nu o vom mai ajuta. Intre în negociațiunile imperiale; subsemne pace generală cu Germania și cu Venețianii, fără ajutorul Franciei. Peste curându va pute să și judece pasul ce e hotărâtă să facă astăzi» (1).

În urma acestor instrucțiuni, d. de Castagnères se dede la uă parte, și numai ca spectator cu totul indiferent, adună, în celelalte luni ale anului 1694, diferitele informațiuni despre negocierile Poloniei cu Pórta. Amănuntele ce culegea erau trâmise la Paris numai spre scire. Afacerea care îl interesa acum mai mult din ordinul

(1) Din Versailles, 21 Aprilie 1694.

Regelui, era alegerea principelui de Conti la tronul Poloniei. Trămiterea d-lui de Polignac la Varsovia se atribuia cu dreptă cuvântă viei dorințe ce avea Ludovică XIV d'a ridica pe tronul Poloniei ună principe francesă, și, prin urmare, supusă cu totulă la ordinele séle.

Înainte de a țice lui Filipă d'Anjou : *Mon fils, il n'y a plus de Pyrénées* (1), Ludovică XIV doria și ținea fôrte să aibă, la spatele imperiului germană, în depărtatulă Orientă, ună rege francesă, copilă ală casei de Bourbon — dorință vecinică, născută din ideia mariloră cuceritoră : imperiulă lumei, și pe care, peste ună secolă, Napoleonă celă Mare va realiza-o vremelică împănândă Europa, zăpăcită de vârtejulă răsbóieloră, cu fiilă și cu nepoțilă familiei Bonaparte, oră cu generalilă Iliadei imperiale.

Ludovică XIV nu reuși ; principele de Conti nu fu alesă. Augustă-Friderică, electorulă Saxonielă, se sui pe tronulă Poloniei. — Afară de aceste negociări de adevărată diplomațilă, d. de Castagnères, mai avea la Constantinopolă și uă altă afacere de condusă, care nu era tocmai diplomatică. Ambasadorulă Franciei era condam-

(1) A țisă séu n'a țisă Ludovică XIV aceste celebre cuvinte : «fiule, nu mai suntă Pirenei», cestiunea e controversată. Suntă unilă istoricilă carilă susțină că vorbele ambasadorului Espaniei, la vestea alegerilă ducelă d'Anjou, *s'au topită Pirenei*, au servită scriitoriloră a face pe *nu mai suntă Pirenei*. V. Fournier : *L'Esprit dans l'histoire*, Paris, 1882, în-18 elz. pag. 296—300.

natu sã asigure lui Tököly, nu principate, nu coronã — acestea fuseserã pãrãsite de multu, — ci de mãncare.

Privitóre la aceste silințe ale diplomatului francesu suntũ și incidente le lui Nicolo della Porta și alũ residentului lui Tököly de la Iași; (1) ele nu facũ parte din subiectulu nostru. Totuși, și ele, ca și scrisorile ce urmẽzã, arõtã 'ndestulũ starea de plãnsũ în care ajunsese nobilulu Ungurũ, Beniaminulu de odiniorã alũ Vizirilorũ și, mai cu sãmã, iubitulu politiceĩ francese în timpũ de mai bine de ðece anĩ.

D-lu de Castagnères nici prin gându nu'ĩ mai trecea sã mai vorbescã la Pörtã de vr'uã domniã de datũ lui Tököly. D. de Polignac ênsẽ, care nu cunoscea pe Tököly de cãtũ dupẽ rësunsetulũ aventurelorũ lui rësboinice, dinainte de impresurarea Vienei, se 'ncercase într'unũ rândũ s'lu scõtã ierũ la vedere. Dreptũ acẽsta, fãrã multã îndoieilã, fãcuse la Pörtã Moldovei onórea d'a o cere pentru Tököly (2).

Turciĩ rëspunserã secũ dër hotãritũ d-lu de

(1) De aceleãși incidente de cari vorbescũ scrisorile ambasadorulu, povestesc pe largũ și Niculcea (II, pag. 249 și urm.). — Sã notãmũ cã Tököly n'avea ce sã mãnãnce la Țarigradũ, dër avea represintantũ la Iași.

(2) Din scrisórea D-lu de Castagnères cãtre Rege, Adrianopolĩ 18 Marte, 1694. — De altmintrelĩ, pasulũ D-lu de Polignac póte sã fi fostũ fãcutũ și în urma asurðitórelorũ scrisorĩ ale lui *Tököly Princeps*. Ca sã scape, d. de Polignac fãcu cererea, puținũ pãșendu'ĩ de succesulũ ei.

Polignac că Moldova are Domnū pe care și'l iubește, érū Pórta nu crede că arū fi spre interesul sēu sē'lū schimbe cu Tököly. Ș'apoī, adăugea Vizirulū, — argumentū bizarū! — Tököly nu e creștinū ca Moldoveniī.

In decursulū secolului XVIII și la finele celui d'alū XVII, Alexandru Mavrocordatū și fii sēi Nicolae și Ionū, precumū și Ghikulesciī vorū sufla totdéuna Vizirilorū și Caimacamilorū asemenea răspunsuri, cari păreaū atâtū de stranie în gura Mahometanilorū. Viziriī vorū fi adesea apărătorii cei mai hotărîți ai religiunei ortodoxe. De rândulū acesta, răspunsulū datū de Vizirū d-lui de Polignac, venia de sigurū de la Alexandru Mavrocordatū.

Din rău în mai rău. — Stéua lui Tököly apunea cu răpediciune. D. de Castagnères anunță Regélui la începutulū lui 1695(1) că Tököly stă rău de totū, și că Vizirulū a permisū nobililorū transilvani sē se retragă pe lângă principele Valachiei, sēu în Transilvania, după cum ei inșiși ceruseră încă de multū.

Brâncovénu ênsē, de și învingătorū pe tótă linia, pace din partea lui Tököly totū nu avea. De aci, alte chieftuieli, alte ambasade la Constantinopolī. (2) Cădută din rangulū de adversarū care

(1) Scisóre din Adrianopolī, 31 Ianuariū.

(2) De rândulū acesta veniră ca sē așede lucrurile la Constantinopolī: Cornea Brăiloiu, Radu Isvoranu, și Bunea Grădiștenu

merită să fiă temutū, Tököly ajunsese pe spina-rea lui Brâncovenu unū felū de *satarà-belea*, cum trebuia să ȃică Domnulū in vremurile acelea, cândū limba era fără milă intinată de uă mulțime năprasnică de cuvinte turcesci. (1)

Săracū lipitū, Tököly ajunsese să cerșescă ambasadorului Franciei sume peste sume cu ce se se hrănescă. (2) D. de Castagnères o duse pēnē la unū locū. La urmă ēnsē, perdu răbdarea și spusē Vizirului că, de vreme ce Pórta ține sub binefăc-tórea ei umbră pe Tököly și ómenii lui, arū tre-bui să le dea și cu ce se trăiască. (3) Vizirulū judecă vorbele d-lui de Castagnères dreptū fórtē întemeiate, se hotărī să scape visteria ambasadei de năpatea ungară, dér practică tradiționa- la os-pitalitate musulmană din pungile altora. Spre a- cēsta, n'avu de cât se bată din palme și porun- ci să i se chiāme Kapukehaelile Domnilorū ro-

(Grecēnu, in *Mag. Ist.* II, pag. 215) — De altmintrelī, Brâncovenu pe lângă curatorii sēi de la Stambulū, la orī ce 'mprejurare, trā- mitea și câte uă deputațiune de boeri. Astfelū, Cornea Brăiloiu, Caramanlāu, clucerulū Vergu și Lupu Rătescu din Pitesci făcuseră potecă pe calea Diului și Odiului.

(1) Veđi scrierea compusă in timpulū lui Ștefanū Cantacuzenū : *Istoria oștirea (campaniei) ce s'a făcutū asupra Moreei in Archiva Românescă* a D-lui Kogălnicēnu, I, 2, pag. 5—139.

(2) Altfelū Tököly și soția lui, Helena Zriny, māncău și beău bine de totū. Bēutura, mai cu sēmă, care se bea la mēsa lui Tököly umplea de admirațiune, nu prin calitatea ci prin cantitatea ei, pe cālătorulū francezū La Motraye, care a māncatū și a bēutū de multe orī la Tököly *princeps*.

(3) Scrisóre către Rege, Adrianopoli, 16 Februarīū 1695.

mâni. Boierii se presintară și li se dede poruncă d'a scrie și d'a cere visterielorū românescl, în părți egale, uă sumă de bani pe care o vorū răspunde(1) nobiluluī Ungurū, fostū rege alū Curuților, fostū principe alū Transilvaniei, fostū pretendentū la tronurile ambelorū principate române.

Suntemū departe de «strălucita coronațiă» de la Christiani!

Tököly nu mai era acum bogatū de câtū într'ua seriă de *ex*.

Din tôte aceste titluri, celū care-ī va rămâne neperitorū în istoriă, și care-ī fu fatalū în 1695, este acela de ex-jăfuitorū alū banatuluī Temișioarei.

Intr'una din expedițiunile sële, strălucitulū cavalerū ungurū arsese și pustiise atâtū de grozavū nefericita provinciă, în câtū, în Septembrie 1695, Mustafa II, noulū sultanū care urmase după Ahmedū II, trecendū victoriosū prin Temișiana după bătălia de la Lipova, și vedendū privesțele infiorătoare ce i se presintaū înaintea ochilorū, întrebese cu spaimă, cine a fostū omulū atâtū de părăsitū de Dumnezeu și atâtū de vrăjmașū semenilorū sęi, care a prefăcutū în cenușe câmpiele și satele Temișioarei. — I se răspunse : comitele Tököly. — Sęlū omóre, dișe Sultanulū. Cătū p'aci fu ca Tököly sęși ié diua bună de la d. de Castagnères pentru

(1) Pe lună, pe anū, sęu numai uă dată, de milă, documentele nu spunū.

ultima'î călătoriă, decă Vizirulū n'arū fi intervenitū la timpū, și nu i'arū fi schimbatū pedepsă capitală într'uaă alta mai ușoră, exilulū pe vieță la Nicomedia, unde plecă cu soția luī, Helena Zriny.

Tököly se duce pentru a nu se mai întorce (1).

Curiosū protagonistū alū Libertății ungare, Tököly, ca și Szekely, Bethlen Istfan, Batori Gabor, ca și Georgiu II Rákoczy, ca și cum va fi Francescū Rákoczy, tu unū amestecū bizarū de eroismū sēlbatecū și de injosirī pitice.

— «Semeți, viteji, rēsboinici, calități însușite nației «lorū, dēr fără talente ostășesci, fără putere de

(1) Amēnunte asupra vieței sēle la Nicomedia se află destule în *Voyages du Sieur A. de la Motraye, en Europe, Asie, Afrique*, Haga, 1727, 2 vol. în folio — La Motraye era forțe prietenū cu Tököly și, după cum șiserămū mai susū, mosafirulū comitelū mai în tōte sēptēmānile. Și'n Nicomedia bēutura mergea strună; principesa bea de spāria pe La Motraye, *mais sans sortir de la modestie de son âge* (I, pag. 229). — Tököly se plāngea amarū de purtarea Franciei cu dēnsulū (tārđiū!). Regele fi promisese ajutōre peste ajutōre, érū elū nu primia nimicū. Și cāte slujbe, esclama Tököly, nu amū făcutū luī Ludovicū XIV! La Motraye 'lū consola spunēndu-i cā așa e pretutindenī prietenia politică (I, pag. 310). — În 1704, Jesuiții din Galata 'lū înșelāră și 'lū făcură catolicū făgăduindu-i cā vorū stārui pe lângă curtea Franciei sē-i facă uă pensiune, ș'apoi nu-i făcură nimicū (I, 374) — Cāndū se vēđu încelatū, 10 Sept. 1705, Tököly publică uă retractare furiōsă sē sciă Europa cā elū e totū protestantū (I, pag. 376). — Tristū și ridiculū sfârșitū pentru Cavalerulū Ungariei, care debutase cu atāta șgomotū și cu atāta sēlbăticiă.

«concepția și fără stăruință; ómenī cruđi, fără
«măsură, necumpetați, nestatornici, neastîmpărați,
«la minte (1)»; cu ambițiunii nemăsurate; plini de
disprețu pentru cei ce le erau d'ua potrivă; bar-
bari neînfrânați cându nu erau servi supuși; vi-
sându a funda uă Ungaria imaginară care s'arū
fi întinsu de la porțile Vienei pêne la Marea-Negră;
pretindendu ântaiū cu neîntrecută trufiă tronulū și
corónă, cerșindū în urmă banii Domnilorū ro-
mânesci; nefăcendū nici uă deosebire între Ungurī
și Germani, cândū intraū într'ua provinciă cu
armele în mână; jăfuindū și pustiindū chiar țera
lorū; trăindū în vreme de răsboiū ca într'ua con-
tinuă beția de sânge și de schingiuirī grozave, —
Tökoly, Bători, Bethlen, Rákoczy îmi parū mie,
în provinciile Daciei Traiane, întocmai ca acei
fioroși capi de bande (2) cari stórseră Franciei
feudale din secolulū XIV pêne la cea din urmă
picătură de vieță și, d'ua dată, ca într'unū visū

(1) Bălcescu : *Michaiū Vitézulū*, ediț. Odobescu, deja citată; pag. 48. Nu sciū cum nemuritorulū istoricū românū a găsitū aceste în-
sușiri la Sigismundū Batori. Faptele vieței lui și studiile publicate
în țilele noastre de chiar istoricil germani l'arétă ca pe omulū celū
mai îmbroboditū, care a ținutū vr'odată în slăbănógele séle mână
unū sceptru suveranū. Singurū Fredericū *Scufă-dórmé*, imperatorulū
Germaniei, arū puté sé 'i stea față cu moliciunea și cu grozava
sa lene. — Sfătuitū fost'a Bălcescu la acéstă ridicare a lui Sigis-
mundū Batori numa de adorațiunea nesfârșită ce avea pentru Mj-
haiū căruia, în tóte părțile, voia sé 'i dea adversari demni de mă-
rirea lui ?

(2) V. Henri Martin : *Histoire de France. — Les Grandes Com-
pagnies*. Domnia lui Carolū V.

de spaimă, periră după cadavrul ei, aruncat la picioarele Angliei.

Tököly, ca și cei mai mulți din predecesorii săi, n'are nici celū mai micū simțū politicū. Principiū Transilvaniei, ca Bethlen Gabor, Georgiu I. Rákoczy și Apafi Micloș puteau săi dea lecțiuni de combinări politice și de purtare șirétă în miđloculū atătorū vecini puternici, cum erau Turciū, Germaniū și Poloniū.

Elū ênsē nu vėđu nimicū ; nu se gândi nici uă dată ; se 'ncelă totdeuna.

Se 'ncelă cu compatrioțiū săi, pe cari și'i înstrăină și'i aruncă, pe uniū de la începutū, în brațele alianței germane, pe alțiū mai târđiū, în partita Domnului României și a lui Bethlen Nicloș.

Se 'ncelă cu Turciū pe cariū nu'i cunoscea de locū și pe cari îi credea ca unū felū de păpuși destinate a juca după impulsunile sēle și ale ambasadorilorū francesi.

Se 'ncelă și se 'ncelă amarū cu Regele Franției de la 'nceputulū și pēnē la sfârșitulū sgomotoșei și insângeratei sēle cariere. Cređu că Ludovic XIV l'ajuta pentru că se 'namorase de eroismulū sēu în luptele de *guerillas*, ce întreprinsese cu succesū în contra Imperialilorū, înainte de înconjurarea Vienei. Ca și cum Ludovicū XIV, d. de Louvois și d. de Pomponne făceau politică de sentimentū prin Pusta ungară și prin prăpăstiele întunecōse ale Carpațilorū ! — Politica de senti-

mentă murise în Franca de când cu Carolă VIII și nesocotitele expedițiuni în Italia, éru lecțiunile de politică practică, întemeiată pe cuvinte și profite positive, lecțiunile lui Richelieu și lui Mazarin erau încă în mințile tuturor. Regele care ară fi trebuit să se întocmiască bine firele diplomației se în Germania, era se se jertfescă bani, ómenii și mai cu sémă véda numelui se în depărtatul Orient, numai și numai pentru comitele Tökoly! Ce orbire! — Ludovică XIV voia și căuta un braț puternic care se lovescă cu spada și se prăbușescă cu buzduganul bătrânul edificiu al Habsburgilor, când Imperatorul, isbit în fața de armatele Franciei, căuta se fiă cu privirile țintite la Rhin și 'n Țerile-de-jos. Ludovică cređu că și-a găsit omul trebuincios pentru acesta în persóna lui Tökoly; éta pentru ce stăruitórea campania diplomatică, întreprinsă pentru densusul la Pórtă; éta pentru ce îndelungi și numeroase atacuri, îndreptate adese ori cu 'nflăcărata mâniă în contra Domnilor români, și'n special, în contra lui Constantin Brâncóvenu.

Se 'ncelă Tokoly și se 'ncelă adânc în purtarea sa cu Brâncóvenu, pe care 'lă săpă fără folosul la Pórtă și pretutinden, în loc d'a profita de prietenia și ajutorul Domnului român, care nu ară fi avut nici un interes să lucreze împotriva lui. Ca și Rákoczy II, care, după cum

spune Miron Costin, (1) la măsă cu Georgiū Ștefanū alū Moldovei și cu Constantinū I alū Munteniei, «înghiția mari și înalte gânduri, ca și cum «s'arū fi văduțū Craiū între Crai, și Domnū între «Domni», totū astfelū Tököly, după bătălia de la Zernești, se purtă cu aliații săi atâtū de trufașū, 'și arătă sufletulū atâtū de lămuritū, în câtū Brâncovēnu citi într'ensulū, ca într'uă oglindă profetică, politica ce avea sē urmeze cu acestū principe bizarū, care, după încoronare, nu găsia nimicū mai bunū de făcutū, de câtū s'o iē la sănētōsa iērăși în România. Ori de câte ori fu vorba la Constantinopolī și aiurea de Brâncovēnu, Tököly pârī, inegri, ascernu în contra Domnului, în fața Turcilorū, miū și miū de sgomote destinate a'lū răsturna, și nu sciu nici odată că Brâncovēnu e multū mai tare la Pōrtă, de câtū dēnsulū și de câtū toți amicii săi. — Și'n urmă, după ce, «umplutū de duhuri spre mari lucruri», (2) se întinse, în contra sfatului lui Rákoczy Bētrânulū, mai multū de câtū 'lū ținea plapoma (3); după ce desprețuise și insultase pe Domnului Munteniei, nobilulū Cavalerū, precum spunū scrisorile ambasadorului francesū, sē coborī, — ce onōre pentru Brâncovēnu ! — se coborī pēnē a primi aju-

(1) *Cronica*, I, pag. 351.

(2) Miron Costin dice astfelū de alū doilea G. Rákoczy. *Cronica*, II, pag. 352.

(3) *Revue Historique*, Paris, Nov.-Decembre, 1872.

torul bănescu ală Domnilorū români, căci muria de fôme, topindu-se în iubirea Franciei și licnindu-se în admirațiunea Angliei.

În diplomațiã, alături de Brâncovenu și boerii lui, Tököly fu nulă. Se 'ncelă într'ênsa cum s'au încelatū totdeuna focoșii magnați ai regatului S-tului Stefanū, cândū s'au aflatū înaintea unei probleme diplomatice pentru deslegarea căreia nu se cerū nici strigăte sêlbatice, nici priviri teribile, nici mâni asiatice, ci linisce, sciință, minte supțire, cum țice Văcărescu.

Și cu tôte acestea, ce minunate ocațiuni se înfățișarã regelui Curuților! — Fură timpuri cândū Sultanulū, Vizirulū, Ludovicū XIV, regele Poloniei, ambasadorii Regelui Franciei din Turcia și din Polonia lucraserã pentru dênsulū și numai pentru dênsulū într'unū admirabilū acordū. Toți sciaū acêsta, și Brâncovenu mai bine de câtū toți, pentru că Grecenu scria :

«Cinstea pe care o avea Tököly de la împărățtia era întocmai ca a lucêrului» (1).

Sciu Tököly se profite de ajutôrele pe cari potrivela circumstanțelorū sfătuia pe suverani și pe miniștrii lorū sê le dea regelui Curuților? De locū, de felū, nici odată. — Tököly își perdu timpulū într'altelē; se certă cu principele Țerii-Românesci; încurcă pe ambasadorulū Franciei care

(1) *Mag. Ist.*, II, pag. 222.

'lă asculta creșându'lu mai pricepută de câtă dănsulă în afacerile Transilvaniei; ceru Porții Muntenia ca să aibă Moldova, și voi Moldova ca să câștige Transilvania; zăpăci pe toți cei ce lucrau pentru dănsulă cu ideia că'i ajută virtosulă, și în fine scăpă totdeuna tôte superbele ocașuni de cari amintirămă în capitolele trecute, și pe cari lectorulă le-a văđută din scrisorile ambasadoriloră și emisariloră lui Ludovică XIV din Turcia, Polonia, Ungaria, Transilvania și Țările-Române.

Astfelă fu Tökölly, soldatulă ungară, căruia d. Louis Chassin îi dă uă pătrundere diplomatică și uă putere de concepțiune atătă de profundă, în câtă, pe lângă dănselă, acele ale lui Richelieu pălescă și se întunecă.

«Tökölly, scrie autorulă acesta, avu geniulă d'ă «găsi ideia fraternității ce trebuie să domnescă între «Turci și Unguri, și o practică în tătă vieța»(1). — Cum și ce felă, documentele timpului său ne-au spus'o mai lămurită de câtă Ungurii cari duceau condeiulă d-lui Chassin.

Cum că Tökölly să fi bănuită vr'o dată că există uă strînsă fraternitate între Turci și Unguri, noi nu ne-amă bizui a demonstra, cum nu ne-amă bizui a lămuri rolulă istorică ală Ungariei la marginele Apusului, întemeindu-ne pe facultă-

(1) *La Hongrie, son génie et sa mission historique*, Paris 1856, ună vol. în 8°; pag. 205.

țile ungare de asimilațiune și de unificare a naționalităților. (1)

Tököly muri în 1705, la Nicomedia în exil.

Décă amă fi și noi săltați de entuziasmul d-lui Chassin, amă puté sfârși cu aceste cuvinte: Anibală, marele căpitană ală anticității, muri în exilă la Nicomedia. S'ară crede că Provedința divină, cu uă mână generosă, conduse pe Emeric Tököly, marele căpitană ală Ungariei, dușmanulă modernulă Imperiă romană, să móră lângă mormentulă dușmanulă nedomolită ală bătrânei Republice romane. Anibală și Tököly (2), Tököly și Anibală !

Istoria se scrie astfelă la Pesta. Cu astfelă de enormități, dér în sensă contrariă, d. Ludovică Szádeczky a scris-o pe aceia a lui Mihaiă Vitézulă (3) pe care — ori-cătă s'ară opune Unguriă, — istoria cea mare, cea adevărată, ilă va numi totdeuna Domnă ală Munteniei, Transilvaniei și Moldovei.

(1) Tesă susținută într'ună memoriă presintată Academiei de sciințe din Pesta, de d. Kallay, ministru de finance ală Imperiulă austro-ungară și membru ală acelei Academii (Maiă 1883).

(2) Unele dicționare biografice, *Bouillet* bunióră, đică că Tököly, silită de sărăciă, ajunsese să se facă *cărciumară* la Constantinopol. Aserțiunea e falsă. La Motraye s'ară fi grăbită a ne spune acestă bizară meseriă a fostulă cavaleră. Cătă fu la Constantinopol, Tököly se hrăni cu bani de la Brâncovenu și de la Duca; în Nicomedia ilă întreținea Inalta Pórtă.

(3) Memoriă presintată Academiei din Pesta, din partea autorulă, de d. Szilágyi Sandor asupra lui Mihaiă, *capulă Româniloră în Transilvania*, de la 1599 péné la 1601 (Decembre, 1881).

XV.

1696—1699.

De la 1695 și pînă la tractatul de la Carlovici, diplomația francesă de la Constantinopol nu mai are nimic de împărțit cu Brâncovénu. Principele român fu lăsat în pace de ambasadorul Franciei, ocupat acum a sfătui pe Turci să continue de zor războiul cu Imperialii. Nu e vorbă, ca să nu-și pierdă obiceiul, d. de Castagnères, în conversațiunile sale cu Vizirii și caimacami asupra afacerilor Moldovei și schimbărilor de domni în acea țară, mai arunca câte uă săgétă și în partea Domnului Munteniei, — stricăciune mică pe care curatorii principelui român o repara îndată.

Brâncovénu însă totu nu era linisčit. În țară, intrigile și împărechiarile se ținea acum strună. Boierii munteni și moldoveni se întreceau, cari mai de cari, se se sape și se se dărime la Constantinopol.

Se scie că facțiunea Cupărescilor și Cantemirescilor din Moldova fusese învinsă la Constantinopol, de Brâncovénu unit cu Costăkescii moldoveni. Dumitru Cantemir nu domnise, după mórtea părintelui său, Cantemir Bêtrânul, de câtă vr'o 20 de zile, și Duca fusese numit Domn.

La sosirea acestuia în Iași, Iordake Rusetu și Lupu Bogdanu, capiî partitei cupăresci, fugiseră, ca de obicei, în Polonia și se aședaseră, pentru a începe «*marghioliele*» în contra lui Duca, la fruntariile Poloniei și Moldovei, într'unu orășelū pe care d. de Castagnères îl numesce *Mariambouli*.

Duca, de și ginere alū lui Brâncovenu și forțe bine în 1695 cu socru-sēu, reușise a câștiga la Stambulū simpatia d-lui de Castagnères. Antiohū și Dumitru Cantemirū cu credincioșii lorū nu putuseră să atragă pe ambasadorū. Causa principală a iubirei d-lui de Castagnères era grija cu care Duca îi trămitea corespondința dintre Constantinopoli și Varsovia. Scrisorile d-lui de Polignac și ale sēle ajungeau fără smintelă la destinațiune, mulțămită Domnului Moldovei și, pentru că nu era lucru puțin pe atunci mersulū regulatū alū scrișorilorū, atâtū d-lū de Castagnères câtū și abatele de Polignac onorau pe Duca cu amiciția lorū. Duca scia acestea și, într'unū rândū, profită de dēnsa pentru a cere, atâtū de la Pōrtă, câtū și de la regele Poloniei, depărtarea de la fruntariă a celorū doui boierī pribegī și vrăjmași, sub cuvintū că ei fură scrisorile ambasadorilorū francesi de la curierii moldoveni.

Se vede că acēstă afacere făcu sgomotū la Pōrtă, căci d. de Castagnères încunoscintēză pre Rege de dēnsa și 'lū întrēbă decă trebuie sē sprijine oficialū la Pōrtă cererea Domnului moldovenescū.

Ludovică XIV rĂsponde cu acea mĂndriĂ su-
perbĂ, care fĂcu una cu pĂmĂntulĂ, Ăn altĂ datĂ, pe
umilitulĂ Doge alĂ Genovei, Ăn iua de receptiune :

«Nu voiescĂ sĂ mĂ amestecĂ Ăn cĂrta pe
«care principele Moldovei pĂte sĂ aibĂ cu
«acei doui particulari ; nu credĂ cuviinciosĂ
«pentru a mea demnitate de a ĂntrebuinĂa
«stĂruinele ambasadorului meu Ăn acĂstĂ
«privinĂ» (1).

BrĂncovĂnu scia totĂ ce se petrecea Ăn Moldova,
i cunoscea mai bine de cĂtĂ Duca cele ce se plĂ-
mĂdiaĂ la Constantinopoli Ăn contra ginerelui sĂĂ.
Cu tĂte silinele sĂle, Duca fu datĂ josĂ dupĂ
tronĂ de Selim-Gherai, ChanulĂ tĂtĂrescĂ, prieti-
nulĂ celĂ bunĂ alĂ lui Dumitru CantemirĂ. (2)
AntiohĂ CantemirĂ Ăi luĂ loculĂ. BrĂncovĂnu tre-
buia d'aci 'nainte sĂ nu'i ainte privirile numai
spre Constantinopoli, ci i spre Iai.

Cu acĂstĂ ocasiune a plecĂrii lui Duca, Nicul-
cea povesteste unĂ incidentĂ care adeverece i
mai multĂ atĂtĂ cele ce se credeau Ăn Ările ro-
mĂne, cĂtĂ i cele ce se scria Ăn Europa de am-
basadori creștinĂ din Constantinopoli, despre ne-
numĂratele bogĂii ale BrĂncovĂnului.

«ĂrĂ DĂmna lui (Duca), ice cronicarul, fĂta
«BrĂncovĂnului-VodĂ, fiindĂ tĂnĂrĂ i desmier-

(1) ScrisĂre din Marly, 13 Septembre, 1695.

(2) *Cronica AnonimĂ*, de la 1689 ĂncĂce, Ăn *Mag. Ist.* V, pag. 149.

«dată (1) de tată-său, se bocia în gura mare mun-
«tenesce, de ȕicea : aolio! aolio! că *va pune taica*
«*pungă de pungă*, din Bucuresci pêne în Țarigradŭ,
«și ȕeŭ! nu ne va lăsa așa, și ierŭ ne vomŭ în-
«tôrce cu domnia înderëtŭ.» (2)

Comparați aceste mâniate și espresive cuvinte,
ȕise «pe muntenesce», ale Dómnei Maria Duca, cu
vorbele ȕise de viforosulŭ spătarŭ Șerbanŭ Can-
tacuzenŭ (3), cândŭ auȕi că, cu tóte silinȕele lorŭ,
ale Cantacuzinescilorŭ, Grigore Ghika venia ierŭ
Domnŭ în Țera-Românescă : «vomŭ face *podŭ de*
«*pungă* de la saraiulŭ (4) muntenescŭ pêne la Vi-
«zirulŭ și totŭ ne va fi pe voă (5)!» Gândiți-vă pe-
urmă la bănetulŭ ce era în țeră : negustorii bo-
gați (6), boierii bogați, Domnulŭ unŭ felŭ de Cre-

(1) Dómna Maria era ténéră, dér mândră și imperiósă. Istoria Bălăcenescă ne spune că la curtea ei giupănesele tremuraŭ de frică, căci Dómna le certa focŭ îndată ce i se părea că nu suntŭ după e-
tichetă. Unei giupănese îi smulse și 'i aruncă ișliculŭ din capŭ în focŭ
ȕicendŭ că numai Dómnelorŭ se cade a purta ișlicŭ, érŭ nu și giu-
păneselorŭ (Trad. *Fotino*, III, pag. 88).

(2) *Cronica*, II, pag. 245.

(3) Pe urmă, Domnŭ în Muntenia.

(4) Cum s'arŭ ȕice astăȕi : de la palatulŭ legaȕiuniŭ române din
Constantinopoli și pêne la Sublima-Pórtă. — Nu scimŭ decât palata-
tulŭ de la San-Stefano, casă de țeră în care locuia, la 1721 Au-
gustŭ, d. de Bonnac, ambasadorulŭ Franciei, și care fu ziditŭ de Ste-
fanŭ Cantacuzenŭ, era pentru curatorii Țerii-Românesce, seŭ nu-
mai particularŭ alŭ Domnului. (*Colecȕ. Odobescu* : scrisórea d-lui
de Bonnac către ministrulŭ de esterne, din Constantinopoli, 2 Au-
gustŭ, 1721).

(5) *Cronica anonimă a Moldovei* (1662—1733) III, pag. 148.

(6) După cum reese din diferite locuri din *Călătoriele* lui La Mo-

sus; aurulă curgea din tóte părțile. In schimbă ensé, și pofta Turciloră era nesăturată.

In 1695 și 1696, răsboiulă continua sub Mustafa II in Temišióra cu succese strălucite. Armatele otomane luară Lipova, și la Lugos, generalulă Veterani, care se 'ncercase să 'i opréscă cu 6000 de ómenī, fu bătută, prinsă și omorită (22 Sept. 1695). Rușīi fură siliți să desconjure Azofulă. Victoria de la Olaș, câștigată de Sultană asupra electorului de Saxonia, îngriji fórte pe Imperatoră, éru Mezzomorto, Kapetan-bașa ală Mării, bātu de doué orī flota venețiană. Turcīi puteau crede că antica vitejiă a strămoșiloră a renăscută in inimele loră.

In timpulă acesta, Brâncovénu strîngea și trămitea cantități colosale de zaharé oștiloră turcescī, și dregea de zoră Cladova, — uă cetățuiă năsdraună, care se strica in fiă-care ană, după dorințele lui Brâncovénu, de 'lă ținea pe acesta in locă, in țéră, și nu'lă lăsa să 'nsoțéscă in Ungaria pe Sultană séu pe Viziră. La 'nceputulă fiă-cărei campanii, pare că era ună făcută : Cladova se strica, și, prin urmare, Brâncovénu trebuia se drégă Cladova.

Succesele Turciloră continuaă, când principele Eugeniă de Savoia apăru pe câmpul răsboiului.

traye. edit. cit. — In ceia ce privesce pe țéranii din vremea lui Brâncovénu, cronicarii nu se unescă : unii dīcū că îngenuchiaseră sub biruri și podvezī; alții că erau bine și cu de tóte îndestulă.

Norocul Turcilor se schimbă d'ună dată și din toate părțile. Petru, Țarul Rusiei, le luă Azoful; în Polonia, cetatea Lemberg opresce în mergerea triumfală pe Chanul Tătarilor; (1) éru dieta, în locu se alégă pe principele de Conti, alese pe Frederic-Augustă, electorul Saxoniei, amicul imperatorului; în fine, la 11 Septembrie 1697, Eugeniū de Savoia bātu de stinse armia musulmană pe Tisa, lângă satul Zenta. Sultanul fugi spăimântat la Adrianopoli, statul se cutremură din temelă, Turcia era în pericol. Ună nouă viziră, ală patruea din puternica și geniala dinastiă a Kupriuliilor, Hussein-Kupriuli, primi pecetea Imperiului otoman. Hussein scóse ca din pământu uă nouă armată, și Daltaban-Pașa reuși a opri și a arunca dincolo de Sava, pe Imperiali cari intraseră în Bosnia.

La 11 se dedese bătălia de la Zenta; la 20 Septembrie, Ludovică XIV subsemna la Ryswick cu Anglia, Germania, Olanda și Espania, celebrul tractat care umili adâncă orgoliul marelui Rege silindu-lă să recunoscă pe Guillaume

(1) Acestă Chană scria Vizirului că Domnul Moldovei nu i-a trimis încă cele 20 de pungi promise și lemne îndestulă pentru palissade. Vizirul, după primirea scrisorii, chiamă pe Kapukehanelile Moldovei și porunci de le dede câte 80 de bastóne la fiă-care, în Divană, spunându-le în răcnete că are s'ei omóre și pe ei, și pe stăpânul lor (Scris. d-lui de Castagnères către Rege, Adrianopoli, 13 Maiu 1697). — Aci e de ȝisă cu Niculae Costin: «de le tre-
«Lue (Turcilor) uă dógă, uă sită, încă alérgă la Moldova, care
«vedemă că nici ună bine nu va fi de Moldova săraca (II, pag. 54)».

d'Orange de rege alū Angliei, și se dea multe din cuceririle séle de mai 'nainte.

Ludovicū XIV, ȃice d. de la Joncquières, propusese Porȃit se iea parte la 'ncheierea acestuī tractatū, dér Pórta refusase (1). Nu scimū de unde d. de la Joncquières a luatū acéstă afirmaȃiune. Purtarea ambasadoruluī francesū în timpulū negociaȃiunilorū de la Carlovici, precum și ura Turcilorū în contra Franciei cātū ȃinurā acele negociaȃiuni, ne arétă fórte lámuritū cā Ludovicū XIV nici nu se gāndise la fidelulū séū aliatū, Sultanolū, cāndū subsemna pacea de la Ryswick.

Hussein-Kupriuli se rāsti într'unū rāndū d-luī de Castagnères, ȃicēndu'ī : «Impēratulū Franciei «și-a cālcātū cuvēntulū, a negociatū fără se ne «anunȃe, a făcutū pace violāndū tractatulū care e- «sistă,— ȃicea Turculū,— între Francia și Turcia(2).»

Negociaȃiunile păcei dintre Turci și Germani începurā la Carlovici cu miȃlocirea ambasadoruluī englesū, lordulu Paget. Ludovic XIV făcu la Constantinopoli prin reprezentantulū séū, d. de Castagnères, (3) totū ce 'ī stete prin puținȃ ca se încurce negociaȃiunile și se spulbere influinȃa ambasadoruluī englesū. Divanulū sfārși, ȃice Cante-mirū, (4) prin a invita pe ambasadorū a nu se mai

(1) De la Joncquières : *Hist. de l'Emp. Ottoman*, ediȃ. cit. pag. 344.

(2) S-t. Priest : *Mémoires sur l'Amb. de France en Turquie*, ediȃ. cit. pag. 106—107.

(3) Nu marchisulū de Ferriol, cum greșitū scrie d. de la Joncquières.

(4) Citatū în d. de la Joncquières.

amesteca în lucruri cari nu'lă priviaă. — Voimă pacea, diceaă Turciî, și pacea se va face.

Intr'adevără, proiectulă păcei, preparatū la Viena, incepu să fiă discutatū la Carlovici, la Iuliū 1698. Turcia era represintată la conferințe de Alexandru Mavrocordatū, marele secretarū de statū, (1) de fricosulū Zulficar Effendi și de Reis-Effendi, «omū «mojicū și neînvătățū, în cātū tōtă ritorica lui A-lexandru Mavrocordatū nu putea astupa mojicia «Turculū» (2).

In partea creștinilorū, se aflaă : mediatorulū, lordulū Paget, ambasadorulū Angliei, ajutatū în a sa mediațiune de trāmisulū Statelorū-Unite ale Țērilorū-de-josū, d. Collier sēū comitele Collyer (3); reprezentanțiî Imperiului germanū, între cari, comitele Kinski, marele cancelarū alū Boemieî; reprezentanțiî Venețiiei, Polonieî și Rusiei.

La 1 Iuliū, toți acești diplomați se puseră să cheltuéscă pe 'ntrecute «pricopselă multă, sciință «de limbī îndestulă și minte subțire» (4).

Brāncovēnu, în timpulū acesta, nu sta cu mā-

(1) Ο' εἰς ἀπορρίτων, funcțiune creată pentru dēnsulū, cu 8000 de scude pe anū. Nicolae, fiulū sēū, viitorulū Domnū în țērile romāne fusese numitū dragomanū în locuî. (Miller : *Journal des Savants*, studiū citatū).

(2) *Cronica anonimă*, de la 1689 încōce, în *Mag. Ist.* V, pag. 168.

(3) Bārbatulū comitesei Collier, care avu mai în urmă uă afacere litigiōsă cu Dōmna Pāuna Stefanū Cantacuzenū.—V. Hurmuzaki : *Documente*, VI, pag. 297.

(4) Văcărescu : *Istoria Impērațilorū Otomanī*, în *Tesaurū de Mon. istor.* II. pag. 269.

nele în sênă. Scia fôrte bine Domnulă română ignoranța în care se aflău membrii conferințelor de la Carlovici, în ceia ce privia cestiunile atin-gătoare de țările române ; scia de asemeni că prin-tre miniștrii și secretarii loră, afară de aceia ai Germaniei și Poloniei, erau fôrte mulți cari luaă Valachia dreptă Moldova, și pe acêsta dreptă cea d'ântăiă. Brâncovenu avea, ce e dreptulă, pe A-lexandru Mavrocordată, dér acesta era prea ocu-pată cu cestiunile cele mari, pentru a studia și a lua sêma cu de amênuntulă și la cele ce erau sê se vorbescă pentru principatele române. Ș'a-poî, Brâncovenu păscea de multă pe Mavrocor-dată și cunoscea tăria prieteniei lui.

Dreptă acestea, elă ceru voiă de la Constan-tinopolă și trâmise la Carlovici ună agentă ală sêu și numai ală sêu, (1) însărcinată a da plenipo-tențiariloră tôte lămuririle trebuincioșe și'n ace-lașă timpă, a le demonstra câtă de nefundate și câtă de absurde erau pretențiunile Poloniloră a-supra țériloră române.

Nu scimă cine sê fi fostă acestă agentă ală Domnului română. Fost'a vr'unulă din deșteptî boeri diplomați, crescuți la șcôla Cantacuzinesci-loră și pe cari Brâncovenu îi întrebuintă atâtă de desă pre la tôte curțile ? Fost'a vr'ună stră-ină ? Ori-cum ară fi, agentulă principelui Valachiei

(1) După cum reese din scrisorile ambasadorului francesă, pe cari le studiămă mai la vale.

era unŭ omŭ fŭrte deŭteptŭ ŝi minunatŭ de bine informatŭ. Lordulŭ Paget prețuia fŭrte pĂrerile lui ŝi avea cu dĂnsulŭ lungi conferințe (1).

În timpulŭ acesta, d. de Castagnères n'avea la Constantinopoli altŭ rolŭ de cĂtŭ acela de informatorŭ. Cele ce auđia, le ascernea pe hĂrtiĂ ŝi le trĂmitea Regelui. Astfelŭ, în scrisŭrea de care vorbirĂmŭ mai susŭ, ambasadorulŭ francesŭ anunțĂ :

«*Sire,*

«..... Mai toți credŭ cĂ pacea se va face;
«Mavrocordatŭ lucrĂzĂ mereŭ; lordulŭ Pa-
«get studiazĂ cu de amĂnuntulŭ (2) tŭte ces-
«tiunile, ŝi are conferințe peste conferințe cu
«Mavrocordatŭ. Acesta, dupĂ conferințe, se
«duce în tŭte serile la marele Vizirŭ de'î îm-
«pĂrtĂșesce cele vorbite ŝi auđite peste ți.

«La 17 Iuliŭ, lordulŭ Paget mersese la
«cortulŭ lui Mavrocordatŭ, dĂr negĂsindu'lu
« — seŭ pŭte cĂ acesta nu va fi cutezatŭ

(1) Scrisŭrea d-lui de Castagnères cĂtre Rege, din Adrianopoli, 5 Augustŭ 1698.

(2) Guillaume, regele Angliei, ordonase ambasadorului seŭ se se ostensĂcĂ, seŭ cum điceaŭ p'atunci boierii noștri, «fŭrte se 'șî punĂ pŭlele 'n hrŭ» pentru Turci, ca se arĂte acestora cĂ ŝi Anglia pŭte se 'î slujiascĂ totŭ atĂtŭ de bine, cum 'î slujia înainte Francia. Dreptŭ acĂsta, vrĂjmĂșia dintre d. de Castagnères ŝi lordulŭ Paget era totŭ atĂtŭ de mare cĂtŭ ŝi cea dintre Ludovicŭ XIV ŝi Guillaume I. Lord Paget împĂrția banii cu grĂmada ca se combatĂ pe ambasadorulŭ francesŭ. (De la Joncquières : *op. cit.* pag. 344.)

«s'e'lă priméscă(1) — intră la agentulū princi-
«peluī Valachiei cu care vorbi despre preli-
«minările păcei alcătuite la Viena, unde s'a
«dusū secretarulū s'eū, d. Serreyer».

Mavrocordatū, ca s'e facă plăcere viziruluī Hus-
sein-Kupriuli furiosū în contra Franciei, se purta
fôrte r'eū cu d. de Castagnères și cu cei-l-alți
ômenī ai Regeluī; acéstă purtare se explica cu
atâtū mai lesne, cu câtū subvențiunea de 2400
de livre ce'i servia Francia îi fusese tăiată. Ma-
vrocordatū nu scăpa decī nici unū prilejū ca s'e
vorbéscă de r'eū armata francesă, s'e micșoreze
victoriile acesteia, s'e măréscă învingerile, în fine,
s'e mortifice câtū mai desū și mai adâncū amorulū-
propriū alū ambasadoruluī și secretarilorū s'eī. Ast-
felū, d. de Castagnères suferia inconsecințele poli-
ticeī orientale a lui Ludovicū XIV, și se mulțâmiau
atâtū d'ensulū câtū și secretariī s'eī, a scrie Regeluī,
una după alta, umilințele ce suferiau la Constan-
tinopoli.

Daubert (2) lămuria ast-fel d-lui de Torcy pur-

(1) Precauțiunile lui Mavrocordatū și atențiunea cu care trebuia
s'e se p'orte, ca s'e nu ațițe bănuielile Turcilorū suntū de geniū !
Și totuși, de douē ori fu câtū p'aci s'e i se sbóre capulū. V. Miller,
studiū citatū, în *Le Journal des Savants*, pag. 226 și 231.

(2) Scrisórea din 25 Iuliū 1698, publicată de d. Miller în stu-
diulū s'eū.—Nu cunoscū pe Daubert ; era póte unulū din secretariī
ambasadei.—D. de Torcy este nepotulū lui Colbert și ginerile d-lui
de Pomponne ; în 1698, d. de Torcy era de faptū ministru alū afa-
cerilorū străine, căci socru-s'eū avea numai titlulū. D. de Pomponne

tarea lui Mavrocordatū fața cu ambasada francesă :

« *Domnule Ministru,*

«..... Suntū convinsū că Mavrocordatū
«este vrājmașulū Franciei, 1° pentru că i s'a
«tăiatū pensiunea; 2° pentru că elū este d'altă
«lege, nu d'aceia ce protege Maiestatea Sa (1);
«3° pentru că este fôrte de aprôpe inru-
«ditū cu principele Valachiei, (2) care se
«crede că este în înțelegere cu Imperato-
«rulū; 4° pentru că e sigurū că victoriele

muri în 1699. — Asupra marchisulū de Torcy, care a jucatū unū rolū însemnatū în politica orientală a lui Ludovicū XIV, v. substanțialulū studiū bibliograficū publicatū de d. Frédéric Masson ca introducțiune la *«Journal inédit de Jean-Baptiste Colbert, Marquis de Torcy, Paris, 1884, 1 vol. în 8° gr.*

(1) Daubert și- aduce aminte de resistința energetică ce opusese Mavrocordatū d-lorū de Nointel și de Girardin cândū aceștia, după ordinele Regelū, voiaū să gonescă pe Greci de la paza S-tulū Mormētū.

(2) «Atuncea dar, pre la cășlegi (1698), avendū Măria Sa și nuntă «a face, a ficăi Măriei Séle, Dómnei Ilinca, cu Scarlatake, coconulū «lui Alexandru, dragomanulū celū mare împărătescū, cinstitū-aū ân- «tăiū cu dregătoriā pe acestū coconū, făcendū-lū paharnicū mare, «și după aceia și nuntă s'aū făcutū la Fevruarie; veselii fôrte «mare și despre uā parte și despre alta, căci nici coconulū acesta «nu cu próstă gătire de la tată-sēū venise, omū mare lângă îm- «părăția fiindū, sciutū și invēțatū fôrte (Grecēnu, *Mag. Ist.*, II, pag. 343). — Cuscrii se 'nvoiseră pentru acēstă cășetoriā a copiilorū lorū încă din Octobe 1692, de la nunta Mariei Brāncovēnu cu Constantin Duca (Livadas: 'Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων ἐπι- στολά, Triestū, 1879, în 8°, prefața biografică). — Êrū vorba în urmă fusese isprăvită de popa Niculae, Greculū de la Sinope (*Cronica anonimă* de la 1698 încôce, în *Mag. Ist.* V, pag. 162).

«M. S. Regelui opresce pe Vizirü d'a încheia
«pacea între Imperiü și Pörtä.»

Principile Valachiei nu apăruse cam de multü prin scrisorile trãmișilorü lui Ludovicü XIV.

De la Salankemen, orășelü departe de Carlovici la vro 28 de kilometre, Fabre, secretarulü d-lui de Castagnères, scria d-lui de Torcy. (1)

«Articolulü Transilvaniei dä multü de torsü re-
«presentanșilorü Germaniei și Turciei. Și unit și
«alșii ținü fôrte la acéstã provinciã.....».

Și mai la vale :

«Mavrocordatü umblã c'unü fastü și c'uã pompã
ne mai pomenitã pentru unü creștinü. S'arü crede
cã e pașã cu trei tuiuri.....».

Décã comitele Kinski, reprezentantulü Germaniei ținea multü la Transilvania pe care o câștigã cu tôte silinșele contrare ale plenipotenșiarilorü otomanï, Poloniï, din deosebite cauze, lãsaserã mai pre josü pretenșionile lorü.

Numai cereã amëndouë principatele române; Valachia era pãrãsitã ; Poloniï numai țineaü la dênsa și voiaü numai Moldova. Eraü modești! — Din nefericire pentru împlinirea justelorü și multü întemeiatelorü pe drepturi *ab antiquo* cereri ale Polonilorü, Turciï furã inflexibili în acéstã ces-tiune. La tôte argumentașionile plenipotenșiarilorü poloni, Turciï sã mulșãmiaü a rãspunde cu nisce

(1) Scrisóre din 5 Augustü 1698 (Miller).

cuvinte cari trebuiesc îndelung meditate de partisanii teoriei: principatele române au fost su-puse Turciei, pînă la completa înstrăinare a tu-turorî drepturilor strămoşesci. Étă cuvintele Tur-cilor: «Moldova nu o putem da sê le fiă lorî
«podană, că este *volnică*, că Turcilorî *este închi-
«nată, nu este luată cu sabia*(1) ». — Moldova rē-
mase a Moldovenilorî.

În fine, după discuţiuni şi frămētări destule, pacea sê încheiă la 16 (26) Ianuariū 1699. Diplo-maţiî, după certe şi vorbăriî destule, îşi dederă sărutarea păcei — *osculum pacis*, érî olaciî ple-cară în tôte părţile ca sê vestéscă lumei multî îmbucurătórea scire.

Turcia dede Austriei Ungaria şi Transilvania ; nu mai păstra pentru dēnsa, dincolo de Dunăre, de câtî teritoriulî coprinsū între Tisa şi Mureşū ; dede Poloniei Cameniţa, Podolia şi Ukraîna ; dede Rusiei Azofulî ; dede Tătarilorî independinţa ca sê 'i apuce Ruşîi mai lesne ; dede 'n fine Vene-ţiei Morea pînă la Hexamilon şi aprópe întréga Dalmaţiă.(2)

Astfelū se sēvērşi prima desmembrare a impe-riului lui Mahometū II, sfăşiare fatală care va fi urmată de multe altele în secolii următorî.

Principatele române rēmaseră, neştirbite, totū sub suzeranitatea binefăcétórea a Porţei Otomane.

(1) Niculcea, II, pag. 262.

(2) De la Jonquières : *Hist. de l'Emp. Ottoman*, ediţ. cit. pag. 354.

Intrigile și ascunsele proiecte ale Poloniei și ale casei de Austria; începuturile de alianță și de tractate, făcute de unii Domni cu Imperatorul Leopoldă ; campania diplomației franceze pentru a răsturna pe Brâncovenu; toate acestea se stânjeniră unele pe altele, pentru a reapăre în alte timpuri de grea cumpănă pentru țerile române.

La 30 Aprile 1699, d. de Castagnères scrie Regelui între altele: (1)

Sire,

«.....Mavrocordată a lucrată astfelă în
«cătă n'a întâlnită opozițiune nici de la
«Turci, nici de la Poloni. Elă ară voi cu
«acéstă ocasiune să alégă Domnă în Moldova
«pe fiulă seă, Nicolae Mavrocordată, care
«se află acum dragomană la Sublima-Pórtă.
«Valachia își are Domnulă seă pe viétă».

Acéstă dorință a lui Mavrocordată ajută fórte excepțională tenacitate cu care Turciș điseră nu și ieră nu la toate încercările Poloniloră d'a lua Moldova.

Prin urmare, de uă parte, priceperea diplomatică a lui Brâncovenu; pofta lui Mavrocordată d'a deschide ușa Domnieloră române fiiloră seș; folósele nemăsurate ce trăgeau Pórtă, Sultaniș, Vi-

(1) Scrisóre din Adrianopolă.

zirii, pênă și cadânele din țările române; — de altă parte, proiectele Imperiului german, ale Poloniei și ale Franciei, care se băteau în capete și pe cari aceste puteri le alcătuiseră pentru a némului românescă dësăvêșită fericire; toți acești factori, lucrându în sensuri contrare, ajutară Munteniei și Moldovei să iésă, întregi nevêtëmate, din vijelia rësboielor și, mai cu sémă, din întocmirile diplomaților, ale căroră efecte se simtă și mai multă și mai adâncă de câtă prăpădulă oștiloră.

Țările române sfârșiau secolulă XVII cu Domnă, cu limbă, cu aședeminte române, și intraă totă astfelă în secolulă XVIII. — Muntenia și Constantină Brâncovenu păreaă siguri de viitoră; Țera și Domnulă, Domnulă și Țera biruiseră pe rëuvoitori și credeaă că aă dreptulă bine căștigată d'a lucra în linisce la fericirea némului românescă.

Totuși, vëdëndă poftirea nemësuraă cu care Fanarioții își înfipseseră privirile în frumuseăa Țerii-Românescă; auđindu'i đicëndă c'ună entusiasmă nu de bine vestitoră vorbele ce voră scrie peste 40 de ani:

«Frumósă'i Moldova, dér mai frumósă'i Muntenia; frumósă'i Polonia, dér mai frumósă Muntenia; frumósă'i Ungaria, dér mai frumósă Muntenia; frumosă este întregă pămëntulă, dér mai frumósă Muntenia. Singură Raiulă celă din E-

«den e mai frumosă de câtă România Dacia-nă!.....»; (1)

ună observatoră atentă ară fi simțită ună fioră ascunsă că 'i înghiață inima și, întorcându-și ochii de la frumusețea Țării și bogăția Domnului, ară fi șoptit cu profetică durere :

Un malheur inconnu glisse parmi les hommes... (2)

Nenorocirea necunoscută care luneca în mijlocul Românilor era Fanarioișii.

(1) Καλή ἡ Μπογδανία, καλύτερη ἡ Βλαχία· καλή ἡ Λεχία, καλύτερη ἡ Βλαχία· καλή ἡ Οὐγγρία, καλύτερη ἡ Βλαχία· καλή πᾶσα ἡ γῆ, καλύτερη ἡ Βλαχία· ὁ ἐν Ἐδὲν παράδεισος μόνος καλύτερος τῆς ἐν Δακίᾳ Βλαχίας. — Scrisoarea lui Daponte către marele vornic Constantin Dudesca, în *Les Ephémérides Daces*, ediț. Legrand, Paris, 1881 în 8 gr. T. I.

(2) Malherbe : *Poésies*, ediț. Charpentier, 1842, livr. II, pag. 68.

XVI.

1700—1708.

La 7 Februariu 1700, d. de Castagnères părăsi Constantinopoli și se reintórse în Francia.

În locu'i, Regele numi pe d. de Ferriol, marchisù d'Argental, care, pêně la acéstă dată, fusese întrebuiñatù de cabinetulù din Versailles ântâiù în Polonia, apoi în Ungaria unde, după cum scimù, sub numele de marchisù pe Loiras, însoțise pe Tököly în tóte luptele acestuia cu Germanii, și la urmă, mersese în rândurile armatei turcesci la rėsboiù totù în contra Imperialilorù.

Altù caracterù, alte idei. — D. de Ferriol era militarù; iute de fire, țanțoșù pêně la nebuniă, — fu într'unù rândù legatù de ómeni casei séle, cari'lù cređură nebunù; — plinù de idei mai multù de câtù năsdràvane, — într'unù rândù trãmise prin dragomanulù ambasadei, Fornetti, unù cartelù de provocațiune marelui Vizirù Ali-Pașa. D. de Ferriol se credea în Turcia ca într'ua țéră unde capriciurile cele mai bizare suntù posibile. În urmă, când se reintórse la Paris, đicea stândù de vorbă cu Voltaire și cu nepotulù sěù, comitele d'Argental: «Cinste cu Turciù nicì nu perđi,

nici nu câștigî». (1) De aceea, când era la Pörtă seü prin Constantinopoli, tractă pe Turci peste piciorü; se certă și puținü lipsi de nu se încăeră adese-orî cu colegii seî, represintanții celor-l-alte puteri crestine. Comitele d'Ottinguen fu câtü p'aci uă dată se fiă atacat ün palatulü seü de d. de Ferriol, care 'și armase cele trei-șeci de slugi (2) ce avea și venia în regulă de bătaiă se se apuce la luptă cu ambasadorulü Germaniei. Pe Turci nu' scria decâtü cândü aceștia trämiteau soldați de'lü siliaü se facă cele ce'i đicea marele Vizirü. Cândü se nascu ducele de Bretania, nepotulü lui Ludovicü XIV, d. de Ferriol ilumină. Turci se spări-ară și se supărară; Caimacamulü trämise, în numele Sultanului, ordinü ambasadorului, se stingă iluminațiunile. (3)

Nici vorbă că țandăra d-lui de Ferriol sări pe locü, ceia ce'lü făcu de respunse trämisului : Caima-

(1) Voltaire: *Œuvres complètes*. Corespondența. Ediț. Garnier, Paris 1882. Tom. XVIII. Scrisörea lui Voltaire către d'Argental, 20 Ianuariü, 1778.

(2) Töte ambasadele aveaü pe lângă *valeții* de naționalitatea lorü, ca cești 30 de Francesi cu care d. de Ferriol plecase se iea în spängi pe d. de Ottinguen, uă mulțime de alte slugi de töte naționalitățile din Pera, unde se vorbeau, la 1716—1718, în timpulü șederii celebrei lady Wortley-Montague, limbele: turcă, grécă, e-breă, arménă, arabă, persană, rusă. slavonă, română, germană, o-landesă, francesă, italiană, ungară. (*Œuvres de lady Montague*, trad. franc. Paris, 1804, 4 vol. în 8° II, pag. 201).

(3) Incidentulü serbătorei este pe largü povestitü de celebrulü botanistü Pitton de Tournefort, în interesanta'i *Relation d'un voyage dans le Levant*, Paris, 1717, 2 vol. în 4.

camulă se viă s'elă stingă decă îi dă mâna. Din fericire, pêne se viă Turcii pe cari D. de Ferriol, lăsându'și invitații în casă, îi ascepta cu slugile séle armate din capă pêne 'n picióre, iluminațiunile se stinseră; altfelă se făcea bătaia. — Totă așa se 'njură cu Turcii și la recepțiunea oficială, când nu voise se lasé sabia la uă parte și nu fu primită; totă așa cu caiculă ambasadei pe care'lă împodobise ca pe acela ală Sultaniloră, — ceia ce împodobise pe bieții lopătari cu câte 100 de bastóne de fiă-care, date de capigilarii Sublimei Porți. — D. de Ferriol nu era nebună, după cum pretinde d. de St. Priest, dér avea în elă ună felă de iuțelă care 'lă făcea s'șși pérđă să-rita, se ésă din țține c'ua înfricoșată ușurință. Atunci da, nu se'ncurca; ésă, đicea d'ensulă, oră unde o eși, de óre ce cu Turcii cinstea nici nu ți-o perđi, nici n'ó câștigă.

Écă omulă care rămase la Constantinopoli se continue în contra Brâncovénului campania începută de d. de Castagnères. Fostulă ambasadoră nu cunoscea pe Brâncovénu personală; îlă pira la Pórtă pentru că astfelă îi ordona politica Regelui; altmintrelă, ură n'avea pentru Domnulă Munteniei. Ș'apoi, d. de Castagnères nu sălta în susă, ca d. de Ferriol, la cea mai mică contradicțiune.

Noulă ambasadoră, din contră, cunoscea fórté bine pe Domnulă română. Nu sciă decă d. de Fer-

riol fusese cu Tököly la Zernescei și la Cristi-anii, — presință foarte probabilă, de ore-ce marchisul de Loiras avea ordine d'a însoți pe Regele Curușilor pretutindenii. Ceia ce ênsê e foarte sigură e că d. de Ferriol era la Turtukaia și la Oltenița, la începutul campaniei din 1693. D'acolo, după cum amă văduțu mai susă, scria cu necază d-lui de Pontchartrain că Brâncovenu a venită la óstea Vizirului și că a fostă primită cu nisce onoruri nemêsurate, — ceia ce probéză că onorurile ce se acordaă lui Tököly și d-lui de Ferriol eraă distribuite cu foarte multă economiă. D'atunci deci, și de mai 'nainte, d. de Ferriol era vrăjmașul Domnului română.

Acum, ca ambasadoră, nu 'și schimbă de felă pasurile în privința lui Brâncovenu, și'lă vomă vedé nescăpândă nici ună prilejă de a înegri la Pórtă pe pré-multă onoratulă óspe ală Vizirului de la Oltenița și Turtukaia. Noroculă și diplomația lui Brâncovenu, precum și puțina considerațiune ce aveaă Turciă pentru d. de Ferriol scóseră adese-oră pe Brâncovenu din încurcăturile ce'i suscită ambasadorulă Franciei.

Împrejurările în cari d. de Ferriol își începu ministerulă seă pe lângă Sublima-Pórtă nu se deosebescă cu uă iotă măcară de cele cari curgeaă când începuse ambasada d-lui de Castagnères. Francia, în timpulă acestui d'ală doilea, se lupta cu întréga Europă coalitată în contrăi prin liga

de Augsburg (1686—1697). D. de Castagnères trebui deci se lucreze din toate puterile, pentru a da pe Turci în partea sa. D. de Ferriol trebuie să facă același lucru, căci, în timpul ambasadei sale, Franța începu războiul pentru succesiunea Spaniei (1701—1713). D. de Castagnères avusese candidatura-năpaste a lui Tököly la tronul Ardélului; d. de Ferriol avu pe acela a lui Franciscu Rákoczy. Și amândouă combătură, unul cu tactică, altul cu înflăcărare adeseori năvârliose, pe același Domnă română care, mulțumită diplomației și norocului său, sta mereu pe tronul strălucit al Munteniei. Amândouă avură său mai exactă creșteră că au de vrăjmaș pe Constantin Brâncovenu.

Se scia, mai cu seamă la ambasada franceză, și se striga pe toate cărările că Domnul Munteniei s'a dat trup și suflet Imperatorului Leopold (1) și, de și războiul nu curgea acum între Imperiul Germaniei și Sultan, d. de Ferriol da mereu înainte învinovățind pe Brâncovenu că stănjinesce planurile răsculaților unguri cari sunt prietini Turcilor; că le opresce mușionile; că îi dă pe mâna Imperialilor, — ison de acușării la auzul monoton al căruia Vizirul și caimacami legănau capul în drépta și

(1) După Carlovici, vina, — căci vină era alianța cu Austria, — nu era fără temei.

în stânga, și de multe ori adormia în ciuda d-lui de Ferriol și focósei séle elocințe.

Fuse ca unŭ făcutŭ în vieța lui Brâncovénu. Domnulŭ românŭ n'avu unŭ momentŭ în vieța, în care intrigele și pîrele externe sê-lŭ lase în pacea și 'n liniscea fastuósei séle vieți de la Bucuresci, Têrgovisce și Pitesci. Fură momente în cari intrigele interne, uneltirile boerilorŭ încetaŭ : nu fu nici unulŭ în care Brâncovénu sê fi pututŭ dice : n'amŭ nici uă ambasadă de trâmisiŭ, nici uă manoperă de dejucatŭ, nici unŭ răspunsŭ de făcutŭ. Nici unulŭ! — Ântâiŭ, Tököly și d. de Castagnères, apoi Rákoczy Ferentz și d. de Ferriol; la urmă, totŭ ca printr'unŭ făcutŭ, tună de-î adună la Varnița lângă Tighina, pe Carolŭ XII Suedesulŭ, pe Poniatovski Polonulŭ, pe Mazeppa Cazaculŭ, pe Des Alleurs Francesulŭ, pe Fabriciŭ Holsteinesulŭ, și — mai susŭ de dênșii — Petru celŭ Mare, Rusulŭ; toți, nu în unire, ci fiă-care după priceperea lui, voindŭ sê 'și facă trebile la Pórtă, găsiaŭ de cuviință sê pîrască pe Brâncovénu.

D'aci, trebuința misiunilorŭ continue cari plecaŭ la Constantinopoli din partea Domnului românŭ; d'aci, dira de bacșișuri cari trebuiaŭ sê însoțescă fiă-care cerere și fiă-care desvinovățire. Ura vrăjmașilorŭ creștea în raportŭ directŭ cu succesele Brâncóvénului. Bogăția lui era o crimă în ochii dușmanilorŭ; căderea lui Antiohŭ Can-

temiră și a doua suire a lui Constantină Duca pe tronul Moldovei, erau totu crime brâncovenesci; serviciile ce elu făcea Porții nu erau de câtu prefăcătorii.

La 27 Decembre 1700, d. de Ferriol scria(1) Regelui uă scire care, firesce, mări ura ce Ludovică XIV avea 'n contra lui Constantină Brâncovenu, de óre-ce serviciulú ce acesta făcea Sultanului, folosia Imperatorului.

«Sire,

«.....Intr'unú articolú secretú alú tractatului de la Carlovici, Turcii s'aú legatú «sě numere Imperialilorú uă sumă de 200,000 «de scuđi. Turcii ênsě n'aú bani(2). Se ȓice, «dér lord Paget și comitele d'Ottinguen(3) «négă acéstă vorbă, se ȓice că principii Valachiei și Moldovei vorú răspunde acéstă «sumă».

D. d'Ottinguen și nobilulú lordú negaú cele ce se ȓiceaú în privința celorú 200,000 de scuđi, pentru că credeaú — ș'aveaú dreptate! — că nu era tocmai spre lauda și slava lui Leopoldú celú Mare(4), imperatorulú sacrului imperiú romanú

(1) Scrisóre din Pera.

(2) Când aú avutú ?

(3) Nu d'Octiguen, cum scrie d. de St. Priest : *op. cit.* pag. 249.

(4) Și noi nu scimú, ca și d. Louis Léger (*Hist. de l'Autriche-Hon-*

alū națiunei germane. se întindă mâna și se primescă de la Turcia baniî micilorū principi ai Munteniei și Moldovei. Dreptū acēsta, lord Paget și comitele d'Ottinguen ȃiceau că sgomotulū aces-tei obligațiunii secrete nu era adevēratū. Noi credemū, din contra, că ȃisele d-lui de Ferriol suntū adevērate.

Într'adevērū, dupē subsemnarea păcei și întōrcerea Vizirului de la ôste, Brâncovēnu trâmite la Constantinopoli uă deputațiune compusă din banulū Cornea Brăiloiu, spătarulū Mihaiū Cantacuzenū, unchiulū Domnului, și deșteptulū postelnicū Dumitru Caramanlâu. — Niculcea (1) scrie că acēstă deputațiune era menită a surpa pe Antioh Cantemirū la Pōrtă, unde în acelū anū se mutase, cu Dōmna și «totū agarlâculū sēū», fraatele Domnului Moldovei, învēțatulū Dumitru Cantemirū. Brâncovēnu scia că Dumitru Cantemirū nu se ducea la Pōrtă sē-lū laude pe elū; trecutulū Ńi era în față ca și presintele. Cantemirescīi nu puteau sē suferē pe Domnulū muntēnū, ērū acesta, cândū putea, le 'ntorcea ochiū pentru ochiū, dinte pentru dinte. Brâncovēnu ēnsē avea unū meritū : recunoscea deșteptăciunea lui Dumitru Cantemirū, a căruia nevēstă, multū frumōsa și

grie, ediț. cit. pag. 264) pentru ce istoricīi Vienei dau lui Leopoldū numele de mare.

(1) *Cronica*, II, pag. 267 și urm.

multă înțelepă Casandra (1), fia lui Șerbanu Cantacuzenă, scia pe de rostă «tainele ce avea Brâncovănu cu Nemții.»

Grecănu țice (2) că deputațiunea mergea să cadă la picioarele Sultanului pentru ertarea tribului pe două ani.

De altă parte, boierii munteni trebuiaă să lucreze pentru candidatura la tronul Moldovei a unui omă ală Brâncovănuului, Toderașcu de la Galați (3). — Să observămă în trecătă că simțul diplomatică ală Domnului română, simț profundă și prevăđătoră de care ni-a dată atâtea probe, nu l'ară fi sfătuită a propune pe acestă Toderașcu, decă n'ară fi vėđută că are pe ce să se

(1) Spiritulă și frumusețea Casandrei Cantemiră o făcuseră să fiă una din cele mai frumuse principese ale Europei, țicea, în Septembrie 1743, Jesuitulă țiaristă de la Trévoux (*Mémoires pour l'histoire des lettres, etc. etc.*), după notița biografică dată lui, de sigură, de fiulă Casandrei, Antiohă Demetru Cantemiră, atunci ambasadorulă Elisabetei Petrovna la Paris, după ce fusese mai înainte în Anglia, pe lângă Georgiă I.

(2) *Mag. Istor.* II, pag. 349.

(3) Niculcea, II, 267 și urm.—Ără mai la vale, cronicarulă țice : «astfelă de milă avea Brâncovănu-lă-Vodă pe țera noastră, a «Moldovei!» — Cantemiresciă ore o iubeă mai multă ? Ș'apoî, Brâncovănu se apăra, și nu vėđă cum și în ce domnia lui Duca-Vodă care venia fu mai rea de câtă aceia a lui Antiohă Cantemiră care se ducea. Foculă aristocratului cronicară e că Toderașcu era negustoră și, de și «omă era și chipeșă la fire, răă ănsă, spurcată, «varvară, tirană, de n'ară mai fi rămasă picioră de boieră în Moldova». — Astea nu s'ară fi întemplată, căci Toderașcu n'ară fi domnită de câtă cu numele. Brâncovănu, care ară fi orânduită și cărmuită totulă, era pré politică și pré deșteptă pentru a da cu barda în boierii moldoveni.

bizuie și că suntă ore-carî sorți de reușită. Cu Toderășcu Gălățenulă, Brâncovenu ar fi isbitită pôte la Turci, decă ambasadorulă Germaniei, comitele d'Ottinguen, n'arū fi fostă fôrte prietină cu Duca, care 'lă găzduia în casa lui la Costantinopoli. Cândă Domnulă munténă vèdu că ambasadorulă ține la Duca și voiesce să 'i dea domnia Moldovei, printr'una din acele prudente învêrtitură diplomatice pe cari le scia fôrte, retrase cu multă înțelepciune candidatura lui Toderășcu, éră depuiații sêi primiră ordine d'a îmbrățisa cu ardóre candidatura protegiatului d-lui d'Ottinguen, care se bucura atuncă, — Brâncovenu o scia fôrte bine — de uă trecere însemnată la Pörtă (1). Ș'a-poî, Duca și Cantemiră rêmânendă singuri, Brâncovenu era multă mai bucurosă să fiă în Moldova Duca de câtă Cantemiră. Duca îi fusese ginere și, de și nu 'lă cam mai asculta, totă era de preferită ună Cantemiră.

Prin urmare, Brâncovenu cere Turciloră cãderea lui Antiohă-Vodă și i sã dă; cere ertarea tributului pe două ani și i se dă; și, fără sã 'lă cëră, Sultanulă îi trãmite ună ală douilea firmană de domniă pe viêtă.

Tôte aceste nepomenite gingășii și politețe cândă le făceaă Turciă? După tractatulă de la Carlovici, cândă plecaseră cerbicea inaintea regelui Vieniă

(1) Niculcea : *ibidem*. «Vizirulă îlă ținea la mare cinste pe acelă solă nemțescă».

care le plătise înainte tributū de supunere și umilință (1); cândū n'aveau bani de locū în hazna,  ra fama bogățielorū brâncovenesci se preumbla ca uă legendă prin t tă Europa; cândū Dumitru Cantemir , fără încetare,  icea acum, nu din tambură ca 'n tinerețe, ci din gură pir  peste pir  în contra Brâncov nului; când , de la mic  p n  la mare, Turcii bl stema  pe Alexandru Mavrocordat , ghiaurul  care,  iceau d nșii, a tr dat  pe Sultan  la Carlovici și Salankemen (2). Tocmai în aceste momente de obidă și de cumplită m ni , Turcii se întrecă a satisface, ba și a cov rși cererile Domnului rom n  din Muntenia, pe care 'l  mai slujiseră și la Carlovici, ap r ndu-  cu putere țera de pretențiunile absurde ale Poloniei!

 n schimb  ce primeau Turcii?

Nimic ,  ic  ambasadorii Germaniei și Angliei cari erau interesați în cestiune, unul ca primitor , cel-l'alt  ca mijlocitor  al  p cei și care, ca Engles , ținea sdrav n  s  fiă corect  pe față, d c  nu în fond .

(1) Imperiul Germaniei, p n  la tratatul  de la Carlovici, continua a da Porței otomane un  fel  de dar  anuală, care era un  adev rat  tribut , de  re-ce, pentru a nu-l  mai da, Germanii, la Carlovici, cerură înscrierea în tratată a unui articol  care să specificice l murit  ac st  încetare de obligațiune (De la Jonquieres : *Histoire de l'Emp. Ottoman*, ediț cit. pag. 345).

(2) Acest  strig t  va cresce at t  de tare, în c t  va pricinui c derea provizori  a lui Mavrocordat , după cum vom  ved  mai la vale.

Turcii primesc 200000 de scuđi de la Domniⁱⁱ români, răspunde ambasadorul^u Franciei, care nu avea nici un^u interes^u să minț^ă în cestiunea de față.

Pe cine să credem^u? Cititorul^u va judeca av^{ând} în vedere circumstanțele ce espuserăm^u. Noi credem^u că d. de Ferriol avea dreptate, când^u spunea Regeluⁱ că Brâncov^{enu} și Domnul^u Moldovei da^u Turcilor^u 200000 de scuđi pentru Imp^{eratul} Germaniei.

Gândescă-se cititorul^u în câte rânduri Brâncov^{enu} scosese astfel^u de sume însemnate pentru a sătura nesăturata lăcomiă a Turcilor^u, și întrebe-se de unde, de unde, de unde mai puteau^u Ț^{era} și Domnul^u să facă față la atâtea greutăți? Era^u ore nefărșite bogățiile brâncovenesci? — Căci, într'adev^{er}u, pe lângă banii ce cheltuia la P^{ortă}, în dr^{apta}, în st^{inga}, pretutindenⁱ, Brâncov^{enu} mai da și în ț^{eră}. Cronicarii ne spun^u că făcea și dregea mănăstirⁱ în Muntenia; zidea bisericⁱ în Transilvania, la Galata în Constantino^{poli}, la Ismail^u în Moldova; miluia pe mitropolitul^u de la Sibiu; dăruia sume peste sume episcopilor^u și patriarhilor^u cari venia^u de la Ierusalem și Antiochia; ridica palate în Bucurescⁱ, case la Potlogi și la Obilescⁱ, și 'și împodobia cu de t^{ote} multe din délul^u Pitescilor^u. Țiganiⁱ brâncovenesci acoperea^u ț^{era} într^{egă}; negustorii armeni și venețianiⁱ 'i aducea^u în toți anii minu-

nile industrielorü apusenă și răsăritenă; palatulü de la Mogoșoia era admiratü chiar pe urmă, în ruine, de cei care 'lū vedeau.

Banī, banī și ierăși banī!

Vrăjmașii ajunseseră cu bună credință să învovățescă pe Brâncovenu numai și numai pentru bogățiile lui; lăsaseră la uă parte tôte cele-l-alte acte și vorbe ale Domnului și, orī de câte orī, ocasiunea li se presinta la Pörtă, prima crimă ce imputau Domnului era bogăția, sumele, grămețile de banī, de pietre scumpe, de coróne, de scule, cari arü fi făcutü să se întunece strălucirea și bogăția tesaurelorü secrete din *haznaua* Sultanilorü (1). — S'arü crede că, la auđulü atătorü bogății, vrăjmașii lui Brâncovenu, pămęntenii și străini, simțeau că 'i saltă fiorii de ură cari agită astăđi, la citirea miliónelorü financiei europene, pe corifeii miseriei anarchiste. — Bogăția! étă vina cea mare; dintr'ęnsa decurgea totulü pentru inimiciü lui Constantinü Brâncovenu.

În 1702, nasce altă cestiune la Pörtă și'n principate. — Transilvania era acum în mâinele Imperialilorü. Agenții civilisatorii ai monarhiei habsburgice intrară în ea ca s'o lumineze, și înce-

(1) În privința haznalei Sultanilorü, se află uă descrițiune amęnunțită în *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales.* (Lyon, 1756, 2 vol. în 12—II vol. pag. 185 și urm.) a lui J. C. Flachet, care vindea unorü boieri din Bucuresci prin 1749 păpuși cu mașine și statuete de se minunau toți d'atata meșteșugü.

pură ântâiū prin lumina care se răspândește într'unū poporū *ad majorem Dei gloriam*. După armatele de ocupațiune, întocmai ca și corbiū cari fâlfâiă și croncânescū după oști pentru a se hrâni din hoiturī, veneaū cetele negre ale apostolilorū lui Loyola. Jesuiții se puseră să lumineze poporulū Transilvaniei. Unū numărū ore-care de Români se uniră cu biserica Romei. — Se scie cum Austria i-a răsplătitū pe urmă, pentru acéstă părăsire a credinței strămoșesci.

Agitațiunea religiósă trecu în Moldova și'n Țera Românéscă, în cari așeđămintele catolice, bine întocmite, așteptaū timpurī mai propice. După căderea Turciei și subsemnarea păcei la Carolovicī, călugăriū franciscanī, minoriți și dominicanī cređură că le-a venitū rândulū să ridice și ei fruntea susū, ba âncă susū de totū. În înțelegere cu colegiū lorū din Transilvania și cu S-tulū Scaunū de la Roma care nu'ī uita și nu'ī părăsia nici uă dată, ei cerură ajutorulū Imperatorulū Germaniei, pentru a puté începe cu folosū campania lorū evangelică, in contra bētrânelorū așeđăminte ale țerilorū românesci. Îndată Leopoldū, adică jesuiții de la curtea Vienei (1) le promisera ajutorulū cerutū. Comitele d'Ottinguen primi or-

(1) După scrisorile ambasadorilorū venețianī de la Viena, se vede că influența jesuițilorū ajunsese în timpurile acestea într'unū gradū atâtū de intensū, în câtū înspăimânta pe toți. (V. și Louis Léger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, ediț. cit. pag. 260).

dine d'a-î sprijini la Pórtă. Cuvioşii fraţi în Cristosŭ nu mai se rugăŭ pentru simpla şi modesta voiă d'a predica cuvântulŭ Domnului, populaţiuneŭ rătăcite în întunericulŭ schismeŭ, ci cereăŭ cu trufiă dreptulŭ d'a impune catolicismulŭ locuitorilorŭ români dintre Carpaţi şi Dunăre.

«Vai celorŭ învinşi!» strigăŭ Galii fioroşi pe marginile Tibrului, în epocele barbare, cândŭ omenia şi iubirea de aproape nu erau cunoscute în lume.

«Lesne este biruitorilorŭ legi a da celorŭ învinşi» (1), scria cu sumeţiă unŭ călugărŭ italianŭ, propoveditorŭ alŭ blândeţei creştine — pe care, de 1688 de ani, Christŭ, mielulŭ lui Dumnezeu, o arătase lumeŭ.

D. d'Ottinguen începu a lucra la Constantino-poli, pentru a aduce pe Pórtă să 'mpărtăşescă vederile sêle şi ale Jesuiţilor de la Viena şi din Transilvania. Ceŭ din Ţera-Românescă acceptăŭ c'ua nerăbdare febrilă să le ăsă *beratulŭ*, sêŭ mai bine firmanulŭ cu care, d'a sila şi 'n pumnueli póte, să silescă pe locuitorii Românieŭ a da navală în Raiulŭ, sêŭ celŭ puţinŭ în Purgatoriulŭ catolicismului.

Utinam et Agam et omnes videam Papistas! (2)

(1) Din *Relatio Historica de Statu Valachiae*, făcută în Ţera-Românescă de unŭ călugărŭ italianŭ, după ordinele unui cardinalŭ ministru alŭ lui Leopoldŭ. (*Mag. Ist.* V, pag. 51)

(2) «Dee Domnulŭ sêŭ vedŭ Papistaşi şi pe Agă şi pe toţi!» Din aceeaşi *Relatio*, citată mai susŭ.

striga călugărul italian în 1688, cându împrejurările nu li-erau atât de favorabile ca 'n 1702; cându Germania și ambasadorul ei n'arū fi avutū curagiulū sē pomenescă de asemenea lucruri Vizirului și Caimacamilorū. — Ce trebuie deci sē fi fostū pe călugări acum cându erau la largulū lorū !

Deștepți cum au fostū totdeuna, jesuiții nu se mulțamiră numai cu ajutorulū ambasadorului imperialū. Pentru a grăbi eșirea firmanului de la Pórtă, ei umblaseră și pe la cei-l-alți miniștri creștini. Firesce, d. de Ferriol fu celū d'ântăiū vizitatū de capiū ordinelorū cari se aflaū la Constantinopoli.

Cestiunea ênsē era fórte greū de deslegatū pentru diplomația lui Ludovicū XIV. D. de Ferriol trebuia și nu trebuia s'ajute pe călugării catolicī. — De uā parte, reușita campaniei religióse arū fi răspânditū, fără dórū și póte, influința Imperiului în ambele principate. Domniū cari se suiaū, cădeaū și iérū se suiaū pe tronurile principatelorū, vorū profita de acéstă schimbare, își dīcea diplomatulū francesū, pentru a se lega și mai strinsū cu Imperialū. Brâncovēnu, bunióră, care, d'acum, e trupū și sufletū cu Imperatorulū, își va întórce atunci trebile orī-cum îi va plăcé; și va fi inatacabilū, căci la tóte întrebările Turcilorū în privința deselorū lui rapórtē cu Viena, Domnulū va răspunde că religiunea ce i s'a im-

pusă de Pörtă e cauza negociațiunilor ce are cu Leopoldă. Și déca astădî Vizirii și Caimacamii nulă potă prinde, cum voră puté isbuti atunci? — De altă parte ênsă, d. de Ferriol nu uită că elă era, în miđloculă necredincioșiloră, reprezentantulă Rege-lui celui pré-creștină, fiului celui mai mare ală Bi-sericeii apusene; d. de Ferriol era ministrulă re-gelui care revocase edictulă de la Nantes și care pășia pe calea Raiului, dusă de subțiorii de pă-rintele La Chaise, duhovniculă lui, și de Dómna de Maintenon, care, din protestantă, deve-nise catolică, apoi fără Dumneđeă, și 'n fine ca-tolică inflăcărătă. Putea decî d. de Ferriol să 'n-pedice negociațiunile d-lui d'Ottinguen, cândă ele aveau, pe față se 'nțelege, ună caracteră atătă de evangelică?

Singura partită de alesă pentru diplomatulă francesă, în acéstă cestiune eminaminte politică și fórte puțină religioasă, era aceia a neutralității absolute. Într'adevără, la acésta se opri și d. de Ferriol, lăsândă pe Viziră să facă ce va voi.

Acéstă afacere era pré importantă, interesa pré de aprópe țerile române pentru ca Brâncovénu să nu fi luată parte la discuțiunea ei. Nu cunóscemă nici ună documentă d'ală Domnului în acéstă privință. Putemă totuși bănuî din scri-sorile d-lui de Ferriol purtarea ce avură, după instrucțiunile primite de la Bucurescî, curatorii lui Brâncovénu de la Constantinopolî. Vizirulă nu

găsi singurū motivulū care'lū sfătui fôrte sē nu primescă propunerile d-lui d'Ottinguen. Acestū motivū era următorulū: «interesulū politicū opresce
«pe Turcia d'a concede călughărilorū permisiunea
«cerută; creștiniī ortodoxī aū fostū și suntū su-
«pușii credincioși Porței otomane, numai și nu-
«mai *din cauza urei ce li-a inspiratū în totdeuna*
«*Biserica Romei*». (1). Êtă de ce Vizirulū nu dede nimicū, nu scōse nici unū fermanū.

S'arū crede că Brâncovēnu, în vremile acelea, inclinatū fôrte spre Viena, arū fi trebuitū se primescă călughări catolicī în țeră, sē'i ajute, sē'i ocrotescă; și-ar fi înlesnitū prin dēnșii relațiunile cu Imperatorulū, și-arū fi asiguratū binevoința și ajutorulū ministrului imperialū de la Pörtă.

Acestă credința cade în fața sentimentului religiosū fôrte puternicū atunci în sufletele Domnilorū și supușilorū lorū; în fața opiniunei ce aveau Româniī de călughăriī papistași cari se aflau în țerile lorū pe la Têrgoviște, Câmpulungū, Bucurescī, la Milcovū, Sucēva, Siretū și Iași; în fața trecutului catolicismului în România și 'n Orientū; pretutindenī. Se scia la ce țintiseră călughăriī catolicī în timpulū lui Mateiū Basarabū, cândū cu marea Ligă a popórelorū orientale. Mai în urmă, Șerbanū Cantacuzenū, de și negocia cu Viena, ținea 'n țeră c'ua mână de ferū pe emisariī Romei, nu ai lui Christū. Uneltirile ce fă-

(1) Scrisórea d-lui de Ferriol către Rege.—Pera, 2 Octobre 1702.

cuseră jesuiții și cordeliarii în Moldova, în vremea lui Cantemiră Bătrânulă nu le uitase nimeni, și Brâncovănu, care scia pe de rostă istoria timpului său, mai puțină de câtă ori și cine. Domnulă română scia intrigele fără numără, plămădite pretutindeni, la Viena și la Iași, la Cracovia și la Constantinopoli, la București și la Roma, de umiliă servitori ai lui Christă, ca să șicemă și noi ca dășii. Nu aceste intrige l'ară fi sfătuită să ajute pasulă Jesuițiloră care nu se mulțamiau a face numai fericirea Transilvaniei, ci voiau — neobosită și sântă stăruință! — să trecă munții și 'n țările năstre.

Ș'apoi, ș'in principatele române, ca ș'in Rusia de unde Petru celă Mare îi va goni cu sgomotă (Aprile 1718), Domniă și Împărații nu puteau înțelegă ună lucru care 'n Apusă era 'n de obște și fărte de multă înțelesă și primită de totă lumea. Călugărulă, credeaă Rușii și Românii, e sluga Domnului din ceruri, fiulă bisericei, ună felă de umbră care se ridică totdeuna mai presusă de valurile lumei, care trăesce în Biserică, în fața morței; nimică din ale ómeniloră nu'i interesă. — Din contra, Apusenii credeaă, pentru că popii îi făcuseră să credă, că nimeni nu se pricepe mai bine de câtă călugării la cărmuirea țeriloră, la conducerea politicei, la întreținerea raporturiloră între stată și stată; ei deci miniștri, ei diplomați, ei legislatori, și totă ei ci-

tindă cândă aveaă vreme cuvintele adevăraților călugări : « fugi-voiă, Dumneđeule ală mântuirei mele, departe de lume și cumplitete ei încelăciuni, în singurătatea pustiei ».

Dintr'acéstă deosebire de vederi la Resărită și la Apusă, născu în țările române opozițiunea continuă și puternică ce 'ntălniră călugării catolici, ori de câte ori voiră, pe ascunsă seă pe față, se pună mâna pe uă părticică din autoritatea pămēténă.

Ș'apoi, pe lângă Turci și Brâncovėnu, călugării și comitele d'Ottinguen avură împotrivă-le la Constantinopoli pe marele secretarū ală împărăției, pe Alexandru Mavrocordatū și pe patriarhiă ortodoxă din tôte părțile Răsăritului. Mavrocordatū era de multă apărătorul S-tului Mormētū în contra ambasadurilor Franciei, susținătorul patriarhilor, dispensatorul beneficielor bisericei ortodoxe. Elū apăra drepturile creștinilor ortodoxă pentru două cuvinte : ântăiū, pentru că era omă religiosă, și ală doilea, pentru că acéstă apărare îi aducea folose în bani pré și fôrte însemnate (1).

În 1702, cândă Jesuiții cerură Porței împunternicirea de care vorbirămū, Mavrocordatū putea totulă la Pörtă (2) ; Mustafa II asculta totū ce'i șoptia

(1) Scrisórea d-lui de Girardin către Rege din 11 Marte 1686 (Miller).

(2) Marele Secretarū nu era încă disgrățiatū.

deșteptul Fanariotă. Jesuiții, bătuți din toate părțile, se retraseră pentru a reveni în alte vremuri cari nu voră întârăia.

Décă în acéstă afacere, d. de Ferriol stete în nemișcare și lăsă pe ambasadorulă Germaniei sășă urmeze în pace negociațiunile, apoi, în cestiunea lui Rákoczy Férenz, elă făcea potecă la Pórtă, după stăruitóarele instrucțiunii ale d-lui de Torcy.

Ludovică XIV reincepea în Transilvania politica ce urmase în timpulă lui Tököly, pentru că, la Apusă, răsboiulă pentru succesiunea Espaniei îi comanda imperiosă a suscita lui Leopoldă dificultăți, pretutindenă și cu oră-ce preță.

Anglia și puternica Olandă, țera negustoriloră altă dată atâtă de crudă umilită de Ludovică XIV și acum, la rândulă seă, cu fruntea susă, umilindă amară pe miniștrii marelui Rege, amenințăă Francia la Nord-Estă. În Italia, principele Eugeniă, Francesă (1) în serviciulă Imperatorulă

(1) Fiulă comitelui de Soissons și ală Olimpiei Mancini, una din nepótele Cardinalului Mazarin. Intrase în serviciulă Imperatorulă pentru că Ludovică XIV îi refusase cu dispreță regimentulă ce voia să comande.—Perdut amă multă, domniloră ? întrebă Regele pe curtenii cândă i se spuse că principele Eugeniă a trecută în partita Imperatorului. Nică vorbă, curtenii se grăbiră a răspunde că principele Eugeniă, care pe atuncă se numia ténérulă cavaleră de Carignan Savoie, e ună omă nu cu mintea tótă. — Acestea în 1683. Feldmareșală în 1693, principele Eugeniă bătă pe Turci la Zenta în 1697, și va arăta Regelă-Sóre că avea minte mai multă de câtă cea mai mare parte din mareșaliă Franciei. Voltaire : *Siècle de Louis XIV*, cap. 28).

din cauza mândriei insultătoare a Regelui Fran-
ciei, ținuse și ținea în respectu pe Catinat, pe
Villeroi și pe ducele de Vendôme. În Spania,
nepotul lui Ludovică XIV, Filipă V, noulă rege,
era strimtoratū fôrte de partita archiducelulă Ca-
rolă d'Austria, pretendentulă la coróna Espaniei, de
Catalanii revoltați, de armatele englese ale Re-
ginei Anna și de Portugesiilă cari mergeau mână
în mână cu imperiulă Germaniei.

Ludovică XIV era singurulă în fața Europei coa-
lisate în contrăilă. Franca ênsă făcu minunilă. Re-
gele fu într'adeveră mare în luptele ce susținea
în tôte părțile; împrejurări neprevădute l'ajutară
și, de și suferiseră pênă a'și perde simțirea, Fran-
cia și Ludovică XIV voră încheia cu demnitate
tractatele de la Gertrudenberg și Rastadt.

Décă în Apusulă și în centrulă Europei, diplo-
mația francesă încerca și reușia să cumpere pe
unilă din lordilă Angliei, să țină în partea sa pe
ducele de Savoia și pe electorulă Bavariei, să în-
flacăre entusiasmulă Castilaniiloră pentru Filipă V,
să nu supere pe Venețianilă și să câștigelă pe Papă,—
în Orientă, Ludovică XIV și ministriilă sêi vedeau
bine că visulă loră, ună noă resboiulă ală Turciei
cu Germania, era ună visă nerealizabilă (1). Pacea

(1) Vizirulă Husein-Kupriuli era partisană hotărîtă ală păcei; după
retragerea acestuia (Septembre 1702), Daltaban pașă, care ară fi
voită resboiulă, cădu iute răsturnatū de Mufti. Nami-Mohamet
era de aceiași părere ca și Husein-Kupriuli.

din 1699 era prea prosp tă; Sultanul  i vizirul  u fuseseră pr  tare bine b tu i la Zenta pentru a put  reîncepe luptele.

Se mul amiră dec  a asmu i în contra casei d'Austria pe Rákoczy Férenz, fiul   Elenei Zriny  i al   lui Rákoczy George II; acesta intră din Polonia  n Ungaria,  i la 7 Iunie 1703 reîncepu r sc la ungară.

D. de Ferriol convinse pe Turci d'a r m ne neutri. Intr'adevăr  , Sultanul   n'avea nici un   interes   în ac stă luptă a Ungurilor   cu imperatorul; ba  ncă, or -ce cauză de slăbiciune a vecinilor celor puternici trebuia cel   puțin   bine privită, dec  nu ajutată de P rtă. Turcii dec  nu se mi cară. Comitele d'Ottinguen, care era să fiă rechi mat  , n'ar   fi gre it   scriind   cur ei s le că Turcia în cestiunea lui Rákoczy, r m ne într'adevăr   spectat re indiferentă.

D. de Ferriol  ns  s  accepta ca Rákoczy s  fiă ajutat  , dec  nu de Turcia, cel   puțin   de Domni   principatelor   rom ne. Tatăl   fusese at t   de bine cu Matei   Basarab  , cu Constantin   Basarab  , cu Georghit  Stefan   ! Pentru ce  re de r ndul   acesta, cu consim im ntul  i fără consim im ntul tacit   al Turciei, Domni   principatelor   n'ar   fi ajutat   pe fi   ?

Br ncov nu  i Duca nu erau de părerea d-lui de Ferriol. Imprejurările nu mai erau acelea i. Drept   ac sta, ei rămăseră ca  i Turcia nep să-

torii în fața răsculării ungare și luptelor cari se petreceau în Transilvania; își apărau fruntariile și se siliau să fiă nepărtinitori și pentru unii și pentru alții. D. de Ferriol nu voia așa. D'aci, plângerii peste plângeri în contra lui Brâncovénu, incriminări peste încriminări. Brâncovénu ajută pe imperiali; Brâncovénu află de mișcările răsculațiilor și le spune generalilor lui Leopoldu; Brâncovénu nu lasă pe Unguri să cumpere de ale mâncării din Muntenia; etc. etc.

Aceste vine cari se aruncau asupra Domnului Țării-Românesci, fuseseră și erau atât de desu repetite, în câtu Turcii de la Constantinopoli și boierii din România le 'nvățaseră pe din-afară. — Intr'adevăr, éta ce scria boierul care a făcutu Cronică anonimă de la 1689 încóce:

« Era și solulă franțuzescă, carele mergeând și dicându de Constantină-Vodă, Domnulă «Țerei-Românesci, cum este de către Impăratulă și «muncesce să găsească vreme să ridice sabie asupra împărăției, și cum alți domni stăpânesc Țera, cari suntă din némulă lui, cari jăfuescă fără «dreptate cum voră, și cum s'a umplută de multă sumă «de bani, cu care potă face câte-va pagube împărăției, și alte ca acestea cuvinte împotriva «ce aă putută găsi....».

Citindă aceste rândurii, ne vine a le crede copiate dintr'una din scrisorile d-loră de Girardin, de Castagnères seú de Ferriol. Cronicarulă ano-

nimū care era prietenū cu Brâncovēnu (1) va fi auđitū adesea pe Domnū vorbindū la mēsă cu boierii despre intrigile și scrisorile «solilorū franțozesci de la Țarigradū», și întrebându-se, nu fără 6re-care batjocoritorū surisū, care sē fiă p-ricina necazului ce 'i p6rtă «Impēratulū franțozescū».

Maī la vale, dupē ce a povestitū învinovățirile ambasadorului, cronicarulū adauge: «dér acestea nu i s'aū ținutū în sēmă».

De la unū timpū, Brâncovēnu imita pe Vizirī și pe Caimacamī, nu maī ținea 'n sēmă acuzările d-lui de Ferriol. Ș'apoi, avea și altele de făcutū la P6rtă. Alexandru Mavrocordatū nu'lū maī slujia cu aceiași onestitate. De la m6rtea lui Scarlatū Mavrocordatū, bărbatulū Domniței Elena Brâncovēnu (28 Iuliū 1699), relaționile între marele Exaporitū și Domnulū Țērii-Românesci deveniseră din ce în ce maī rare. Pensiunea ce Domnulū da pe fie-care anū lui Mavrocordatū nu'ī maī fusese trămisă, — pare-se — cu aceiași regularitate. — Vedeă 6re Brâncovēnu că marea trecere ce avea Exaporitulū pe lângă Mustafa II, nu era pe voia înalțilorū demnitarī ai Porții carī, ântâiū, șoptiră, ș'apoi strigară că Mavrocordatū i-a trădatū la Carlovici? Prietinia lui Mavrocordatū făcea 6re rău în locū de bine Domnului Românu,

(1) *Mag. Ist.* V, pag. 182: «că de multe ori și noi amū auđitū pe Constantinū-Vodă.....».

în ochii Turcilor cari, la urma urmelor, totu erau mai puternici de câtu Mavrocordatū, căci erau Turci, érū nu ghiauri? Nu scimū.

Ceia ce reese lămuritū din cronice și nouile documente este aceia că Mavrocordatū începuse, ca multī alții, să crédă că Brâncovenu pré domnesce de multū în România; că n'arū fi rău decă unulū din fii săi arū ocupa tronulū Țării-Românesci, p'atunci, din cauza bogăției lui Brâncovenu, multū mai strălucitū de câtū alū Moldovei. Mavrocordatū scia tare bine că Sultanulū a proclamatū pe Constantinū Brâncovenu, de douē orī Domnū pe viéță dér mai scia că fantasia și capriciurile turcesci nu se uită la asemenea obligațiuni. Dreptū acésta, n'arū fi de mirare să fi pusū și elū, din cândū în cândū, câte uă vorbă împotriva Domnului și pentru pregătirea viitorulū fiilorū săi.

Domnulū românū era fôrte îngrijatū; aflase (1) că se pregătesce ceva în contră'i la Constantinopolī, în primăvéra lui 1703, și mai scia póte că Mavrocordatū a intratū în rândulū celorū cari totdéuna răū îi voiseră.

Adaugeți pe lângă Mavrocordați, — tatălū și fiulū — pe amēndouī Cantemiresciī, Antiochū și Dumitru, cari locuiaū la Constantinopolī și cari, mulțamită strînselorū prietiniī ce aveaū cu multī din

(1) Dupē cronicarulū anonimū și scrisorile d-lui de Ferriol ce vomū da mai la vale.

funcționarii Porței, (1) nu staū cu mânele în sênă, ci săpaū mereū pe Brâncovénu și pe Duca ; aduceți-vé aminte că, deși supăratū cu Mavrocordatū, d. de Ferriol lucra pentru Rákoczy totū în contra lui Brâncovénu și era fôrte prietinū cu Cantemiresciī ; nu uitați că Stolniculū Constantinū Cantacuzenū și căpitanulū Stroe, curatorii Domnului pe lângă Pórtă, nu mai eraū cu ochii în patru ca în alte timpuri pentru interesele principelui lorū, (2) și veți da dreptate lui Constantinū Brâncovénu îngrijatū și amăritū în Aprilie și Maiū 1703.

Acestea nu eraū de ajunsū pe sufletulū Domnului. Pentru a le pune vêrfū și a provoca furta, se mai adause și unū incidentū ridiculū, care arū fi pututū deveni tragicū pentru Brâncovénu.— Muftiulū Feiz-ullah-Effendi își mărita féta (3). Césū bunū, nu la mulți'ani, arū fi pututū ura Brâncovénu prin boerii sêi nunului care, pe lângă funcțiunea sa, sê bucura la Pórtă, pe vremurile acelea, ca fostū preceptorū alū Sultanului, de uă

(1) Mai cu sémă cu Mehemed-Pașa care 'n 1705 va fi numitū mare Vizirū și va pune 'ndată pe tronulū Moldovei, în loculū lui Racoviță, pe Antiohū Cantemirū.

(2) Ceia ce peste câtū-va timpū le va pricinui destituirea lorū din funcțiunea de Kapukehaiele.

(3) *Cronica anonimă* de la 1689 încóce, în *Mag. Ist.* pag. 169—170. Jonquières : *Hist. de l'Emp. ottoman*, ediț. cit. pag. 348—Fotino (*op. cit.* II, pag 139) dice că Muftiulū cerea cele 50 de pungī de carī vorbimū mai la vale pentru învățatura ce dedese Brâncovénului cândū îl fusese, în tinerețe, profesorū.

trecere fără séménũ. Afară de urări, Muftiulũ, întemeindu-se pe ceia ce scia că póte la Pórtã, trãmisese dinainte sã cãrã lui Brãncovenu cinci-þeci de pungĩ pentru nunta fiicei sãle. In virtutea prieteniei? vr'unui dreptũ? vr'unei datorii? Nu, de locũ; dér Muftiulũ simþea trebuinþa d'a cere 50 de pungĩ Domnului Munteniei, ŝi acẽstã simþire, acestũ capriciũ turcescũ era lege,—lege puternicã, cãci Feiz-ullah-Effendi omorise pe Daltaban-Paŝa, marele vizirũ care, se vede, cã nu'i satisfãcuse asemenea simþiri.

Brãncovenu, în acestũ casũ, greŝi. Dupã sfaturile banului Cornea Brãiloiũ, care, pare-se, nu era omulũ timpului sãu, ŝi sã revolta romãnesce la asemenea pretenþiuni turcesci, Domnulũ nu voi sã facã *hatãrulũ* Muftiului, nu dede cele 50 de pungĩ de banĩ.

Furtuna isbucni.

D. de Ferriol scrie (1) Regelui cu uã bucuriã lesne de înþelesũ:

«Sire,

«.....Domnulũ Valachiei a primitũ po-
«runcã de la marele Vizirũ sã viã la Adria-
«nopolĩ. Acolo, va trebui sã se apere în
«faþa Divanului de uã mulþime de învinovã-
«ŝiri ce s'aũ asternutũ în contrã'i la Sublima

(1) Scrisóre din Pera, 1 Maiũ 1703

«Pórtă. Marele scutierŭ (Imbrihoralŭ) a ple-
«catŭ s'ŭlŭ aducă.....»

În Țera-Românescă, cei cari nu erau în tainele Domnului ȝiceau că Brâncovenu plécă la Adria-nopoli «la sărutatulŭ pólei Impăratului(1)», și le părea fórte rău de bóla ce căduse asupra Dom-nului, tocmai cândŭ Imbrihorulŭ ajunsese la Bu-curescŭ s'ŭlŭ iea.

Bóla lui Brâncovenu era de cele minunóse, séu mai bine de diplomatică poruncélă, ca bóla lui Ma-zarin care tremura rău de totŭ «de friguri», cândŭ nu voia s'ŭ primescă pe ambasadorulŭ Espaniei ; ca durerea de ochi a lui Richelieu care rămânea cu chipulŭ în întunericŭ abăténdŭ lumina lampei pe obrazulŭ interlocutorului s'ŭ, cândŭ tracta afa-cerŭ de Statŭ. Bóla Domnului românŭ era emina-mente diplomatică.

Brâncovenu era mai deșteptŭ de câtŭ ilŭ cre-dea d. de Castagnères care anunța adesea Rege-lui: «Brâncovenu este perdutŭ», tocmai cândŭ Brân-covenu reușia a birui mai bine de câtŭ totdeuna. De aceste greșeli ale d-lui de Castagnères aducên-du'și aminte, d. de Ferriol, cu tótă iuțela víforósă a firei s'ele, nu uita a sfârși scrisórea ce citarămŭ mai susŭ cu aceste înțelepte cuvinte :

«..... De și grele suntŭ învinováșirile ce

(1) *Cronica anonimă a Moldovei* (1662—1733), II, pag. 118.

«se facū Domnului Valachiei, amū auđitū pe
«mulți p'aci ȃicēndū că elū va sci, multă-
«mită banilorū, sē iēsă tēfērū nevētēmatū din
«īncurcătură....».

Bóla Domnului ținea mereū. Boierii trāmiși la Constantinopoli nāzuiaū fórte în unire cu Kapukehaielile romāne sē scutēscā pe Brāncovēnu de acēstā cālētoria, de care, cunoscēndū firea Turcilorū și mânia Muftiului, Brāncovēnu se temea ca de mórte.

D. de Ferriol scrie (1) Regelui în acēstā privință :

«Sire,

«Principele Valachiei a oferitū Porței *patru*
«*sute de miș de scuđi*, numai sē nu'lū mai chiă-
«me la Adrianopoli. Muftiulū ēnsē și marele
«Vizirū n'āu primitū suma acēsta. Din contră,
«āu poruncitū și mai strașnicū Imbrihorului
«sē'lū ridice și sē'lū aducā la Adrianopoli.
«Acēstā strașnicia a celorū doui înalți func-
«ționari se esplicā fórte lesne : amēndouī sperā
«că vorū putē sē stórcă Domnului Valachiei
«și mai multū de 400,000 de scuđi.....».

Sfatulū banului Cornea Brăiloiu svēta punga Domnului. Vēđēndū că nu póte face altmintrelī ;

(1) Scrisóre din Péra, 18 Iuniū 1703.

că cu câtă șede la București cu atât mânia s'a-prindea mai multă la Adrianopoli; că vrăjmașii puteau dice că nu vine de ore ce s'a *hainitū*, — Brâncovenu se hotărî să se însănătoșescă și să plece.

Cronicarul anonim care scria cele ce vedea pe față, dice: (1).

«... Și aū purcesū cu voiă fără voiă de s'aū «dusū acolo; mergendū, uă lună de ȃile aū șe-«ȃutū, și nici unū rēspunsū de nimica nu lua, «nici primia pe nimeni ca să mērgă să se im-«preune, *ci șede ca unū osānditū*, (2) de nu scia «la ce margine va sē'i iēsă lucrulū; ērū *cheltuelile* «cum spunea cei ce aū fostū acolo, *le-aū făcutū* «*fōrte mari*, pre la uniī pe la alțiī, ca sē'și drēgă «lucrulū și sē se întōrcă iēră la scaunulū sēū, și «nici într'unū chipū n'aū pututū pēnē s'aū fāgă-«duitū că va sē mai adauge haraciulū, care aū și «făcutū; că l'aū mai māritū de cum aū fostū, cu «240 de pungi, și cu acēsta s'aū împăcatū și l'aū «primitū de s'aū împreunatū. Decī, i s'aū înōitū «Domnia și, îmbrăcāndu-lū cu caftanū, s'aū in-«torsū la scaunulū sēū cu bucuriā.....»

D. de Ferriol, care avea secretarū și dragomanū la Adrianopoli pentru a'lū însciința de tōte cele ce se petreceau la Vizirū și la Sultanū, nu e de

(1) *Mag. Ist. V.* pag. 168—169.

(2) Fotino merge și mai departe: «și a fostū pusū la închi-sōre» (II, pag. 140).

păreră cronîcarului nostru, necum de a lui Fotino. Ambasadorul scrie (1) Regelui :

«Sire,

«..... Domnul Valachiei a fost primit cu
«fôrte mari onoruri de Sultan și de marele
«Vizir. Aceste onoruri au fost plătite: 1° cu
«două sute de pungi Sultanului; 2° cu da-
«ruri însemnate Sultanei-Validé; 3° cu pungi
«Vizirului și Muftiului. — Pe lângă acestea,
«tributul i-a fost mărit cu 230 de pungi
«cari, cu cele 270 de pungi ce plătia mai
«înainte pe an, facu cinci sute de pungi (2)...»

Prin urmare, nu ca osândit Brâncovenu sta în casă, ci ca un prevădător diplomat își pregătia teremul prin tractativele pe cari le conduceau boierii, nu primia pe nimeni «să mērgă se se împreune» cu dēnsul, pentru că nu voia să fiă spionat de partizanii Cantemirescilor, Mavrocordatilor și Cupărescilor. Brâncovenu fusese Kapukehaiă lui Șerban Cantacuzen și cunosea fôrte cum mergu, cum se dregu și cum se strică lucrurile la Pörtă. Stete închis pentru că la început era cu vreme se stea închis; pe urmă când eși, Sultanul și Vizirul îl tractară cu fôrte mari onoruri. — Bi-

(1) Scrisore din Péra, 4 Iuliu 1703.

(2) Radu Popescu: «a făcutu adaosu de haraciū 240 de pungi, peste 280 ce era țera mai înainte». (*Mag. Ist.* IV, pag. 22).

rui, dér scumpă de tot și pentru el și pentru țără.

Bucuria de care vorbește cronicarul nostru, că lumina sufletului Domnului, la 'ntôrcerea sa în Țăra-Românescă, nu ținu multă. La 22 August 1703, izbucnesce la Stambulă revolta Ianicerilor, *zorbaua* care dede jos pe Mustafa II și ridică pe tronul Sultanilor pe Achmet III. Muftiul Feizullah-Effendi care amărise atât de greu pe Brâncovenu fu omorît de soldați. Domnul se temuântăi ca nu cum-va să fiă condamnată a reînțepe cu darurile și cu călătoriele la Adrianopol. Din fericire, Achmet III respectă și întări cele făcute de Mustafa II, Domnului Țărei-Românesce. După cererea Brâncovenuului, noul Sultan dede ieră ună fermană pentru domnia pe vieță a lui Constantină-Vodă.

Acum, Brâncovenu putu într'adeveră «se se «bucure, cum ăice cronicarul anonimă, în os- «pețe și veselii, în nunte și ale boierilor pămên- «tenii și ale lui nunte, măritânduși fetele, însu- «rânduși feciorii cei de vîrstă, că atâtă era de «fericită, câtă mi se pare că tôte darurile noro- «cului eraă asupra lui» (1).

(1) *Mag. Ist.* V, pag. 170. — Cronicarul anonimă care scia latinesce, după cum apare din multe locuri ale scrierei se, uită ôre eternulă adevără esprimată de Sofocle în ultimulă versă ală tragediei *Edipă-Rege*, adevără pe care Ovidă ilă cântă în *Metamorfose* (III, 135) :

.....Scilicet ultima semper

Expectanda dies homini est; dicitque beatus

Ante obitum nemo supremaque funera debet?

Său, fiindă de părerea lui Seneca (*Calamitosus est animus futuri*

În timpulă acesta, puterile aliate, Anglia și Olanda schimbaseră fața răsboiului apusenă și scosese ră pe Imperatorul Germaniei din grăua pozițiune în care se afla la începutul lui 1703, amenințat fiind la Apus de Francezi și de electorul Bavariei, erau la Răsărit de rescuțaș unguři.

Churchill, duce de Malborough, începe în 1704 cu armatele Angliei și Olandei campania care se va sfârși pentru dănsul în 13 August, prin celebra victoria de la Blenheim. — Cu câtă sorța armelor devenia pentru Francia mai nefavorabilă în Apus, cu atâtă d. de Torcy scria d-lui de Ferriol la Constantinopol se facă chiar imposibilul, numai să bage pe Turci în răsboi cu Germania. Neputându îndeplini această ardentă dorință a superiorului său, d. de Ferriol ajută pe Rákoczy.

A 'lă ajută pe acesta însemna atunci, în mintea d-lui de Ferriol, a săpa pe Brâncovănu la Pörtă. Dreptă această, ambasadorul nu uita nică uă dată, cândă mergea pe la Viziri său Caimacamă, să aducă vorba și asupra Domnului român. — Astădă, purtarea ambasadorului ne pare monotonă; acusațiunii peste acusațiunii cari erau totdeauna a-

anxius, Epist. 98), cronicarul român se sfătuia pe el însuși și sfătuia pe semenii săi dăcându ca Lucaniă (II, 14)

.....Sit coeca futuri
Mens hominum fati; liceat sperare timentis?

celeași : pîrî ungurescî și sgomote auđite la seratele marilor familii fanariote. Ș'atîta totu. Atunci ênsê, d. de Ferriol le varia și, de multe orî insistêndu cu înferbințelă, scotea și pe Vizirulû Nami-Mohamet din firea'î blândă și lenosă.

În urma unei asemenea convorbiri, d. de Ferriol scrie(1) Regeluî :

«Sire,

«.....Amu cerutu într'adinsu audiența Vizirulû ca s'î spunu că principele Valachiei «a trâmîsî în Transilvania generalulû imperialu Rabutin 20 de care cu prafu de puscă. «Cându auđi Vizirulû de acêstă faptă a Domnului, se necăji fôrte și 'mî declară că, decă «lucrul e adêvêratu, principele Valachiei o va «păți rêu de totu. Amu responsu atunci că «suntû în stare, cându va pofiti, s'î probezû și alte «lucruri (2), și alte dîse din ale principelû Valachiei, și că nu trebuie sê se mire de ceia «ce i-amu spusu».

«Cu aceiași ocașiune, amu apêratu pe Râkoczy în contra căruia Vizirulû era supăratu».

Brâncovênu, đice Grecênu, făcea cum putea și

(1) Scrisóre din Pera, 15 Septembrie 1704. — Vestea teribilei învingeri de la Blenheim sosise la Constantinopoli ; de aceia, furiósa stăruință a d-lui de Ferriol.

(2) De sigurû, multu mai păgubitóre pentru Pórtă.

se mântuia (1), 'erû Vizirulû împăcatû și îmblânditû, 'lû numia ierăși în scrisorile sele : *Glorioso tra li Prencipi della religione di Messia, apoggio dei grandi della nazione di Gesù, Constantino, Vayvoda di Vallachia* (2).

Acusațiunile ênsë urméză mereû. Pe lângă cele ce 'i scria Rákoczy în contra Domnului românû, d. de Ferriol mai primia scrisorî de la Antiohû Cantemirû, Domnulû Moldovei, și lămuriri îndestule de la Demetru Cantemirû care se afla la Constantinopoli.

«Principele Moldovei, spune (3) d. de Ferriol «luî Ludovicû XIV, mi-e fôrte prietinû; de asemenî, mi-e prietinû și datorû frate-sëû care, acum unû anû, a statû fugitû vro șese lunî în «palatulû Franciei».

Cu Cantemiresciî, în 1704, Brâncovenu încercase sê se împace, și, spre acestû scopû, trâmisesese la Constantinopoli pe vëru-sëû, Paharniculû Stefanû, fiulû Stolnicului Constantinû Cantacuzenû. Smintelile ce 'i pricinuia acolo Dumitrașco-Beizadê 'lû îngrijiaû fôrte. Vëru-sëû Stefanû avea ordine sê facă pace, ba âncă sê ofere lui Dumitru Cantemirû uă pensiune anuală de 10 pungî de banî, pe cari, póte, Brâncovenu nu le mai da lui Alexandru Mavrocordatû. Pacea se 'ncheiă, dér ținu

(1) *Mag. Ist.* II, pag. 329.

(2) Hurmuzaki : *Documente*, vol. 1650—1750. pag. 91.

(3) Scrisóre din Pera, 10 Maiû 170 .

totu' atătü de bine, ñice Niculcea (1), *precum tinu' cäinü Vinerile*.

Intrige peste intrige, pîri, zavistiü, viclesuguri, trudöse împärechiäri, una de pe alta, multe și numeröse, se făceau și se desfăceau; boierii colindaü drumurile de la Iași la Bucuresci și de aci la Țarigradü ca se se smintescä seü se se ajute în trebile lorü; vorba și banulü lucraü fără pregetü. Racovișescii se uniaü cu Brâncovenu ca se dä-rime pe Cantemiresci; aceștia daü mâna Cupărescilorü în Moldova și cădeaü la 'nvoiela, în Muntenia, cu unii din Cantacuzinesci, odiniöra atătü de prietinü Domnului. Brâncovenu se certa cu ginere-seü Duca, ca se placä lui Dumitru Cantemirü, și pentru că avea câte uä datä «doue obraze de prietesugü» (2), încela pe desceptulü Beizadé ca se-și asigure ajutorulü Costăkescilorü din Moldova.

Brâncovenu în capü și dupë elü, Iordake Rusetü, Stolniculü Cantacuzenü, Lupu Bogdanü, Lupu Costake, Demetru Cantemirü și câiü alii äncä, toii deștepti și de multe născocitori, cheltuirä, între 1700 și 1707, atäta sciință, atäta minte subțire; scornirä atätea expediente; cheltuirä atätea parale,—în câtü de arü fi întrebuiñatü töte aceste bunuri, nu ca se se mänânce între dênșii, ci ca se se ajute spre binele Romänilorü, Muntenia și

(1) *Cronica*, II, pag. 289.

(2) *Niculcea*, II, pag. 289.

Moldova n'arū fi căduțū în ghiarele Fanarioțilorū, îndată ce ei și născocitórele lorū talente dispărură după scena politică a celorū douē principate. Cătu trăiră, luptându-se între ei, făcură ce făcură și se luptară, chiarū «cu săgețī de bumbacū» și împotriva grecoteilorū, érū țerile române rămaseră totū ale Românilorū. După dênșī, fiī lorū le ispășiră pécatele și, după cum scimū, li le ispășiră amarū și adâncū.

Orī-cum arū fi ênsē, în acestū concertū de meșteșugite uneltirī și neîncetate defăimări, nota francesă nu se întrepruța de locū. Prin corespondința sa cu Rákoczy și întâlninduse desū cu bunulū sēu prietenū, Dumitru Cantemirū, d. de Ferriol nu se putea plânga că n'are ce să mai spună Vizirului în contra lui Brâncovénu.

Scrisorile din 17 Decembre 1705, din 15 Aprilie 1706 și altele cari póte s'aū perduțū, repetaū fără obosélă multū cunoscutele acușațiuni pe lângă cari, din cândū în cândū, spre variațiune, d. de Ferriol mai adăugea și ceva nou.— Cele vechī sunaū : «Brâncovénu ajută pe imperialī și prigonesce pe Rákoczy» ; — «Brâncovénu e vêtēmătorū imperiului otomanū» ; — Brâncovénu trebuie destituitū». Érū cele nouī glăsuiaū «Brâncovénu, de și tributarū alū Porței, și-a luatū «pe lângă titlulū sēu de principe alū Valachiei, și «pe acela de principe alū Sacrului Imperiū Ro-

«mană (1)»; — «Brâncovénu e totu atât de pe-
«riculosu (2) ca și Țarul Moscoviei, către alianța
«căruia principele Valachiei se uită cu jindă».

— Ce se facem!? întreba Vizirul, anostit de vorbăria d-lui de Ferriol; iubescă pe Unguri, dér nu potă să-î ajută. Amă subsemnată tractatulă de la Carlovici, și mi se pare că tractatulă subsemnată trebue păzită. Spune-mi ună miđlocă prin care așă pută, necălcândă împărătesculă cuvintă, să ajută pe Rákoczy.

— Celă mai nimerită, celă mai ușoră și celă mai demnă pentru Impărăția este acésta: declară răsboiă Rusiei (3).

— Cum? ce đici? întreba Vizirulă trăsnită ca din senină.

— Escelință, urma d. de Ferriol, neîncurcându-se de locă de spaima Vizirului, adevărații servitori ai Sultanului suntă pe deplină convinși că celă mai mare vrăjmașă ală Sublimei-Porti este și, mai cu sémă, va fi Țarul Rusiei. V'a luată Azofulă și corăbiile lui acopere Marea-Négră; Turcia nu mai e singură stăpână pe Cazaci Uk-

(1) Titlu fatală Domniloră români ca archiducesele casei d'Austria regiloră și împărăților Francei. — Și Mihai Vitézulu l'a purtată, și se scie în ce circumstanțe!

(2) Hurmuzake: *Documente* (1650—1750): «*Si vede da una parte il Principe di Valachia, e dall'altra, il czar di Moscovia*», ca inimiă ai imperiului (13 Marte, 1766). Pag. 33.

(3) Scrisóre din 15 Aprile 1706. — De aci înainte, đisele d-lui de Ferriol le întemeiămă pe documentele citate la finele cuvântărei sële.

rainei și pe Tătarii Crîmului; ați auzitū cele ce se petrecū în principate între Domni și trāmișiī ascunși ai Țarului Petre; sciți fōrte bine cā Iosifū I, Imperatorulū Germaniei, este aliatulū lūi Frederic-Augustū, electorulū Saxoniei și regele Poloniei care e fratele de cruce alū Țarului Petre. Dēcā neinvinsulū și vitězulū rege alū Suediei, Carolū XII va fi bātutū — Dumneđeū sēlū ferescā! — de armatele moscovite, Țarulū, liniscitū și temutū la Nordulū Moscoviei, își va îndrepta nemăsuratele sēle poftē de cucerire spre Mēđă-đi. Aci, va da de frumosulū și multū pizमितulū imperiū alū Sultanilorū, cātre care lū impingū cu putere ambițiuneaī de cuceritorū și credințaī de creștinū ortodoxū. — Óre Escelința Vóstrā nu scie cā se gādescū, la curtea M. S. Sultanului, ómenī carī, āncā de multū, credū cā Țarulū este firesculū apāratorū alū religiunei ortodoxe și singurulū suveranū capabilū d'a scāpa pe Greci(1), de sub jugulū — atātū de bine-fācētorū, credū eū, — alū Turcilorū și de a reīntemeia imperiulū Bizanței. Pentru ce nuī luați înainte? Pentru ce nu vē rēsboiți astă-đi în contrāi? În Polonia, partita lūi Stanislas Leccinski nu dā pace lūi Fre-

(1) Scrisórea d-lui de Ferriol cātre Rege, 12 Maiū 1700. Persóna de care credemū a face pe d. de Ferriol sē vorbescā Vizirulū e Alexandru Mavrocordatū. Acēstā scrisóre din 12 Maiū 1700 e citatā de d. Livada în *Scrisorile lūi A. Mavrocordatū*, dupē *La Correspond. du marquis de Ferriol*, publicatā la Anvers în 1870, și pe care, din nefericire, nu o cunóscemū.

deric-Augustă; Carolă XII face de tremură cetele barbare ale Țarului, în fața unei armate care nu'și are părechia în întreaga Europă. Imperatorulă își are tôte oștile risipite în Apusulă Europei, în Bavaria și'n Palatinată; parte suntă în Italia și'n Ispania. Ungaria ferbe în lupte, după îndemnulă eroicului Rákoczy Férenz. Nici uă dată împrejurările nu s'aă potrivită mai bine pentru gloria armateloră otomane; nici uă dată numărulă aliațiloră Sublimei-Porti nu va fi fostă mai mare și mai impunătoră. Carolă XII, regele Suediei; Stanislas, adevăratulă rege ală Poloniei; Rákoczy, principele Ungariei; augustulă meă stăpână, Ludovică celă Mare ale cărui armate pășescă spre biruință (1) cu Villeroi în Flandra, cu Vendôme în Italia, cu Berwick în Espania, — toți aceștia, și pôte chiar Venețianii voră merge într'una cu armatele M. S. Sultanului. Incepeți, Escelință, răsboiulă și victoria nu va întârșia a împodobi ierășii gloriósele stindarde ale armateloră otomane. Veți relua Azoifulă, veți stăpâni Crîmulă; nici uă altă putere nu vė va mai disputa marea Négră; veți tăia principiloră dunăreni pofta d'a mai asculta propunerile Rușiloră, și, spre cea mai mare fală a lui Achmet III, veți asigura viitorulă Turciei (2).

(1) Malborough va bate de va stinge pe Villeroi la Ramillies, în 23 Maiă 1706. — Suntemă în Aprile 1706.

(2) După datele culese în următorii autori: Voltaire : *Histoire de l'Emp. de Russie sous Pierre le Grand* ; — *Histoire de Charles XII*;

Aceste cuvinte *probabile* ale d-lui de Ferriol zăpăceaŭ pe Vizirŭ. Ambasadorulŭ pleca, érŭ Turculŭ se gândia puşinŭ la legătura ce voia s'ei a r'ete d. de Ferriol cã esistã între tóte evenimentele europene; ş'apoî, îşi đicea neput'ndŭ deslega problema: timpulŭ le va lãmuri pe tóte, — cuvinte orientale, pe carŭ le întrebuiŭta şi Brâncov'enu în scrisorile s'ele, când nu voia sã spunã ceva.

D. de Ferriol nu lãmuria desŭ aceste vederi întinse, à *grande envergure*, Vizirilorŭ şi Caimacamilorŭ Porşei; scia cã tóte suntŭ în deşertŭ. Ceia ce comunica elŭ însuşi, şi đicea đilnicŭ dragomanilorŭ s'ei s' comunicã înalşilorŭ funcşionari ai Porşei, eraŭ scirile ce primia de la Rákoczy.

În 9 Ianuariŭ 1706, trãmiş'ndu'i vinŭ de Tokay — pentru a'lŭ însufleşi şi mai multŭ în cauza r'esculaşilorŭ ungarŭ, — Rákoczy scrisese d-lui de Ferriol s' apere şi s' ajute câtŭ va put' pe Antiohŭ Cantemirŭ la Pórtã.

De altã parte, d. de Ferriol câştigase pe Constantinŭ Duca, fostulŭ ginere alŭ Brâncov'enui. Astfelŭ dér, ambasadorulŭ francesŭ, Dumitru Cantemirŭ şi Duca care, dup' cum amŭ v'đutŭ, se pricepea fórt'e a se împrietini cu ambasadoriŭ strã-

— *Siècle de Louis XIV.* — Hurmuzake : *Documente* (1650-1750). Dialogulŭ lui Ali-Persanulŭ cu Mustafa-Turculŭ; scrisorile d-lui de Ferriol; cartea d-lui Livada : *Epistolele lui Alexandru Mavrocordatŭ*; cartea d-lui de la Jonquières : *Histoire de l'Emp. ottoman*, cap. XVI.

inî, lucru de zor, la începutul lui 1706, pentru a lui Brâncovenu «desevârșită fericire».

D. de Ferriol scria (1) Regelui :

«Sire,

«.....De vro două luni, principele
«destituit alū Moldovei se adăpostesce în
«palatul Maiestății Vóstre (2). Elū aparține
«celei d'ântâiū familii grecesci, se numesce
«Duca și numără printre strămoșii săi chiar
«împerați ai Byzanței. Principele Valachiei,
«prietinulū devotatū alū Germanilorū, ilū
«prigonesce.

«Rogū respectuosū pe Maiestatea Vóstră
«sē binevoiescă a face, din parte-I către ma-
«rele Vizirū, uă scrisóre fără dată și fără in-
«scripțiune. In acéstă scrisóre, Maiestatea
«Vóstră va spune Vizirului că a aflatū, din
«isvorū fórte sigurū, legăturile principelū
«Valachiei cu imperialiī; că aceste legături
«ținū fórte de multū; că suntū și vorū fi
«fórte păgubitoare pentru Imperiulū Otomanū;
«că afacerile Ungariei vorū suferi fórte multū
«pênē cândū acestū principe va sta pe tro-
«nulū Valachiei; că 'n fine, întemeiatū pe a-
«ceste cuvinte, Maiestatea Vóstră doresce și
«cere sē fiă destituitū

(1) Scrisóre din Pera, 27 Februarilū 1706.

(2) Palatulū ambasadei franceze din Pera.

«Eü voiü face cu acésta scrisóre, la tim-
pulu priinciosü, cele ce voiü crede folosi-
töre pentru interesele Maiestătei Vóstre.....».

Nu scimü decă scrisórea cerută de d. de Ferriol fu trãmisã de la Versailles la Constantino-
poli. Brâncovénu nu pãtimi nimicü, dér se vede
cã simțise óre-carî legãturî între capukehaielele
sése, Stolniculü Constantinü Cantacuzenü și căpi-
tanulü Stroe, și între vrãjmașilü mai susü numiți,
cãci își schimbã îndatã curatorilü rechiãmându'i în
țérã și trãmițendü în locu-le pe ginere-sëü, Cãmë-
rașulü Iordache Crețulescu, și pe Slugerulü Mihaiü
Cantacuzenü (1).

Brâncovénu bãnuia pe unchiu-sëü, cãci Canta-
cuzinesciilü nu mai erau nici în țérã nici afarã, ceia
ce fuseserã pênë la pacea de la Carlovici. Acea
legãturã care esista între unchiü și nepotü atâtü
de strinsã, în cãtũ cronicariilü acusaü pe Stolnicü
cã omorîse pe frate-sëü Șerbanü, numai ca sã
domnëscã nepotu-sëü Constantinü, dispãruse de
multü.

În cele-l-alte luni ale lui 1706, documentele nu
ne spunü cum urmã d. de Ferriol campania sa
în contra Domnului românü, și ce acusațiunilü îi mai
soptirã vrãjmașilü pãmêntenilü ai lui Brâncovénu.

Din anulü 1707 nu avemü de cãtũ uã scrisóre
fãrã adresã. Intr'ênsa, ambasadorulü ñice (2):

(1) Kogãlnicenu : *Histoire de Valachie*, ediț. cit. pag. 349.

(2) Scrisóre din Péra, 19 Februarilü 1707.

«*Domnule,*

«..... In ceia ce privesce pe principele
«Valachiei, potŭ sŭ vŭ spunŭ cŭ s'a datŭ pe
«faŭ pentru Germani cu atŭta sfruntare, *în*
«*cŭtŭ amŭ cređutŭ de neapŭratŭ trebuinŭ sŭ lŭ*
«*atacŭ la Pŕtŭ. — Elŭ nu ignorŭ aceste a-*
«*tacurŭ ŝi, fŕrte adeseorŭ, a cheltuitŭ aci sume*
«*marŭ ca sŭ se apere *în* contra acustaŭiunilorŭ*
«*mele... »*

Ambasadorulŭ francesŭ se 'ncelŭ; ura ce are asupra lui Brŕncovŕnu 'l-orbesce. Dupŭ mŕrtea lui Leopoldŭ (5 Maiŭ, 1705) ŝi suirea pe tronŭ a lui Iosifŭ I, Brŕncovŕnu nu mai ŭinea atŭtŭ de multŭ la alianŭa germanŭ; relaŭiunile sŕle cu Viena erau rare ŝi neinsemnate. Domnulŭ fusese cu Imperiulŭ dupŭ pacea de la Carlovici ŝi pŕnŭ acum, pentru cŭ Imperiulŭ era celŭ mai puternicŭ vecinŭ ŝi pentru cŭ, chiar la Constantinopoli, Leopoldŭ, prin ambasadorulŭ sŕŭ, d. d'Ottinguen, putea se facŭ ŝi fŕcea nu puŭine. Unŭ altŭ suveranŭ vecinŭ, a cŕruŭ putere creșcea cu pașŭ giganticŭ, atrŕgea privirile Domnului romŕnŭ. Rusia ŝi Petru celŭ Mare se impuneaŭ gŕndirilorŭ ambilorŭ principŭ romŕni. Fŕgŕduelile strŕlucite ale emisariilorŭ rusesci, incertitudinea politiceŭ lui Iosifŭ I ŝi tirania obositŕe a Vizirilorŭ turcesci schimbarŭ cumpŕna politicŭ a Domnului ŭŕrei-Romŕnescŭ.

Brŕncovŕnu se 'ntŕrse spre Rusia.

In acelă momentă — momentă fatală și lui și
Țerii, — la București, Stolniculă Constantină Can-
tacuzenă, și la Constantinopolă, bătrănulă Exapo-
rită, Alexandru Mavrocordată, vedăndă și jude-
cândă mișcarea Domnului și negrele ei urmări, își
diseră : Brâncovenu e perdută ; se ne aținemă
la tronuri pentru copii noștri !

XVIII

1709—1714.

În 27 Iuniu 1709, Petru cel Mare bate pe Carolu XII la Pultava și regele Suediei, care ținea Țarului că nu va tracta cu dânsul de pace de câtă la Moscova, în Kremlin(1), fugise cu câți-va Suedesi la Tighina.

Mihaiu Racovița domnia în Moldova. Prietinu la nceputul domniei se le cu Brâncovenu (1707), Domnul Moldovei apleca urechia, ca și Domnul Țerii-Românesci, la șoptele adimenitoare ale tramișilor lui Petru cel Mare. În urmă, Racovița se certase cu Brâncovenu și lă ură focu; se pira unu pe altul la Pörtă și pretutinden.

Ațat de omeni Țarului, Racovița voia se prindă într'un rându pe Carolu XII și se lă dea pe mâna lui Petru. Se și făcuse planul prinderii, se și hotărise ca un corp de Ruși se via la Iași, eru alți, sub conducerea Moldovenilor se se nfurtizeze pene la Tighina. Când regele Suediei ară fi eșit se se preumbe călare, cum făcea

(1) Vorbe cari făcau pe Petru se răspundă : « Ah ! fratele meu « Carolu vrea se se joca d'a Alexandru ! Fiă sigură ensă că nu va « găsi în mine unu Dariu ! » — Cuvintele lui Carolu XII le va ține și Napoleonu I în campania Rusiei (1812).

în fie-care ȃi, Rușii și Moldovenii l'ară fi ridi-
cată pe susă și dusă în Rusia (1).

Boerii Moldoveni, fugiți la Brâncovănu și aiu-
rea, aflaseră de această învoiellă a lui Racovița cu
Rușii. Ei seă Brâncovănu vestiră pe regele Sue-
diei? Nu scimă, dăr înclinămă a crede (2) că
Brâncovănu vesti pe rege seă pe Poniatovski
de acestă plană ală lui Racovița. Domnulă ro-
mână își dedese îndată sēma de trecerea nemē-
suratā de care se bucura Carolă XII la Pōrtă și
la Seraiulă Sultanulă. Orī-cum ară fi ênsē, re-
gele Suediei bātu din picioră cu atăta putere, în
cătă Racovița fu destituită, adusă în fiere la Pōrtă
și aruncată în închisōrea de la Șēpte-Turnuri.

Cu această, d. de Ferriol scrie (3), între altele
Regelul :

« Sire,

« Principele Moldovei a fostă adusă
« în lanțuri la Constantinopoli. Regele Sue-
« diei l'a dată josă după tronă și, totă după
« învinovățirile Maiestăței Sēle Suedese, prin-

(1) Niculcea, II pag. 291. — Voltaire : *Charles XII.*

(2) «Basarab-Vodă (Brâncovănu) pira pe Mihaiă-Vodă că este ha-
« ină și vrea să fugă la Moscali cu totă casa lui și alte amestică-
« tură nenumărate ;..... pre altă parte, *vērsa bană nenumărați*, pēnē
« aū și mazilită pe Mihaiă-Vodă ». — Niculae Muste, III, pag. 53. — Cro-
« nicarulă adauge că aū audită acestea din gura lui Racovița, cândă
« veni la Iași cu a 3-a domniă.

(3) Scrisōre din Péra, 22 Noembre 1709.

«cipele a fostu tractatū cu atāta asprime (1).

«*Arū fi de dcoritū ca M. S. Suedesă se facă
totū astfelū și cu principele Valachiei* (2).....»

Făcea multe Carolū XII la Tighina, unele mai năsdравane de câtū altele. Vizirii se luaū de pērū vedēndū încurcăturile ce le pricinuia la Pōrtă modernulū Alexandru. Carolū XII voia, în fruntea a 300 de Suedesi, să guverne din Bender, ș'apoi din Varnița de lângă Bender, Imperiulū Sultani-lorū, regatulū Suediei, regatulū Poloniei, Kanatulū Tătarilorū, țara Cazacilorū și principatele dună-rene. Senatorilorū din Stockholm cari cârmuiaū Suedia în loculū său, cândū cercaū să dīcă ceva împotriva voințelorū regalī, Carolū XII le scria că le va trāmite una din cismele sēle ca să domnescă asupra lorū. Vizirii Sultanulū Achmetū cădeaū uniī peste alții pentru că nu declaraū rēsboiū Rusiei; Stanislas Lescinski nu mai era rege, ci locotenentū alū lui Carolū XII în Polonia; Kanulū Tătarilorū privea pe eroulū de la Narva și chiar de la Pultava prin prisma fantasmagori-

(1) In locu'i veni, pentru 10 luni, Nicolae Mavrocordatū, fiulū Exaporitulū Alexandru. Niculcea dīce (II, 294) că tatālū, auđindū de înālțarea fiulū la tronulū principatului, plāngea și se vāita smulgēndu'și pērulū.—Nu credū. Alexandru Mavrocordatū lucra din 1699, dupē cum amū vedūtū din scrisorile d-lui de Castagnères, se dea unū tronū fiulū sēu. Se bocia pōte pentru că Nicolae nu primise Muntenia.

(2) Dorință mare! — Brāncovēnu ēnsē 'și luase mēsurile ca să imbuneze pe Carolū XII.

elorū orientale și 'lă credea trămisulū cerului pe pământū; Racoviță, băgatū în fere, afla amarū care e puterea surghiunului de la Tighina, érū Brâncovénu abia putea să se mai opună intrigelorū de la Constantinopoli.—Invălmășeli peste invălmășeli; vai celorū ce nu sciaū să se ferescă!

Domnulū Munteniei avusese norocū cu Vizirii, predecesori ai lui Baltagi-Mehmet, cari nu voiseră, cu tóte stăruințele năvêrlióse ale regelui Suediei, să începă rêsboiulū în contra Țarului și, prin urmare, să schimbe și să restórne starea lucrurilor în principatele române. Ș'apoi, Carolū XII nu scia încă în ce parte înclină Brâncovénu(1).

Acesta, conformū politicei ce practica de 20 de ani, înclina în tóte părțile și nu înclina în nici una. Purtarea, politica Domnului era unū felū de ondulațiune abilă, dér care, acum mai cu sémă, devenia din ce în ce mai dificilă și mai primejdiósă.

Dupě cãderea lui Kupriuli-Numan-Pașa, ultimulū vizirū din gloriósa dinastiã a Kiupruliilorū, Carolū XII vêdu cu neascunsã bucuriã, primindū

(1) Brâncovénu sciuse să câștige bunã-voința lui Carolū XII, atacându-lū în singura parte vulnerabilă a firei sële. Dupě Pultava, Domnulū românū primise și ajutase fôrte multū pe soldații suedesi, refugiații în Moldova și 'n Valachia (D. Cantemir: *Intêmplãrile Cantacuzinilorū și Brâncovenilorū*, ediț. academică română. § 22 și urm).— Brâncovénu mulțãmise prin acéstã a lui omenósã purtare pe Carolū XII cu atátū mai multū, cu câtū soldații sêi, eroii de la Narva, erau vînduți ca sclavi la Constantinopoli. (Voltaire *Charles XII*, cart. V).

pecetea Imperiului otomanū, pe Baltagi-Mehmetū, partisanū alū rēsboiului cu Rusia. Brâncovēnu perdu speranța d'a mai sta pe tronū, fără d'a se decide cu putere pentru unulū sēu pentru altulū d'ntre beligeranți. Ascultă decī propunerile Rusiei(1), făgădui, dēr nu se legă, și asceptă împrejurările.

Nicolae Mavrocordatū cade după tronulū Moldovei, érū Demetru Cantemirū, plinū de planuri și de idei, vine la Iași. Aci, pretențiunile și cererile Turcilorū 'lū schimbă cu totulū. I se făgăduise că nu va da nimicū, nici daruri de instalare, nici plată Vizirului; nici de tributū nu va fi supēratū, ȕiceau pașalele. Sosindū la Iași, Demetru Cantemirū se pomenesce cu ordine în cari i se cereau sume însemnate de pungī. Desceptulū principe vede că cu Turciī nu mai merge și, în locū d'a prinde și d'a expedia la Pōrtă pe Brâncovēnu, cum fusese vorba cu politicii de pre marginele Bosforului, în locū d'a căuta sē afle planurile lui

(1) Chrisantū, patriarchulū Ierusalimului, e rēspondētorū de acestū pasū nefericitū alū Brâncovēnului. Clerulū grecū credea că Petru e Mesia care va libera Rēsăritulū de jugulū Turcilorū. (V. Voltaire *Histoire de Russie sous Pierre le Grand*, ediț. cit. pag. 520—522).— Voltaire primia informațiunile ce da cititorilorū sēi, asupra lui *Basaraba-Brancovan* de la d. Brue, ruda sa, care era p'atunci drago-manū la ambasada francesă din Constantinopoli (*Charles XII* cart. V), precumū și de la comitele Poniatovski, unulū din cei mai înflăcărați vrăjmași ai Brâncovēnului. — V. încă *Niculcea*, II, 317 și scrisōrea amb. Des Alleurs din 7 Iuniū 1714.

Petru, Cantemirū trãmise ómenī la Țarū se încheiã tractatū de supunere.

Nu intrãmū în povestirea evenimentelorū (1) cari urmarã dupē 29 Novembre 1710, și în care Sultanulū dede ordine de arestarã pe ambasadorulū Țarului, comitele Tolstoi, și 'lū închiserã la Șepte-Turnurī. Ne mulțãmimū a nota cã, dupē bãtãlia de la Stãnilesci și pacea de la Focșani (Iuliū 1711), Turcii rēmaserã nestrãmutați în credința aceia cã Brãncovenu, mai curēndū sēu mai târđiū, va imita pe fostulū sēu colegū din Moldova.

Și cu tóte acestea, dupē rēsboiū, Brãncovenu și boerīi cari mai țineaū cu Domnulū, erau hotãriți sē se aslēmpere și sē mērgã dupē politica celorū de la Constantinopoli. Țēra aprobase înacțiunea lui Brãncovenu și imobilitatea lui de la Urlați. Unulū din ministrii Domnului scria nu sciu cui, dupē uã sēptēmãnã de la încheierea pãcei de la Focșani :

«Dumneđeū sē bine-cuvinteze pe Domnulū
«nostru care a pãzitū țēra nóstrã de nefe-
«ricirile Moldovei, cãrmuindu-se cu înțelep-

(1) În ceea ce privesce istoria relațiunilor lui Brãncovenu cu noulū imperiū alū lui Petru celū Mare, precum și aceia a urmãrilor ce avurã aceste relațiuni asupra politicei principatelorū, V. cartea d-lui Xenopolū : *Rēsboiele dintre Ruși și Turci*, pag. 12—47.

«ciune și asceptându(1) hotărîrea unei bă-
«tălii în care s'a văduțu, la urma urmelor,
«că, sub haine nemțesci, Muscalii suntu totu
«Muscali (2)».

Totuși, Țarul Petre și Dumitru Cantemiră fură
fatali Domnulă Țării-Romănesci.

Anii de muncă, de primejdii necurmăte înce-
peău pentru Brâncovănu. Cine ară fi măi cutezată,
după fuga lui Cantemiră, să măi fiă, ca într'alte
timpuri, avocatulă Domnulă muntănu la Con-
stantinopoli sėu aiurea? Altă-dată, Turcii nu 'n-
țelegău sėu nu voiaă s'asculte spusele ambasa-
doriloră francesi și ale vrăjmașiloră lui Brâncovănu,
în privința alianței acestuia cu Germania;
pări, intrigă, probe chiar Vizirii le treceaă cu ve-
derea, îmblândiți fiindă de diplomația și pungile
Brâncovănuului. Acum, faptulă brutală, sciută și
simțită adăncă de mândria îngămașiloră Otomană,
defecțiunea lui Cantemiră, sta ca ună cuțită gata
să împungă în tótă vremea pe Domnulă Țării-Ro-

(1) Radu Popescu: «Și s'a dusă în gura Urlațiloră, și acolo aă
ședută de privia și la uă parte și la alta să vėdă ce voră să facă.....»
Mag. Ist. IV. pag. 23.

(2) Acestă documentă aparține *Colecțiunei Odobescu*. Este în limba
italiană și e datată din Tergoviște, 8 Augustă 1711: «Il Dio bene-
«dichi il nostro principe che ha conservato questo principato dalla
«disgrazia della Moldavia con governarsi saggiamente, aspettando la
«decisione d'una battaglia, nella quale si e visto all' ultimo che,
«sotto vesti tedesche, i moscoviti sono ancora moscoviti».

mânesci. Ghiaurulă din Moldova s'a vëndută Rușiloră, ghiaurulă din Muntenia va face totă astfelă: argumentă nemilostivă care amăria ăilele Domnului.

Brâncovenu se obosise și avea dreptate. Totă vieța, fără încetare, din trudă în trudă, din spaimă în spaimă, nesigură nici uă dată de ăia de mâne, chinându-și neconținută mintea să vedă cu cine să se mai împrietinască, Domnului, pe care cronicarii adesea 'lă fericeau, mersese ântăiă cu Turcii, ascultase apoi de Nemți, se 'nvoise pe urmă cu Rușii, — totdeuna cu inima sărită ca nu cum-va să afle celă d'ântăiă ce face elă cu celă d'ală doilea, seă ca celă d'ală douilea să nu se supere de legăturile ce contractă cu celă d'ală treilea. — Și 'n intervale, lupte fără sfârșită în contra vrăjmașiloră internă și esternă, cheltuelă și contra-intrige prin tôte părțile, la Iași și în Transilvania, la Constantinopoli și'n Crimeia.

Cândă părăsi pe Ruși și voi să se reintărcă, la sfârșitulă lui 1711, cu Turcii; când reintră în adevărata și cea mai folosităre politică ce au avută principatele române, — politica lui Stefană celă Mare,—Brâncovenu, esaminândă terenulă și pe cei în contra căroră avea să lupte, vedă înfiorându-se că stău înaintea, la spatele și împrejurulă lui Iusuf-Pașă, vizirulă ce înlocuise pe Baltagi-Mehmetă, următorii multă binevoitori ai lui și ai Țării-Românesci :

1° Carolū XII a căruī mânia în contra lui Brâncovénu nu mai avea margini, și care făcea pe ambasadorul fracesū sē anunțe regulatū cabinetului din Versailles apropiata cădere a Domnului Țerii-Românesci; (1)

2° Poniatovski, unulū din intriganții cei mai abili pe cari i-a produsū Polonia; înzestratū c'unū duhū născocitorū care arū fi lăsatū cu gura căscată p'unū Italianū din secolulū XVI; prietinū alū regelui Suediei; emisarulū sēu la Constantinopoli; cunoscea fôrte bine firea Turcilorū; luase parte la căderea multorū viziri și mai cu sēmă la aceia a lui Baltagi-Mehmet; scia cu deamănentulū negociațiunile lui Brâncovénu cu Petru celū Mare și le spusese Vizirului înainte de bătălia de la Prutū (2);

Sub dēnsulū lucraū la alcătuirea intrigelor:

a) Doctorul Fonseca, Ovreiū portugesū, care va deveni în urmă mediculū lui Nicolae Mavrocorski;

(1) Carolū arū fi fulgeratū pe Brâncovénu, pentru că, înainte de bătălia, Domnulū propusese fără a fi înputernicitū, pacea lui Petru celū Mare. — Brâncovénu nu s'arū fi desvinovățitū înaintea Regelui Suediei de câtū c'ua armată de 50—60 de miū de ômeni pe care i-arū fi oferit'o ca sē se ducă sē ie Kremlinulū și alte cetăți și palate ale lui Petru. — Voltaire: *Histoire de Russie*, ediț. cit. pag. 521.

(2) Voltaire: *Charles XII*, cart. V; Niculcea, II, pag. 299: «Omulū Suedului aū mai ăisū că Munteniī suntū prieteni buni ai Moskalilorū, și ce vėdū și ce audū aci la Pôrta, tôte le scriū la Moskali».

dată, după recomandațiunea d-lui d'Usson de Bonnac, ambasadorul Franței(1);

b) Horvat Férentz, amicul lui Tököly, cavalerul ungar, care, după cum scim, lucrase și înainte în contra Brâncovénului;

c) Brue, dragomanul ambasadei franceze, rudă cu Voltaire;

d) Goin, primul chirurg al Seraiului(2);

3° Mazeppa, hatmanul Tătarilor, care acusa pe Brâncovénu că ține corespondență cu Țarul(3);

4° Chanul Tătarilor care, după fuga lui Cantemir, bunul său amic, se întorsese cu furiă în contra lui Brâncovénu(4);

5° Baronul Talaba, trimisul principelui Rákoczy Férentz care, după tractatul de la Satu-Mare (29 Aprila, 1710) plecase în Polonia. De acolo, trimisese pe Talaba la Constantinopoli; Vizirul îi acordase mai multe audiențe. În fiă-care din aceste audiențe, — scrisorile ambasadorului spună lămurit, — acușările în contra lui Brâncovénu erau tema principală a conversațiunei(5);

(1) Patentă de medică dată de ambasadorul, 20 Martie 1719. *Collecț. Odobescu.*

(2) Din notele lui Poniatovski alăturate pe lângă edițiunea Thiesse (1829) a lui *Charles XII*, cartea V, pag. 259.

(3) Kogălnicénu : *Histoire de la Valachie*, ediț. cit. pag. 352.

(4) Dumitru Cantemir îl păcălise întâiu în tinerețe dicându-i din tambură de sălta Tătarul de plăcere musicală, ș'acum îl jucase rău fugind la Ruși. — De aci, ura Chanului în contra ghiaurilor. — *Niculcea II*, 300.

(5) Scrisórea d-lui des Alleurs din 27 Ianuariu 1711.

6° Ambasadorul Franței, baronul Des Alleurs care înlocuise pe d. de Ferriol și care era prietină la tătă cu Nicolae Mavrocordat (1);

7° Racoviștii: Mihai, fostul Domn al Moldovei, care era la Constantinopoli, și frate-său, Dumitru, care era în Transilvania. Cel d'ântăiu săpa pe Brâncovenu crezându că el îi va lua locul (2);

8° Nicolae și Ion Mavrocordat, cari scoseră la ivielă banii cei mulți adunați de bătrânul Exportit Alexandru (3), și imitându pe Brâncovenu, se luptau la Pörtă cu pungile și cu darurile cele prețioase (4).

9° Cantacuzinescii, în capă cu Stolnicul Constantin care, acum, într'adeveră devenise *valulă relelor*, și cu Spătarul Mihai (5).

Aceștia erau de departe și de aproape vrăjmașii lui Brâncovenu. Cunoscându și sciindă de viclesugurile lor, Grecenu scria (6): «pote dér fiesce «care înțeleptă a socoti la cătă grijă Domnul se «află, ce felă de inimă mare trebuia a fi la uă «vreme ca aceia».

Inimă mare într'adeveră Brâncovenu trebuia se

(1) Scrisorile din primii două ani ai ambasadei.

(2) Nicolae Muste, III, pag. 53.

(3) Acesta murise la 2 seú 3 Ianuarie 1710, după socotela făcută de d. Miller în *le Journal des Savants*, studiū citatū.

(4) Scrisóra d-lui de Ferriol din Pera, 10 Ianuarie 1710.

(5) Toți cronicarii Munteni și Moldoveni.

(6) *Mag. Ist.* II, pag. 226.

aibă mai cu sémă cu rudele sale, cu Cantacuzeni. În tótă vremea, Domnulă potolia focósele certe cari isbucniau între feciorii sêi și feciorii Cantacuzeniloră (1). Beizadelele și ginerii Brâncovénului d'ua parte, Constantină Stolniculă și Mihaiă Spătarulă de alta cu tótă casa loră, se pizmuiaă, cu mâniă se turburaă și, pentru a'și stinge foculă care ardea în inimele loră, cei slabî, cei cari nu mai aveaă putere începură, — pasă nefericită de urmările căruia păți și va păți amară biéta Țeră, — începură a lega vorbă și împărecheri cu vrăjmașii de afară. Eraă grei la inimă Cantacuzeni, înferbîntați de pofta Domniei și vedendă pe fiii Brâncovénului că se înalță cu mintea șiși pregătescă viitorulă, — nefericiți !

Domnulă se ostenia în suspine cândă vedea aceste certe între frați și rude d'același sânge, șiși aducea aminte de timpurile în care Cantacuzeni eraă sftnicii cei mai credincioși și cei mai neclintiți ai Domniei lui, éră nu ca acum, rēi și vicleni, neodihniți și stricători de țeră. Brâncovenu spunea cui vrea s'elă audă că elă avusese pe Stolniculă Constantină întocmai ca pe ună tată, căci tatălă sēu adevărată murise de când elă era mică copilă. — Tatălă era acum în fruntea răuvoitoriloră cari pregătiaă grozava cădere a fiului sēu sufletescă !

(1) Nicolae Muste, III, pag. 53.

Dumitru Racovița, fratele lui Mihaiu-Vodă, și ginere al spătarului Michaiu Cantacuzenă, plămăuia în Transilvania scrisori cu iscăliturile boerilor din Țera-Românească; în aceste scrisori, Racovița spunea miș și sute în potriva Brâncovenului. La Constantinopoli unde le trămitea, se afla, după cum vedurămă mai susă, cine se le ducă Vizirului, fiorosului Gin-Ali Pașa.

Ambasadorulă francesă, ale cărui scrisori devină din ce în ce mai rare, era acum d. Des Alleurs, care înlocuise încă de multă pe d. de Ferriol. Acesta ênsă nu plecă din Constantinopoli de cătă la 4 Aprile 1711.

D. Des Alleurs(1) venise prin Polonia și prin Moldova înainte de începerea răsboiului turco-rusă. La Iași, găsise domnă pe Nicolae Mavrocordată care'lă tractase cu multe onoruri(2), și cu care d. Des Alleurs se 'mprietenise fôrte.

Acestă ambasadoră se afla în Orientă încă din 1704, de când Ludovică XIV 'lă trămisese se însoțescă în Transilvania pe Rákoczy, în luptele lui cu imperială. D. Des Alleurs împărtășise cu Rákoczy Férenz, ca și d. de Ferriol cu Tököly, vic-

(1) *Pierre Puchot, seigneur de Clinchamps, comte des Alleurs*, care nu trebuie confundată cu Roland Puchot Des Alleurs, fiulă sěă, ambasadoră ală Franciei la Stambulă între 1748 și 1754. — Tatălă sěă fu ambasadoră de la 1710 pենă la 1713 și funcționă și după acestă dată pենă la 1716, când titularulă celă noă, marchisulă de Bonnac, ajunse la postă, după mórtea marelui Rege.

(2) Scrisorile d-lui Des Alleurs din Marte 1710.

toriele și invingerile Ungurilor(1). S'arū crede că Ludovicū XIV și miniștrii sēi din Paris credeau trebuinciosū unū asemenea stagiū în Transilvania pentru diplomații pe care îi destinaū ambasadei din Constantinopoli. În Transilvania, viitorii ambasadori vorū puté, ȃiceau secretarii de statū de la Paris, sē cunóscă Orientulū Europei și popórele ce'lū locuescū. Luminele ce primiră de la Unguri, de la Tököly și Rákoczy, d-niū de Ferriol și Des Alleurs nu fură tocmai faimóse. Istoria ambasadelorū acestorū doui miniștrii ne arétă fóрте bine că nu ei înălțară multū în Orientulū Europei numele și véđa Regelui și a Franciei. De altmintreli, vina e a cabinetului din Paris care da trāmișilorū sēi, ca profesori de diplomația orientală, pe Unguri, și āncă, pe Tököly.

Orī-cum arū fi ēnsē, d. Des Alleurs era fóрте prietinū cu Nicolae Mavrocordatū. Suirea acestuia pe tronulū Moldovei nu se datoresce de cātū stăruitórelorū scrisori ale ambasadorului francesū care rugă pe Rege în acéstă privință. Ludovicū XIV rugă pe chanulū Tătarilorū, érū acesta pe Vizirū, și Nicolae Mavrocordatū, îndată dupé terminarea rēsboiului (1712) fu numitū domnū în Moldova.— Bunū vecinū și îndatoritorū tovaroșū de domniā căđu lui Brāncovēnu !

Correspondința între Nicolae Mavrocordatū și

(1) St. Priest : *Mémoires sur l'amb. de France*, ediț. cit. pg. 252-255.

comitele Des Alleurs continuă și după suirea celui d'ântâiū pe tronulū Moldovei. — Mavrocordatū pricepuse ca și tatălū său, âncă de multū ajutorulū ce va avé de la ambasadoriī străinī, decă arū fi reușitū sē și'i facă prietini. Alexandru, Nicolae și Ionū Mavrocordatū fură cei d'ântâiū cari vędură profunda schimbare ce se opera la Pórtă, pe fie-care și ce curgea, în joculū influențelorū și proptelelorū de totū felulū.

Intr'adevărū, înainte de prima desmembrare a Imperiulū Otomanū, adică înainte de pacea de la Carlovici, ambasadoriī puterilorū creștine se bucurau de fórte puțină trecere pe lângă Inalta Pórtă. Decă ambasadorulū Franciei era totdeuna mai bine vędutū de câtū colegiī sēi, acesta nu'i servia de câtū numai în negociațiunile relative la interesele supușilorū francesi și celor-l-alți creștini. Când ênsē ambasadorulū se 'ncerca sē se amestece în afacerile interne ale Porței, Vizirii și Caimacamii 'lū puneau îndată la loculū său și, de multe ori, cu răspunsulū și cu gestulū, îi tăiau pentru multū timpū pofta d'a mai reveni asupra unorū asemenea subiecte.

Dupé pacea de la Carlovici, adică la începutulū secolului XVIII, starea lucrurilor se schimbă pe nesimțite. Mavrocordații, cei d'ântâiū dintre toți Orientaliī, pricepură schimbarea, îi judecară urmările și se siliră d'atunci a câștiga bunăvoința și prietinia mai tuturorū ambasadorilorū. Nu cuno-

scemă instrucțiunile ce da, în această privință, bētrânulū fundatorū alū mărireī mavrocordatiane fiilorū sēi, Nicolae și Ionū, dēr citimū sfaturile scrise ²de Nicolae Mavrocordatū pentru fiulū sēu Constantinū (1). Din aceste sfaturī vedemū câtū dē mare prețū puneau Mavrocordații pe aceste legăturī cu străinii după țermurile Bosforuluī. Rodulū ce dede prietinia lui N. Mavrocordatū cu d. Des Alleurs arētă îndată și pe iute deșteptuluī Fanariotū că prevederile lui fuseseră juste. Tronulū Moldoveī fu rezultatulū micelorū serviciī și bosumflatelorū făgădueli ce elū făcuse d-lui Des Alleurs.

Brâncovēnu, din contră, nu vēdu acēstă schimbare. Elū credea că lucrurile staū la Constanti-nopoli ca și în vremile de mai 'nainte; considera decī pe ambasadorī totū atâtū de neputincioși ca și pre predecesorii lorū din secolulū XVI și alū XVII. Pentru a'si face nume bunū la Pōrtă, pen-tru a se întări pe tronulū Țerei-Romānesci, Brâncovēnu imită pe Petru Rareșū, pe Mateiū Basarabū și pe Vasile Lupulū; câștigă, adică cumpēră totdeuna pe Vizirī, pe Muftiū, pe Sultana-Valide, pe Caimacamī și pe diferite pașale cu putere și recunoscută influență la Pōrtă. Pēnē la începutulū secoluluī XVIII, aceste proptele singure fură destulū de puternice pentru a'lū ține pe tronū, cu tōte atacurile ambasadorilorū francesi și celorū-l-alti ai

(1) Legrand: *Ephémérides Daces*, traducțiune după opera lui Daponte. Paris, 1881, în 80 gr. II vol. pag. XXI—XXVII.

săi vrăjmași, pământeni și străini. În urmă, aceste proptele nu-î mai folosiră mult, cându amestecături peste amestecături ferbeau la Pórtă; cându Vizirii cădeau unul după altul c'ua iuțelă cari îi zăpăcea și pe ei și pe Brâncovenu; cându străini, ca Francesul Villedouze și Polonul Poniatovski, lăsaū pe Viziri la uă parte și mergeau d'a dreptul la Sultan, pentru a-și asterne plângerile; cându muma Sultanului se înflăcăra la auđul victoriilor lui Carol XII și numia pe regele Suediei leul visurilor sele; cându ambasadorii începuseră între dênșii fără se se mai uite la Viziri, lupta de influență care durează și astă-đi. Se dusesese timpul în care Vizirul striga ambasadorului englez: «te legă cobză, ghiaure, și te trămită la Domnul tău să-ți taiă capul». — Acum, Vizirii, cu inimă dréptă, seū prefăcută, alergă înaintea ambasadorilor și luaū de mână și, cu uă expansiune fórte puțină mulsumană, îi rugăū să asigure pe suveranii lor că Turcia îi consideră ca pe cei mai buni și cei mai neclintiți prieteni ai săi(1).

Tóte aceste fase ale schimbării care se opera la Inalta-Pórtă erau cu adâncă pricepere studiate de dragomanii Mavrocordați. Brâncovenu nu era la Constantinopoli; nu asista, ca Alexandru, Nicolae și Ion, la tóte întrevederile ambasadori-

(1) Scrisórea d-lui des Alleurs către Rege, din Constantinopoli, 24 Ianuariu 1711.

loru cu Vizirii, și cu Caimacamiî; nu scia totu ce se petrecea în mintea înalților demnitarî ai Porței. Aru fi pututu însu bănuî; efectele acestei schimbări erau visibile. Brâncovenu n'avea de câtu sè se uite la Bender, sè numere pe urmă Vizirii carî se schimbau la Constantinopoli, trântiți în capu de alte intrige, éru nu de cele obicî-nuite și istorice ale Seraiuluî. Aru fi vedutu atunci noulu factoru care apărea în politica Sublimei-Porți. — E! dér cum dice Niculcea, când nu vreau Dumneđu și împrejurările, nici omulū nu nemeresce sfatulū.

Convinsu de adevêrulū prevederilorū sêle, Mavrocordatū, cãdêndu dupê tronū în 1709, venise la Constantinopoli. Aci cu complimente, cu discuțiunii filosofice, cu uă conversațiune (1) spirituală și plină de noutăți pe carî le citea în revistele și gazetele Olandei și Saxoniei sêu le strângea de la familiile Fanaruluî în corespondența regulată cu Germania, cu Olanda și cu Francia, deșteptulū Fanariotū câștigase cu totulū pe ambasadorulū Franciei. Mavrocordatū nu se purtă cu seniorulū francesu cum se purta cu Turciî; departe d'a fi cu d. des Alleurs supusū umilitū și tîrîtorū, — cum trebuia sè fiă Fanariotulū de care vorbesce Beizadelei sêle unulū din următorii

(1) Nicolae Mavrocordatū scia franțuzesce; d. Des Alleurs nu scia latinesce.

lui Mavrocordatul la tronul țerilor românești(1)— Nicolae și-avea mândria și demnitatea sa de om învătăț; altfel, ar fi desgustat pe Francesu. In locu de 20 de formule de politeță pentru 3 rânduri de scrisore, ca în bombastica elocință orientală, Mavrocordatul era sobru și într'adevăr elocinte cu d. Des Alleurs.

Etă de ce, fără ca Regele săi fi dat instrucțiun și ordine în acestu sensu, d. Des Alleurs lucră cu stăruință pentru a doua domniă a lui Nicolae Mavrocordatul. Așa va fi de aci înainte pentru amândouă țerile române. Pe lângă afacerile pentru negociarea și conducerea cărora voru primi ordine și instrucțiun precise din capitalele lor, ambasadorii francesi, englesi, germani și ruși voru mai lucra ca săși petrecă timpul; ca să se împrietinască cu unele din familiile Fanariote; ca săși răsbune de cine scie ce intrigă petrecută la câte una din seratele date de rudele Domnilor; — voru mai lucra, dăcu, la destronarea unui Ipsilant, bunióră, și la suirea unui Moruzi pe tronul Valachiei său pe alu Moldovei(2).

Astfel făcu d. Des Alleurs cu Nicolae Mavrocordatul, și astfel află că Constantin Brâncovenu,

(1) Zallony : *Essai sur les Phanariotes*, Marseille, 1824, 1 vol. în 8°. pag. 202 și urm.

(2) Multe documente din colecțiunea Odobescu și *Mémoires sur les Turcs et les Tatars*, ale baronului de Tott, Amsterdam, 1785, 2 vol. în 4°.

Domnul Țării Românești era vrăjmașul Franciei; că el ă se luptase aprig ă în contra d-lor ă de Castagnères și de Ferriol, predecesorii d-lui Des Alleurs; că urma — ceia ce era fals ă — eorespondența cu Petru cel ă mare, pe care ambasadorul ă Franciei, prietinel ă și admiratorul ă entusiast ă al ă lui Carol ă XII, nu putea s ă 'l ă sufere (1) D. Des Alleurs ascultă cu plăcere aceste destăinuir ă fanariote, pe cari, de altmintrel ă, le găsia și în archiva ambasadei franceze.

Ș'apo ă, d. Des Alleurs n'avea nimic ă de făcut ă la Constantinopoli. Rákoczy trecuse în Polonia, prin urmare, ambasadorul ă n'avea pe cine s ă mai apere în Transilvania; la Tighina, adică la Varnița, lângă Tighina, unde d. Des Alleurs oferia și nu i se primia ă de loc ă, miliónele și corăbiele Franciei lui Carol ă XII (2), ierăș ă nu era nimic ă de făcut ă. — Mavrocordat ă sciu s ă profite de ac ăstă inactivitate a d-lui Des Alleurs și se înv ărti ast-fel ă în căt ă se v ădu din no ă pe tronul ă Moldovei, pe care Viziri ă și Caimacamii 'l ă făgăduiseră lui Racoviță.

Dup ă plecarea lui Nicolae Mavrocordat ă, Domn ă în Moldova (1712), Brâncov ănu, în contra c ăruia Petru cel ă Mare era înflăc ărat ă de m ăniă, audi cu spaimă c ă Vizirul ă Gin-Ali, se ă cum ă d ăic ă

(1) Voltaire : *Charles XII*, cart. V.

(2) Voltaire : *Si ăcle de Louis XIV*, cap. XXV.

unii, Damad-Ali, s'a împrietinită forțe cu Rușii. Ali voia să recupere Morea, dată Venețianilor prin tractatul de la Carlovici. Comitele Tolstoi, Șafirof și Șeremetev, cari se află atunci la Constantinopoli, erau trupă și sufletă cu înalții demnitari ai Porții, în ciuda trămișilor și ómenilor de încredere ai lui Carolă XII.

Regele Suediei, după încheierea păcei din 1711, cândă era să bată de mână (1) pe Baltagi-Mehmet Vizirulă, și pêne acum, 1713, devenise cu desăvârșire imposibilă cu pretențiunile și mândriele séle. «Și se miraă Turcii ce-oră mai face cu «dênsulă, că nu'i mai putea intra în voiă» (2).

Cu regele Suediei, Turcii mai strigaă câte uădată destulă! cu Brâncovénu ênsă în 1713, în locă d'a-lă necăji și amenința, Turcii își schimbară purtarea, tăcură și, ca prin minune, începură a fi cu Domnulă română atâtă de blândi, atâtă de omenoși, în câtă Brâncovénu se spăriă și se puse la muncă să afle pricina acestei neasceptate schimbări. Căci trebuia să fiă, cum dică cronicarii moldoveni, *mestershuguită pricină* la miș-

(1) Nu credă să fiă în istoriă uă scenă mai frumósă în descripțiunea ei de câtă aceia din *Charles XII* ală lui Voltaire, în care nemuritorulă scriitoră ne arătă, față în față, pe indolentulă Viziră și pe fugosulă căpitană ală Nordului tresăltândă de mână și sfășiindă cu pinteniă anterioră lui Baltagi-Mehmetă, pentru că încheiase păcea cu Petru — Niculcea dice în acéstă privință: «Noroculă Moscaliloră că n'au venită Șvedulă de la Tighina, că n'ar fi scăpată picioră de Moskală, că elă ară fi sciută ce ară fi făcută». — II, pag. 329.

(2) Niculcea, II, pag. 347.

locu; nu era în firea lui Ali-paşa, nu era în obiceiul Turcilor, mai cu seamă de cându cu nenorocita *amestecătură* a războiului turco-rus, să se porţe astfelu cu Domniile de la Iaşi şi de la Bucureşti.

Brâncovénu, care işi perdea lesne cumpétulú în ultimii ani ai domniei séle, se întreba înfiorându-se decă acéstă linisce în care îlú lăsaú Turcii nu era să fiă înainte-mergétórea unei vijelii grozave.

S'arú crede, în acelaşi timpú, că şi Kapukehaielile şi cei-lalţi prietini ai Domnului nu mai puteau afla la Constantinopoli nimicú, din cele ce se petreceau şi se plânuiau la Pórtă. Căci, într'adevărú, decă Brâncovénu arú fi sciutú cele ce i se pregătiau de duşmanii şi de Ali-paşa, nu s'arú fi silitú óre şi densusú să'si pregătéscă covenite măsurii de apărare? Domnulú care, în miđloculú atátorú vrájmaşii puternicii, reuşise, în timpú de 24 de ani, să scape de tóte cursele, să se spále de tóte defăimările şi în fine, să nu'si minţá mai de locú pasulú pre gréua cale a Domniei române, perduse óre cu totulú mintea? Şi óre, decă e adevèratú cele ce spunú unii, că Brâncovénu adică primia scrisorii din Constantinopoli în care i se dicea să fugá şi i se povestia cele ce avea de gândú Vizirulú, Domnulú nu scia să mai judece? — Triste şi jalnice întrebări!

Liniscea continua mereú. Ba încă, pentru a

convinge pre Domnă că, la Pórtă, toți suntu cu gânduri bune spre elă și domnia lui, Vizirulă se prefăcea că 'i-e prietină bună; se lua cu Brâncóvénu la discuțiună de pură diplomațiă, care, tocmai atunci, nu se potrivea de locă cu împrejurările.

Dreptă acésta, Turcii scriaă și demonstraă lui Brâncóvénu — documentulă e bizară!! — că Sultanulă e adevăratulă moștenitoră ală imperatoriloră Romei cari stăpâniseră lumea.

Intr'adevără, điceaă pe latinesce și ca din chiară senină secretariă de stată de la Sublima-Pórtă, de la Augustă, cârmuitorulă lumei, puterea universală trecă la Constantină celă mare, care zidi Roma-Nouă și mută scaunulă împărăției la Constantinopoli. Prin moștenire, acéstă dreptă de domniă universală merse pênă la ultimulă Paleologă care muri vitejesce pe zidurile cetății primului Constantină. După Paleologă, tronulă bizantină căđu cu tóte drepturile și prerogativele séle în mâna Sultaniloră victorioși. Decă, Sultaniă suntu moștenitoriă Impărațiloră Romei și, prin urmare, ei aă dreptulă domniei universale, éru nu imperatorulă așa numitulă Sacru Imperiă Romană ală națiunei germane.

Regiă Vienei, continuaă internaționaliști de pre marginile Bosforului spre desăvârșita împietrire a Domnului română, regiă Vienei se intituléză imperatoriă ală Sacrulă Imperiă Romană. Aă ênsă

dreptu la acestu titlu? Da, răspundă dênșii. Nu, ȃicemă noi. — Și într'adevăr, imperatoriî Germaniei aũ primitu acestu titlu de la Ponteficele Romei. Noi negămu Papei dreptulũ de a conferi unũ asemenea titlu, și pentru acésta ne întemeiămu pe Evangeliulũ creștinilorũ. (1) Isusũ a datũ Papei putere, dér nu putere pămêntescă, ci putere asupra celorũ sfinte, putere asupra sufletelorũ credincioșilorũ creștini. Papa póte sã ierte păcatele, sã lege și sã deslege cele spirituale, dér atâtũ și nimicũ mai multũ. Cele pămêntesci suntũ decĩ afară din cele ce dênșulũ a primitũ de la Isusũ. Dreptũ acésta, cândũ Ștefanũ II și Leon III ungeaũ pe Pepin celũ Scurtũ și pe Carolũ Magnulũ în basilica S-tului Petru, de imperatori ai Sacrului Imperiũ Romanũ, ei făceaũ ceva afară din precăderile lorũ, și de aceia, făcutulũ lorũ nu era și nu este bunũ făcutũ, ci deșertũ și fără urmări. Așa déră, singurii împêrați cari aũ drepturi netăgăduite la Domnia lumei întregi suntũ numai și numai Sultaniî victorioșilorũ Otomani.

Acéstă demonstrațiune, în care *Aula othomanica* infrățiã pe Augustũ cu Pepin celũ scurtũ, pe Pa-

(1) Turcii se întemeiău adesea pe Evangeliũ în tractativele lorũ diplomatice cu creștini. Din cauza respectului fanaticũ ce aveau pentru Al-Coran care cârmuia vięta lorũ politică precum și cea socială, Turcii credeaũ — inocenți! — că statele creștine păzeau cu sfințeniã principiile de dreptũ și de guvernământũ prescise de Isusũ în Evangeliulũ care e Al-Coranulũ dreptũ-credincioșilorũ creștini.

leologi cu Achmetü III, fu trämisä Domnului Munteniei. — De ce ? Ce făcuse principele Brâncovënu pentru ca diplomația turcëscă së caute a'lü reduce la ascultare, reamintindu-ï epocelë depärtate ale Romanilorü și ale Evului-Međiü ? Cutezase öre Brâncovënu a nega Sultanului dreptulü ce acesta voia së aibä de-a se numi moștenitorulü împëraților bizantinï și, prin urmare, singurulü împëratü pe lume cu titlulü de stäpânitorü a totü pämentulü ? Bizuindu-se pe acëstä negațiune a drepturilorü Sultanilorü, și pentru-cä era vorba pe bëtrâne amintiri și probe istorice, -- la Turci ! — se încercase öre principele românü a scrie aulei otomanice : de öre ce singurulü moștenitorü alü drepturilorü imperiale romane este celü de astäđi împëratü alü Germaniei și, de öre ce țëra ce stäpânescü eü a fostü, dupë cum la cärți se scrie și de bëtrâni se spune, țërä romanä, m'amü hotäritü a ne închina aceluï împëratü alü Sacrului Imperiü romanü ?

Ș'apoi, chiar dëca amü admite imposibilulü, chiar dëca Brâncovënu arü fi scrisü astfelü la Pörtä, așa numita Aulä otomanicä cu platonice demonstrațiuni și cu istoria celorü douë Rome i-arü fi respunsü ? Pe Papä și Evangeliü arü fi trämisü Turciï së convingä pe Domnulü Țërii-Romänesci, aü pe unü capigi-bașa cu unü peticü negru, nu de bine, ci de fiorösä restriște pre-

vestitoru? Se schimbaseră ore Turcii, se imblândise câinosul Gin-Ali?

Pentru noi, înainte d'a cunoște întreaga corespondință a lui Brâncovenu cu Leopoldu, Iosifū I și Carolū VI, documentul acesta remâne ca una din momentele ce Vizirul și dușmanii daū, din cândū în cândū, Domnului ca s'elū liniscescă și s'elū adormă. Credu ore Brâncovenu că Turcii nu plămădescū nimicū în contrăi, de vreme ce, în scrisorea de susū, îi vorbiaū ca unui principe suveranu, erū nu ca unui supusū alū Porței? Și inchipui elū ore că ei nu mai îndrăzniaū s'elū rēstorne după uă domniă de 25 de ani? Nu scimū. — Ceia ce istoria ne spune este că Racovișescii la Constantinopoli și Cantacuzinescii în țeră lucrară mereū, fără s'elū jicniți de nici unulū din omeniī Brâncovenului.

Michaiū Racoviță dicea la Constantinopoli Vizirului Ali: imi punū capulū pe buștēnū dēca Brâncovenu nu va cādē în mâinile trāmisului Porței. — Erū Michaiū spātarulū Cantacuzinū scria lui Racoviță din Bucuresci: imi punū capulū pe buștēnū dēca Brâncovenu nu va cādē *viū* în mâinele trāmisului Porței. — Nimicū mai lāmuritū de câtū aceste asigurări. Din contră, în țeră, la palatū, Cantacuzinescii eraū reci, închiși la minte, posomoriti la chipū; vorbiaū Domnului, dēr se rostiaū cu acele «suspense și obscure vorbe», cu acele «cuvēntări sinistre», de care pomenesce Ta-

cită, și la auzului căroră Brâncovénu, înfigându-și privirile în ochii rudeloră séle, ară fi putută citi ura neînfrénată a sufletului loră.

Brâncovénu ênsé nu vedea, nu auđia, nu simția nimică. Se uita zăpăcită, nemișcată, cu privirea fixă, ca fărmeocată d'ua putere misterioasă, cum, de departe Cantemiră și Petru celă Mare, éru de aprópe Racovițescii și Cantacuzinescii se înfrățiaă, înferbîntați de rivna fără-de-legii, pentru a prăvăli în prăpastiă țera și pe elă, celă din urmă Domnă română ală Țerii-Românesci.

Jalnica priveliște și nepovestita urgiă, de care vorbescă atâtă de elocinte cronicarii Munteniei și Moldovei, începură pentru țera noastră. România plecă fruntea și'și dede mânele la cătușele robiei. Fanarioții se 'ndrumară spre Dunăre și Carpați pentru a năbuși vieța némului românescă. Domnia lui Ștefană Cantacuzenă nu fu de câtă ună viscolă care, după cum se vaită profetulă, (1) risipi, ca puzderia călțiloră, raclele podóbeloră noastră, ultimile sfărîmături ale libertățiloră străbune.

La cuvântulă îngrozitoră ală Turcului: *mazîlă!* răspunse strigătulă sfâșiătoră ală Brâncovénului: *nu mă lăsați, boieri Dumnévóstră!* — În acele momente de supremă și viforósă desnădejde, Domnulă chiămă în ajutoru'i țera, pe fruntașii moșiei.

(1) După Biblia tradusă de Greceni în vremea lui Șerbană Cantacuzină și Constantină Brâncovénu. — *Isaia*.

Privi în giuru'i: pustiulū și spaima se 'ntinseseră asupra curței domnesci. Frica, pizma, nepăsarea, ura amuțiră gurele sftenicilorū Domniei. Boerii fugiseră, se perduseră întru ascunsuri, dispăruseră; părăsiseră pe Domnū și'și vorū părăsi țera, ingenuchiaseră atunci și vorū ingenuchia mereū, se 'mpietriră în 1714 și se vorū impietri unū secolū. — Ceī ce aū părăsitū pe Domnulū concenise-vorū, geme profetulū!

«O sftenicī fățarnicī și stricătorī de țeră, strigă
«cu durere cronicarulū, cu ce slujbe vreți sē vē
«arētați Domnilorū, ș'apoi și țera stricați și pe
«Domni cu nume rēū îi făceți!» (1)!

Astfelū, intrigile străinilorū în afară și strâmbătatea boerilorū înăuntru pricinuiră perderea lui Constantinū Brâncovēnu, născură fără-de-legea Turcilorū și pregătiră atunci gróznica sugrumare a *Patriei române*.

(1) *Cronica anonimă a Moldovei*, III, pag. 118.

XIX.

15 (26) Augustū, 1714. (1)

«Și cândū l'au tăiatū (2), au adusū pre toți so-
«lii de'lū priviaū, solii Moskicescī (3), solulū Ném-
«țului (4) și solulū Franțuzului (5), solulū Engle-
«zului (6), solulū Venețianului (7), și solii Flemen-
«gului (8), și alū Lévilui (9), și alū Șvedului (10)».

Indată după acestū actū de stupidă barbariă,
d. Des Alleurs scrie Regelui:

«Sire,

«..... După audiența acordată trămisului
«Suediei (11), Sultanulū intră în caică și

(1) Ziua de 15 (26) Augustū era uă Duminecă, ȳice venerabilulū eruditū T. Cipariu, intr'ua notă pusă la uă scrisore a principesei Maria C. Brâncovenu, soția Domnului, către Carolū VI, imperatorulū Germaniei (*Arhivă pentru Filologiă și Istoriă*, Blașu, 1857. pag. 515). — *Domenica mattina*..... ȳice scrisorea bailului venețianū, pe care o dămū mai la vale.

(2) Niculcea, II, pag. 348.

(3) Comitele Tolstoi, Șeremetev și Șafiroff.

(4) Comitele Guarrient.

(5) D. Des Alleurs.

(6) Lord Sutton.

(7) Bailulū Memmo.

(8) Comitele Collier seū Colyear.

(9) Commentusky și Goltz.

(10) Funck și Grothusen.

(11) D. de Grothusen, cum vomū vedé mai la vale.— Și cu tôte

«merse la unul din seraiurile ce are pe câ-
«nalul Mării-Negre(1). Acolo i se dede, pe
«țermul mării, se vedă tăiându-se capul la
«patru fii și la uă rudă a Voivodului Vala-
«chiei, în fața acestui nefericit principe care
«suferi în urmă acelașu supliciū. Li s'a pro-
«pusū la toți iertarea, déca arū fi voitū sē
«îmbrățișeze religiunea mahometană. Toți au
«refusatu cu tăria, afară de celū mai tēnerū
«dintre feciori care, vėđēndū capetele frați-
«lorū sēi că se rostogolescū la pământū, ți se
«că vrea sē se facă Turcū. Cei cari se a-
«flau împrejuru-le merseră și spuseră Sul-
«tanului ți se tēnerului. Sultanul porunci
«sē i se taiă capulū ca și la cei-l-alți, de ore
«ce numai frica morții 'lū îndemna sē'si
«schimbe credința. Așa se și făcu.

«Capetele li-aū fostū espuse; după esecu-
«țiune, la Pórta Seraiului.

«*Chiar Turcū aū judecatū acestū faptū ca*
«*barbarū și îngrozitorū*; toți ți cū că feciorii
«principelū nu se amestecaseră de locū în
«greșelile părintelū. — Acesta a fostū invi-
«novățitū că a datū zacharé Rușilorū cândū
«eraū pe marginele Prutulū; că a scosū bani

acestea baronul de Tott ne spune că audiențele la Sultanū nu se
daū de cătū Marția, cândū era și Divanū la Seraiulū imperialū.
(*Mémoires sur les Turcs et les Tatars*, Amsterdam, 1785, 2 vol. în 4°. —
I, pag. 23).

(1) La Ialy-Kiosk, după cum spune La Motraye.

«afară din împărăția și i-a trimis la Veneția, la Viena și'n Transilvania; că s'a purtată tirănesce cu supușii Sultanului și le-a storsă banii cu grămada (1). — Toți au fostă chinuiți de mai multe ori înainte d'a li se tăia capul. Li s'a vëndută la mezată totă: mobile, haine, pêne și cămășile. In fine, ca să se pună vîrfă acestui faptă, două ȕile după omorulă loră, li s'a sugrumată soșiele (2), ăru trupurile acestora s'au aruncată în mare.....».

Peste două septămăni, la 31 Augustă, din Pera, Andrea Memmo scria Dogelă Veneției (3) :

Serenissime Principe,

«..... Duminecă de dimineță, s'a tăiată capulă bătrănelulă principe ală Țării-Romănescă, tuturoră fiiloră lui și unui boeră care i-era vistieră. Insuși Sultanulă a venită să fiă față la uă astfelă de jalnică privește. Ceia ce i s'a luată din stare, în bani, scule, vite și alte feluri de lucruri, se ridică, după

(1) Ce crudă ironiă!

(2) Falsă. — Dămna Maria cu gineri și soșiele loră și cu nepotulă, scăpată ca prin minune, spune Fotino după istoria Bălăcenescă, de doică, fură exilați la Kiutaya și nu se întorseră în țără de câtă în timpulă Domniei lui Nicolae Mavrocordată, după mórtea vizirului Ali-pașa.

(3) Din documentele publicate de d. C. Esarcu în *Rev. pentru Ist. Archeol. și Filolog.* Anulă I, vol. II, fascic. 1, pag. 144.

«cum vorbesce lumea, la mai multă de două
«milióne de lei; și'n acestea nu se socotesce
«valórea multelorú moșie ce avea în țera lui
«și prin provinciile vecine.

«Cu câte-va ȝile mai 'nainte, Bostangi-
«Pașa, în paza căruia Principele se afla, îi
«spuse că póte era să fiă iertatú și resta-
«bilitú pe tronulú principatului; dér Sâmbătă,
«venindú în închisóre cu chipulú veselú,
«ȝise Domnului că, decă în timpú de cincí
«luní scria să-í vină din Veneția 20,000 de
«pungí,—ceia ce face 10,000,000,—apoi va
«fi și d'aci înainte cum a fostú pêne acum,
«érú moșiele i se vorú da ierăși în stăpânire.

«La auzulú unei astfelú de propunerí,
«bêtrâmulú principe turbă de mâniă și, ros-
«tindú grele cuvinte de batjocură și de ru-
«șine în contra Sultanului, își grăbi și mai
«multú cea după urmă nefericire. Și acésta
«se întêmplă în chipulú celú mai sfășiatorú.
«Elú fu celú din urmă dusú la mórte, după
«ce vedú pe toți fii săi (și'í iubia fórte!) mu-
«rindú unulú după altulú (1). Durerea ênsé

(1) *Era tenerissimo!* esclamá cu emoțiune bailulú Veneției.—
De altmintrelí, n'amú întâlnitú unú singurú documentú alú căruí
autorú se nu fi fostú mișcatú la povestirea acestui omorú atâtú de
îngrozitorú și atâtú de stupidú. Cronicarií români și moldoveni,
prietiní orí neprietiní ai Brâncovénului, se cutremurá descriindú
mórtea nefericitulú părinte; accentele de jale ale unora ni-aducú
aminte durerea profundă a istoricilorú d'n Atene și din Roma an-
tică, când aveau să vorbescă de vr'una din grozavele nenorocirí;

«nu 'i mai avu margini când vëdu pe fiulü
«sëu, celü d'alü doilea născutü, că se lapedă
«de legea părintescă și se face turcü,—fără
«de lege care nu'ı folosi de câtü unü singurü
«momentü, pënë merseră de întrebare pe
«Padişahü; acesta nu vru së'ı primescă ab-
«jurațiunea.

«Pënë acum, nu se scie ce are së-se facă
«cu nevësta, fetele și ginerii Domnului. Unü
«copilaşü de patru ani alü fiului celui mare,
«și uă fetiță a celui d'alü doilea, aü fostü,
«ca născuți din tată rebelü, declarați de
«sclavi printr'ua sentință a Muftiului, și, ca
«atare, introduși în Seraiü. Se aude mai
«pretutindenı că, nu de milă, Turciü aü lä-
«satü cu viettä pe acești nevinovați copilași,
«ci cu speranța de a obține mai lesne, tră-
«indü moştenitori, sumele imense pe cari li
«se pare lorü că Domnulü le-are puse la
«păstrare în diferite țëri ale Creştinătății.

«Härtiele Domnului aü fostü aduse aci din
«Tëra-Românescă; cele cari vorbescü despre
«afacerile lui cu Veneția aü fostü date së
«fiă traduse, ërü despre baniü care 'ı are in
«depositele publice (ale Veneției) se vorbesce

ale părinților lorü. Ca și 'n acești magistriü ai istoriei, și 'n cro-
nicariü noştri, elocința scriitorului së ridică la aceiași înălțime ca
și dorulü și mila cetățënuului. In cei mai mulți, locurile, în cari
vorbescü de acëstä spăimântătoare vijeliä a sörtei, potü fi date ca
modele de narațiune elocinte și pasionată.

«pe aci cu uă esagerațiune într'adevăr tur-
«césă. 'Mî vine fórte a crede că și cu a-
«céstă cestiune, Serenitatea Vóstră va in-
«têmpina óre-carî încurcături.....

După doui ani fără ceva, marchisul d'Usson de Bonnac, care venise după d. Des Alleurs ambasadorul la Constantinopoli, scrie (1) Regelui Ludovicu XV :

«*Sire,*

«Sultanul Achmet care domnesce de trei-
«spre-dece ani, este acum în vîrstă de 46
«de ani. Acestu Sultanu e unu omu sgâr-
«cită și crudu : a băgată în tesaurile séle
«maî toți baniî publici și pentru a'î îmulți
«a pusă în mișcare totu ceia ce lăcomia și
«barbaria potu născoci. Sultanulă a arêtată
«lumei pêne unde merge cu aceste mârșave
«patimî, cându cu omorulî principelui Vala-
«chiei și alu celoru patru fiî aî lui, căroră
«porunci sê li se taiă capulă înainte sa. *Altă*
«*cuvêntu pentru acêsta n'avea de câtu că ne-*
«*fericitulă bêtrână strînsese în domnia sa de 45*
«*de ani (2) sume mari de bani, cari ispitiaă*
«*fórte lăcomia lui Achmet.....*».

(1) Din Péra, 12 Novembre 1716 — Scrisóre care se află atătú în colecțiunea Hurmuzaki, câtú și în colecțiunea Odobescu.

(2) Brâncovénu a domnitú de la 20 Octobre 1688 pêne la 24

La Motraye era atunci la Constantinopoli, venit cu Fabriciū, trāmisulū ducelū de Holstein pe lângă Carolū XII la Tighina, și cu d. de Grothusen, plenipotențiarulū regelū Suediei. Acestū călătorū deșteptū, învățatū și c'ua mulțime de cunoștințe în Constantinopoli prin lumea diplomatică, ne spune că, la 15 (26) Augustū, d. de Grothusen, trāmisū sē anunțe la Pōrtă plecarea regelū Suediei și sē cēră banī de drumū, fu primitū în audiență de congediū de către Marele-Seniorū.

Indată după acestea, La Motraye scrie:(1)

«În aceiași ȝi, și'ndată după audiența d-lui
«de Grothusen, Sultanulū se duse la unulū
«din kioskurile séle de pre țermulū mării și,
«ȝicēndū sē i se aducă principele Valachiei
«și cei doi fiī, ginere-sēū și marele îngri-
«jitorū alū casei séle (2), ținuți în temniță

Marte 1714, adică 25 de anī, 5 lunī și 4 ȝile. — Cândū se suise pe tronū era de 34 de anī, nāscutū fiindū la 1654. Prin urmare la 15 Augustū 1714, avea 60 de anī.

(1) *Voyages du Sieur de la Motraye en Europe, Asie, Afrique*, La Haye 1727, 2 vol. *in-fol.*—II, pag. 212.

(2) *Le maître d'hôtel.* — La Motraye se 'ncurcă aci și numese astfelū pe clucerulū Ienake Văcărescu care era unulū din gineriī Brāncovēnului, celū care, pare-se, luase de căți-va anī în încrederea Domnului loculū ce'lū avusese Stolniculū Constantinū Cantacuzenū.—E probabilū că ultimii prietenī ai Brāncovēnului respāndiseră vorba că nu toți cei carī erau închiși cu dēnsulū erau fiī sēi, pentru a scăpa pe vr'unulū cum scăpară cei-l'alți gineri. D'aci încurcătura lui La Motraye.

«de două luni pentru acușățiunile de care
«amă vorbită mai susă, (1) porunci să li se
«taie capetele pe uă mică piașă care se află
«dinaintea aceluă kioskă. Porunca fu înde-
«plinită sub ochiă sėi, în felulă precum ur-
«măză și în mai puțină de uă jumătate de
«sfertă de cėsă (2).

«Gădele îi puse de îngenuchiară unulă lângă
«altulă la ore-care depărtare, și apoi le scose
«căciulele. După ce li se dede voiă să facă
«uă scurtă rugăciune, gădele sbură dintr'ua
«dată. ântăiă capulă marelui îngrijitoră, a-
«poi pe ală ginerelă, și'n urmă pe ală fe-
«ciorulă celă mai mare. Dér când fuse sė
«ridice sabia pentru a tăia capulă celă
«mai tēneră, în vērșă numai de 16 ană, a-
«cesta, în grozăvia spaimeă, (3) se rugă Sul-
«tanulă s'elă ierte, făgăduindă că se va face
«Turcă. Êră tatălă, aușindă vorbele fiulă 'lă
«certă și'lă îndemnă să móră mai bine de

(1) *Voyages...* II, pag. 206, unde spune cele ce cunoscemă din documentele studiate.

(2) *En moins d'un demi-quart d'heure.....*

(3) Chiară Turcă se 'ngroziseră, și se d. Des Alleurs mai susă, vėdendă pe nefericițilă copilă ai Domnului cădendă sub sabia gealatuă. Care li-era vina? Tatălă trădase, și ceaă dușmană. S'elă fi ucisă pe dēnsulă. Pentru ce fiorosulă omoră ală atătoră mândriă flăcăi? — Aducă'si cititorulă aminte de celă mai superbă din episodele *Infernulă*, tragica mórte a contelă Ugolino și a copiiloră sėi; pună'si în gândă blestemulă ce Dante aruncă asupra Pisei în teribila imprecățiune: *Ahi Pisa, vituperio delle genti...*, și în care,

«uă miă de orî, (1) décă arŭ fi cu putință, de
«cătŭ sē se lăpede de Isusŭ-Cristosŭ, pentru
«a trăi câțî-va ani mai multŭ pe pămēntŭ.—
«Atunci, copilulŭ ȃise gădeluî: *Vreaŭ sē morŭ*
«*crestinŭ ; lovesce !* și îndată gădele îi sbură
«capulŭ și luî ca și la cei-l'alți. In fine, o-
«morî și pe părintele lorŭ și, după acesta,
«le aruncară trupurile în mare, érŭ capetele
«le fură date prin târgŭ și pe urmă espuse
«înaintea marei porți a Seraiuluî, unde ste-
«teră trei ȃile. — Ast-felŭ se sfârși acestŭ
«nefericitŭ principe, după ce domnise asupra
«Valachiei 24 de ani».

In Paris, *La Gazette de France* anunța citito-
rilorŭ sēi, în scirile primite de la corespondentulŭ
sēu din Viena, la 5 Maiŭ 1714, următorele :

«Scrisorile sosite din Debrețin și purtândŭ data
«de 20 Aprile ne vorbescŭ de arestarea principe-

judecătorŭ implacabilŭ, Poetulŭ pronunță cuvintele cu carŭ Istoria
va prigoni în veci și pe omoritorii copiilorŭ luî Brâncovēnu :

Che se il conte Ugolino aveva voce
D'aver tradita te delle castella,
Non dovei tu i figliuoi porre a tal croce.
Innocenti facea l'età novella,
Novella Tebe!

(*Dell'Inferno*, cant. XXXIII, v. 85—89).

(1) Nicolae Muste : «Iară unulŭ din feciorii luî, vȃȃndŭ perderea
«frațilorŭ, a fostŭ ȃicēndŭ că se va turci ; ce l'au înfruntatŭ tatălŭ
«sēu cu cuvēntulŭ ȃicēndu'î : mai bine sē móră în legea creștinē-
«că, de cătŭ sē se facă pȃgânŭ Turcŭ». — III, pag. 56.

«luî Valachiei. Pricina acestei arestări nu este «âncă cunoscută».

La 9 Iuniu 1714, corespondentul vienesu re-vine, într'ua scrisore purtându data de 19 Maiu, asupra celor ce se petreceau în Țera-Românescă :

«Noulu principe e furiosu, pentru că cea mai mare parte din bogățiile principelui destronată suntă în Anglia, în Olanda și la Brașovă în «Transilvania».

La 4 Augustu 1714, *Gazetta* publică uă scrisore din Viena cu data de 14 Iulie. Între altele corespondentul scrie :

«Scrisorile din Turcia mai spunu că a fostu pusu la caznă Hospodarul Valachiei, Constantinu, care se află în fiere, la închisorea celoru «Șepte-Turnuri. L'au chinuitu ca s'lu aducă a spune unde 'i suntă ascunse bogățiile. La sfârșitū, principele a mărturisitū că nevastă-sa și fiulū s'eu au fie-care câte 12,000 de galbeni de aurū și giuvaeruri de mare prețū».

La 13 Octombree 1714, *Gazetta* pune sub ochii cititorilorū s'eu uă scrisore din Viena cu data de 22 Septembrie, în care Parisianii citeau :

«Amū primitū scrisori din Constantinopoli cu data de 27 ale lunei trecute, care ne spunu că principele Valachiei, după ce fusese cruntū chinuitū ca s'și spună comorile, a fostū sugrumatū la 15(1) ale lunei luî Augustū cu fiii și

(1) Adică la 26 ale lunei luî Augustū. Corespondentul uită că

«tótă familia sa, afară de unū fiū alū sorei séle.
«Trupurile lorū aū fostū aruncate în mare».

Nu; fuseseră omoriși Văcărescu, Constantinū, fiulū celū mare, Ștefanū, Radu și Mateiū; la urmă, multū urgisitulū părinte. Erū Dómna Maria, fiecele, nora, nepoțelulū și cei-l-alți gineri(1) se

celū ce îi scria din Constantinopoli — vr'unū grecū fanariotū póte — data după stilulū vechiū, la care, pentru secolulū alū XVIII, trebue să adaugemū 11 zile, ca să avemū ziua lunei după stilulū noū.

(1) Brâncovenu avusese 4 băieți și 7 fete. Băieții erau: 1° Constantinū, celū mare, însuratū cu fêta Vornicului Ionū Balș din Moldova; 2° Ștefanū, însuratū cu Bălașa, fêta Vistierului Ilie Cantacuzenū, totū din Moldova; 3° Radu, care muri logoditū cu fêta lui Antiohū Cantemirū; 4° Mateiū. — Fetele, pe cari nu le daū după vrêstă, erau: 1° Stanca, măritată după Radu Iiaș; 2° Iinca, după Scarlatū Mavrocordatū; 3° Safta, după Iordache Crețulescu; 4° Maria, după Constantinū Duca; 5° Bălașa, după Manolache Andronicū; a șésea după Șerbanū Logofêtulū pe care nulū cunoseū (*Niculcea*, II, pag. 286); a șéptea, Anca, după Ienake Văcărescu. — Din căsêtoria lui Constantinū, primulū fiū, cu fêta Vornicului Balș născu nepoțelulū de care vorbescū cronicarii. Acestū nepoțelū fu Constantinū Logofêtulū, care avu doui fiī, pe Nicolae Brâncovenu și pe Manole Brâncovenu. Nicolae n'avu copii. Manole, însuratū cu Zoe Balș, născu pe Grigore Brâncovenu și uă fêtă, nevêsta marelui banū Bălenu și muma d-lorū Nicolae și Emanuelū Bălenu. Grigore Brâncovenu și nevêstă-sa, Safta Balș, n'avură copii. Safta Brâncovenu, născută Balș, avea uă soră măritată după unū Mavrocordatū. Acêstă soră avea uă fêtă, Dómna Zoe; pe acêstă fêtă o adoptă Grigore Brâncovenu și o mărită după principele Bibescu. Din acêstă căsêtoriă a D-nei Zoe Mavrocordatū-Brâncovenu cu principele Bibescu, născură: 1° Principele Grigore Bibesco-Brâncovenu, însuratū cu uă Mussurus; 2° D. Nicolae Bibesco, însuratū cu uă principesă d'Elchingen; 3° D. George Bibesco, însuratū cu Dómna Valentina de Caraman-Chimay; 4° D. Alexandru Bibesco, însuratū cu Dómna Manolaki Epurenu; 5° Dómna Elisa, măritată după I. A.

rescumpărare, după mii și mii de greutate, cu 50,000 de reali. În urmă, săraci, cu inima stinsă și doborâți de spaimă (1), fură trămiși în exil în Asia-Minoră, la Kiutayé.

Lăcomia Sultanului Achmet și poftetele sëlbatice ale Vizirului Gin-Ali se săturară, éru istoria înregistră încă unû omorû, pe atât de puținû politicû pe câtû de fiorosû, în fastele însângerate ale Impêrăției otomane (2).

Filipescu (Vulpache); 6° Dómna Caterina (†), măritată după d. generalû Florescu; 7° Dómna Zoe (†), măritată după d. George Căntacuzenû. — Din a doua a sa căsătoria cu Dómna Marițica Văcărescu, principele Bibescu a avutû douê fete: 1° pe Dómna comitesă de Montesquiou-Fezensac; 2° pe Dómna vice-comitesă de Courval.

(1) Puneți-vê în gândû clasiculû tabelû alû lui Tacitû: «*Incebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor parvulum sinu filium gerens; lamentantes circum amicorum conjuges.....*» (Annal. I, 40), și închipuiți-vê durerea nenorocitelorû femeî, pênê atunci atâtû de desmierdate în cele mai frumoșe alintări ale noroculû!

(2) Nu cunoscû pe Del Chiaro: *Le moderne rivoluzioni della Valachia*. Biblioteca Națională din Paris nu posedă volumulû Italianulû secretarû alû lui Brâncovénû; de asemeni, nu cunoscû pe Franz Dadich: *Türkische Denkwürdigkeiten*, amintiri de călătorie. Autorulû acesta a statû la Constantinopoli de la 1710 pênê la 1715; prin urmare a fostû acolo cândû tăiară capulû lui Brâncovénû. De acestû călătorû pomenesce Dómna principesă Dora d'Istria în volumulû sêu: *Gli Albanesi in Rumenia*, deja citatû în decursulû acestui studiû.

XX

Astfelu se sfârși vrăjmășia diplomației franceze și lupta întreprinsă d'atâta timp, în contra Domnului Brâncovénu, pe țermurile Bosforului și'n lagările armatelor otomane, de ambasadorii marelui Rege alu Franciei.

S'o spunemû ênsê de la începutû, spre lauda cavalerismului, — déca nu și dibăciei — care conduse diplomația lui Ludovicû XIV în cestiunile esterne : ambasadorulû Franciei nu luă nici uă parte la grózniculû omorû alû Brâncovénului.

Pentru d. des Alleurs, Constantinû Brâncovénu fu «*un malheureux père*», — unû nenorocitû părinte, cum mai târđiû, pentru d. d'Usson de Bonnac, elû va fi «*un infortuné vicillard*».

Ambasadorii Franciei uitară neprietinia ce esistase între politica orientală a lui Ludovicû XIV și politica lui Brâncovénu, pentru a deplângeurgia care se abătu asupra Domnului românû și familiei sêle.

D. des Alleurs nu făcu nimicû ca sê scape celû puținû pe feciorii Domnului, dér nici nu îndârji furia și beția de sânge ale câinelui, care ținea atuncî în labele sêle pecetele Imperiului otomanû.

Nu ambasadorulû francesû scóse din firea omului pe Vizirulû Gin-Ali, ci ministrii Țarului

Petre, — geniulă modernă ală rasei mongole, bo-
itū în civilizațiunea anglo-franco-batavo-germană,
— în a căruī inimă ardea ura stepelorū și care,
la auđulū numelū lūi Brâncovenu, cădea în epilep-
siă, spumându de mânia și de turbare.

Ludovicū XIV nu porunci, după exilulū lūi
Tököly în Nicomedia seū după fuga lūi Rákoczi
în Polonia, ca numele lūi Brâncovenu să fiă afu-
risitū prin tôte bisericile Franciei.

După bătălia de la Stănilescī și pacea de la
Focșanī, Țarulū Rusiei dură de veci, în tôte bise-
ricile spăimântătorulū seū imperiū, afurisia lūi
Brâncovenu la fiă-care liturghiă. D'atunci și pêne
în vremea marei și șiretei Caterina II, numele
Domnului românū fu pusū în pomelnicele rusesci
lângă numele lūi Iuda vândătorulū și lângă nu-
mele trădătorilorū istorici ai Moscoviei, pe cari
fanatismulū și înverșunarea muscălescă îi blăste-
maū în tôte ȃilele.

Tolstoi, Safirov și Seremetev fură ambasadorii
cari asistară cu plăcere la tragica mórte a Dom-
nului Brâncovenu. Ei trebuie s'o fi descrisū cu
mai multe amănunte stăpânului lorū, pentru că ei
sciaū că povestirea chinurilorū lūi Brâncovenu și
familiei se-le avea să desmierde inima aceluia care,
gâde încoronatū, sburase mai 'nainte cu securea
sute de capete d'ale supușilorū seī, și care a-
cum (1718), părinte fără inimă, voia se'și omóre
copilulū.

Rusia apărea între Carpați și Dunăre și, prin urmare, intra în Europa, însoțită și urmată de evenimente ale căroră înfiorătoare priveriști ară fi trebuită să deschidă, în totu decursulă secolilor următoare, ochii Turciei și stateloră amice ale Sultaniloră.

Diplomații Regeluș-Sóre se întristară la mórtea lui Brâncovénu ca ómenș, dér rămaseră nepăsători ca paznici neadormiți ai politicei tradiționale franceze, întemeiată de unș secolă și mai bine pe țermurile Bosforuluș.

Dupě mórtea lui Brâncovénu, miniștriș lui Ludovică XIV credeaș că politica francesă nu va mai întâlni nici unș adversarăș demnă de temutu la Bucuresci și la Iași. Așa e, dér aceeași politică nu va mai întâlni nici unș Domnă cu care să pótă lucra rodnică, și cu care să se ajute și să tracteze diferitele și multă încurcatele cestiuni, cari născéaș între Stockholm, Varșovia și Constantinopoli.

Domniș, séu mai bine, Beiș cari umplu tronurile române între 1716 și 1821 voră apare și voră dispere pe scena politică ca 'n melodramele moderne. Ceia-ce d. de Nointel đicea în scrisórea sa de la 1 Marte 1676 în privința Domniloră d'atunci, va fi, între 1716 și 1821, de miș de orș mai adévératu. Nici unș ambasadoră nu va puté începe și sfârși cu unulă și acelașă Domnă vr'ua afacere

însemnată, ceva care să contribue la întreaga politică a Franciei.

Intemeiați pe documentele secolului XVIII, aflătoare totu în *Colecțiunea Odobescu*, recunoșcem că Domniî fanarioî câștigară, prin pozițiunea țerilor române și prin deșteptăciunea loră propriă, uă forțe mare însemnătate diplomatică. Dér ce folosu! Când ambasadoriî francesi voru voi a pune cu vr'unulă dintr'ênșii temeiorile unei înțelegeri óre-care, destinate a înriuri asupra stărei generale a politicei franceze cu Europa orientală, Domnulă va căde; ună altulă, supusă altoră influențe, se va sui pe tronulă țeriloră române, seú, mai propriu, se va așeđa la «*cicmigeaua*» beilicatulă, éru ambasadorulă va fi silită să înceteze negociațiunile.

Aceste neajunsuri alcătuiesc numai uă parte din marea încurcătură în care se tutui, în totu decursulă secolului XVIII, politica orientală a Franciei, mulțămită greșeleloră luî Ludovică XIV și aparițiunii nu de bine vestitóre a altoră două state în concertulă puteriloră europene: imperiulă Țariloră și regatulă Prusiei.

Într'adévără, de la Franciscă I și pêne la mórtea luî Mazarin, întreaga politică esternă a Franciei se întrupa în așa numita cestiune germană seú a echilibrulă europénă, — cestiune care data din prima jumătate a secolului XVI și care fusese și va fi mereu, pêne la 1756, atâtă pentru Francia

câtă și pentru cele-l-alte state ale Europei, axa politicei lor generale.

Henrică IV și, după dănsulă, Richelieu puseră primele base ale politicei franceze cu privire la cestiunea germană. În sinulă Germaniei, se căștigară alianțele cu principii protestanți; la Apusă, se afla însăși Francia; la Răsărită, Henrică 'lă întrevăduse, Richelieu 'lă descoperi și 'lă realiză în parte, Mazarin 'lă sfârși întărindu-lă fórte, celebrulă sistemă ală celoră trei state amice ale Franciei, înșiruite de la Nordă la Sudă la spațele imperiului germană și mai cu sémă, la spațele casei d'Austria. Aceste state erau Suedia, Polonia și Turcia. Henrică IV căștigă pe Turci, Richelieu pe Suedesi, Mazarin pe Poloni.

În acestă sistemă, în unire cu Turcia, intraă în meditațiunile celoră trei mari ómenă de stată ai Franciei, Ungaria și principatele carpatine, adică Transilvania, Țera-Românescă și Moldova.

La 9 Marte 1661, după mórtea lui Mazarin, când miniștrii veniră la Ludovică XIV și 'lă întrebă cuă, de-aci 'nainte, se'si adreseze hârtiele, și cuă se supună planurile și proiectele loră, tēnerulă și trufașulă suverană răspunse c'ună singură cuvintă : *Mie*.

Se sciă că Mazarin nu voise se dea nici uă învățatură Regelui, așa că multe din noțiunile cele mai elementare lipsiau cu desăvârșire lui Ludovică XIV.

Dreptu acesta și altele multe, de la începutul carierei s'ele de capu alu politicei franceze esterne și p'ene la m'orte, Regele tractă pe Turci, pe Poloni și pe Suedesi când bine când rău, când cu uă nesocotință care, de ȕecimii de ori, primejdui adâncu sistemulū întăritu de predecesorii s'ei.

Cu Turcii, pe cari Henricu IV și Richelieu îi voiaū totdeuna puternici și amenințători, Ludovicu XIV se purtă ca vai-de-lume. Trebui ca în dese rânduri, împrejurările și bătrâna alianță turco-francesă s'erepare păgubitoarele greșeli ale disprețului, trufiei și, adese-ori, chiar ale nelealității Regelui Franciei, față cu Sultanii din Constantinopoli.

Henricu IV și Richelieu consideraū pe Turci ca pe cei mai buni ai Franciei aliați. Ei cultivaū prietenia Sultanilorū în t'ote felurile : slujbe, ajut'ore, bani, deferință. Asceptaū folose de la Turci ; în schimbū êns' nu uitaū nici uă dată a proba Turcilorū că Francia li-e într'adev'eru amică.

Ludovicu XIV, din contră, nu v'edu în Turci de c'atū nisce instrumente bune a sfredeli, tăia și ciopărți imperiulū germanū în anumite momente, când semnalulū era datū de la Paris. Când n'avea trebuință urgentă de asemenea instrumente, Regele le arunca încolo, fără s'eregândescă că, astfelū p'ărăsitate și oropsite, instrumentele se strică, se ruginescū și, la vremuri de

nevoia, nu mai potu procura stăpânului aceleași folositoare servicie.

Ni se va răspunde pôte că Ludovicu XIV nu mai avea de Turci aceeași trebuință ca Henricu IV și Richelieu; că imperiul germanu nu mai era atât de amenințatoru pentru Francia în specialu și pentru întréga Europă în generalu. In ceia ce privesce puterea imperiului germanu, afirmațiunea e adevărată; dér istoria e de față pentru a ne spune că, aprópe în totu timpulú domniei séle, Ludovicu nu luptă de câtu în contra lui Leopoldu și iéráși în contra lui Leopoldu, împératulú Germaniei.

Déca Regele arú fi voitú să învețe din nenumératele evenimente cari se petrecură în timpulú domniei séle, elú arú fi véđulú, adeseori, câtu de inconsecinte, de greșită și de păgubitoare pentru interesulú și demnitatea sa propriă, era politica ce avea față cu Sultanií din Constantinopoli.

La vreme de nevoie, ambasadorii séi făceau potecă la Pórtă, la Sultanu, în lagăre, pretutindení.— «*Aman!*» pentru indiferența și desprețulú trecutú strigaú dênșii; nu vomú mai face astfelú, numai dați-ne ajutorú declarându rėsboiú casei d'Austria, încheiându pacea cu Polonia, fiind bine-voitori lui Tökoly séu lui Rákoczi! — Turcií, buní déca nu simpli, mulțamiaú stăruitoarele rugăciuni ale marelui Rege și í făceau pe voiă.

Dreptú rėsplată, dreptú recunoscință, Ludo-

vică XIV se grăbia a 'nceia cu tóte puterile crestine pacea de la Ryswick, în care Turcia nici nu era pomenită; ș'apoi, încrucișându-și brațele, ambasadorulă francesă, conformă instrucțiuniloră venite din Paris, se uita lungă și fără să se misce cum se sbată Turciă pentru a face pacea de la Carlovici.

Regele nu mai avea trebuință de Pórtă; prin urmare, o părăsia și o părăsia atâtă de pe față, în câtă represintanții săi din Constantinopoli primiaă ordine lămurite prin cari li se spunea că Regele nu se mai interesa întru nimică, nici de cele ce se petrecă în Orientă, nici de afacerile europene cari se tractéză la Pórtă.

Ambasadorii se supuneaă voinței regale, se retrăgeaă din joculă politiceă otomane și, pentru ca să-și ocupe timpulă și să mulțămescă orgoliulă marelui creatoră ală etichetei, ei discutaă la tórtă cu demnitarii Porței cestiunile scăunașului și săbiórei de recepțiune.

Vine Liga de Augsburgă.—Politica orientală a Regelui se schimbă cu totulă. Nimeni, strigă la Pórtă ambasadorii Franciei înfierbîntăți de instrucțiunile primite de la Paris, nimeni nu se interesă mai multă de câtă Ludovică XIV la adevărata mărire a Imperiului otomană; nimeni nu este prietenă mai bună și mai iubitoră ală Sultaneloră din Constantinopoli de câtă Regele Franciei. Protestațiuni peste protestațiuni, măguliri peste

măguliri, efusiuni de comandă sgomotóse și copilăresci, cari nu se potriveau de loc cu țepena maiestate a lui Ludovică XIV.

Atari schimbări erau atâtă de brusce, în câtă chiar puțina pėtrundere a demnitariloră Porței le vedea și le judeca cu asprime. Unulă din Kiupruliă, cari nu vorbea ambasadoriloră cu figură și paliative diplomatice, țicea rițendă cu desgustă la auțulă espansiuniloră turco-file ale d-lui de Guilleragues : « te credă că ni suntețî prietenă, dér « cum se face de totă cu vrăjmașii noștri vė în- « tălnimă pe câmpurile de bătaiă » ?

Politica orientală a Regeluiă avu de la 1661 pēnē la 1715 numai trei fase cari veniaă una dupē alta, dupē cum se potrviaă împrejurările din Apusă.

Ludovică XIV ori părăsia pe Turci, — și acēsta era fasa nulă și cea mai păgubitóre; ori îi strin-gea la sēnă, — și acēsta era fasa prietinēscă; ori voia sē comande și Turciloră, și Poloniloră, și Unguriloră, și Romăniloră, — și acēsta era fasa care denota pe suveranulă cu pretențuni de domniă universală.

Richelieu și Mazarin nu ulțau în nici uă scri-sóre sē sărute măinele lui Rákoczy, și Henrică IV sē facă nenumērate politețe lui Amurată III. — Ludovică XIV pretindea sē domnēscă asupra

tuturorū statelorū în cari se aflaū emisarii și reprezentanții puterilor sële. Dreptū acésta, elū dede Ungaria lui Sobieski; dede Transilvania, pe urmă Valachia și Moldova lui Tököly; la fine, împărți Turcia cu Carolū VI, împëratulū Germaniei, dândū acestuia totū imperiulū Sultanilorū, éru elū luândū pentru Francia Țërele-de-Josū și Egiptulū.

Astăđi, orī-cine arū puté întreba : óre cu ce temeiu Ludovicū XIV căpëtuia pe Tököly, pe Rákoczy, pe Sobieski cu țërele asupra căroră n'avea nicī unū dreptū? Voiaū aceste țëri sę fiă ale stăpânitorū ce le hărăzia Regele Franciei?— Întrebările acestea, ađi fórte firesci, arū fi părutū atunci, la Versailles, bizare, éru rëspunsulū arū fi fostū fórte ușorū : voia Regele Franciei, și acéstă voință era totulū, făcea mai multū de câtū tóte voințele întrunite ale Poloniei, Ungariei, Transilvaniei, Valachiei și Moldovei.

Ce óre? Francia voise revocarea edictului de la Nantes?

Arū fi fostū, în acele vremuri de absolutū autocratismū, fórte curiosū din partea unui omū sę susțină că Valachia nu voia pe Tököly. O voia Regele Franciei; voința lui ajungea și covirșia.

Când acéstă voință nu numai că nu covirșia, dér chiar nu ajungea de locū a da Valachia lui Tököly și Polonia principelui de Conti, Ludovicū XIV nu đicea că elū n'a pututū pentru că țërele n'au voitū pe aleși voinței sële, ci, cu aceiași

liniște olimpiacă cu care primia pe mareșalul de Villeroi după Ramillies, Regele șicea : Dumnezeu n'a voit.

Așa dér, în locu d'a urma firul istoric al politice franceze în Orient; în locu d'a respecta și întări admirabila tradițiune stabilită în diplomația regatului de la Franciscu I, — Ludovicu XIV merse cu Sultani, cu Polonia, cu Unguri și cu principatele carpatine, după interesele trecătoare ale țilei; șgudui din temelă genialul edificiu al predecesorilor săi; îl dărimă adesea, pentru a-l reconstrui în grabă la vreme de nevoie, dér nu cu aceeași artă, cu aceeași soliditate și cu același folos, atât pentru Franca câtu și pentru aliatele sele răsăritene.

Ș'apoi, adevăratul politicu nu lucră numai pentru ziua de aș. Consecrațiunea, laudele, încuviințarea viitorului asigură unei opere nemurirea; generațiunile viitoare vedu, în răsățirea vremei, puterea și frumosele însușiri ale unu făcutu.

Judecați planul lui Henricu IV; uitați-vă la liniile de căpeteniă ale politice sele; gândiți-vă la folosele ce sciură Richelieu și Mazarin se tragă dintr'ensele în lupta ce continuă în contra casei de Austria, — și veți vedé deosebiri.

Și Ludovicu XIV avu diplomați cu multe și adânci prevederi, elevi desțoinici ai lui Richelieu

și ai lui Mazarin; și ei potriveau multe spre binele și mărirea Franciei. — Cum amă disu ănsă, concepțiunile loră treceau pe sub ochii Regelui și, decă a-totă puterniculă stăpână nu se convingea pe d'întregulă că elă, nu ministrulă, a scornită proiectulă ce i se presinta, proiectulă era condamnată, fiă fostă câtă de mari rezultatele ce dănsulă promitea.

Nu toți diplomații aveau geniulă, șiretenia și abnegațiunea lui Richelieu, rara însușire d'a face pe Suverană să credă că cele ce'i suggeră ministrulă, erau propriile séle gânduri, idei regale.

Diplomații lui Ludovică XIV se convinseseră de la începută de ună adevără mai luminosă de câtă lumina dălei: Regele lucra pentru mărirea lui; Regele 'și avea gusturile, simpatiele și antipatiile séle. — Celă ce nu i le servia, nu i le măgulia și nu i le ajuta, era perdută.

Điua de ađi și caprițiulă Regelui fură legile și ținta tuturoră. Viitorulă era lăsată pe séma viitoriloră.

Ș'apoi, viitorulă nu era Ludovică XIV; viitorulă era necunoscutulă. Marele Rege lucră pentru elă, pentru mărirea, fala, îngâmfarea și nemurirea numelui său și numai numelui său.

Istoricii đică că Augustă a lăsată pe Tiberiă moștenitoră ală colosului romană, pentru ca, după mórtea lui, cetățeniă, stăpânitoră ai lumei, gândindu-se la bunătățile lui Augustă și simțindă

cruđimele lui Tiberiú, se ducă dorulú defunctulú imperatorú.

Ludovicú XIV nu'și cunoscú strănepotulú de câtú micú de totú. Din apucăturile și firea lui copilăréscă și nevinovată, marele Rege nu putea se ghicésca ce felú de moștenitorú avea se aibă. De le-arú fi pētrunsú, de-arú fi prevēđutú însușirile ducelú de Berry, viitorulú Ludovicú XV, Regele-Sóre le-arú fi înlesnitú în sensulú lui Augustú. — Viēța lui Ludovicú XIV e de față, pentru a legitima suposițiunea ce avemú curagiulú de a face.

În beția plăcerilorú cari colcăiaú la curtea sa, și desfundaú din tóte părțile pēnē și cele mai adânci temelii ale regatului și ale regalității, moștenitorulú lui Ludovicú XIV va đice: «ce'mí pasă, dupē mine viă potopulú!» — Ludovicú XIV n'a đisú aceste cuvinte, dér le-a gânditú adesea. Regele-Sóre a trăitú pentru elú, a domnitú pentru elú, a fostú mare și amenințatorú numai și numai pentru elú.

Din fericire pentru demnitatea și fala țerii și numelú său, Franca și Regele, Regele și Franca nu făceaú de câtú una și aceeași ființă, în viēța socială, în politica, în diplomația, pēnē și în aspirațiunile acelorú timpuri. Lucrândú pentru elú însuși, Regele, fără se vrea, fatalminte, lucra pen-

tru Francia, éru Francia — Francia mai cu sémă!
— lucrându pentru ea însăși, lucra, de voiă de
nevoiă, pentru Rege. Mulțimea și puterea legătu-
rilor cari alipiaū și perdeau personalitatea po-
porului în personalitatea regală, schimbaseră du-
alitatea, atâtū de bine definită în dīlele nōstre,
într'ua strīnsă și perfectă unitate.

Aceste considerațiuni alcătuescū marea scuză
și, în acelasū timpū, marea responsabilitate a lui
Ludovicū XIV în fața și în judecata posterității.

Neclintită iubire de sine, rīvnă nemăsurată, i-
nimă împietrită, Regele-Sóre sui singurū, pășindū
cu inimitabila-ī maiestate, pēnē la cele mai înalte
vīrfuri ale regalității.

Pentru a ajunge acolo, pentru a fi Regele prin
escelință, tipulū regilorū, — Ludovicū XIV nu
cruță nimicū și pe nimeni: soția, iubite, copii,
geniele cele mai superbe ale țerii séle, miniștri
și căpitanī, poeți și filosofi, Francia întrégă, for-
mară împreună, în anii cei mai frumoși ai mo-
narchiei franceze, deosebitele trepte ale monu-
mentului spre care se avēnta, cu neînfrēnata sa
trufiă, fiulū Infantei castillane și alū posomoritu-
lū Ludovicū XIII.

Nefericire nobilului séu magistratului, ostașului
ilustru séu învățatului nemuritorū, cari nu plecaū

cerbicea pentru a primi piciorul Regelui în mersu-
-i triumfal! Erau zdrobiți fără milă!

«*Quò non ascendam?*» ȳdisese Fouquet la începutul
domniei lui Ludovicu XIV. Regele 'lũ obori
pe elũ celũ d'ântãiu. Trebuia sã fiã singurũ, sin-
gurũ sã le facã pe tôte.—«*Nec pluribus impar!*»
ȳdicea trufașa'i devisã.

Ludovicu XIV jertfi pe fiulũ sãũ celũ mai mare
și 'lũ sili sã se retragã nefericitũ de la curte; pe
d-șóra de la Vallières și pe d-na de Montespan,
carĩ plãtirã cu lacrimi și îndelungi suferințe câț-
va ani de strãlucitóre petreceri; pe Colbert care
muri amãritũ și desgustatũ; pe Racine pe care'lũ
disgrațã cu atãta asprime, în cãtũ poetulũ se
stinse de durere; și pe câțĩ, pe câțĩ alții!...

Regele îi jertfi pe toți pentru ca sã planeze
singurũ, mare, falnicũ, zdrobitorũ prin maiesta-
tea'i incomparabilã, — Joue a-totũ sciutorulũ în
alegoriele minunilorũ de la Versailles ca și'n frun-
tea armatelorũ, în diplomația europenã ca și'n ces-
tunile religióse ale timpului.

Regele scie totulũ, Regele póte totulũ, credea
Ludovicu XIV; și, decã la césulũ morței ȳdicea
slugilorũ carĩ plãngeauã împrejurulũ patului sãũ :
«*ce óre? mẽ credeatũ nemuritorũ?*», elũ singurũ, în
vremea splendorilorũ domniei, se creȳu de multe
orĩ nemuritorũ și a-totũ puternicũ.

Se 'ncelă adesea, amară și adâncă, în politica sa internă; se 'ncelă foarte desu în politica sa externă, pentru nefericirea Franciei viitoare; se'ncelă totdeuna în politica sa orientală.

A fostu unu făcutu, exclamă cu mâniă unul din cei mai bunți istoricți ai Franciei de astăzi, d-lu duce de Broglie, a fostu unu făcutu nefericitu în sórta lui Ludovicu XIV, de a compromite și falsifica moștenirea ce'i lăsaseră marii miniștrii ai părintelui său!

Căci, într'adevăr, fiindu datu că răsbóiele cu împératulú Germaniei nu încetară în totú timpul domniei séle, de câtú pentru a reincepe cu mai multă inverșunare, era lucru elementarú ca alianța cu Turcia, cu Polonia și cu Suedia să fiă cultivată cu grijă, întreținută d'ilnicu, întărită desu de către ambasadorii Regelui de la Pórtă și d'aiurea. «Vrei să te ridici prin aliați, dice Vatel, începí ântâiú prin a'ți ridica aliați!».

Unu suveranu care arú fi voitú să lucreze pentru viitorú; să lase moștenitorului său uă cale bine hotărítă de urmatú, n'arú fi avutú cu Turcia politica lui Ludovicu XIV, politică de «cum 'mí vine,» manifestându-se după plăcere în salturí și pretențiuni caprițiose; ađi amică, mâine vrăjmașă; când mândră și desprețuitoare, când umilită și slugarnică; schimbându-se la față c'ua iuțelă și cu nisce fantásii pe carí chiar pașalele turcesci, *agale-agale*

în concepțiunile lor diplomatice, le 'nțelegeau și le judecau cu asprime.

Turcia nu cerea de cât să fiă aliata Franciei. Diplomația franceză n'avea mult de lucru pentru a câștiga pe cei cari ținea în mâinele lor frânele imperiului otoman. Trecutul și presentele Turciei consiliau pe Viziri a merge în toate părțile mână 'n mână cu Sultanul de la Paris, cu acela pe cari Padișahii nu ultau a'lui numi cu deosebit și unic respect: «cel mai glorios dintre împărații Nazarinéilor».

Ma voi altă-ceva Ludovic XIV ?

Voia ore un regat său principate în Orientul Europei cari să fiă închinat cauzei și politice pentru cari Regele Franciei se lupta în Apus ?

Doria ore să reia planul lui Francisc I, al lui Carol IX, al lui Henric III ?

Țera-Românescă, Transilvania, Moldova n'acceptau de cât buna-voință a Regelui. Un Brâncovenu, un Duca, un Cantemir, un Apafi, fiă chiar un Tököly, ar fi fost fericit să'l servescă, fiă-care după puterile se, când ar fi fost încredințat că Regele Franciei le voiesce cu adevărat binele, că'l apăra la Pörtă de postirile Vizirilor și de vicșugurile vrăjmașilor cari căscau mereu după tronurile lor.

Pentru a'și îndeplini dorințele, pentru a face din principatele române sprinteniî cercetași ai politiceî franco-orientale, Ludovicu XIV nu căută să cunoscă care e trecutul, starea, dorințele acestorū trei țerișore; nu voi să sciă cine au fostu, cine suntū și cine potū să fiă principii lorū; nu se plecă să vedă că nimeni în totă Europa nu l'arū fi ajutatū și nu s'arū fi ostenitū pentru densusulū cu mai multū zelū și, mai cu sémă, cu mai multă sinceritate de cătū Domniî principatelorū carpatine.

Cu elū, cu Ludovicu XIV, Domniî români carî, ca Brâncovenu și Cantemirū, se gândiseră adâncū la politica istorică a țerilorū nōstre, s'arū fi unitū fără nici uă témă; căci Francia era departe și, nici uă dată, poftirile și avēturile ei de cuceriri nu s'arū fi întinsū pēnē la Dunăre și Carpați.

Aliatulū celū mare nu arū fi pututū strînge la sînū, — pēnē a'î lua sufletulū — pe aliatulū celū micū.

Suleimanū Magnificulū đisese că alianța Turciei cu Francia va fi eternă, căci, nici uă dată, interesele lorū directe nu se vorū bate în capete la fruntariile uneia seū alteia din aceste douē puteri.

Stefanū celū mare, Domnulū Moldovei, jură pe fiulū seū Bogdanū și pe toți boierii, strînși împrejurulū seū la cēsulū morței, să nu cum-va să se lege cu Poloniî necum cu Unguriî, ci mai bine

orî s' se se dea Turcilorû ținându'și legea și străvechile aședăminte ale țerii, orî s' se înmormente cu toți în pământulû Moldovei, luptându-se cu spada în contra orî-cărui vrăjmașû.

Dup' Suleimanû și dup' Stefanû, cei mai ageri diplomați pe cari i-a produsû Orientulû Europei în vremurile trecute, toți vizirii cei deștepți în Turcia, și toți Domnii români din Iași și din Bucuresci, tinseră cu nestrămutate năzuinți spre apusulû Europei, pătrunși fiindû p'ne în adânculû minței, cei d'ântaiû că, numai astfelû, vorû avé primulû locû în Răsăritû, érû cei d'alû doilea, existința națională asigurată și, pe di ce curge, din ce în ce mai bine întărită.

Urmați, dup' cronicë și dup' nouele documente, peripețiile politiceî române de la Rareșû și p'ne la 1714; cercetați diplomația lui Petru Cercelû, a lui Ionașcu alû Moldovei și, dup' Mihaiû-Vitezulû, pe aceia a lui Radu Șerbanû, a lui Mateiû Basarabû, a lui Constantinû I Basarabû, a lui Gheorghia Stefanû, Grigore Ghica, Șerbanû Cantacuzenû și 'n fine pe a lui Brâncovenu, pe tôte, paralelû cu diplomația principilorû transilvani Bethlen Gabor, Apafi, George I Rákoczi, — și veți descoperi la toți, decă nû acte, celû puținû urme de dorințe înfocate, cari îi împingeaû dincolo de Habsburgi, spre Apusulû depărtatû, de unde spera c' le va veni scăparea.

Documentele suntû de față pentru a ne proba

aceste dorințe, și a ne spune că principii transilvanii ca Apafi și domni români ca Petru Cercelul striga, în momente de cumplite greutate, decât nu cu aceleași vorbe, der de sigur cu același sens, sfâșiătoarele cuvinte ale Polonilor din vechiul trecut : *Dieu est trop haut, et la France est trop loin*, — Dumnezeu e prea sus, și Franța e prea departe.

Alianța cu casa d'Austria a fost, ca și cea cu Ungurii, ca și cea cu Polonii, răul cel mai puțin mare din marile rele care încongiurau cele trei principate din toate părțile. Și decât această alianță nu s'a prefăcut, în vremurile lui Mihai Viteazul, lui Radu Șerban și lui Șerban Cantacuzen, în odiosă cutropire, cauza, ancora de scăpare a fost Turcia care era alături de noi, și pe care Ștefan al Moldovei o judecase atât de drept și o iubea pînă și la césul morții.

Astfel fiind, curentul alianțelor apusene dura de două secole între Carpați și Dunăre. Ludovic XIV n'ar fi avut decât s'e lă anime. S'e fi dat semnalul, și domni țerilor române erau gata a lă asculta la toate.

Lucrul se n'templă din contră, căci, după cum am văzut, Domni români erau pentru densusul nesce *neunoscuți*.

Intr'un timp de pripită și puternică trebuință,

Regele găsi pe Tököly și, fără dór și póte, ne mai gândindu-se la nimicú, 'lú numi din cabinetulú seú din Versailles Domnú alú celorú trei principate daciane.

Sé fiá Domnú! porunci Ludovicú XIV care credea fórte că elú cârmuesce împrejurárele.

Nu va fi Domnú! respunserá vremurile, și ele furá mai puternice decâtú Ludovicú XIV, căcí ele cârmuescú pe ómení, éru nu omulú pe vremí, cum đice Mironú Costinú.

Regele-Sóre credea că e 'n Turcia și 'n Carpați, ceia ce era la Paris și la Versailles.

Regele o voiesce, domniú meí! đicea cu glasú tare Colbert în anticamerile de la Marly, éru mulțimea curtesanilorú, printre carí străluciaú Condé, Vendôme, Turenne, Conti, La Rochefoucauld și Montmorency, plecaú capetele și se su-puneaú cu umilință.

În Turcia și 'n Carpați, chiar *necunoscuții* se opuneaú voinței Regeluí, pentru că Regele nu 'și pricepuse ómenii și nu cunoscea vremurile.

Altfelú tractaú Richelieu și Mazarin; altfelú 'și conduceaú dênșii luptele lorú diplomatice.

Ungurú în Transilvania, Suedesú la Stockholm, Turcú la Constantinopoli, Richelieu, neîntrecutulú Richelieu, mergea din victoriá în victoriá; éru Mazarin, buniórá în negociarea pentru căsétoria

Mariei de Gonzague-Nevers cu Vladislavă VII fu mai Polonă de câtu Piastił, Radziwilił și Wiçnowieçkił Poloniei.

Din contră, Ludovică XIV fu, în tractativele sële diplomatice, adeseori Francesă, în totdeuna rege absolută.

D'aci, neajunsuri și greșeli în Orientă și pretutindenı.

Căci, într'adeveră, ce interesă ară fi avut Brâncovenu, — și vorbimă numai de elă, pentru că numai elă, singură printr'atâția principı orientali, putu, în timpă de 25 de anı, să conducă lupta, să'si desfășore combinațiunile, să fiă actorulă unei acțiuni logice, cu peripețiile, desnodământulă și unitatea sa proprieă, — ce interesă, ăică, ară fi avută Brâncovenu d'a se opune lui Ludovică XIV și politiceı lui franco-orientale, când s'ară fi convinsă, adică ară fi fostă convinsă că Regele Franciei și diplomații sęi de la Constantinopoli nu voiaă să 'lă dea josă de pe tronă, nu căutaă să'i facă nicı ună rău, ci, numai și numai, să'lă chiăme în ajutorulă ideiloră loră?

Pentru ce ore n'ară fi primită Brâncovenu să fiă pupilulă marelui Rege ală Franciei?

Avea ore folose enorme fiindă aliată cu casa d'Austria?

Prietenia cu Rusia și cu Petru-cel-mare era să se deschidă raiul mării și eternei domnii?

Ținea Domnul român să fie cu Turcii, și'ncolo cu nimeni altul?

Nu, căci Brâncovenu le scia, le cântărise de multă aceste alianțe primejdiöse, aceste prietenii sugrumătore. De când era simplu boieru la curtea lui Șerbanu Cantacuzenu și, ca atare, umblase pe la Constantinopoli și studiasse jocul politicei Munteniei, Brâncovenu se convinsese adâncu că singura politică ce putea atunci și ce va pute în viitoru să aibă unu Domnu român la Iași seu la Bucuresci, era și avea să fie politica de ondu-lațiune, așa numita *politică de sateliți* cari se învârtescu împrejurul unor planete de ântâia mărime și cari, totuși, năzuindu din răsputeri, reușescu a și păstra neatinsă a lor individualitate.

Alesu Domnu, Brâncovenu practică acéstă politică cu uă pricepere și cu uă diplomația, care nu se mai veduse în principate din vremea lui Stefanu, Rareșu și Cercelu.

De la'nceputu, Domnul vedu cine e Austria. Se purtă deci cu dânsa astfelu în câtu, împrietenitu la Viena, câștigă la Constantinopoli pe Turci, făcându-i să credă că a ruptu tôte legăturile lui Șerbanu-Vodă cu împăratul Germaniei. Rămase nehotăritu pêne la pacea de la Carlovic, când trecu cu totul în brațele Austriei și făcu astfelu încâtu acestu tractat să nu fie păgu-

bitoru pentru Țera-Românescă, cum va fi celu de la Pasarovicî. Lăsă Austria după mórtea lui Leopoldu, pentru a se întórce spre Rusia. O părăsi și pe acésta pentru a reveni la Turcî. Într'unu timpü, înaintea bătăliei de la Zernesci, merse mână 'n mână chiar cu politica lui Ludovicu XIV.

Turcia, Germania, Francia, Rusia, planete deântâia mărime, avură în cerculü orbitelorü lorü pe acestü satelitu condamnatü de sórtă și de teribila posițiune geografică a țerei séle, a trece de la una la alta c'unü meșteșugü atâtü de măiastru în câtü se nu i se védă de nimeni smintéla drumulu.

«Oscilații nenorocite, dér neapărate», cum dice — nu cu dreptü — nemuritorulü Bălcescu pentru Mihaiü-Vitezulü! Colindări și învêtiturî obositoare, trudă necurmată și piedicî adâncî, cari cereaü adese orî mai multă sciință și, mai cu sémă, mai multă putere de câtü cele ce avea Brâncovénu.

Eraü momente în cari împrejurările politice îi ordonaü se opere, în interesulü diplomației séle, uă schimbare radicală, cum fu aceia către Austria după Carlovicî, cum fu uă alta către Rusia în 1710. — Atuncî, cu câtă delicateță, cu câtă sciință și cu câte pungî, trebuia Domnulü se legitimeze saltulü seü la Constantinopoli și aiurea!

Și, pe când trebuia se fiă cu mintea țintă la

asemenea primejdioase hopuri, nefericitul Domnă, amăritul părinte trebuia să răspundă și la atacurile din năuntru.

Loviturile plouau din toate părțile, și cele mai grele adese-ori nu veniau din rândurile străinilor, ci din sînul familiei sêle, — *non diversis e castris sed iisdem e cubilibus*, cum țice Tacitū.

Rude și boierî, Munteni și Moldoveni, se întreceau a'lŭ spiona, inegri și defăima la Pórtă, în ochii străinilor, în fața țerii.

Pretutindenî, pe unde clevetirile pîrei și vorbele rele găsiau ascultători, vrăjmașii Domnului nu'și perdeau vremea, ci săpaŭ, săpaŭ mereŭ.

Orbiți de norii urei, boierii spărgători de țera nu vedeau că, prăbușindŭ pe Brâncovenu în grópa peirei, prăbușiau cu densusul moșia strămoșescă, se prăbușiau pe ei înșiși, lăsândŭ pe mîna și la bunul placŭ alŭ veneticilor din Fanarŭ, pămîntulŭ și bogățiile române.

Nu numai odată, în minutulŭ supremei nenorociri, Brâncovenu făcuse să rêsune sálile palatului sêu de strigătulŭ spăimîntatŭ alŭ Domnului care chiamă țera în ajutorŭ.

«*Nu mă lăsați, boieri dumnévoastră!*» se auđise desŭ în camera de consiliŭ în care, sdrobitŭ de greutatea vestilorŭ primite de la Pórtă, și de la curțile creștine, Domnulŭ spunea și arêta boieri-

loru că dîlele de grea cumpănă, nemilósa urgiă străină, staū gata să se abată asupra României.

Ostenitū d'atāta muncă, bolnavū de grijī și de necunoscute spaime, Brâncovēnu căuta cu focū, în privirile boierilorū, sfaturī, ajutorū, multū doritā încuragiare. — Și ei tăceau, căci unora frica, altora nepăsarea, celorū mai mulți ura, le amuțiseră limba, le întunecaseră judecata!

În locū d'a lumina și îndrepta pārerile Brâncovēnului, consiliariī Tronului, prin încālcitura cuvintelorū, prin prefăcută gróză, băgaū fiorulū în inima Domnului, ș'apoī plecaū lāsāndu-lū singurū în pustiulū gāndurilorū, în nóptea împrejurārilorū.

În asemenea momente în carī, plinū de amărăciune, de desgustū și de descuragiare, Brâncovēnu se frāmēnta cu mintea și se întreba în durere căruī sfântū sē se mai inchine și cui sē mai arunce pungele; — când privirea-ī se ducea fără voiā spre Apusulū Europei, în acea frumósă Venețiā de care del Chiaro îi vorbise cu înflăcārate și resunātóre cuvinte, ș'apoī iērū i se întorcea atrasā și pironitā de pofta māririlorū, de patima neînfrēnatā a Domniei pe tronu-ī superbū, îmbrăcatū în stofele Apusului și strălucitorū de bogăție Rēsăritului; — când scia pe Petru la Prutū, pe Carolū XII la Varnița, armatele imperatorului în Transilvania, pe Cantemirescī în Moldova, pe

Racovișesci în Constantinopoli și pe Cantacuzeni în Bucuresci, — credeți óre că Brâncovénu nu s'arú fi aruncatú cu totú foculú obositulú în brațele Franciei, déca nisce diplomați ca Richelieu și Mazarin i-arú fi fágăduitú, prin ómenii lorú, unú ajutorú sincerú și puternicú în contra dușmanilorú sái?!

Ludovicú XIV nu voi séú nu sciu sé voiéscá acésta, éru Brâncovénu, părăsitú de toți, urmându-și destinulú, căđu — primá victimá a cutremurului care a 'nceputú sé sgudue Turcia și țéřile carpatine de la 1699, data tractatului de la Carlovici, care le-a chinuitú în totú decursulú secolului XVIII, și care a continuatú și pare că continuá și în đilele nóstre.

Istoriculú și cugetătorulú românú, carí vorú studia efectele acestuí cutremurú, fazele *Cestiunei Orientului*, vorú fi față la neasémuite și dureróse priveliști.

Ei vorú asiste la desfășurarea unei tragedii bizare cu desnodáménturi multiple, și la sévêřirea căreia vorú vedé că iéú parte, în réslățirea vremei, actori ca Ludovicú XV și Ludovicú XVI, Maria-Theresia și Caterina II, Fredericú II și Iosif II, Napoleon I și Alexandru I, — fiá-care însoțitú de miniștrii, de ambasadorii, de generalii sái, — cete cete de diplomați, dupé gândurile și 'n hârtiele

căroră, țările române, deslipite de Turcia, sunt date, reluate, ierū date, împărțite, împărechiate, alipite când la monstruosul și informul imperiū alū Țarilorū; când bătute — diamante multū rivnite — pe corónă suveranilorū habsburgicī; când, libere și independente, hotărîte de visători — spunū documentele, — a forma, împreună cu Ungaria, unū regatū puternicū și capabilū a opri la Resăritū valurile vërtejose ale curentului slavū.

La mēsa verde a diplomației europene, în secolulū XVIII și 'n secolul nostru, cartea de jocū care se va prefira mai multū în mânăle tuturorū va fi aceia a Munteniei și a Moldovei.

Napoleon I o va juca sub numele de «*ducatele dunărene*» în preliminările de la Tilsitt, în contra lui Alexandru I, și va amări cu dēnsa pe principele Wilhelm alū Prusiei.

Pentru a ține-o în joculū Turciei împreună cu Crimeia, unū rege alū Franciei, Ludovicū XVI va declara prin organulū ministrului său, d-lū de Vergennes, că 'și va jertfi pēne la celū din urmă soldatū.

«Fenomenulū casei de Habsburg», Iosefū II, declarându că suveranii cei mari suntū cei cari 'și mărescū teritoriulū, se va încerca s'o apuce cu zorulū, ajutatū fiindū de Kaunitz; de și Maria Theresia, în rare momente de dreptate femeiească, va căuta să'si disuade copilulū și ministrulū de la răpiri ca aceia a Bucovinei.

Puțină păsându-î de Europa, care ênsă îi tăia totdeuna pofta la vreme, de câte ori Caterina II plecă, spre Méđă-đi, pre drumulū istoricū alū Byzanțului, ducêndū, în cutele mantiei imperiale la inimă pe Potemkin domnū principatelorū dunărene, êrū în brațe pe marele duce Constantinū, viitorū împêratū alū imperiului grecescū de la Constantinopoli ?

Rêmâne-va, în miđloculū acestorū împestrițate și multiple poftiri, cu mânele în sênū, diplomația Angliei și Suediei? — Nu; documentele afirmă contrariulū.

Êrū, la Berlin, ciniculū de geniū, Fredericū II, bătêndu-și jocū de Francia, încelândū pe Austria și mințindū pe Rusia, va da Mariei-Theresia Muntenia și Moldova, pentru a 'și rotunđi fruntariile despre Silesia, și le va hărăzi Caterinei II, pentru a face sê triumfe la Petersburg vr'una din profundele sêle combinațiunii diplomatice.

Certe și învoieli, împărechiiări și vrajbă, însângerate lupte și prietenii perfide,— și 'n totdeuna fără răgazū, în timpū de unū secolū și nusciū câți ani, între puterile Europei, pentru stăpânirea Munteniei și Moldovei, ură, ură nestinsă,—cu atâtū mai înfocată, cu câtū negustorii popórelorū erau mai pëtrunși de frumuseța câștigului impo-

dobitū și bine-cuvîntatū de Provedință cu tóte daturile pămîntesci.

Mulțămită acesteï urî, și numai acesteï urî dintre vecinîi sêi, România putu sê scape cu viêtă, deși sfășiată, din vîsorile trecutului.

Convinși de acêsta, istoriculū și cugetătorulū românū 'și vorū aduce aminte de cuvintele lui Tacitū, de strigătulū nemuritorului istoricū care, fațā la apusulū māririlorū romane, vêdendū hordele barbarilorū cā se avêntā nesupêrate spre pămînturile Imperiului, se ruga Destinului đicêndu-ī cu dūrare :

*«Faceți, o đei, ca 'n sufletele acestorū popóre sê
«domnêscā și sê fiā de veci, dēcā nu iubirea pentru
«noī, ci dórā ura pentru ele înse-le? cāci, astăđi, țereī
«nóstre, ostenitā de greutătile sórteī, noroculū nu'ī mai
«póte da nimicū mai folositorū de cātū desbinarea
«dușmanilorū sêi!» (1)*

Paris, in 19 Novembre, 1883.

Gion.

(1) Tacitū : *Germania*, XXXIII : «Maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui; quando, urgentibus imperii fatibus, nihil jam praestare fortuna majus potest, quam hostium discordiam.»

F I N E.

TABELA ALFABETICĂ

A

NUMELORŪ PROPRIE DIN ACESTŪ STUDIŪ

A.

Abasa-Paşa, 235. Acqs (episcopul d'), 13, 16, 64, 253. Ahmet II (sultanul), 284. Ahmet III (sultanul), 342, 350, 380, 389, 390, 395. Aix-la-Chapelle (pacea de la), 115. Akakia, 120, 122, 123, 124, 142. Alençon (casa d'), 150. Alençon (ducele d'), 122, 123, 124. Alexandria (ducele d'), 14. Alexandru II (domnul Moldovei), 30. Alexandru (Elie, fiul lui), 115. Alexandru VIII (Papa), 171, 219. Alexandru I (împăratul Rusiei), 422, 423. Alexe (Țarul), 110, 135, 146, 151. Ali-Paşa, 30. Alleurs (d. des), 315, 360, 365, 366, 368-371, 373-375, 384, 389, 391, 396. Amurat III (sultanul), 15, 17, 24, 25, 30, 39, 42, 84, 259, 276, 404. Amurat IV (sultanul), 57. Ana d'Austria (regina Franciei), 67, 71, 74, 76, 84. Ana (regina Angliei), 331.	Andronicu (Manolache), 394. Anjou (ducele d'), v. Henricu III. Antimă, 65. Apafi I (Mihailu, pr. Transilv.) 120, 122, 123, 125-127, 129, 131, 140-143, 147-149, 154, 158-160, 189, 287, 412, 414, 415. Apafi II (Mihailu), 189. <i>Archiv für österreichische Geschichte</i>, 91. Arcques (eroul de la), 43. Argental (comitele d'), 254, 310, 311. Armagnac (casa d'), 31. Augsburg (liga de), 146, 314, 403. Augustu (împ. Rom.), 378, 379, 407. Austria. (casa d'), 7, 10, 38, 47, 48, 55, 58, 62, 79, 170, 172, 399, 415, 417. Avaugour (Du Bois d'), 59, 67, 73, 81, 102. Avaux (d. d'), 67, 71, 73, 76, 79, 82, 102, 122, 127. Avenel, 60, 65, 67. Avril (jesuitul), 152, 217, 218. Azamet-Gherai (chanul), 172.

B.

- Baden (Ludovică, marchisă de), 146, 148, 170-172, 227, 229, 254-
Baiazetă (sultanul), 4.
Bălăcenu (Constantin, aga) 157, 162-164, 171, 172, 191, 222, 231-233.
Bălcescu (Nicolae), 29, 45, 46, 198, 199, 286, 419.
Bălenu (Grigore), 158.
Bălenu (marele ban), 394.
Bălenu (d. Emanuel), 394.
Bălenu (d. Nicolae), 394.
Balș (Ion, vornicul), 394.
Baltagi-Mehmet (vizirul), 359, 360, 363, 364, 376.
Bandini (Marcus), 91, 218.
Barbier, 141.
Barbu (marele stolnic), 92.
Baret (*Relațiunea* lui), 51.
Bassarab (casa), 150.
Batoresci, 45.
Batori (Andrei), 45.
Batori (Gabor), 55, 285, 286.
Batori (Sigmond), 45, 47, 55, 286.
Batori (Istvan), 22.
Beaufort (ducele de), 88, 96.
Beaumont (d. de), 122, 124.
Beauquesne (d. de), 207, 208, 212, 213, 220.
Beauvilliers (ducele de), 183.
Beauvoillier (jesuitul) 152, 217, 218.
Beauvoir (d. de), 42.
Bengesco (d. G.), 16.
Bethlen (Gabor), 55 - 58, 86, 287, 414.
Bethlen (Istvan) 59, 285.
Bethlen (Nicolș), 142, 243, 244, 287.
Berthaud, 31.
Berthier, 30-32.
Béthune (marchisul de), 107, 123, 146, 173, 174, 187, 190, 269.
Berwick (mareșalul de), 350.
Bianu (d. I.), 219.
Bibescu (principele), 394, 395.
Bibescu (Nicolae), 394.
Bibescu (George), 394.
Bibescu (Alexandru), 394.
Bibescu (dămnă Elisa), 394.
Bibescu (dămnă Caterina), 395.
Bibescu (dămnă Zoe), 395.
Binele Publică (șiarul), 82.
Blenheim (bătălia de la), 343, 344.
Blois (intrevederea de la), 24, 31.
Blondel (relațiunea de călătorie a lui), 115.
Bocikay (Istvan), 55.
Bogdan (domnul Moldovei), 413.
Bogdan (hatn. Lupu), 208, 224, 226, 294, 346.
Boileau (Nicolas), 133, 204.
Bonaparte (casa), 280.
Bonnac (d. d'Usson de), 296, 389, 396.
Bonneval (comitele, pașă de), 138.
Bonvizio (cardinalul), 169.
Bourbon (casa de), 25, 139, 280.
Bouthillier, 65, 68.
Brăiloiu (Cornea), 275, 282, 283, 317, 337, 339.
Brâncovănu (Preda David), 223.
Brâncovănu (Radu orî Papa), 223.
Brâncovănu (dămnă Stanca Papa), 223, 275.

- Brâncovénu (Constantinŭ - Vodă), 88, 116, 145, 153, 156, 158-166, 168-173, 175-182, 184, 188-198, 200-207, 212, 222-238, 241-250, 254, 255, 257-263, 266-268, 274-278, 282, 283, 288, 289, 290, 292-295, 297, 300, 301, 307, 308, 312-322, 325-329, 332-348, 351-378, 380-383, 387, 389, 390, 392, 394, 396-398, 412-414, 417-422.
- Brâncovénu (dómna Maria Const.-Vodă), 384, 386, 394.
- Brâncovénu (Constantinŭ Const.), 394.
- Brâncovénu (Radu Const.), 394.
- Brâncovénu (Mateiŭ Const.), 394.
- Brâncovénu (Stefanŭ Const.), 394.
- Brâncovénu (domnița Stanca C.), 262, 394.
- Brâncovénu (domnița Ilinca C.), 221, 304, 334, 394.
- Brâncovénu (domnița Safta Const.), 394.
- Brâncovénu (domnița Bălașa C.), 394.
- Brâncovénu (domnița Anca C.), 394.
- Brâncovénu (domnița Maria C.), 275, 296, 304, 394.
- Brâncovénu (domnița Bălașa Stefanŭ), 394.
- Brâncovénu (log. Constantinŭ C.) 394.
- Brâncovénu (Nicolae Const.), 394.
- Brâncovénu (Manole Const.), 394.
- Brâncovénu (Dómna Zoe Nicolae) 394.
- Brâncovénu (Grigore Nicolae), 394.
- Brâncovénu (dómna Safta Grigore), 394.
- Bâncovénu (domnița Zoe Grigore), 394.
- Brâncovénu (principele Grigore-Bibesco), 394.
- Brancovič (George), 149, 152, 155.
- Brancovič (Sava), 149, 158.
- Brancovič (Longinŭ), 149.
- Brantôme (Petre de Bourdeilles, senior de), 3, 31, 63, 64.
- Brătășénu (Preda) 160.
- Brătășénu (Barbu), 235, 236.
- Braunschweig-Luneburg (Ernest, duce de), 211.
- Brégy (d. de), 68, 73, 82.
- Bretania (ducele de), 311.
- Breteuil (d. de), 116.
- Brèves (François Savary, senior de), 38-44, 47-51, 65, 66.
- Brienne (Loménie de), 79, 80.
- British Museum*, 43.
- Brogie (ducele de), 7, 103, 411.
- Brue (d.), 360, 365.
- Brûlart, 32.
- Brunetiére (d. Ferd.), 274.
- Buckingham (ducele de), 71.
- Budé (Charles), 73.
- Buhușŭ (Ionŭ, logofétulŭ), 208.
- Buhușŭ (Nicolae), 208.
- Buhușŭ (hatmanulŭ), 208.
- Busbecq, 12, 14, 63.

- Calughăreni (bătălia de la), 43, 45, 50, 55.
- Cantacuzinescii, 125, 158, 198, 205, 210, 239, 259, 296, 301, 346, 353, 366, 367, 381, 382, 422.
- Cantacuzenū (Mihaiū, Șeitan-Oglu), 259.
- Cantacuzenū (Constantinū, *vistiericulū*), 198, 199, 223.
- Cantacuzenū (Ilinca), 199.
- Cantacuzenū (Toma, vorniculū), 199.
- Cantacuzenū (Iorgache, viesterniculū), 199.
- Cantacuzenū (Const. stolniculū), 155, 156, 162, 194-201, 224, 225, 233, 275, 336, 345, 346, 353, 355, 366, 367, 390.
- Cantacuzenū (Mihaiū, spățariulū), 162, 201, 275, 317, 366-368, 381.
- Cantacuzenū (Iordake), 157, 231.
- Cantacuzenū (Pârvu), 160.
- Cantacuzenū (Șerbanū, boierulū), 157, 231.
- Cantacuzenū (Șerbanū-Vodă), 88, 98, 116, 140, 143, 149-161, 164, 198, 199, 202, 211, 212, 233, 235, 258, 259, 261, 262, 296, 327, 341, 352, 382, 414, 415, 418.
- Cantacuzenū (dómna Maria Șerbanū-Vodă), 168.
- Cantacuzenū (George Șerbanū-Vodă), 162, 171.
- Cantacuzenū (Mihaiū, slugerulū), 353.
- Cantacuzenū (Stefanū-Vodă), 195, 197, 283, 296, 345, 382.
- Cantacuzenū (dómna Păuna Stefanū-Vodă), 300.
- Cantacuzenū (Ilie, viesterniculū), 394.
- Cantemirū (Constantinū - Vodă), 151, 152, 160, 189, 190, 208, 210-213, 217, 224, 232, 233, 250, 270, 328.
- Cantemirū (Dumitru-Vodă), 143, 150, 151, 153, 159, 181, 182, 214, 215, 250, 254, 275, 293-295, 299, 317, 319, 320, 335, 345-347, 351, 359-362, 365, 382, 412, 413.
- Cantemirū (Antioh-Vodă), 210, 295, 315, 317-319, 335, 336, 345, 351, 394.
- Cantemirū (ambasadorulū Antiohū), 143, 181, 182, 318.
- Cantemirū (domnița Safta Constantinū), 208.
- Cantemirū (dómna Casandra Dumitrașcu), 153, 318.
- Cantemirescii 249, 293, 317, 318, 335, 336, 341, 345, 346, 421.
- Carafa (generalulū), 170.
- Caraman-Chimay (principele de), 394.
- Caramanlău (Dumitru, postelniculū), 160, 195, 283, 317.
- Cara-Mustafa (vizirulū), 135, 137, 138, 140, 150, 178.
- Carignan-Savoie (principele de), v. Savoia.
- Carlovici (tractatulū de la), 248.

- 293, 299, 300, 301, 305, 314, 319,
320, 323, 324, 348, 353, 354, 370,
376, 403, 418, 419, 422.
Carol-Magnulă, 138, 379.
Carol-Cintulă, 5-7, 10-12, 14, 19,
29, 47.
Carol VIII (reg. Franc.) 4, 5,
117, 288.
Carol IX (reg. Franc.) 16, 18,
20-23, 127, 252, 253, 412.
Carol X Gustav (reg. Sued.), 101.
Carol XII, (reg. Sued.), 195, 315,
349, 350, 356-359, 364, 372,
375, 376, 390, 421.
Carol VI (imp. Germ.), 381, 384,
405.
Carol d'Orléans, 9.
Carol de Sundermania, 48.
Carol de Lotaringia, 148.
Carol d'Austria, 331.
Carra, 151, 200, 223.
Casanova (ambasadorul), 119,
125.
Castagnères (d. de), 144, 152, 167,
174, 176-185, 188-193, 206, 207,
212, 213, 222-225, 228-238,
242-247, 249-251, 253-258, 261,
263-270, 273, 274, 278, 279,
281-284, 293, 294, 298, 299, 302,
303, 305, 307, 310, 312-315, 333,
338, 358, 375.
Cateau-Cambrésis (tractatul de
la), 12.
Caterina II (imp. Rusiei), 397,
422, 424
Caterina de Brandenburg (reg. Un-
gar.), 58.
Caterina de Medici (reg. Franciei),
13-17, 20-24, 26, 27, 29-32, 34-
36, 40, 63, 64, 84, 252.
Catilina (muntele), 152.
Catinat (mareșalul), 331.
Cavriana (Filippo), 36.
Cechetti (d.), 110.
Cercelă (Petru-Vodă), 23-34, 43,
48, 78, 414, 415, 418.
Cerkez-Ahmet (pașa), 189.
Cézy (d. de), 56-58, 64, 65.
Charrière, 9, 16, 20, 26, 30-32,
252, 276.
Chassin (d. Louis), 143, 291, 292.
Chateaufort (abatele de), 247.
Châtellerault (Jean Choisin de),
18, 19, 31.
Chaudordy (d. de), 113.
Chenonceaux (intrevederea de la),
24, 31.
Chéruel (d.), 35, 72, 81.
Chevry (Philippe Hurault de),
22, 31.
Chiaro (del), 395, 421.
Choiseul-Gouffier (d. de), 225.
Chrisantă (patriarcul Ierusalimu-
lui), 360.
Christina (reg. Sued.), 74.
Christiani (coronația de la), 223,
226, 243, 254, 284, 313.
Chrysolaras (Ion), 262.
Cinq-Mars (marchisul de), 68.
Ciorogârlă (boierul), 160.
Cipariu (venerab. Timoteiu), 101,
150, 158, 384.
Ciril (episcop. Târnov.), 101.
Codreni (boierii), 208.
Colbert, 103, 104, 127, 410, 416.
Colbert (marchisul de), v. Torcy.
Collier (Colyear), 251, 255, 300,
384.
Commentusky, 364.
Condé (principele de), 27, 87, 88,
89, 416.

- Concino Concini, 56.
Constantinŭ Bassarabŭ, 101, 199,
289, 332, 414.
Constantinŭ Căpitanulŭ, 158, 208.
Constantinŭ celŭ mare, 378.
Constantinŭ (marele duce), 424.
Contarini (casa), 150.
Conti (principele de), 270, 280, 298,
405, 416.
Coran (Al), 15, 379.
Corneille (Pierre), 49, 53.
Costake (Lupu), 275, 346.
Costăkesci, 208, 275, 293, 346.
Costinŭ (Mironŭ), 48, 62, 74, 101,
154, 199, 208, 210, 289, 416.
Costinŭ (Velicico, *hatmanulŭ*),
208, 210.
- Costinŭ (Nicolae), 196, 208, 210,
275, 298.
Costinŭ (Pătrașcu Mironŭ), 208.
Costinŭ (feciorulŭ Nenuluŭ), 192.
Courval (vice-comitesa de), 395.
Créqui (mareșalulŭ de), 211.
Crețulescu (Radu), 158.
Crețulescu (Mareșŭ), 158.
Crețulescu (Iordake), 353, 394.
Crossy (d. de), 67, 74-76, 86, 88,
102.
Croix (d. de la), 137, 144.
Croy (ducele de), 267.
Csaky (Ladislaŭ), 158, 164.
Cupăresci, 208, 210, 212, 232, 250,
275, 293, 341, 346.
Czartorički, 21.

D.

- Dadich (Franz), 395.
Daltaban-Pașa, 298, 331, 337.
Damad-Ali, v. Gin-Ali.
Dănesci, 259.
Dangeau, 204.
Dante, 391.
Daponte (Cesar), 309, 371.
Daubert, 303, 304.
Dauphin (Monseigneur le), 183.
Dayelle (domnișóra), 83.
Defér (Nicolas), 184.
Deshayes (călătorul), 65.
Deodat (Petre), 93.
Desjardins (d. Abel), 22, 36.
Despina, v. Kiajna.
Despotŭ-Vodă, 14.
- Djem, 4.
Dora d'Istria (principesa), 65, 91,
101, 110, 116, 119, 124, 125, 395.
Drăculesci, 259.
Drăghici (logofătulŭ), 155.
Dragomirŭ (m. banŭ), 92.
Drugăneșci (conferințele de la), 191,
198, 224, 250.
Duca I, 115, 116, 140, 143, 158,
203, 250.
Duca II, 169, 208, 250, 275, 278,
292-295, 304, 316, 318, 319,
332, 336, 346, 351, 394, 412.
Dudescu (Const. vorniculŭ), 309.
Dunod (călugh. Antid), 152.
Duparcq (de la Barre), 21, 22.

E.

- Egerton (Thomas), 43.
Elchingen (principesa d'), 394.
Elena (Udriste Vistierul). 199.
Elena Zriny, 143, 170, 250, 283, 285, 332.
Eleonora (archiducesa și regina), 128, 129.
Elisabeta (reg. Angl.), 23, 38, 42.
Elisabeta Petrovna (impărătesă Rus.), 318.
Elzevir, 77.
Epernon (duceie d'), 27.
Esarcu (d.), 34, 386.
Esneval (d. d'), 250, 270.
Estoile (Pierre de l'), 28, 31, 34.
Estrades (d. d'), 127.
Estrées (Gabriela d'), 84.

F.

- Fabre (secretarul), 78, 258, 259, 261, 262, 305.
Fabricius (I. A.), 201.
Fabriciū (Holsteinesul), 315, 390.
Fasaniloră (tract. din insula), 103.
Feiz-ullah-Efendi (muftiul), 336, 337, 342.
Ferdinand II (imp. Germ.), 49, 57, 58, 171.
Ferdinand III (imp. Germ.), 75, 82, 87, 90, 95, 99, 100.
Ferdinand (archiduc.), 9, 10.
Ferrier (d. de), 14.
Ferrières (d. de la), 14, 31, 65.
Ferriol (d. de), 144, 219, 254-259, 263, 264, 266, 274, 299, 310-317, 321, 325-327, 330, 332-340, 343-345, 347-349, 351-353, 357, 366, 368, 369, 375.
Feuillade (ducele de la), 113.
Ficin (Marsil), 140.
Filip II (reg. Espan.), 13, 37, 63.
Filip III (reg. Espan.), 64.
Filip IV (reg. Espan.), 95.
Filip V (d'Anjou, reg. Espan.), 280, 331.
Filipescu (Matei), 275.
Filipescu (I. A.), 395.
Flachat (călător. J.-C.), 322.
Flassans (d. de), 185.
Fleurus (bătăl. de la), 220.
Fleury (cardinalul), 102.
Florența (conciliul de la), 215.
Florescu (d. general), 395.
Foncemagne (d. de), 54.
Focșani (pacea de la), 361, 397.
Fonseca (dr.), 364.
Fontanges (d-șóra de), 204.
Fonton (dragomanul), 258, 267, 271.
Forest (Jean de la), 7.
Fornetti (dragomanul), 310.
Forval (d. de), 142.
Fotino, 223, 296, 336, 340, 341, 386.
Fouquet (suprintendentul), 410.
Fournier (Edouard), 105, 204, 280.
Francisc I (reg. Franc.) 4, 12, 18), 19, 35, 36, 157, 399, 406, 412.

Franciscu (ducele Toscanei), 22, 36.	Frederic-Augustu (reg. Polon.), 280,
Frangipani, 7.	298, 349.
Fredericu II (reg. Prusief), 102, 422,	<i>Frona</i> , 88.
424.	Funck, 384

G.

Gălăţeni (boerinaşii), 208.	Goin, 365.
Gambetta (Léon), 69.	Golescu (Ivaşcu), 158.
Gasparu Graţianu, 57, 62.	Golescu (Radu), 172, 275.
Gavrilu (episcop Serb.), 101.	Goltz (d. de), 384.
Gavriliţa (Vasile, vorniculă), 275.	Gondi (Paul de), 90.
<i>Gazette de France</i> (la), 202, 392,	Gonzaga (casa), 150.
393.	Gonzague Nevers (Maria de), 84.
George I (reg. Angl.), 318.	128, 129, 417.
Gerlach, 259.	Grădiştenu (Bunea), 275, 282.
Germolles (d. de Germigny, baronă	Gravel (d. de), 187.
de), 14, 26, 30 32, 253.	Grecenu (Şerban), 172.
<i>Gertrudenberg</i> (tractat. de la), 331.	Grecenu (Radu), 140, 158, 162, 166,
Ghenea (negustorul de abale), 162.	172, 204, 206, 221-226, 232, 233,
Ghica (George-Vodă), 110, 116.	275, 283, 290, 304, 318, 333, 344,
Ghica (Grigore-Vodă), 119, 121,	366, 382.
124-126, 158, 198, 199, 233, 258,	Grothusen (d. de), 384, 390.
296, 414.	Guarrient (d. de), 259, 384.
Ghica (dómna Grigore), 125, 233.	Guast (marchis. de), 19.
Ghiculesci, 158, 198, 239, 263, 282.	Guébriant (mareşalul de), 72.
Gin-Ali (vizirulă), 368, 375-377,	Guébriant (dómna de), 84.
381, 386, 395, 396.	Guillaume I (reg. Angl.), 220, 274,
Girardin (abatele de), 167.	298, 302.
Girardin (d. de), 144, 146, 149, 151,	Guilleragues (d. de), 109, 110, 111,
153, 155, 160, 161, 166, 167, 178,	132-134, 178, 404.
184, 206, 259, 260, 263, 268, 304,	Guise (casa), 25.
328.	Gustavü-Adolfü (reg. Sued.), 48, 57.

H.

Hameaux (d. des), 73.	Häusler (generală), 170, 172, 190,
Hammer, 111, 112, 114, 185, 276.	191, 195, 208-210, 221, 222,
Harlay-Sancy (Achille de), 53, 56.	224, 225, 229, 250.
Hasdeu (d. B. P.), 61, 91, 182, 219.	Hauterive (comit. de), 225.

- Hauterive (abatele de) 225.
Haye (d. de la), 59, 60, 72, 73, 79,
82, 111, 114-117.
Hellert (d. J. de), 111, 185.
Henricū II (reg. Franc.), 12, 13.
Henricū III (reg. Franc. și Polon.),
11, 14-24, 27-35, 63, 128, 252,
253, 412.
Henricū IV (reg. Franc.), 33-45,
47-51, 53, 54, 56, 62, 64, 67,
69-71, 76, 78, 83, 95, 113, 136,
399, 400-402, 404, 406.
Henrietta d'Angleterre, 108.
Hogues (bătăl. naval. de la), 220.
Horvat (magn. Férentz), 170, 172,
190, 191, 195, 208-210, 221, 222,
224, 225, 229, 250.
Hristea de la Popesci, 158.
Hurmuzaki (colecțiunea), 43, 91,
213, 215, 233, 300, 345, 348, 351
389.

I.

- Ianake (dragomanulū), 169, 175,
178, 181, 190, 193, 258, 261.
Ibrahim (vizirulū), 8, 150.
Ibrahim-Pașa, 43, 155.
Ienake (postelniculū), 92.
Iliășu (Casandra Alex.), 262.
Iliășu (Radu Alex.), 262, 394.
Inocențiu XI (papa), 136, 171.
Ioannes Boccus, v. Buhuș Ionă.
Ionașcu-Vodă, 11, 17-21, 414.
Ionă-Casimirū (reg. Polon), 94,
99, 100.
Ion-Sigismundū (reg. Polon.), 41.
Iordake (postelniculū), 156.
Iordăkesci, v. Cupăresci.
Iosifū I (imper. Germ.), 349, 354,
358.
Iosifū II (imper. Germ.), 422, 423.
Iosifū (părintele), 66, 67.
Ipsilante (Alexandru-Vodă), 116,
225.
Isle (abatele del'), 13, 31.
Isvoranu (Radu), 282.
Iusuf-Pașa (vizirulū), 363.
Ivan (Țarulū), 151.
Ivry (eroulū de la), 43.

J.

- Jablonovski (hatmanulū), 146, 209.
Jacques Clément, 34.
Jagelonii, 15, 16, 20.
Jarnac (victoria de la), 18.
Jean-Bogdan (prince de Moldavie),
33, 42, 43, 84.
Joncquières (d. de la), 51, 66, 113,
138, 143, 299, 302, 306, 320,
336, 351.
Journal des Débats (le), 72.
Journal Officiel (le), 82.
Journal des Savants (le), 141, 142,
178, 184, 244, 259, 260, 300,
303, 366.
Journal de Trévoux (le) 182, 246,
318.
Joyeuse (ducele de), 27.
Juravno (tractat. de la), 119, 123,
127.
Justinianus (Horatius), 216.
Juyé, 31.

K.

Kallay (d.), 292.
Kaunitz (d. de), 94, 423.
Keörösi (Istvan), 173.
Kesmarck (comit. de), v. Tököly.
Khindsperg, 118, 125, 126.
Kiajna (dómna), 30.
Kievulŭ (mitropolitulŭ), 48.
Kinski (comitele), 300, 305.
Kiupriuli (Achmetŭ), 109, 110, 113,
117, 129, 130, 132.

Kiupriuli (Mohamet), 109, 110, 112
Kiupriuli (Mehmetŭ), 185.
Kiupriuli (Mustafa), 222, 266.
Kiupriuli (Hussein), 298, 299, 303,
331.
Kiupriuli (Numan), 359.
Kogálnicenu (d. Michailŭ), 125, 140,
151, 158, 160, 194, 195, 203, 222,
283, 353, 365.

L.

La Bruyère, 274.
La Chaise (părintele), 326.
Lacorde, 32.
La Fontaine, 109, 194.
Laget, 141.
Lalanne, 3, 31.
Lamormain (jesuitulŭ), 50, 171.
Lancosme (d. de), 31, 32, 34.
Langsdorf (d. de), 244.
Lăpuşnénu (Alexandru-Vodă), v. A-
lexandria, (duce d').
La Rochefoucauld (ducele de), 88,
89, 134, 416.
Largroix (Du Bois de), 77
Laurianŭ (A. Treb.), 222, 223, 266.
Lavigne (d. de), 12.
Le Baudier (Michel), 21.
Leclerc (Jean), 141, 154, 161, 164,
165, 175.
Le Coq (geografulŭ), 93.
Lecinski (Stanislas), 349, 350, 358
Lefevrè (comitele), 64.
Léger (d. Louis), 217, 231, 316, 323.
Legrand (d. Emile), 259, 309, 371,

Lens (victoria de la), 87.
Leonŭ III (papa), 379.
Leonŭ-Ştefanŭ, 60.
Leopoldŭ I (împër. Germ.), 126, 135,
138, 139, 146-148, 150, 152-159,
162, 163, 171, 202, 211, 217, 231,
246, 247, 307, 314, 316, 317, 323,
324, 326, 330, 333, 354, 381, 402,
419.
Leurdénu (Stroie), 158.
Libloy (Schuler von), 58.
Lichtenstein (principiŭ de), 49.
Ligne (principele de), 138.
Lionne (d. de), 114, 116, 118.
Lisle (Leslie, Lesly, comitele de),
114.
Livadas (d. Theagenŭ), 178, 304,
349, 351.
Loiras (d. de), v. Ferriol.
Longueville (ducele de), 87, 88.
Longueville (ducesa de), 70, 89, 96.
Louvois (d. de), 127, 145, 146, 168,
173, 174, 180, 183-188, 228, 287.
Loyola (elevit lui), 216, 323.

- Luciani (poetul), 343.
 Lucaris (Ciril), 65.
 Ludovică XI (reg. Franc.), 3, 4.
 Ludovică XII (reg. Franc.), 5.
 Ludovică XIII (reg. Franc.), 53, 54, 56, 57, 65, 66, 70, 264, 409.
 Ludovică XIV (reg. Franc.), 17, 29, 34, 37, 81, 82, 90, 97, 102-108, 111-114, 116, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 129, 130, 132-134, 136-138, 140, 142, 144-147, 154, 155, 165, 167, 171, 182-184, 187, 192, 204, 207, 211, 219, 228, 238, 242, 246-248, 250, 251, 255, 257, 264, 270, 273, 274, 280, 285, 287, 288, 290, 291, 295, 298, 299, 303, 305, 311, 316, 325, 329, 330, 331, 345, 350, 368, 369, 396-413, 415-417, 419, 422.
 Ludovică XV (reg. Franc.), 102, 389, 408, 422.
 Ludovică XVI (reg. Franc.), 82, 422, 423.
 Lutzen (bătălia de la), 49.
 Luxembourg (mareșalul de), 220
- M.**
- Machiavelli (Niccolò), 6, 103.
 Mahometă II (sultanul), 306.
 Mahometă III (sultanul), 39, 110.
 Mahometă IV (sultanul), 119, 148, 150.
 Maintenon (dómna de), 326.
 Maise (d. de), 14 31
 Malborough (Churchill, duce de), 343, 350.
 Malherbe, 309.
 Mancini (Maria), 137.
 Mancini (Olimpia), 330.
 Marcanich (Fraucesc), 92.
Marchone (la), 30.
 Maria Antoneta (regin. Franc.), 82.
 Maria-Casimire d'Arquien (regin. Polon.), 107, 108, 128, 129, 270.
 Maria-Christina (principes. Transilvaniei), 47.
 Maria de Medici (regin. Franc.), 53, 56, 57.
 Maria Stuart, 21.
 Maria-Theresia (împărătesa Germ.) 82, 422-424.
 Mariana (dom Juan de), 217.
 Mariany, 42, 47.
 Marietta, v. Maria-Casimire.
 Marseille (Forbin Janson de), 120-122, 269.
 Marsigli (comitele de), 246, 247.
 Martin (Henri), 81, 286.
 Massillon, 105, 274.
 Masson (d. Frédéric), 304.
 Matei (cuparul), 155.
 Matei-Basarabă, 60-62, 78, 88, 90, 91, 93-96, 98, 100, 101, 127, 154, 213, 235, 327, 332 371, 414.
 Mathias (împ. Germ.), 49.
 Maugiron, 27, 46.
 Mavrocordai, 232, 335, 341, 370, 372.
 Mavrocordat (Pandele), 261.
 Mavrocordat (Alexandru, bătălul), 169, 174, 178, 179, 181, 194, 248, 249, 251, 253, 258-263, 282, 300-305, 307, 320, 328, 334-336, 345, 349, 355, 358, 366, 370, 372.

- Mavrocordatū (Nicolae-Vodă), 141, 159, 197, 208, 282, 300, 309, 358, 360, 364, 366, 368-375, 386.
- Mavrocordatū (Scarlatū A.), 221, 304, 334, 394.
- Mavrocordatū (Ionū-Vodă), 159, 282, 366, 370, 371, 372.
- Mavrocordatū (Constantin-Vodă), 191, 248, 371.
- Mavrocordatū (Sultana), 262.
- Maximilian (archiducele), 44.
- Mazarin (cardinalulū), 34, 36, 63, 66, 67, 69, 70-74, 76, 78-82, 84-90, 95, 102-106, 113, 114, 122, 147, 237, 288, 330, 338, 399, 400, 401, 406, 407, 416, 422.
- Mazeppa (hatmanulū), 315, 365.
- Medici (Ion de), 140.
- Mehemed-Paşa (vizirulū), 336.
- Melchisedecū (s. s. episcop.), 209.
- Memmo (bailulū), 384, 386.
- Mémoires de Trévoux*, v. *Journal de Tr.*
- Menegatti (jesuitulū), 217.
- Mezzomorto (Kapetan-başa), 297.
- Michelet, 26, 212
- Michiels (d. Alfred), 48, 82, 136.
- Mignet, 104, 106, 122, 127.
- Mihaiū-Vitezulū, 28, 43-50, 55, 56, 58, 292, 348, 414, 415, 419.
- Mihaiū (Radu), 102.
- Mihaiū (postelniculū), 155.
- Mihalcea (șătrariulū), 160.
- Mihnea, 33.
- Milcovénulū (Preda), 232.
- Miller, 177, 259, 260, 263, 300, 303, 305, 366
- Mirăslăū (bătălia de la), 50.
- Mircea celū Bêtrănū, 96, 157.
- Mircea Ciobanulū, 30.
- Mironesciī, 275.
- Môle (baron de la), v. Harlay-Sanc.
- Molina (Francesco da), 95, 97.
- Moncontour (victoria de la), 18.
- Monluc (Blaise de), 6, 8.
- Monluc (Jean de), 11, 18, 20.
- Monmerqué (d. de) 41, 50.
- Montague (lady Wortley), 311.
- Montaigne, 9, 27, 78, 85, 191.
- Montecuculli, 113, 135.
- Montespan (dómna de), 204, 410.
- Montesquieu, 134.
- Montesquieu-Fezensac (dómna de), 395.
- Montferrat (casa), 150.
- Montmorency, 416.
- Morosini, 146.
- Moruzi, 374.
- Moschopoliténulū (D. Pr.), 201, 233.
- Motraye (d. de la), 145, 205, 283, 285, 292, 296, 385, 390.
- Movilesciī, 45.
- Müller (jesuitulū), 217.
- Münster (tractat. de la), 71, 73, 76, 80, 82, 87, 88, 122.
- Mussurus, 394.
- Mustafa II (sultanulū), 248, 297, 328, 334, 342.
- Mustafa (caimacamulū), 235.
- Muste (Nicolae), 201, 357, 366, 367, 392.

N.

- Nami - Mahomet (vizirulŭ), 331, 344.
- Napoleon I, 45, 104, 280, 356, 422, 423.
- Năsturelŭ (Radu), 158.
- Nerwinden (victor. de la), 220.
- Neufville (d. de), 32.
- Nicolae (popa), 221, 244, 304.
- Nicolsburg* (pacea de la), 57.
- Niculcea (cronicarulŭ), 151, 181, 192, 198, 210, 212, 222, 224, 232, 274, 276, 281, 295, 306, 317—
- 319, 346, 357, 358, 360, 364, 365, 373, 376, 384, 394.
- Nicușŭ (Panaioti), 110, 119, 121, 126, 175, 178, 258
- Nimègues* (pacea de la), 108, 127, 130, 132, 142.
- Noailles (François de), 17, 19, 20.
- Noailles (Gilles de), 31.
- Nointel (Olier de), 110, 111, 118-121, 130, 132, 178, 185, 186, 260, 304, 398.
- Nordlinguen (victor. de la), 87.
- Nur-Banŭ, 30.

O.

- Odobescu (d. Al. I.), 2, 29, 46, 116, 204.
- Odobescu* (colecțiunea), 32, 41, 81, 114, 115, 118, 149, 152, 166, 167, 178, 184, 225, 234, 252, 263, 278, 296, 362, 365, 371, 389, 399.
- Olaș (victor. de la), 297.
- Orléans (Gaston d'), 76, 88, 89, 107.
- Osnabrück* (pacea de la), 80, 88.
- Ottinguen (comitele d'), 311, 316, 317, 319, 323, 324, 326-328, 332, 354.
- Ottoboni (Petru), v. Alexandru VIII.
- Ovidŭ, 342.
- Oxenstiern (cancelarulŭ), 57, 60, 74, 80.

P.

- Paget (lord), 251, 255, 257, 299, 300, 302, 316, 317.
- Palain (d. Georges), 69.
- Palatianno*, v. Bălăcénu.
- Paleologu (Const.), 378.
- Palma-Cayet, 49.
- Parcevici (Petru), 91-101, 213, 218.
- Parteniŭ (patriarc.), 65.
- Pasarovicŭ* (tractat. de la), 419.
- Pasco (Christoforŭ), 158.
- Pejacsevici (comitele), 91-94, 97, 100, 101, 213.
- Pellicier (Guillaume), 9, 11, 18, 157, 186.
- Pepin celŭ Scurtŭ, 379.
- Petitot* (colecțiunea), 19, 28, 49.
- Pêtrașcu-Vodă, 24, 30.
- Petrascus*, v. Costin Pêtrașcu.

- Petre Sch'opolu, 30.
Petriceicu (Ștefanu), 119, 121.
Petru (Țarulă Rus.), 135, 151, 152, 298, 315, 328, 349, 356, 360-362, 364, 375, 376, 382, 397, 418, 421.
Piaștii, 20, 417.
Picot (d. Emile), 16, 31, 91, 150.
Pierron (d. Al.), 247.
Piluzio (Vito), 219.
Pireneiloră (pacea) 103.
Polignac (abatele de), 269-271, 273, 274, 279-282, 294.
Pompadour (dómna de), 82.
Pomponne (d. de), 127, 129, 183, 255, 258, 264, 268, 274, 287, 303.
Poniatovski, 315, 357, 360, 364, 365, 372.
Pontchartrain (d. de), 183, 313.
Popescu (Radu), 158, 159, 172, 195, 200, 341, 362.
Porta (Niccolò della), 281.
Postelnicescii, 125, 158, 198.
Potemkin, 424.
Potočki (Jeremia), 84.
Prat (card. du), 7, 11.
Presburg (pacea de la), 58.
Prescovénulă (Preda), 160, 161.
Procopiu, v. Moschopoliténulă.
Prócénulă (Preda), 230, 232, 233, 238, 242.
Prută (bătăl. de la), 364.

Q.

- Quirini (bailulă), 116, 119, 121, 124.

R.

- Rabutin (generalulă), 344
Racine, 204, 410.
Racoviță (Mihailă), 336, 356, 357, 359, 366, 368, 375, 381.
Racoviță (Dumitru), 366, 368.
Racovițescii, 346, 366, 381, 382, 422.
Radu (vorniculă de la Popesci) v. Popescu R.
Radziwill, 21, 84, 417.
Rakoczi (Sigmond), 55, 58.
Rakoczi (George I), 55, 58-62, 72, 79, 86-88, 90, 92, 287, 289, 414.
Rakoczi (George II), 61, 74, 91, 92, 94, 98, 100, 101, 141, 143, 285, 286, 288, 289, 332.
Rakoczi (Férentz), 285, 314, 315, 330, 332, 336, 343-345, 347, 348, 350, 351, 365, 368, 369, 375, 397, 402, 404-406.
Rakoczi (principesa), v. Elena Zriny.
Rambouillet (marchisulă de), 18.
Ramillies (bătăl. de la), 305, 406.
Ranke (Leopold von), 1.
Raresă (Petru-Vodă), 9, 28, 30, 371, 414, 418.
Rastadt (tractat. de la), 331.
Rătescu (Lupu), 206, 283.
Ravaillac, 52.
Reininger (d. de), 112, 126.
Reissenberg, 47.
Rennes (d. de), 14.
Reuss-Schleiz, 49.
Révérend, 142, 244.

- Revista p. Ist., Archeo. și Fil.*, 386.
Revue des deux-Mondes (la), 82, 244, 274.
Revue Historique (la), 91, 289.
 Ribier, 9.
 Richelieu (cardinalul de), 11, 34, 36, 38, 48, 53, 54, 56-60, 62-73, 75, 76, 78, 85, 86, 88, 102, 106, 113, 122, 288, 338, 399, 400-402, 404, 406, 407, 416, 422.
 Rincon, 7, 19.
 Rivarol, 132.
 Rocroy (vict. de la), 87.
 Rohan, 25.
 Roxandra Lăpușnénu, 30.
 Roxandra V. Lupu (domnița), 84.
 Rudénu (Barbu), 235.
 Rudénu (Diicu), 275.
 Rudolfü (impër. Germ.), 44, 45, 49, 58.
 Rusetü (Iordake, vorniculü), 208, 210, 212, 250, 294, 346.
 Rusetü (Iordake, fiulü), 210.
 Rusetü (Manolake), 210.
 Rusetü (Scarlatake), 210.
 Rusetü (Lascarake), 210, 212, 232, 233, 238, 242, 250.
 Rusetü (Mihalake), 210.
Ryswick (tract. de la), 298, 299, 403.

S.

- Sagredo (Nic.), 95, 98.
 Saint-Aignan (d. de), 204.
 Saint-Gothard (batal. de la), 113.
 Saint-Mégrin, 27.
 Saint-Priest, 7, 12, 13, 15, 19, 23, 25, 32, 38, 41, 42, 51, 53, 58, 63, 64, 66, 76, 79, 111, 112, 114, 117, 130, 133, 155, 167, 185, 222, 254, 299, 312, 316, 369.
 Saint-Simon, 186, 187, 204, 270.
 Sainte-Beuve, 67, 107, 138, 204.
 Sainte-Foix, 43.
Sainte-Genève (bibl.), 54.
 Salignac (Gontaut-Biron de), 40, 51.
 Salvandy (d. de), 85, 107, 108, 129, 135, 139.
 Sangusko, 21.
San-Stefano (palatulü), 296.
Satu-Mare (tract. de la), 365.
 Savoia (Eugeniü de), 297, 298, 330.
 Saxa (Mauriciü de), 43.
 Saxonia (Ion-George III de), 211.
 Scharfenberg (generalulü), 148.
 Schlick, 171.
 Schmidt, 90.
 Seudéry (d-șóra de), 128.
 Selaniki, 51.
 Selim-Gherai, 295.
 Seneca, 342.
 Serreyer, 303.
 Servien, 67, 71, 73, 76, 79, 82, 102.
 Sévigné (dómna de), 128, 133, 212.
 Sigismund III (reg. Polon.), 80.
 Sinan Pașa, 47.
 Sinelli (capucinulü), 217.
 Sobieski (Iacobü), 129, 139.
 Sobieski (Ionü, reg. Polon.), 107, 108, 119, 121, 123, 126, 128, 129, 134, 138-140, 146-148, 151, 171, 264, 270, 405.
 Sobieski (Marcu), 129.
 Socolü (boerulü), 160.
 Sofocle, 342.
 Soissons (comițiil de), 128, 330.

- Spinola (franciscanulū), 217.
Stafford (lord), 138.
Staico, v. Stroeie paharn.
Stăniliesci (bătăl. de la), 361, 397.
Steinkerque (bătăl. de la), 220.
Strashburgh (Paulus), 59.
Stroeie (căpitanulū), 336, 353.
Stroeie (paharniculū), 232, 233.
Strossi (abatele), 32.
- Sturdza (Tóderű, spătarulū), 125.
Suleiman Magnificulū, 6-9, 12, 15,
150, 413, 414.
Suleiman III (sultanulū), 149, 172.
Suleiman-Paşa (vizirulū), 151.
Szadeczky (d. Lud.), 292.
Szekely (Moise), 55, 285.
Szilagiy (d. Şandor), 67, 71, 73, 76,
79, 82, 102.

Ş.

- Şafirov, 376, 384, 397.
Şahulū Persiei, 65.
Şandor (magnatulū) 165, 169, 170,
175, 222, 255, 256, 257, 267, 268.
Şerbanū Basarabū, 55, 199, 414,
415.
Şerbanū (logofătulū), 394.
- Şeremetev, 376, 384, 397.
Ştefanū celū Mare, 28, 363, 413,
414, 415, 418.
Ştefanū (Gherghiţă), 101, 289, 332,
414.
Ştefanū II (papa), 379.

T.

- Tacitū, 102, 105, 184, 199, 277, 395,
420, 425.
Talaba (baronulū), 365.
Talleyrand (d. de), 197.
Tamizey de Laroque, 31.
Tăutū (logofătulū), 236.
Teleki (magnatulū), 123, 144.
Temps (diarulū, *le*), 69.
Thou (Jacq. Aug. de), 21, 31, 78.
Thou (Franc. Aug. de), 68.
Thugut, 94.
Tiberiū (imp. Rom.), 407, 408.
Tilsitt (prelim. de la), 423.
Timuşū (Bogd. Chmielniċki), 85.
Titu-Liviū, 46.
Tocilescu (d. Gr.), 34.
- Toderaşcu (de la Galaţi), 318, 319.
Tökölly (Emericū), 29, 140-145, 147,
154, 155, 161, 164-171, 174-176,
178-180, 188, 189, 192, 193, 202,
206, 209, 220, 222-228, 230, 231,
233, 234, 237-240, 242-247, 249-
251, 254, 255-257, 260, 263, 264,
266-268, 274, 278, 281-292, 313-
315, 330, 365, 368, 397, 402, 405
412, 416.
Tökölly (Stefanū), 141.
Tolstoi, 361, 376, 384, 397.
Toma (principele de Savoia), 72.
Torcy (I. B. Colbert, marchisū de),
127, 303, 304, 305, 329, 330, 343
Torstenson (generalulū), 72, 75.

Tott (baron de), 374, 385.
Toulouse (episc. de), 14.
Tournefort (Pitton de), 311.
Tourville (comitele de), 220.

Transilvaniae (regnum), 122.
Turda, 49.
Turenne, 416.

U.

Ubicini (d.), 225.
Ugolino (comitele), 391, 392.

Utrecht (tract. de la), 106.

V.

Văcărescu (Ienăchiță), 116, 138,
246, 247, 290, 300.
Văcărescu (Ienache, clucerul), 390,
394.
Văcărescu (dómna Marițica), 395.
Vallières (d-șóra de la), 204, 410.
Valois (casa de), 18, 23-25, 28, 35.
Vandal (d.), 81, 82, 85.
Vanel, 154.
Vasile Lupu, 78, 84, 90, 91, 98, 100,
154, 371.
Vatel, 411.
Vendôme (ducii de), 128, 331, 350,
416.
Vergennes (d. de), 225, 423.
Vergu (Postelnicul), 160, 195, 206,
235, 236, 237, 266, 283.

Vervins (pacea de la), 37, 39.
Vêrzariul (Constantin), 235.
Veterani (gener. comite), 155, 158,
168, 169, 229-231, 243, 297.
Vignola (G. C. da), 183, 184.
Villelongue, 372.
Villeroi (mareșalul de), 331, 350,
406.
Virgiliu, 18, 139.
Visconti (Giov. Batt.), 95.
Vlădescu (Șerban), 157, 162, 164,
233.
Vladislav VII (reg. Polon.) 80, 82,
84, 93, 417.
Voltaire, 54, 153, 187, 220, 244,
254, 270, 274, 310, 311, 330, 350,
359, 360, 364, 365, 375, 376.

W.

Wallenstein, 50, 58.
Warner, v. Wohner.
Weingartner, 50, 171.
Westphalia (tract. din) 66, 71, 80,
86, 88, 102, 104, 122.
Wiçnowiecki, 21, 417.

Wiçnowiecki (Mih. Koributh), 117,
119, 128, 129.
Wilhelm de Prusia, 423.
Wohner, 167, 170, 173-176, 178,
183, 185-188.

- Spinola (franciscanul), 217.
Stafford (lord), 138.
Staicu, v. Stroie paharn.
Stănilesci (bătăl. de la), 361, 397.
Steinkerque (bătăl. de la), 220.
Strashburgh (Paulus), 59.
Stroie (căpitanul), 336, 353.
Stroie (paharnicul), 232, 233.
Strossi (abatele), 32.
Sturdza (Tóderü, spătarul), 125.
Suleiman Magnificul, 6-9, 12, 15, 150, 413, 414.
Suleiman III (sultanul), 149, 172.
Suleiman-Paşa (vizirul), 151.
Szadeczky (d. Lud.), 292.
Szekely (Moise), 55, 285.
Szilagi (d. Şandor), 67, 71, 73, 76, 79, 82, 102.

Ş.

- Şafirov, 376, 384, 397.
Şahul Persiei, 65.
Şandor (magnatul) 165, 169, 170, 175, 222, 255, 256, 257, 267, 268.
Şerbanü Basarabü, 55, 199, 414, 415.
Şerbanü (logofetul), 394.
Şeremetev, 376, 384, 397.
Ştefanü celü Mare, 28, 363, 413, 414, 415, 418.
Ştefanü (Gherghiţă), 101, 289, 332, 414.
Ştefanü II (papa), 379.

T.

- Tacitü, 102, 105, 184, 199, 277, 395, 420, 425.
Talaba (baronul), 365.
Talleyrand (d. de), 197.
Tamizey de Laroque, 31.
Tăutü (logofetul), 236.
Teleki (magnatul), 123, 144.
Tems (điarul, le), 69.
Thou (Jacq. Aug. de), 21, 31, 78.
Thou (Franç. Aug. de), 68.
Thugut, 94.
Tiberiü (imp. Rom.), 407, 408.
Tilsitt (prelim. de la), 423.
Timuşü (Bogd. Chmielniçki), 85.
Titu-Liviü, 46.
Tocilescu (d. Gr.), 34.
Toderaşcu (de la Galaţi), 318, 319.
Tököly (Emericü), 29, 140-145, 147, 154, 155, 161, 164-171, 174-176, 178-180, 188, 189, 192, 193, 202, 206, 209, 220, 222-228, 230, 231, 233, 234, 237-240, 242-247, 249, 251, 254, 255-257, 260, 263, 264, 266-268, 274, 278, 281-292, 313, 315, 330, 365, 368, 397, 402, 405, 412, 416.
Tököly (Stefanü), 141.
Tolstoi, 361, 376, 384, 397.
Toma (principele de Savoia), 72.
Torcy (I. B. Colbert, marchisü de), 127, 303, 304, 305, 329, 330, 343.
Torstenson (generalul), 72, 75.

Tott (baron de), 374, 385.
Toulouse (episc. de), 14.
Tournefort (Pitton de), 311.
Tourville (comitele de), 220.

Transilvaniae (regnum), 122.

Turda, 49.

Turenne, 416.

U.

Ubicini (d.), 225.
Ugolino (comitele), 391, 392.

Utrecht (tract. de la), 106.

V.

Văcărescu (Ienăchiță), 116, 138,
246, 247, 290, 300.

Văcărescu (Ienache, clucerul), 390,
394.

Văcărescu (dômnă Marița), 395.

Vallières (d-șora de la), 204, 410.

Valois (casa de), 18, 23-25, 28, 35.

Vandal (d.), 81, 82, 85.

Vanel, 154.

Vasile Lupu, 78, 84, 90, 91, 98, 100,
154, 371.

Vatel, 411.

Vendôme (ducii de), 128, 331, 350,
416.

Vergennes (d. de), 225, 423.

Vergu (Postelnicul), 160, 195, 206,
235, 236, 237, 266, 283.

Vervins (pacea de la), 37, 39.

Vêrzariul (Constantin), 235.

Veterani (gener. comite), 155, 158,
168, 169, 229-231, 243, 297.

Vignola (G. C. da), 183, 184.

Villelongue, 372.

Villeroi (mareșalul de), 331, 350,
406.

Virgiliu, 18, 139.

Visconti (Giov. Batt.), 95.

Vlădescu (Șerban), 157, 162, 164,
233.

Vladislav VII (reg. Polon.) 80, 82,
84, 93, 417.

Voltaire, 54, 153, 187, 220, 244,
254, 270, 274, 310, 311, 330, 350,
359, 360, 364, 365, 375, 376.

W.

Wallenstein, 50, 58.

Warner, v. Wohner.

Weingartner, 50, 171.

Westphalia (tract. din) 66, 71, 80,
86, 88, 102, 104, 122.

Wiçnowiecki, 21, 417.

Wiçnowiecki (Mih. Koributh), 117,
119, 128, 129.

Wilhelm de Prusia, 423.

Wohner, 167, 170, 173-176, 178,
183, 185-188.

X.

Xenopol (d. A. D.), 134, 361.

Xivrey (d. Berger de), 33, 39, 40,
42, 43, 50.

Z.

Zallony, 374.

Zamoiski, 41, 45, 85.

Zapolia, 9, 10.

Zeller (d. Jean), 7, 9, 18, 186.

Zenta (bătăl. de la), 298, 332.

Zernesci (bătăl. de la), 170, 191,

192, 206, 220, 222-224, 226,
243, 254, 289, 313, 419.

Zizim, 4.

Zolkiewski (hatmanulă), 139.

Zriny, 141, 143.

Zulficar-Effendi, 300.

FINEA TABELEI ALFABETICE

